

Ex Libris



Þorsteinn Jósepsson



EX LIBRIS

E. Larsen del.

Em. Bærentzen & C. lith. Inst.

Goða-Foss i Thingø-Syssel paa Island.

ISLAND

undersögt

fra et lægevidenskabeligt Synspunkt

af

P. A. Schleisner

Dr. med., Medlem af det kongelige medicinske Selskab
i Kjöbenhavn.

Med 4 lithographerede Tegninger.

Kjöbenhavn.

Forlagt af Boghandler C. G. Iversen.

Trykt hos Kgl. Hofbogtrykker Bianco Luno.

1849.

Höivelbaarne

Hr. Conferentsraad

L. A. Kolderup-Rosenvinge,

Dr. juris & Prof. ord., R. af D. og D. M.

tilegnes

dette Arbeide

som et Taknemmeligheds og Venskabs Tegn

af

Forfatteren.

Forord.

Ved kongelig Resolution af 12. Marts 1847 blev det mig overdraget at foretage en videnskabelig Undersögelses-Reise til Island og Vestmannö, deels for at anstille Underögelser om Aarsagerne til den paa sidstnævnte Ö stedfindende Börnesygdom *Mundklemme (Ginklofi)*, deels for at undersöge Landets hygieiniske Forhold i det Hele. Over det förste Punkt har jeg allerede i sin Tid indgivet en fuldstændig Rapport til det kongelige Sundhedscollegium. Resultaterne af den anden Deel af min Opgave er det, jeg herved forelægger Publikum, idet jeg tillige vil bemærke, at jeg til at oplyse den paa Island usædvanlig store Dödelighed blandt Smaabörn, desuden har indsamlet et betydeligt Materiale, som jeg senere skal bearbeide. Skjöndt jeg forinden af Medicinalberetningerne hernede saavidt muligt havde sögt at gjöre mig bekjendt med de islandske Livsforhold, vilde det dog neppe have været mig muligt at faae et saa stort Materiale samlet, dersom jeg ikke paa Island havde mödt den störste Forekommenhed og Bistand hos de forskjellige Autoriteter. Jeg griber derfor her Leiligheden til at takke mine islandske Colleger, især deleshed Landets Physikus, Justitsraad *Thorstensen*; ligesaa maa jeg frembære min Tak til de forskjellige andre Embedsmænd, som have staaet mig bi, navnlig til de mange Provster og Præster, der med

en sjelden Velvillie og megen Umage have udfyldt de Schemata, som jeg, for at fuldstændiggjöre mine Undersögelser, havde uddeelt iblandt dem. Endelig er det mig en Glæde at takke Secretair *Jon Sigurðsson* for flere Oplysninger, han har meddeelt mig, hvilke navnlig ere komne mig tilgode ved Udarbeidelsen af den historiske Oversigt over de islandske Epidemier.

Den förste Deel af dette Arbeide, det egentlige nosographiske Afsnit (Pag. 1—101), har tidligere været trykt særskilt, da det medicinske Facultet havde tilladt mig paa denne Afhandling at maatte disputere for Doctorgraden.

Kjöbenhavn, Juni 1849.

Forfatteren.

Indhold.

Side.

I.

DE ISLANDSKE SYGDOMSFORHOLD.

For at bedömme et Lands Sygdomsforhold, burde man först og fremmest söge at bestemme et Udtryk for dets *Sygelighed*, baade med Hensyn til Sygdommenes Hyppighed, Langvarighed og Dödelighed. Dette er ikke blot i videnskabelig, men ogsaa i culturhistorisk og statsoekonomisk Henseende af störste Vigtighed. Men da dette endnu ikke er gjort for noget Land, paa Grund af Vanskeligheden, for ikke at sige Umuligheden i at erholde passende Materiale, saa vil man heller ikke forundre sig over, at jeg ikke seer mig istand til at gjöre dette for Islands Vedkommende. Det Spörgsmaal altsaa, om Sygeligheden er större eller mindre paa Island end paa andre Steder, maa jeg derfor lade ubesvaret. Det næste Punkt, der i nosographisk Henseende er af Vigtighed, bliver Charakteristiken af selve Sygdomsformerne. Det kommer her ikke blot an paa at bestemme de Sygdomme, der optræde som nye og eiendommelige Former, men ogsaa dem, der ere aldeles fremmede for Landet, samt endelig Forholdet mellem de almindelige Sygdommes Hyppighed indbyrdes. Til denne Undersögelse har jeg deels benyttet de islandske Medicinalberetninger, deels den Dagbog, jeg har fört over flere end 300 Sygdomstilfælde, hvilke jeg paa Island har undersögt og tildeels behandlet. Man finder i Medicinalberetningerne, at enkelte Læger, navnlig de fra Vesterlandet, foruden at besvare de i Forordningen af 20de Decbr 1803 fastsatte Punkter, tillige aarligen have indsendt Fortegnelse over de af dem behandlede Patienter i offentlig og privat Praxis. Paa denne Maade har jeg samlet 2600 Sygdomstilfælde, som jeg senere skal ordne og sammenstille.

Til de Sygdomme, der ere fremmede for Island, hörer: *Koldfeber, Syphilis, Kjertélsyge* og *Lungesvindsot.* Landphysikus Justitsraad *Thorstensen* bemærker udtrykkelig i flere af sine Indberetninger, at han i sin lange Embedstid aldrig har behandlet nogen Patient med *Koldfeber* blandt de Indfödte, men vel oftere blandt tilkomne Söfolk og fremmede Reisende. Han tilföier, at det forekom ham, at disse Koldfeberpatienter, selv om de i længere Tid havde lidt af Sygdommen, bleve langt hurtigere helbredte i Island og vare der langt mindre udsatte for Recidiver end i Danmark. Ogsaa af de övrige Læger har jeg hört den samme Erfaring bekræftet. Af Cand. *Panums* Reiseiagttagelser fra Færöerne*), samt i Dr. *Manicus's* Bemærkninger om de færöiske Sygdomme**) seer man, at Koldfeberen ligeledes er en paa disse Öer fremmed Sygdom.

At *Syphilis* er ukjendt paa Island, bliver oftere angivet af Landphysikus, idet han bemærker, at han ikke sjeldent har havt primære syphilitiske Tilfælde under Behandling blandt Matroserne paa Handelsskibene, men aldrig blandt selve Islænderne. Dette er saa meget mere forunderligt som Island aarlig beseiles af 80 danske Handelsskibe, hvis Besætning hele Sommeren igjennem har forskjellig Slags Samqvem med Indbyggerne. Desuden anlöbes Landet aarlig af c. 150 franske og hollandske Fiskerskibe, som ligeledes undertiden lægge ind i forskjellige Havne. Syphilis har ogsaa flere Gange været fört til Island, men har aldrig kunnet rodfæste sig der. I 1756 var Sygdommen temmelig almindelig ved Uld-Fabriken i Reykjavik og holdt sig der indtil 1763; ja enkelte Tilfælde sporedes endnu i 1774, efter hvilken Tid man ikke mærkede mere til den. Senere blev den ved danske Söfolk fört til Nordlandet i 1824; og Districtslægen havde for dette Aar 17 og i det fölgende Aar 5 syphilitiske Patienter under Behandling, hvilke tildeels henhörte til Besætningen af 2 Gaarde; men dermed ophörte ogsaa Sygdommen. Det er disse 22 Patienter, som senere findes anförte blandt de 2600 Sygdomstilfælde. Endelig omtaler Lægen i Hunevands Syssel i 1838 2 Patienter med Gonorrhoe, der vare smittede fra det tilgrændsende Handelssted af en tilkommen Bödker. Sygdommen blev ei heller da videre udbredt. Jeg vil til-

*) Bibliothek for Læger, 3die Række, April-Heftet 1847. p. 270 ff.
**) Annotationes in hist. & ætiol. morb. qvor. bor. Halæ 1832 p. 21.

föie, at jeg, uagtet jeg særlig havde min Opmærksomhed henvendt herpaa, ikke har iagttaget et eneste Tilfælde hverken af secundær eller primær Syphilis blandt selve Islændere. Derimod havde jeg strax efter min Ankomst til Reykjavik 2 Patienter med Chanere under Behandling af Besætningen paa det Skib, hvormed jeg havde gjort Overreisen.

Angaaende *Kjertelsyge* have Lægerne gjort den samme Erfaring. Dog traf jeg kjertelsvage Börn hos et Par Familier i Reykjavik, men forresten paa hele min Reise ingen skrophulöse Tilfælde undtagen i Mule-Syslerne, navnlig i det saakaldte Fljótsdalshèrað. Her er besynderligt nok baade Skrophler og Rhachitis temmelig almindelig blandt de fleste Familiers Börn. Dette findes ogsaa omtalt baade af den nuværende og foregaaende Læge i ovennævnte Distriet. Jeg havde her 5 skrophulöse Patienter under Behandling. I de 2600 Sygdomstilfælde findes derimod ikke eet anfört af Skrophler.

Med Hensyn til *Lungesvindsot* bekræfte Lægerne eenstemmig, at den vel forekommer paa Island, men overordentlig sjeldent, samt at Patienter med denne Sygdom kunne holde ud i langt længere Tid end i Danmark. Jeg har omhyggelig stethoskoperet enhver Patient, som klagede over det mindste Brystsymptom, og iblandt 327 næsten alle chroniske Patienter har jeg kun fundet 3 med udtalt Lungesvindsot, hvoraf den Ene endda var af dansk Extraction. Iblandt de 2600 Sygdomstilfælde findes under Classen: chroniske Lunge- og Hjertesygdomme opfört 133, hvoriblandt Benævnelsen Phthisis forekommer 9 Gange, Hæmoptysis 8 Gange, Vomica pulmonis 5 Gange; de övrige Tilfælde benævnes næsten alle Asthma serosum eller pulmonis. Men paa den differentielle Diagnose kan man her ikke synderligt stole. Imidlertid er det Factum sikkert, at Phthisis er overordentlig sjelden paa Island, saa at ogsaa i denne Henseende Sygdomsforholdene ere analoge med de færöiske, efter hvad Dr. *Manicus* og Cand. *Panum* have iagttaget. En Erfaring fortjener i saa Henseende at bemærkes, nemlig den, at de Islændere, som komme ned til Danmark, temmelig hyppigt her angribes af Symptomer paa Lungesvindsot, navnlig naar de have gjennemgaaet Meslingerne.

Endelig findes der endnu et Par Sygdomme, som forekomme overmaade sjeldent paa Island, ihvorvel dette ikke udhæves i Medicinalberetningerne, nemlig *Blegsot*, *Drankergalskab* og *carierede*

Tænder. Blandt de 2600 Sygdomstilfælde findes kun eet anfört af Blegsot; og selv har jeg paa min Reise ikke havt en eneste saadan Patient under Behandling; derimod er, som jeg senere skal eftervise, baade Hysterie og Menostasie usædvanlig hyppig. Af Drankergalskab findes kun 2 Tilfælde anförte af de 2600, og denne Sygdoms Sjeldenhed har jeg ligeledes hört bekræftet af flere Læger. Dette er unegtelig mærkeligt, da Drukkenskab netop er meget udbredt paa Island. Ogsaa denne Sygdom er fremmed for Færöerne. Sjeldenheden af carierede Tænder omtales af et Par Districtslæger, der ikkun ville have bemærket denne Sygdom blandt de faa Familier, hvis Börn havde lidt af Skrophler og Rhachitis.

Men imedens Island er befriet for de 3 Sygdomme: Syphilis, Kjertelsyge og Lungesvindsot, der vistnok staae i en langt engere Forbindelse indbyrdes, end man almindelig antager, og som i det övrige Europa spille en saa overordentlig vigtig Rolle baade for Folks Velvære og Livsvarighed, saa har det til Gjengjeld faaet 3 andre Sygdomme, som for dette Land have samme Betydning i begge Henseender, nemlig *Leversyge, Spedalskhed* og *Mundklemme.* Jeg skal omtale enhver af dem noget nærmere.

Den saakaldte *Leversygdom,* der paa islandsk benævnes *meinlæti, lifrarveiki* eller *lifrarbólga,* er egentlig ingen Leversygdom, men en universel Hydatidesygdom. Det er ikke alle Lægerne paa Island som have den rigtige Anskuelse om denne Sygdom. Jeg skylder Landphysikus *Thorstensen* og navnlig Districtslæge *S. Thorarensen* den rette Oplysning herom. Den sidste Læge har obduceret flere Leverpatienter, (hvilke Obductioner desværre ikke findes anförte i Medicinalberetningerne), og altid fandt han Hydatider saavel i Leveren som i de övrige Underlivsorganer; ja han har flere Gange fundet disse ved Obduction af Patienter, som vare döde af ganske andre Aarsager. Jeg har selv været saa heldig at gjöre 2 Obductioner af Leverpatienter, hvilke vare meget instructive. Den ene gjorde jeg i Forbindelse med ovennævnte Districtslæge *Thorarensen,* den anden i Forbindelse med Districtslæge *Skaptason.* Jeg skal her meddele disse Obductionsresultater med en kort Sygehistorie til hver.

Bárd Gudmundsson, 23 Aar gammel, fra Foss i Vester-Skaptafjeldssyssel, havde som Barn nydt et godt Helbred lige indtil sit 14de Aar. Da bemærkede han först en haard Svulst paa den höire

Side af Navlen, samt af og til trykkende Smerte i den höire Side. Svulsten var da ikke öm ved udvendigt Tryk og voldte ham forresten ikke nogen Besværlighed, der hindrede ham i at passe sine sædvanlige Forretninger. Fra Efteraaret 1845 begyndte Svulsten betydeligt at voxe; han fik paa samme Tid et voldsomt Stöd paa Siden, hvorefter, som han angiver, Underlivet strax faldt sammen. I Begyndelsen fandt han sig lettet herved, men paa samme Tid udviklede sig lidt efter lidt, som det syntes, uden inflammatoriske Tilfælde, en betydelig Vandansamling i Underlivet, hvorfor han blev punkteret i August 1846. Umiddelbart efter Punkturen, da Underlivet var faldet sammen, kunde man ikke föle noget til smaa Svulster eller Knuder, ligesom han overhovedet befandt sig vel en Maaneds Tid derefter. Men fra denne Tid kom flere smaa Svulster tilsyne, der hurtigt tiltoge i Væxt; hans Tilstand forværredes saaledes, at han allerede i April 1847 blev ikterisk. Underlivet tiltog nu betydeligt i Omfang, og i den sidste Maaned sluttede sig hertil Oedem, som endnu befandtes at strække sig fra Födderne langs opad Laarene og var noget smertefuldt ved Tryk, dog ikke i höi Grad. I den sidste Maaned havde han bestandig været sengeliggende og i denne Tid havt en lys stinkende Diarrhoe 3 à 4 Gange daglig; Qvalme og Brækning havde han aldrig havt, men derimod en god Appetit lige indtil sin Död. Han var endnu i höi Grad ikterisk; Legemet var betydelig udmagret; Tungen var aldeles naturlig, hverken belagt eller nögen; Pulsen var 86; Underlivet fandtes intetsteds ömt ved Tryk. I den nederste Sidedeel föltes fra Side til Side Fluctuation; den matte Percussion, som ikke rettede sig efter forandret Leie, indtog hele Underlivet paa et Bælte nær af 2 Hænders Brede, som gik tværs over Navlen, hvor Percussionen var tympanitisk. Ovenfor dette Sted, lige i Hjertegruben, föltes en stor begrændset fluctuerende Svulst, der, som det syntes, var fastvoxet til Underlivsvæggen og var af et Barnehoveds Störrelse; desuden föltes under Randen af de falske Ribbeen et Par mindre, der laae meget overfladisk, men ikke vare tydeligt fluctuerende. Nedenfor Navlen fandtes 3 Svulster paa Rad, der, som det lod til, vare indbyrdes sammenhængende; den störste paa höire Side, af et Gaaseægs Störrelse, var fluctuerende. Desuden föltes flere nöddestore, isolerede Svulster, der alle laae aldeles overfladisk. Han döde den 29de Juni 1847 og blev obduceret den 30te.

Ved at aabne Underlivet udflöd der flere Potter af en plumret æggeguul, ikke meget stinkende Vædske, samt desuden flere hundrede tomme guulfarvede Hydatidesække og enkelte hele chrystalklare Hydatider af forskjellig Störrelse fra et Ægs til en lille Nöds. Denne Vædske udflöd ikke, som jeg först antog, (af Indsnittet at dömme, der blev gjort tilvenstre under Ribbeensranden), af selve Peritonæalhuulheden, men af en stor Hydatidesæk, der indtog hele Underlivshulen nedenfor Navlen. Denne Sæk strakte sig fra Midten af venstre Nyre heelt ned i det lille Bækken, overalt fastvoxet til Bugvæggen og de indvendige Organer, især til S. romanum og den bageste Deel af Urinblæren. Paa höire Side gik Sækken lige saa langt op som paa venstre, men her i Nyreregionen havde den en Indsnöring, hvorigjennem knap en Finger kunde passere. Igjennem denne Indsnöring fortsatte Sækken sig i en överste mindre Afdeling, der laae mellem Ventriklen og Leveren. Denne överste Afdeling saaes tydeligt at udgaae fra den underste Flade af venstre Leverlap, saaledes, at den her kun gik 2 à 3 Tommer op under Leveren og tilhöire strakte sig til Stedet for Galdeblære-Incisuren, idet dens överste Væg her gik i Eet med Leverens Peritonæalbeklædning. Ved Indsnöringen af Hovedsækken var der frembragt et Rum mellem den överste og nederste Afdeling, som svarede til det Bælte tværs over Navlen, hvor Percussionen var klar; her laae Tarmene indesluttede. Hele denne Sæk var meget seig, læderagtig, overalt af et Par Liniers Tykkelse; den lod sig, skjöndt vanskeligt, separere fra de tilvoxede Organer; indvendig havde den en rustguulagtig, kornet Belægning og hist og her ligesom atheromatöse Plaques eller Tjavser som af tilfæstede Hydatidesække; kun paa enkelte Steder var den lidt bruskagtig. Den havde flere mindre Sideprolongationer, hvoraf en langagtig tilhöire i Nyreregionen. Den överste Afdeling, som laae under den venstre Leverlap, var sammenvoxet med en anden af et Barnehoveds Störrelse, der laae under den höire Leverlap og her gik höit op under Leveren, hvor den indtog Pladsen for lobus Spigelii og de 2 Trediedele af den underste Flade af höire Lap. Denne var öiensynlig yngre i Dannelse, idet nemlig dens Sæk var tyndere og alene fyldt med hele vandklare Hydatider, samt desuden havde en Belægning af en blödere, osteagtig Materie. Tvær-Skillevæggen mellem begge Sække var flere Linier tyk, men nedad og

fortil communicerede de ved en ulcereret Aabning af en 4-Skillings Störrelse. Den höire Sæk havde aldeles udhulet Leverens underste Flade, forskudt Blodkarrene opad og bagtil, samt comprimeret Galdegangene og Galdeblæren, der kun kunde opdages som en cellulös fingertyk Stræng paa den underste Grændse mellem begge Leversækkene. Galdegangene saaes betydeligt udvidede, men selve ductus choledochus og dens Udmunding i Tolvfingertarmen kunde jeg, uagtet vedholdende Eftersögen ikke faae uddissekeret. Leveren selv var noget atrophieret, især dens venstre Lap; dens Form var aldeles forandret; dens Substans var forresten sund, paa det nær, at den var lidt fortættet og stærkt gjennemtrængt af Galde. Paa den överste Flade havde den flere nöddestore Indtryk af smaa Hydatider, som saaes fastvoxede til Mellemgulvets underste Flade. Foruden disse to Hovedsække, der begge udgik fra Leveren, fandtes endnu flere store Hydatidesække, hvoraf en, af næsten en Cocosnöds Störrelse, laae fastvoxet til M. quadratus lumborum paa höire Side og comprimerede en Deel af V. cava inf.; desuden saaes 3 Sække af et Gaaseægs Störrelse, der laae i Tværrummet mellem Tarmene, fastvoxede til den udvendige Side af den store Hovedsæks nederste Afdeling. I Bugvæggens Sidedele fandtes kun nogle enkelte nöddestore Hydatider, der alle laae meget overfladisk, hvorimod Mellemgulvets underste Flade var besaaet med talrige smaa Cyster fra et Ægs til en Nöds Störrelse; det samme var Tilfældet med Mesenterium, Mesocolon og Omentum. Paa Overfladen af höire Nyre fandtes en stor pæreformig Cyste, samt et Par smaa paa venstre Nyre og en lille paa den överste Rand af Milten, ingen derimod i Pancreas. Alle Underlivsorganerne vare forresten sunde, men stærkt gjennemtrængte af Galde; Brystorganerne vare ligeledes sunde. Hjernen kunde desværre ikke blive efterseet. Flere af de isolerede Sække vare saa spændte, at man ikke kunde föle Fluctuation i dem.

Den anden Patient var et ugift Fruentimmer, 45 Aar gammel, fra Grimstunga i Hunevands Syssel. Hun döde den 5te Septbr. 1847 og blev obduceret 24 Timer derefter. Hun havde havt Symptomer paa Sygdommen i henved 20 Aar, dog saaledes, at hun lige til dette Aars Begyndelse havde kunnet varetage sine sædvanlige Forretninger. Sygdommen var begyndt med en Svulst i höire Side, der foraarsagede hende lidt trykkende Smerte, men ved deriverende Plastre

var forhindret fra at voxe. Efter at have overstaaet Meslingerne i 1846 blev hendes Tilstand forværret. Svulsten begyndte at voxe i en overordentlig Grad, og siden Marts d. A. maatte hun næsten bestandigt holde Sengen. Guulsot havde hun aldrig havt, ei heller Oedem; hendes Fordöielsesfunctioner havde bestandig været naturlige. I det sidste halve Aar plagedes hun af en vedholdende Hoste, hvorved hendes Kjöd og Kræfter aftoge. Af og til ophostede hun jevnligt Pus, der var blandet med tomme eller hele Hydatidesække; og herefter faldt Underlivet altid noget sammen. I de sidste 2 Dage collaberede hun betydeligt efter en rigelig Opbrækning af ildestinkende chocoladefarvet Pus, der væltede op af hende uden mindste Anstrengelse. Forinden havde hun ikke lagt Mærke til nogensinde at have qvitteret Hydatider ved Stolgangen.

Ved at aabne Underlivet saaes 2 Hydatidesække, hver af et Barnehoveds Störrelse. Den ene var beliggende tilvenstre i Mesocolon, fastvoxet med den överste Ende af venstre Nyre, venstre flexura coli og et Stykke af den tilsvarende forreste Bugvæg. Denne Hydatide var fastvoxet til, dog uden at staae i Forbindelse med en noget större, som laae tilhöire og udgik fra den venstre Leverlaps underste Flade. Denne sidste var meget fast sammenvoxet med et stort Parti af den forreste Bugvæg omkring Navlen, samt med et Stykke af colon transversum og gik höit op under Leverens underste Flade; her var den med sin överste Ende sammenvoxet til Mellemgulvet i noget over en Species Omkreds, tæt udenfor Spidsen af centrum tendineum. Ved denne Udvikling af Sækken var Leveren bleven aldeles forandret i Form, nemlig sammentrængt fra Venstre til Höire, saa at dens Brede kun var det Halve af det Normale, hvorimod dens Længde var meget betydelig, idet den med sin nederste Extremitet og Galdeblæren laae nedenfor Spina ilei ant. & sup. Leversubstansen var meget fortættet og mörk af Farve, men forresten sund. Denne Hydatidesæk var flere Linier tyk, hist og her bruskagtig, og indeholdt en Masse af tykt grönguult, ikke stinkende Pus, der var blandet med talrige tomme Hydatidesække. Igjennem Stedet, hvor den var sammenvoxet med Mellemgulvet, communicerede den ved en fingertyk Aabning med den underste höire Lungelap, hvis nederste halve Deel var forandret til en Huulhed af et Gaaseægs Störrelse. Ligesom en tuberculös Caverne var denne inddeelt i

flere Rum, hvori skarpt afskaarne Bronchiegrene udmundede. Cavernen var opfyldt med Pus samt ligeledes med tomme og flere smaa hele Hydatidesække. Den venstre Hydatidesæk, hvis Cyste var tyndere end den foregaaende, og som ligeledes var opfyldt med Pus og tomme Hylstre, communicerede, ikke med den store, men med en mindre Sæk af et Gaaseægs Störrelse, som laae ovenpaa og langs den concave Rand af venstre Nyre. Denne sidste var fastvoxet til Sidedelen af det överste Stykke af jejunum, lige nedenfor duodenum, og herigjennem communicerede den med Tarmen gjennem en fingerstor Aabning, hvis Rande syntes temmelig frisk ulcererede. I Omkredsen af Aabningen vare Tarmens Hinder noget fortykkede udvendig, men indvendig baade ovenfor og nedenfor Stedet ligesom möre, med en tæt Injectionsrödme, der strakte sig baade nedad og opad til Ventriklen. Denne Hydatide indeholdt chocoladefarvet Pus, der havde Lugt af Foecalmaterie. Foruden disse 3 fandtes ingen flere Hydatider, hverken i Underlivsorganerne, eller i Peritonæums Forlængelser. Ventriklen var meget sammentrukket; dens indvendige Hinde var ligesom misfarvet. De övrige Underlivsorganer vare ganske sunde. I Hjerteposen fandtes en betydelig Deel Serum, og nedad mod det syge Lungeparti var den noget fortykket; den överste Deel af höire Lunge og hele den venstre Lunge var aldeles normal.

I Medicinalberetningerne findes kun faa Sygehistorier og endnu færre Obductioner af Leverpatienter meddeelt; men ved dem alle fandtes der, som det strax vil sees, forskjellige Hydatide-Ansamlinger. For Aaret 1837 omtales en Obduction af Districtslæge *Beldring;* der udflöd af Underlivet (rimeligviis af en stor Hydatidesæk) 300 ægformige Hydatider; desuden fandtes en stor Cyste som et Barnehoved paa den venstre Nyre; Leveren var indskrumpet. Landphysikus *Thorstensen* meddeler i 1840 fölgende Sygehistorie. En 4 Aars gammel Dreng havde i flere Maaneder lidt af en Svulst i den höire Side og derefter faaet Vattersot; han havde oftere qvitteret Orme, saavel Ascarider og Lumbrici, som andre af en sjeldnere Form. Ved Ankomsten fandt *Th.* en betydelig Anasarca, saa at hele Drengen veiede 60 Pd. I den höire Side fandtes en fluctuerende Svulst, saa stor som et Barnehoved; denne blev aabnet, og der udtömtes herved en Mængde ildelugtende tyndt Pus, samt et stort Antal Hydatider af et Dueægs Störrelse. De vare rundagtige,

med en Hale til den ene Side (?); ved at komme dem i lunkent Vand viste de en tydelig Bevægelse, især ved at trække sig sammen og udvide sig (?), omtrent som stineus marinus bevæger sig i Söen. Efter et Afföringsmiddel af Calomel c. Rheo udtömtes en Deel Ascarider og Lumbrici, samt nogle graae Orme, lidt over 1 Tomme lange og tykkere end de sædvanlige Lumbrici, og tillige nogle Hydatider. Saaret blev holdt aabent; Udfloddet aftog lidt efter lidt og efter 14 Dages Forlöb var Drengen restitueret. Den samme Patient havde desuden en fluctuerende Byld paa Underlæben; da den blev aabnet med Lancetten, udflöd der en tynd, vandagtig Materie og desuden en levende Orm af Form, Farve og Störrelse som de sædvanlige Maddiker. *Th.* forklarer dette derved, at et Fluæg skulde være kommet ind i en Sprække paa Læben og denne have lukket sig inden Æggets Udrugning. I 1842 meddeler Districtslæge *Kofoed* 2 Obductioner. Ved den ene, hos en 70aarig Mand, forefandtes paa den överste Flade af den höire Leverlap en rund Sæksvulst af en knyttet Haands Störrelse, som indeholdt en kridhvid blöd og fedtagtig Masse, hvis nederste Deel dannede en haard, næsten kalkagtig Skal, der sendte enkelte Forlængelser op i den blöde Masse. Paa flere Steder af Leveren, nær dens Overflade, fandtes desuden mindre Cyster af forskjellig Störrelse, som indeholdt uklart Serum, hvori der svömmede smaa gjennemsigtige Blærer, fra en Ærts til en Viindrues Störrelse. Hele den bageste Rand af Leveren var fastvoxet til Ribbenene. Hos den Anden, en 45aarig Mand, som i et heelt Aar havde været sengeliggende og lidt af Smerter i den höire Side, med Hoste, Brækninger etc., havde der dannet sig Suppuration i Leverhydatiden; denne havde destrueret det tilstödende Stykke af Mellemgulvet og næsten hele den höire Lunge, og derefter skaffet sig Udvei mellem 6te og 7de Ribbeen ved den nederste Vinkel af Skulderbladet. Hele den höire Brystkasse og den överste Deel af Leveren dannede saaledes een stor Huulhed, som indeholdt en betydelig Masse ildestinkende Pus, og paa hvis Vægge fandtes en Mængde deels flade deels spidse kalkagtige Depositioner. Hele den venstre Leverlap var aldeles sammenvoxet med Tolvfingertarmen; det 6te og 7de Ribbeen var carieret ved Fistelaabningen. For samme Aar meddeler Districtslæge *Beldring* fölgende Tilfælde. Han havde i længere Tid behandlet i sit Huus en ung robust Pige med Leversyge; men uagtet anvendt Behandling

udviklede der sig en Absces i Leverregionen (ɔ: i Hydatiden). En Morgen, da Patienten bukkede sig for at binde sit Strömpebaand, bristede Abscessen indad til; hun faldt i den ene Besvimelse efter den anden og laae i flere Dage næsten aldeles pulslös, i hvilken Tid hun qvitterede en Mængde materielignende Excrementer. Dette Udflod aftog lidt efter lidt og hun blev omsider aldeles helbredet.

Districtslæge *Hjalmarson* har en egen Anskuelse om denne Sygdom. Han anseer Hydatidedannelsen for en pseudoplastisk Dannelse og Leversygen for i de fleste Tilfælde at være en Rest af en forsömt Pleuritis; han antager, at Hydatiderne saaledes selvstændigt kunne udvikle sig lige saa godt ovenfor som nedenfor Mellemgulvet. I 1847 meddeler han en Obduction, der skal vise dette. Den blev foretaget hos en 44 Aar gammel Mand. Her var hele den höire Lunge opfyldt af Hydatide-Svulster og heelt igjennem fastvoxet til Ribbenene. Der viste sig i denne Sammenvoxning nedenfor Skulderblads-Vinklen hist og her smaa, med Pus fyldte Abscesser. Paa dette Sted havde Patienten under Meslingerne faaet et Sting, som var blevet forsömt, og herefter havde Sygdommen udviklet sig. Leverens Forhold bliver imidlertid aldeles ikke omtalt. For samme Aar omtaler han ligeledes 2 Leverpatienter. Hos den Ene havde Pus-Ansamlingen sögt at skaffe sig Udvei mellem 6te og 7de Ribbeen paa den bageste Halvdeel af corpus costæ paa *venstre* Side. Der blev gjort et Indsnit, og der udflöd en Mængde Hydatider og pusblandet Blod. Patienten kom sig. Hos den Anden havde Pus-Ansamlingen sögt at bane sig Udvei gjennem 6te og 7de Ribbeen paa höire Side, tæt ved Brusken paa den forreste Ende; her blev ligeledes gjort en Incision; Udfaldet omtales ikke. Endelig meddeler Districtslæge *Weywadt* en Obduction for samme Aar. Den blev foretaget hos en 17 Aars Dreng. Der fandtes Sammenvoxning mellem Leveren, Omentum og alle omkringliggende Organer, samt purulente Infiltrationer i Leveren. En Svulst laae paa den forreste Flade af Ventriklen, til hvilken den var sammenvoxet med sin Bagflade og ligeledes til höire og venstre Side med Leveren og Milten. Den havde Ægform, var 6 Tommer lang og 3 Tommer bred. Den bestod af en stærk fibrös Capsel; Contentum var Serum, samt et guulagtigt fnokket Coagulum i Mængde, hvori svömmede en utallig Mængde Hydatider af alle Störrelser, fra et Knappenaalshoveds til en Æggeblommes.

Ved nærmere at undersöge Structuren af disse Hydatider, fandt jeg, at det var den samme, som *Rokitansky* betegner som den *Laennecske* Lever-Acephalocyst, og som nærmere beskrives af *Budd* (Die Krankheiten der Leber. Deutsch bearbeitet und mit Zusätzen versehen von Dr. *Henoch.* Berlin 1846). Men den islandske Leverhydatide er deri forskjellig fra den sædvanlige, at den ikke, hvad Sædet angaaer, hyppigst holder sig til den höire Leverlap, saaledes som *Rokitansky* angiver det, og som jeg selv de faa Gange, jeg har seet denne Sygdom ved Obductioner paa Almindeligt Hospital, har iagttaget. Den islandske Hydatide udgaaer lige hyppigt fra Leverens underste og överste höire Flade og maaskee endnu hyppigere fra den venstre Leverlaps underste Flade. Hos de 57 Leverpatienter, som jeg i Island har undersögt, kunde jeg i 33 Tilfælde tydeligt föle en som oftest begrændset fluctuerende Svulst lige i Cardia. Endelig findes den islandske Leverhydatide vistnok altid eller hyppigst forbundet med Hydatider i andre Underlivsorganer. Om den kan opstaae isoleret i disse, uden tillige at findes i Leveren, ja som *Cruveilhier* og *Andral* have iagttaget efter Observationer andetstedsfra, endog selvstændigt i Brystkassen, dette maae fremtidige nöiagtige Obductioner afgjöre.

At den islandske Hydatide ikke blot holder sig til de indvendige Organer, er afgjort. Flere Læger have forsikkret mig, at de oftere have exstirperet udvendige Svulster i den Tanke, at det var de sædvanlige tumores cystici, men i dets Sted have truffet paa Hydatider. Districtslæge *Kofoed* meddeler i Beretningen for 1841 et saadant Tilfælde. Hos en 34aarig Mand havde der i Löbet af 4 Aar dannet sig 3 Svulster, som alle sadde superficielt under Huden, en i regio infraclavicularis, en i axilla og en i fossa infraspinata lige under M. trapezius. Paa denne sidste blev gjort Incision, og herved udflöd der Tid efter anden henved 100 Hydatider. De 2 överst beliggende Svulster aftoge i Begyndelsen ikke, men omsider dannede deres Contentum sig ligeledes Udvei gjennem den udvendige Incisur, og Manden blev aldeles restitueret. Dette taler end mere for, at denne Sygdom er en universel og ikke en til Leveren alene indskrænket Entozoe-Dannelse.

Sygdommen har et overordentlig chronisk Forlöb; ja Mange kunne gaae med den hele deres Levetid, uden at föle synderligt

Besvær, hvorimod den hos Andre er en Plage hele Livet igjennem. Der skal i Almindelighed en Contusion til paa Leverregionen for at bringe Hydatiden til at voxe; ofte fremkaldes herved tillige en suppurativ Betændelse i Sækken. *Hjalmarson* vil ligeledes have lagt Mærke til hos Fruentimmer, at konstige Forlösninger, navnlig Vendinger, bidrage til Hydatidernes Udvikling.

De Symptomer, som Sygdommen fremkalder i levende Live, indskrænke sig især til Forstoppelse og træg Aabning, hvorimod de egentlige galdeagtige Symptomer næsten altid mangle. Har Svulsten sit Sæde i Hjertegruben, da fremkalder den tillige flere Besværligheder, navnlig Hjertebanken, Ængstelighed, Trykken for Brystet og dyspeptiske Tilfælde. Naar Cysten ligger lige under Leveren, fremkalder den oftere Guulsot, der er et hyppigt Symptom og ofte bliver permanent. Derimod hörer Ascites ikke til denne Sygdoms Udgang. Hvad man har antaget derfor, er ikkun en enorm Udvikling af Hydatidesækken, der, som det ovenfor sees, kan udfylde hele Underlivshuulheden. Endelig maa jeg endnu regne Melancholie og Hypochondrie som hyppige Ledsagere af denne Sygdom. Om dette frembringes ved Tryk paa Colon transversum skal jeg lade være usagt. Stundom forklare Patienterne, at de i selve Svulsten kunne föle en sqvulpende eller gurglende Fornemmelse, især i de store Hydatidesække. Naar Svulsten, foranlediget ved en eller anden occasionel Aarsag, gaaer over i Suppuration, da viser Pus altid Tendens til at gaae ud af Legemet. Disse spontane Perforationer skee vistnok hyppigst gjennem Tarmkanalen, dernæst gjennem Mellemgulvet, sieldnere derimod gjennem Underlivsbedækningerne. Blandt de 57 Leverpatienter have 14 forklaret mig deels at have opbrækket deels ved Stolgangen qvitteret smaa hele Hydatider samt Stykker af tomme Sække. Hvor der blot har været en enkelt Hydatide tilstede, bliver Patienten derved i Reglen fuldkommen restitueret, og det er meget sjeldent, at disse Perforationer fremkalde farlige Tilfælde, endsige Döden. Blandt de samme 57 Patienter fandt jeg 9, som man i Begyndelsen skulde have antaget for Phthisikere. De vare alle meer eller mindre hektiske, havde först havt Blodspytning og dernæst vedholdende Hoste med purulent Opspytning, hvori Nogle stundom havde bemærket smaa Hydatider eller Stykker af tomme Sække. Stethoskopien viste en mat træagtig Percussion i den nederste Tre-

diedeel af höire Lunge, med alle Kjendetegn paa een stor og flere smaa Caverner; men Spidsen af samme Lunge og hele den venstre Lunge var aldeles normal. Jeg gjör de islandske Læger opmærksom herpaa, fordi jeg er overbeviist om, at ingen Sygdom dersteds lettere kan forvexles med Lungesvindsot end netop denne, navnlig naar man undlader at stethoskopere. Denne Forvexling er saa meget lettere, som ikkun de færreste Patienter lægge Mærke til Beskaffenheden af det Ophostede, og som tilmed Underlivet er aldeles sammenfaldet hos de Fleste, saa at man ikke tænker paa nogen Hydatidesygdom. De förste Par Patienter af den Art confunderede mig aldeles. Jeg er ligeledes overbeviist om, at de fleste af dem, der i Præsternes Dödelister findes anförte som döde af „Brystsyge" og „tærende Syge", höre ind under denne Classe. Hvor der samtidigt er Guulsot tilstede, lettes naturligviis Diagnosen; i saa Tilfælde er det Ophostede guulfarvet og meget ildestinkende. Jeg har seet et Par Patienter döe under disse Symptomer, men uden at jeg kunde komme til at obducere dem. Noget Exempel paa, at Pus har banet sig Vei udad gjennem Underlivsbedækningerne, kan jeg ikke selv anföre, men flere af Lægerne have ogsaa iagttaget denne Udgang. At Svulsten kan aabne sig ind i Peritonæalhuulheden og paa denne Maade hurtigt fremkalde Döden, derom har man andetstedsfra 6 Tilfælde optegnede af *Cruveilhier* og *Hawkins* *).

Hvad Behandlingen af denne Sygdom angaaer, da er det ifölge dens Pathologie klart, at indvendige Midler her ikke ville hjelpe stort. Disse gives imidlertid stadigt af alle Landets Læger, saavel de sædvanlige mod chroniske Leveraffectioner anbefalede Midler, som desuden Decoct af rad. Leontod. tarax. og Rumex acutus, hvilke begge voxe vildt paa Stedet. Disse Midler kunne vel være af Nytte til at hæve Forstoppelsen og de medfölgende dyspeptiske Symptomer, men have vistnok aldeles ingen Virkning til at dræbe Hydatiden eller standse dens Udvikling. At give calomel indvendig, som enkelte Læger undertiden have gjort, idet de ere gaaede ud fra den urigtige Anskuelse, at Sygdommen skulde skylde en Betændelse sin Oprindelse, maa vistnok aldeles fraraades. I Forbindelse med disse Midler anvendes hyppigt udvendig allehaande deriverende Salver og Plastre. Stundom synes Svulsten at formindskes herved, eller dog

*) Medico-chirurgical Transactions Vol. XVIII p. 98 ff.

at blive in statu quo; men i andre Tilfælde gaaer den uforstyrret sin Gang*). Endelig foretages ofte Punction, dog hyppigere maaskee af Qvaksalvere end af selve Lægerne. Denne Operation, som naturligviis ikke bör gjöres, uden hvor man er vis paa Sækkens Sammenvoxning med Peritonæum, har næsten aldrig farlige Tilfælde til Fölge; men den er ikkun sjeldent radikal, deels fordi man kun i de færreste Tilfælde har med en enkelt Hydatide at gjöre, deels fordi Operationen selv her ofte mislykkes, idet nemlig de i Sækken indeholdte mindre Hydatider lægge sig for Aabningen og forhindre Udfloddet. Jeg troer imidlertid, at man under saadanne Omstændigheder ikke skal frygte for at gjöre en större Incision, selv i de Tilfælde, hvor Pus har banet sig Vei gjennem Lungen og Ansamlingen kan föles superficielt udenpaa Brystkassen. Idetmindste har jeg talt med flere Patienter, der vare opgivne af Lægerne, men som af dristige Qvaksalvere vare blevne inciderede, just ikke altid paa den skaansomste Maade, og saaledes radikalt helbredede. Jeg troer, at man under ovennævnte Betingelse kan gjöre Incision, selv i de Tilfælde, hvor Hektik eller Patientens sunkne Kræfter kunde synes at fraraade enhver operativ Indgriben. Enkelte Læger ville have bemærket, at nogle Medicamenter, især drastiske Afföringsmidler, skulle bidrage til Svulsternes Ruptur indad til. Saavel herom, som om hvorvidt det kunde være rigtigt at fremkalde Suppuration i Sækken, maae fremtidige Undersögelser give nærmere Oplysninger. Ligesaa vilde en efter Princip ledet upartisk Undersögelse om Nytten af de forskjellige udvendige Derivanser være i höi Grad önskelig. Man maa overhovedet opmuntre de islandske Læger til med Alvor at studere denne Sygdom gjennem nöiagtige Obductioner og Sygejournaler, thi den er i Sandhed Indbyggernes Plage.

Ligesom denne Sygdom er eiendommelig for Landet, saaledes er den tillige dersteds den hyppigste af alle Sygdomme. Iblandt de 2600 Sygdomstilfælde findes 328 ɔ: omtrent $\frac{1}{8}$ Levertilfælde. Iblandt mine 327 Patienter vare de 57 ɔ: mere end $\frac{1}{6}$ Leverpatienter. Landphysikus *Thorstensen,* som har praktiseret i Island i meer end 20 Aar, antager, at hvert 7de *levende* Individ paa Island har denne Sygdom, hvilket vistnok ikke er for overdrevet. Sygdommen er hyppigere i

*) Hos Budd. a. St. p. 415 anbefales udvendig Brugen af Kogsalt.

Oplandet end ved Kysterne. Paa et Sted, i Sandfell Sogn, under Oræfa-Jökull, traf jeg den især hyppig; her fandtes mindst 2, undertiden 3 Leverpatienter i hver Familie. *Thorstensen* antager den for langt hyppigere blandt Fruentimmer, endog i den Grad, at han anseer Menostasien, der paa Island er overmaade hyppig, for den almindeligste Aarsag til denne Sygdom. Dette er et af de mange Beviser paa, hvorledes man ofte feiler i den Statistik, som man i Hovedet opgjör for sig selv. Af de i Sygelisterne anförte 328 og mine 57 Patienter, altsaa tilsammen 385, vare de 212 Fruentimmer og de 173 Mandfolk; men naar man nu betænker, at ifölge et Gjennemsnit af Folketællingerne 1801, 35, 40 og 45 Fruentimmernes Forhold til Mandfolk paa Island er som $\frac{112}{100}$, saa vil man heraf kunne vide, at denne Sygdoms Hyppighed er omtrent ligestor i begge Kjön. Efter Alderen vare disse Patienter saaledes fordeelte, særskilt i hvert Kjön:

	Mandfolk.		Fruentimmer.	
Alder.	Antal.	pCt.	Antal.	pCt.
0—1	0	0,0	0	0,0
1—10	13	7,5	13	6,1
10—20	18	10,4	14	6,6
20—30	22	12,7	39	17,9
30—40	38	22,0	47	22,2
40—50	36	20,8	64	30,2
50—60	27	15,6	22	10,4
Over 60	19	10,9	13	6,1

Man seer heraf, at Sygdommens Hyppighed stiger med Alderen, at den naaer sit maximum hos Mandfolk mellem 30 og 40 Aar, hos Fruentimmer mellem 40 og 50. Jeg skal endnu tilföie, at jeg foruden denne Hydatidesygdom ikke har truffet paa nogen anden egentlig Leversygdom. Vel er det rimeligt, at Fedtleveren og Cirrhosen, der i mange Tilfælde vistnok kun er en videre Udvikling af hiin, maa være temmelig almindelig paa Island, naar man tager Hensyn til Indbyggernes Drikfældighed. Men, som sagt, jeg har ikke truffet et eneste Individ hverken med Ascites eller Guulsot, der kunde antages at staae i Forbindelse med en Cirrhose. Saavidt jeg veed, er den nys beskrevne Hydatidesygdom fremmed for Færöerne.

Efter Leversygen havde jeg især min Opmærksomhed henvendt paa *Spedalskheden.* Iforveien havde jeg gjort mig bekjendt med *Boeck's* fortrinlige Afhandling: „Om den spedalske Sygdom. Christiania 1842" og jeg kan kun berette, at jeg har fundet den heri afgivne naturtroe Beskrivelse af Sygdommen aldeles stadfæstet paa Island. Jeg fandt de samme Phænomener charakteristiske for den tuberculöse Form: de blaaligröde Pletter, Tuberklerne, Lövefolderne i Ansigtet, den bruunlige glindsende Ansigtsfarve, den skidne Farve i Sclerotica, Affaldet af Öienbrynene og Öienhaarene med de forskjelligste Öienaffectioner, Ulcerationerne saavel paa Kroppen, især Læggene, som i Svælget, den hæse Stemme osv. osv.; — samt for den anæsthetiske Form: de hvide glindsende, deprimerede Ar, der efter *Boeck* skyldes en foregaaende Pemphigus, Hyperæsthesien i Extremiteterne med den paafölgende Anæsthesie, Lagophthalmos, Krumning af Fingrene, den særegne Betændelse i de smaa Leds Articulationer, der under en exfoliativ Proces almindelig ender med Tabet af disse eller med forskjellige Deformiteter osv. osv. Blandt 21 spedalske Patienter, som jeg har undersögt, hvoraf 11 vare Mandfolk og 10 Fruentimmer, havde de 12 den tuberculöse Form (isl. *likþrá,* angelsaxisk licþrower), de 6 den anæsthetiske (isl. *Limafallssýki*) og hos 3 vare begge Former complicerede*). — 6 havde tillige Scabies, 4 Eczema impetiginosum, 1 Lichen agrius og 1 Impetigo granulata capitis. Som en Mærkelighed skal jeg omtale, at jeg traf en Pige, 15 Aar gammel, som havde lidt af Elephantiasis i 5 Aar, hos hvem imidlertid Sygdommen var begyndt med blaaligröde Pletter og de for den tuberculöse Form charakteristiske Symptomer, hvilke i de sidste 2 Aar derimod aldeles vare vegne for Symptomerne paa den anæsthetiske Form. Hendes Fader, 57 Aar gammel, havde for 10 Aar tilbage lagt Mærke til Udbruddet af lignende Pletter paa Skinnebenet, og som Spor heraf saaes endnu paa det venstre Skinnebeen 3 bruunlig decolorerede Pletter, hvor der var den fuldkomneste Anæsthesie; men forresten var Manden aldeles sund og havde ikke et eneste Tegn paa Elephantiasis.

I eet Punkt stemme mine Iagttagelser ikke overeens med Lector *Boeck's.* Han anförer nemlig p. a. St. Pag. 20 nogle Obser-

*) Sygdommen benævnes ogsaa paa isl. Holsveiki.

vationer over Varmeudviklingen hos disse Patienter, hvoraf man skulde troe, at denne var formindsket, ihvorvel B. selv indrömmer, at hans Iagttagelser herover ere mangelfulde. Jeg har med et meget fiintfölende og snartmærkende Thermometer undersögt Temperaturen i Mundcaviteten hos 12 af disse Patienter, men ikke fundet dette bekræftet. Jeg maa forresten bemærke, at det Slags Undersögelser maa anstilles med megen Taalmodighed, idet Thermometret bör holdes saa længe som Qviksölvssöilen endnu viser mindste Spor til Stigen. At undersöge Temperaturen i Haandfladen, saaledes som Tilfældet har været i de fleste af B.'s Observationer, vil give et aldeles feilagtigt Resultat, da den forskjellige Tykkelse af Huden her vil forstyrre Varmeledningen.

Boeck antager, at den nordiske Spedalskhed, navnlig den tuberculöse, er forskjellig fra den sydeuropæiske deri, at Kjönsdelene mindre angribes i Norge end i Syden; at derimod Complicationen med eczema impetiginosum er langt hyppigere i Norden, samt endvidere, at Sygdommen i Norge skulde være langt mere udviklet og ondartet end i Syden. Med Hensyn til disse Punkter vover jeg ikke at angive noget Bestemt for Islands Vedkommende; thi dertil udfordres en större Række Undersögelser over islandske Spedalske, navnlig med nöiagtig Opgivelse af Sygdommens Varighed. I Syden er efter B. neppe $\frac{1}{10}$ af de Syge angrebne af Elephantiasis anæsthetos, som i Norge derimod udgjör $\frac{1}{3}$. For den tuberculöse Form opgiver B. Middeltallet af disse Patienters Alder i Norge til 31 Aar, i det sydlige Frankrig og nordlige Italien til $33\frac{1}{3}$, og i Grækenland for begge Former inclusive til $35\frac{1}{3}$. Jeg har ved Biskop *Thordarsens* Velvillie faaet meddeelt den Fortegnelse over samtlige spedalske Patienter paa Island, der i 1838 efter daværende Biskop *S. Johnsens* Foranstaltning bleve opgivne af Præsterne, hvori tillige findes Oplysning om deres Alder, Kjön, Stand etc. For enkelte Sysler mangler imidlertid Opgivelsen enten ganske, eller er tildeels ufuldstændig; jeg har derfor ikkun optaget saadanne, om hvem Optegnelsen har været fuldstændig. Af disse fandtes der 80, hvoraf de 43 vare Mandfolk, de 37 Fruentimmer; 27 vare gifte, 8 i Enkestand og 45 ugifte. De findes efter Alder og Kjön saaledes fordeelte:

Alder.	Mandfolk.	Fruentimmer.
5—10	1	0
10—15	2	0
15—20	3	6
20—25	2	2
25—30	5	2
30—35	5	6
35—40	7	6
40—45	12	4
45—50	5	2
50—55	0	3
55—60	1	0
60—65	0	2
65—70	0	3
70—75	0	1.

Middeltallet af deres Alder bliver 37,3. Af mine 21 Patienter vare de 15, med Elephant. tub. og begge Former complicerede, saaledes fordeelte efter Alder;

og de 6 med Eleph. anæsth. saaledes:

1 var 23 Aar gl.	1 var 15 Aar gl.
1 — 25 —	1 — 17 —
1 — 27 —	1 — 30 —
2 — 29 —	1 — 38 —
2 — 35 —	1 — 42 —
1 — 39 —	1 — 49 —
1 — 41 —	
1 — 43 —	
1 — 44 —	
1 — 47 —	
1 — 50 —	
1 — 52 —	
1 — 55 —	

Dette giver for samtlige 21 et Middeltal af 36,4 Aar.

Sygdommen havde hos de 16 varet:	hos de 6 med Eleph. anæsth.:
hos 2 i 2 Aar	hos 1 i 1 Aar
— 1 - 3 —	— 1 - 5 —
— 2 - 4 —	— 1 - 6 —
— 2 - 5 —	— 1 - 7 —
— 1 - 6 —	— 1 - 10 —
— 2 - 7 —	— 1 - 16 —
— 1 - 9 —	
— 1 - 10 —	
— 1 - 11 —	
— 1 - 12 —	
— 1 - 15 —	

Herved bliver Middeltallet for Sygdommens Varighed, beregnet efter Patienter i levende Live, 7 Aar. B. opgiver dette, beregnet paa samme Maade, i Norge til $7\frac{4}{5}$ Aar for den tuberculöse Form, og til $14\frac{1}{6}$ for den anæsthetiske Form. I det senere udgivne större Værk af *Danielssen* og *Boeck**) opgives Middelvarigheden, beregnet, saaledes som den bör, efter Sygdommens Ophör ved Döden, til 9 Aar for den tuberculöse Form og 18 Aar for den anæsthetiske.

Jeg skal endnu bemærke, at jeg med Undtagelse af disse 2 Former ikke har truffet paa nogen anden Form af Spedalskhed i Island, eller paa Noget, som kunde benævnes Radesyge. Jeg er altsaa heri afvigende fra Dr. *Hjaltelin*, som baade omtaler en egen Form af Spedalskhed paa Island under Navn af Psoriasis leprodes, samt desuden Radesygen**). Jeg vil hertil bemærke, at Psoriasis, som er en tör Skælform, ikke godt synes at kunne passe paa Hjaltelins Beskrivelse af Psoriasis leprodes, der maaskee snarere kunde antages at have været lichen agrius, hvoraf jeg har seet et Par Patienter i Island.

Danielssen og *Boeck* opgive Tallet paa de Spedalske i Norge, ifölge den sidste Tælling i 1846, til 1122, men antage imidlertid dette Tal endnu at være for lavt.

---

*) Om Spedalskheden. Christiania 1847.

**) Spedalskheden eller Leproserne. Kjöbenhavn 1843.

De Spedalskes Forhold til Folkemængden paa de respective Steder var:

I det nordlige Trondhjems Stift	1	Spedalsk	til	1530	Indvaanere.
I Finmarken	1	—	-	1393	—
I det sydlige Trondhjems Stift	1	—	-	968	—
I Stavanger	1	—	-	871	—
I Nordlandene	1	—	-	582	—
I det sydlige Bergens Stift	1	—	-	508	—
I det nordlige Bergens Stift	1	—	-	272	—

I Kystsognene derimod, det rette Hjem for Spedalskheden, var Forholdet langt betydeligere, saaledes i et f. Ex. 1 til 92 Indbyggere. Ifölge Indberetning fra den efter kongelig Resolution af 10de Sept. 1837 nedsatte Commission, lader det til, som om Sygdommen i de sidste Aar har været i Tiltagende i Norge, hvilket dog imidlertid ikke er aldeles beviist*).

At give nogen nöiagtig Underretning om de Spedalskes Forhold paa Island i saa Henseende, seer jeg mig ikke istand til, fordi den danske Regering ikke har ladet foranstalte nogen nöiagtig Tælling paa disse Syge, hvilket er saa meget mere besynderligt, som der i lang Tid har været fört vidtlöftige Discussioner om de spedalske Hospitalers Omorganisation eller Nedlæggelse. I 1768 angaves de Spedalskes Antal paa Island til 280**), uagtet den store Koppe-Epidemie i 1707 siges at have udryddet de fleste daværende spedalske Familier. Men fra den Tid synes Sygdommen at have været i Aftagende. Allerede ved Folketællingen 1785 opgives deres Antal i Skalholt-Stift, (der udgjör hele Island med Undtagelse af de 4 Sysler: Öfjord, Thingö, Hunevand og Skagefjord, i hvilke sidste altid den mindst overveiende Deel af Spedalske, neppe $\frac{1}{4}$, har befundet sig) ikkun til 99. I 1838 foranstaltede Biskop *S. Johnsen* paa egen Haand en Tælling, hvorefter Tallet ifölge Dr. *Hjaltelin* skal have været i hele Island 128***). I Medicinalberetningerne for dette Aarhundrede finder man ligeledes angivet af forskjellige Læger, at

*) Ugeskrift for Medicin og Pharmacie. Christiania 1843.

**) *J. Petersen*: Den saakaldte islandske Skörbug. Soröe 1769. Pag. 9.

***) I den mig meddeelte Fortegnelse er Tallet ikkun 80, men deri mangler Opgi-

Sygdommen stadigt har været i Aftagende, saa at allerede i 1829 en af Lægerne insisterer paa Hospitalernes Nedlæggelse. Endelig har Landphysikus i 1846 gjennem en til de respective Districtslæger stilet Opfordring sögt at faae de Spedalske talt. Herefter skulde Antallet da ikkun have udgjort noget over 50. Jeg sögte paa min Reise at faae dette yderligere berigtiget, og hvorsomhelst jeg kom, var det min stadige Forespörgsel hos de respective Præster, Sognefogder eller Qvaksalvere, som i disse folketomme Sogne kjendte alle paa Stedet boende Individer, om der opholdt sig Nogen med líkþrá, limafallssýki eller deslige Sygdomme; og ofte gjorde jeg lange Omveie for at opsöge disse Patienter. Paa hele Strækningen fra Jökulsá paa Solheimasand langs Östkysten og Nordkysten indtil Hrútafjörðr fandtes saaledes i 1847 ikkun i det Hele 12, nemlig i begge Skaptafjelds-Syslerne 8, i begge Mule-Syslerne ingen, i Öfjorden (efter Lægens Opgivelse) 2, i begge Thingö-Syslerne ingen, i Hunevands-Syssel 1 og i Skagefjorden 1. I Guldbringe-Syssel fandtes ifölge *Thorstensens* Opgivelse 22, i det nordvestlige Lægedistriet (Bardestrand-, Isefjord- og Strande-Syssel) efter Lægens Opgivelse 10, i det sydvestlige Lægedistriet (Myre-, Snefjeldsnæs- og Dale-Syssel) efter Lægens Opgivelse 6, i Arnæs og Rangervalle, efter hvad jeg selv har undersögt og Andre berettet mig, omtrent 16, ɔ: i det Hele c. 66, hvilket Antal vistnok ikke afviger meget fra det virkelige. Imidlertid maa jeg bemærke, at dette ringe Antal i 1847 for en stor Deel har sin Grund deri, at Aaret iforveien saa mange Spedalske vare döde under Meslinge-Epidemien. — Jeg gjör opmærksom paa den Mærkelighed, at der paa hele Öst- og Nordkysten ɔ: hele Strækningen, hvor der saa godt som intet Fiskeri drives, findes saa faa Spedalske; hvorimod ⅓ af hele Antallet findes alene i Guldbringe-Syssel, for största Delen i eet Sogn, der udgjör de egentlige Fiskerpladse. Det er ogsaa Tilfældet i Island ligesom i Norge, at de Spedalske især findes ved Kysterne og i Fjordene, derimod meget sjeldent inde i Landet.

Paa Færöerne findes for Öieblikket ingen Spedalske; allerede

---

velse for 5 Sysler. Dr. Hjaltelin p. a. St. mener forresten, at de Spedalskes Antal igjen skulde have været i Tiltagende i dette Aarhundrede, men hans Grunde herfor synes ikke at være holdbare.

för Midten af det 18de Aarhundrede skal Sygdommen der være ophört. Derimod fandtes den endnu i Sverrig mod Slutningen af samme Aarhundrede, imedens allerede i det 16de Aarhundrede Hospitalerne for Spedalske bleve nedlagte i Danmark. Naar man betænker, at Spedalskheden, der har sit Navn af spitali, denne Sygdom, som hele Europa skylder sit Hospitalsvæsen, i Middelalderen var saa almindelig, at der i Frankrig alene under Ludvig VIII skal have været 2000 Hospitaler for Spedalske, og i hele Christenheden paa den Tid 19000; saa kan man ikke nok undre sig over, at Sygdommen nu er saa godt som udryddet, eller i alt Fald fordrevet til Kyststrækningerne alene.

Efter *Danielssen* og *Boeck* skal jeg her tilföie en Skizze over Sygdommens nuværende geographiske Udstrækning. Foruden i Norge og paa Island findes den endnu paa den piemontesiske Kyst (især i Varaze), ligeledes paa Italiens Östkyst (især i Comacchio); i Omegnen af Marseille, i Smaabyerne Martigues, Berre, Vitrol og Rognac; i Catalonien, især i Reus; paa Middelhavsöerne, især Malta; i Rusland omkring Cherson; i Esthland og Liefland; i Grækenland, især i Messenien, Laconien og paa Smaaöerne. Udenfor Europa omtales den i Ostindien, Ægypten, Vestindien, Surinam, Gujana, Bourbon og Madera.

Foruden Leversyge og Spedalskhed maa man endnu ansee *Mundklemme* (*trismus neonatorum*, isl. *Ginklófi*, en urigtig Oversættelse fra det Danske, af *gin* Mund og *Klófi*, en Klöft, Sprække) som charakteristisk for Island, ikke fordi denne Sygdom i Symptomer og Forlöb er forskjellig fra Mundklemme paa andre Steder, men fordi den her er saa almindelig udbredt som ingensteds ellers i Europa. Det er nemlig ikke blot paa Vestmannö og de ligeoverfor liggende Landsogne, at denne Sygdom findes, men den hersker over hele Landet, skjöndt vel ingensteds i en saadan Grad som paa hine 2 Steder. Paa Vestmannö, som ved denne Sygdom har faaet et Slags historisk Mærkelighed, er Sygdommen saa hyppig, at der efter en Gjennemsnitsberegning af de sidste 20 Aar aarlig sammesteds döer af levendefödte islandske Börn 64 pCt. mellem den 5te og 12te Dag efter Födslen, eller i den saakaldte Ginklófi-Periode. Det er denne Sygdom — i Forbindelse med forskjellige Tarmaffectioner, fremkaldte ved den urigtige Opamningsmethode — der er Aarsag til den paa Island saa usædvanlig store Dödelighed blandt Smaabörn. Men jeg vil ikke her

videre indlade mig paa denne Sag, da jeg senere agter at gjöre den til Gjenstand for en særegen Afhandling. Kun dette vil jeg endnu her anföre som en Mærkelighed, at medens baade Spedalskhed og Skörbug, der begge maae ansees for egentlige Cultursygdomme, have aftaget paa Island, navnlig i dette Aarhundrede, saa har derimod Ginklofen, der ligeledes skyldes ugunstige Culturforhold, idetmindste paa Vestmannö holdt sig næsten aldeles uforandret. Nedenstaaende Tabel vil vise dette; Forholdene ere beregnede af levendefödte islandske Börn:

Aarstal.	Dödeligheds-forholdet imellem 5te og 12te Dag, begge inclusive.	Dödeligheds-forholdet i 1ste Maaned.	Dödeligheds-forholdet i 1ste Aar.
1785—1794	0,637	0,804	0,818
1794—1804	0,785	0,862	0,862
1804—1814	0,632	0,730	0,753
1814—1824	0,730	0,801	0,817
1824—1834	0,643	0,757	0,772
1834—1844	0,643	5,728	0,772

Dette er lige saa godt som et sikkert historisk Beviis for, at de ydre Culturforhold i hele denne Aarrække have været aldeles uforandrede paa denne lille Ö *).

Der findes endnu et Par mindre vigtige Sygdomsformer, som ere eiendommelige for Island, og som jeg her endnu skal omtale. Hertil hörer den Sygdom, der paa islandsk kaldes *Nábitur*, som egentlig er et dyspeptisk Symptom, et Slags Pyrosis insipida. Den er temmelig almindelig, hyppigst iblandt Börn, undertiden endog hos danske. Endelig træffer man ligeledes meget hyppigt en Sygdom, som kaldes

*) Efter Biarne Povelsens og Eggert Olafsens Reisebeskrivelse (1ste D. Pag. 21) maa man antage, at tidligere tillige Mundkræft, rimeligviis Noma, Cancer aqvaticus har været meget hyppig, idetmindste paa Sönderlandet; man kjender nu Intet til denne Sygdom, saavidt jeg veed.

Handarðófi og efter Smertens Charakteer i Almindelighed *Náladófi*. Det er en Art Neuralgie i Overarmens Nerver. Den er hyppigst hos Fruentimmer. Smerten er enten stikkende, snurrende eller brændende og strækker sig fra Fingerspidserne opad Albueleddet til; den er undertiden saa voldsom, at den forstyrrer Sövnen om Natten. Har Sygdommen varet i længere Tid, da bliver Hudfölelsen afstumpet, og en ufuldstændig Lamhed indtræder; derimod har jeg aldrig bemærket nogen udviklet Lamhed eller nogen Forandring i Extremitetens Ernæring og Varmeudvikling. Ingen af disse 2 Sygdomsformer bliver omtalt i Medicinalberetningerne.

Hvad nu Forholdet mellem Hyppigheden af samtlige Sygdomsformer angaaer, da skal jeg her meddele en Udsigt derover, som er bygget paa de forhen omtalte, af Districtslægerne indsendte Sygelister. Jeg har ikke benyttet alle disse, men ikkun dem, paa hvis större Paalidelighed jeg har nogenledes Grund til at stole. De omfatte omtrent et Tidsrum af 20 Aar og ere afgivne for de 2 Lægedistrieter paa Vesterlandet, samt i et Par Aar tillige for 2 Districter paa Nordlandet, i det Hele af 5 Læger; dog saaledes, at over $\frac{2}{3}$ af Tilfældene ere fra de 2. Jeg har foruden den som Hovedsygdom opförte Sygdomsform tillige medregnet Complicationerne, det vil sige de virkelige, men ikke alle dem, som i Listerne findes opförte som saadanne, da Störstedelen af disse ikkun er meer eller mindre fremtrædende Symptomer, der hörte med til selve Sygdommen. — Paa denne Maade faaer jeg 2600 Sygdomstilfælde, fordeelte paa 2523 Patienter. Jeg vil bemærke, at jeg har kunnet vogte mig for, at eet og samme Sygdomstilfælde er blevet opfört flere Gange. I Listerne findes nemlig en Rubrik over Sygdommens Udfald, som angiver, om Patienten var död, helbredet eller endnu under Behandling ved Aarets Slutning; disse under den sidste Rubrik anförte Tilfælde har jeg derfor forfulgt enkeltviis, og hvor jeg fandt, at de i Continuation vare opfört igjen i de fölgende Aar, ere de udeladte af Beregningen. Det er en Selvfölge, at man ikke kan stole synderligt paa de mere specielle Diagnoser, som heri findes anförte; derfor har jeg sammendraget flere Sygdomsformer, navnlig dem, paa hvis differentielle Diagnose jeg ikke troede at kunne stole, i större Classer, uden at jeg har fulgt nogetsomhelst nosologisk System, men ikkun rettet mig efter Muligheden af Diagnosens Sikkerhed.

Jeg vil forinden omtale enkelte af disse Classer noget nærmere. Classen 7: „Betændelser i indvendige Organer“ omfatter deels de faa opförte Tilfælde af Pneumonie, Pleuritis, Hjerne- og Underlivsbetændelse, samt for störste Delen Halsbetændelse, rimeligviis Angina tonsillaris, der paa Island er temmelig hyppig og ofte ender med Abscesdannelse. Classen Nr. 10: „Chroniske Lunge- og Hjertesygdomme“ indbefatter alle dem, som i Listerne findes anförte under Benævnelsen Phthisis, Hæmoptysis, Vomica pulmonis og Asthma pulmonis og serosum, hvilke 2 sidste Benævnelser forekomme hyppigst. Til Nr. 11: „Leversyge (Underlivshydatider)“ höre alle de, der findes opförte som Hepatalgia, Infarctus hepatis og Abscessus hepatis. Til Nr. 18: „Andre chroniske Nervesygdomme“ höre de forskjellige nervöse Smerter, Coliker og Sindssygdomme. Til Nr. 32: „Andre chroniske Sygdomme“ höre: Obstipatio habitualis, Diarrhoe, Vomitus, Dyspepsie, Hæmorrhagier, Rigiditeter i Leddene og Lumbago, hvilke 2 sidste Former forekomme temmelig hyppigt. Til Nr. 35: „Andre Læsioner“ höre Contusioner, Vulnerationer og Ambustioner. Til Nr. 36: „Andre acute chirurgiske Sygdomme“ höre de faa anförte Tilfælde af Hernia incarcerata og Retentio urinæ. Til Nr. 38: „Andre chronisk-chirurgiske Sygdomme“ höre Ulcera, Abscesser, Prolapser, Phlegmoner, Contracturer, forskjellige tumores, især „Indurationes mammæ“ (rimeligviis Scirrhus), hvilken sidste Benævnelse forekommer meget hyppigt. Forholdet mellem disse samtlige Sygdomsformer har nu været saaledes:

			Antal.	pCt.
Nr.	1.	Catarrh og catarrhalsk Feber	173.	6,7.
-	2.	Biliös og typhös Feber	86.	3,3.
-	3.	Skarlagensfeber	11.	0,42.
-	4.	Rheumatisk Feber	11.	0,42.
-	5.	Koldfeber	1.	0,04.
-	6.	Barselfeber.	6.	0,23.
-	7.	Betændelser i indvendige Organer. . . .	82.	3,2.
-	8.	Drankergalskab	2.	0,08.
-	9.	Kighoste.	43.	1,7.
-	10.	Chroniske Lunge- og Hjertesygdomme . .	133.	5,1.
-	11.	Leversyge (Underlivshydatider)	328.	12,6.
-	12.	Guulsot	35.	1,3.

Nr. 13.	Hysterie	188.	7,2.
- 14.	Epilepsie	15.	0,58.
- 15.	Stivkrampe	2.	0,08.
- 16.	Neuralgier	18.	0,69.
- 17.	Paralyser	27.	1,0.
- 18.	Andre chroniske Nervesygdomme	134.	5,2.
- 19.	Rheumatisme	251.	9,7.
- 20.	Menorrhagie	53.	2,0.
- 21.	Menostasie	37.	1,4.
- 22.	Rosen	12.	0,46.
- 23.	Hudsygdomme	80.	3,1.
- 24.	Orm og Ormetilfælde	35.	1,3.
- 25.	Spedalskhed	13.	0,50.
- 26.	Syphilis	25.	0,96.
- 27.	Skörbug	28.	1,1.
- 28.	Blegsot	1.	0,04.
- 29.	Kræft	13.	0,50.
- 30.	Steen	3.	0,12.
- 31.	Vattersot	20.	0,77.
- 32.	Andre chroniske Sygdomme	267.	10,3.
- 33.	Fracturer	13.	0,50.
- 34.	Luxationer	12.	0,46.
- 35.	Andre Læsioner	104.	4,0.
- 36.	Andre acute chirurgiske Sygdomme	15.	0,58.
- 37.	Öiensygdomme	40.	1,5.
- 38.	Andre chronisk-chirurgiske Sygdomme	283.	10,9.

Man seer heraf, at de hyppigste Sygdomsformer ere *Leversyge, Rheumatisme* og *Hysterie.* Denne sidste findes ofte anfört som compliceret, deels som Hypochondria hysterica, deels som Hysteria cum Melancholia. At dette virkelig er Tilfældet med den islandske Hysterie, har jeg selv paa mine Reiser overbeviist mig om. I Medicinalberetningerne opföres jevnlig af Lægerne som de hyppigst forekommende Sygdomme: Leversyge, Rheumatisme, Menostasie, Hysterie, Dyspepsie, Hudsygdomme, især Scabies, og forskjellige tumores cystici. At Menostasie udgjör en saa lille Brök af de ovenfor anförte Sygdomsformer, ligger vistnok deri, at saa faa af den Art Patienter söge ordentlig Lægehjelp, medmindre alvorlige Tilfælde nöde dem

dertil. At denne Sygdom virkelig er meget hyppig blandt de islandske Fruentimmer, havde jeg Leilighed til at overbevise mig om, ved at indsamle statistiske Optegnelser over Alderen for Menstruationens förste Indtræden. Om Rheumatisme anförer En af Districtslægerne i Beretningen for 1833, at den er saa hyppig, at næsten ethvert Individ, som er kommen over 50 Aar, meer eller mindre lider deraf. Det vilde være interessant at faae Forholdet at vide mellem rheumatisk Feber, acut Lederheumatisme, chronisk Rheumatisme og organiske Hjertesygdomme*). Iblandt de som Rheumatisme anförte Tilfælde findes kun 10 betegnede som acut Rheumatisme. At Hudsygdommene i denne Fortegnelse ikke ere saa hyppige, som man efter Lægernes Angivelse skulde formode, ligger ligeledes deri, at de færreste af disse Patienter söge Lægeraad. Fnat skal vel efter flere Lægers Bemærkning være i Aftagende, men er vistnok endnu hyppig nok, især om Sommeren; tidligere ansaaes den af Almuen som et Præservativ mod andre Sygdomme. Jeg gjör opmærksom paa Hyppigheden af Læsionerne; disse udgjöre af samtlige chirurgiske Tilfælde 26,7 pCt. og af alle Sygdomsformerne 5,0 pCt. Det er Folkets mange farefulde Beskjæftigelser, som afpræge sig heri. Menorrhagie forekommer ligeledes temmelig hyppigt, men jeg skulde være meget tilböielig til at troe, at största Delen af disse Tilfælde have været Scirrhus uteri, ligesom de meget hyppigt anförte Indurationes mammæ vistnok have været Scirrhus mammæ. Hvad det angaaer, at Orm og Ormetilfælde, som det strax skal sees, findes anförte i alle Aldere, da lader jeg dette staae ved sit Værd. Jeg vil blot anföre, at jeg oftere af flere Voxne blev consuleret for Orm, men paa Spörgsmaalet, om de virkelig havde qvitteret Orme, fik jeg næsten altid et benegtende Svar. Imidlertid findes Orm ikke sjelden blandt Börnene; ogsaa Bændelorm have de islandske Læger bemærket paa Island.

Med Hensyn til de större Sygdomsclasser er det værd at lægge Mærke til, at Nervesygdommene udgjöre en saa betydelig Brök af

---

*) Det er stor Skade, at den Vedtægt at indsende aarlige Fortegnelser over alle behandlede Patienter, hvilken har været særegen for de islandske Beretninger, men vistnok burde udstrækkes til samtlige Landets, nu i de senere Aar er ophævet ifölge en Rentekammerskrivelse af Novbr. 1840.

Tab. I.

Altersclasser.	Catarrh og catarrhalsk Feber.		Biliös og typhös Feber.		Skarlagens feber.		Rheumatisk Feber.		Koldfeber.		Barsel-feber.		Betændelser i indv. Organer.		Drankergalskab.		Kighoste.		Chroniske Lunge- og Hjertesygdomme.		Leversyge.		Gulsot.		Hysterie.		Epilepsie.		Stivkrampe.		Neuralgier.		Paralyser.		Andre chroniske Nervesygdomme.		Rheumatisme.		Menorrhagie.	
	Antal af Sygdomsformer.	pCt. af Sygdomsclassen.	Antal	pCt.	Antal.	pCt.	Antal.	pCt.	Antal.	pCt.	Antal.	pCt.	Antal.	pCt.	Antal.	pCt.	Antal.	pCt.	Antal.	pCt.	Antal.	pCt.	Antal.	pCt.	Antal.	pCt.	Antal.	pCt.	Antal.	pCt.	Antal.	pCt.	Antal.	pCt.	Antal.	pCt.	Antal.	pCt.	Antal.	pCt.
Mandkjøn.																																								
0—1 . . .	″	″	″	″	2	20,0	″	″	″	″	″	″	7	15,5	″	″	1	4,5	″	″	″	″	″	″	″	″	1	10,0	″	″	″	″	″	″	1	1,2	″	″	″	″
1—10 . . .	10	11,4	2	4,3	3	30,0	″	″	″	″	″	″	4	8,9	″	″	18	81,8	″	″	10	6,7	1	5,3	″	″	2	20,0	″	″	″	″	1	5,0	5	6,1	1	0,8	″	″
10—20 . . .	3	3,4	2	4,3	1	10,0	1	12,5	1	″	″	″	1	2,2	″	″	1	4,5	″	″	15	10,1	1	5,3	″	″	2	20,0	1	50,0	″	″	1	5,0	3	3,7	1	0,8	″	″
20—30 . . .	15	17,0	10	21,3	3	30,0	2	25,0	″	″	″	″	6	13,3	″	″	1	4,5	9	10,5	19	12,8	2	10,5	″	″	″	″	1	50,0	″	″	1	5,0	12	14,6	11	9,0	″	″
30—40 . . .	15	17,0	16	34,2	1	10,0	2	25,0	″	″	″	″	14	31,1	″	″	1	4,5	19	22,1	34	22,8	11	57,9	″	″	3	30,0	″	″	2	20,0	5	25,0	19	23,2	27	22,1	″	″
40—50 . . .	12	13,6	12	25,5	″	″	2	25,0	″	″	″	″	7	15,5	2	″	″	″	15	17,4	32	21,5	4	21,0	″	″	2	20,0	″	″	4	40,0	8	40,0	18	21,9	36	29,5	″	″
50—60 . . .	12	13,6	5	10,7	″	″	1	12,5	″	″	″	″	5	11,1	″	″	″	″	13	15,1	23	15,4	″	″	″	″	″	″	″	″	2	20,0	3	15,0	16	19,5	20	16,4	″	″
Over 60 . . .	21	23,9	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	1	2,2	″	″	″	″	30	34,9	16	10,7	″	″	″	″	″	″	″	″	2	20,0	1	5,0	8	9,8	26	21,3	″	″
Summa	88	6,9*)	47	3,7	10	0,7	8	1,63	1	0,8	″	″	45	3,5	2	0,19	22	1,7	86	6,8	149	11,8	19	1,5	″	″	10	0,79	2	0,19	10	0,79	20	1,9	82	6,5	122	9,6	″	″
Qvindekjøn.																																								
0—1 . . .	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	2	5,4	″	″	2	9,5	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″
1—10 . . .	2	2,4	1	2,6	″	″	″	″	″	″	″	″	10	27,0	″	″	10	47,6	1	2,1	6	3,4	1	6,3	″	″	2	40,0	″	″	1	12,5	″	″	″	″	″	″	″	″
10—20 . . .	3	3,5	8	20,5	1	″	″	″	″	″	″	″	2	5,4	″	″	5	23,8	2	4,3	7	3,9	″	″	4	2,1	2	40,0	″	″	″	″	1	14,3	5	9,6	1	0,8	2	3,8
20—30 . . .	10	11,8	7	18,0	″	″	″	″	″	″	2	33,3	8	21,6	″	″	3	14,5	4	8,5	34	18,9	1	6,3	39	20,7	1	20,0	″	″	1	12,5	″	″	8	15,4	10	7,7	7	13,2
30—40 . . .	28	32,9	5	12,9	″	″	3	″	″	″	3	50,0	10	27,0	″	″	1	4,8	7	14,9	42	23,5	8	50,0	70	37,2	″	″	″	″	4	50,0	1	14,3	12	23,1	33	25,6	28	52,9
40—50 . . .	10	11,8	6	15,4	″	″	″	″	″	″	1	16,7	2	5,4	″	″	″	″	7	14,9	60	33,5	1	6,3	33	17,6	″	″	″	″	″	″	1	14,3	13	25,0	29	22,5	13	24,5
50—60 . . .	15	17,7	8	20,5	″	″	″	″	″	″	″	″	3	8,1	″	″	″	″	10	21,3	22	12,3	3	18,7	29	15,4	″	″	″	″	2	25,0	3	42,9	7	13,5	26	20,1	3	5,7
Over 60 . . .	17	20,0	4	10,3	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	16	34,0	8	4,5	2	12,5	13	6,9	″	″	″	″	″	″	1	14,3	7	13,5	30	23,3	″	″
Summa	85	6,4	39	2,9	1	0,8	3	0,23	″	″	6	0,45	37	2,8	″	″	21	1,6	47	3,5	179	13,4	16	1,2	188	14,1	5	0,38	″	″	8	0,60	7	0,53	52	3,9	129	9,7	53	3,9

	Menostasie.		Rosen.		Hudsygdomme.		Orm og Ormetilfælde.		Spedalskhed.		Syphilis.		Skörbug.		Blegsot.		Kræft.		Steen.		Vattersot.		Andre chroniske Sygdomme.		Fracturer.		Luxationer.		Andre Læsioner.		Andre acute chirurgiske Sygdomme.		Ophthalmier.		Andre chroniske chirurgiske Sygdomme.		Summa af Sygdomsformer.	Summa af Patienter.
Mandkjøn.																																						
0—1 . . .	″	″	″	″	2	5,2	″	″	″	″	1	10,0	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	12	9,0	″	″	″	″	″	″	″	″	1	4,3	2	1,2	30	30
1—10 . . .	″	″	″	″	8	21,1	4	26,7	″	″	″	″	″	″	″	″	1	16,7	″	″	″	″	18	13,5	″	″	1	10,0	9	11,7	″	″	1	4,3	9	5,3	108	108
10—20 . . .	″	″	″	″	4	10,6	2	13,3	″	″	″	″	1	5,0	″	″	″	″	″	″	″	″	4	3,0	″	″	″	″	2	2,6	″	″	″	″	12	7,1	59	59
20—30 . . .	″	″	″	″	6	15,9	4	26,7	1	25,0	8	80,0	8	40,0	″	″	″	″	″	″	1	8,3	9	6,7	3	26,7	1	10,0	13	16,9	″	″	1	4,3	22	12,9	169	165
30—40 . . .	″	″	″	″	4	10,6	2	13,3	1	25,0	1	10,0	4	20,0	″	″	1	16,7	″	″	1	8,3	21	15,8	3	26,7	2	20,0	22	28,6	3	37,5	5	21,7	45	26,5	284	277
40—50 . . .	″	″	3	75,0	6	15,9	1	6,7	2	50,0	″	″	4	20,0	″	″	″	″	1	33,3	2	16,7	26	19,6	4	33,3	2	20,0	17	22,1	2	25,0	1	4,3	30	17,6	255	252
50—60 . . .	″	″	1	25,0	4	10,6	2	13,3	″	″	″	″	3	15,0	″	″	″	″	2	66,7	1	8,3	16	11,9	1	8,3	2	20,0	5	6,5	1	12,5	4	17,4	21	12,4	163	158
Over 60 . . .	″	″	″	″	4	10,6	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	4	66,7	″	″	7	58,3	27	20,3	1	8,3	2	20,0	9	11,7	2	25,0	10	43,5	29	17,1	200	192
Summa	″	″	4	0,31	38	2,9	15	1,4	4	0,31	10	0,79	20	1,9	″	″	6	0,47	3	0,24	12	0,95	133	10,5	12	0,95	10	0,79	77	6,1	8	0,63	23	1,8	170	13,4	1268	1241
Qvindekjøn.																																						
0—1 . . .	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	3	2,2	″	″	″	″	″	″	″	″	1	5,9	″	″	8	8
1—10 . . .	″	″	″	″	9	21,4	7	35,0	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	1	12,5	10	7,5	1	″	″	″	3	11,1	2	28,6	1	5,9	6	5,3	71	71
10—20 . . .	2	5,4	″	″	11	26,2	3	15,0	″	″	2	13,3	1	12,5	″	″	″	″	″	″	″	″	4	2,9	″	″	″	″	4	14,8	″	″	″	″	5	4,4	75	75
20—30 . . .	19	51,4	1	12,5	8	19,0	3	15,0	″	″	13	86,7	5	62,5	1	″	″	″	″	″	″	″	27	20,1	″	″	″	″	9	33,3	2	28,6	1	5,9	29	25,7	258	219
30—40 . . .	11	27,0	1	12,5	8	19,0	5	25,0	5	55,6	″	″	1	12,5	″	″	2	28,6	″	″	1	12,5	40	29,9	″	″	″	″	6	22,2	3	42,8	3	17,7	33	29,2	374	355
40—50 . . .	5	13,5	5	62,5	4	9,5	2	10,0	3	33,3	″	″	1	12,5	″	″	2	28,6	″	″	2	25,0	15	11,2	″	″	1	50,0	2	7,8	″	″	3	17,7	23	20,4	214	232
50—60 . . .	″	″	1	12,5	1	2,4	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	1	14,3	″	″	2	25,0	21	15,7	″	″	″	″	2	7,8	″	″	6	35,3	6	5,3	171	162
Over 60 . . .	″	″	″	″	1	2,4	″	″	1	11,1	″	″	″	″	″	″	2	28,6	″	″	2	25,0	14	10,4	″	″	1	50,0	1	3,7	″	″	2	11,8	11	9,7	133	127
Summa	37	2,7	8	0,60	42	3,2	20	1,5	9	0,68	15	1,1	8	0,60	1	0,08	7	0,53	″	″	8	0,60	134	10,1	1	0,08	2	0,15	27	2,0	7	0,53	17	1,3	113	8,5	1332	1282

*) Det procentvise Antal er ved Summen beregnet udaf alle Sygdomstilfældene særskilt for hvert Kjön.

samtlige Sygdomstilfælde, nemlig 14,8 pCt. Dette har man vistnok Grund til at undre sig over, naar man tager Hensyn til Islændernes simple, ukonstlede Levemaade, som endnu ikke er bleven fordærvet af den europæiske Over-Civilisation. Blandt Nervesygdommene udgjöre forresten Paralyserne et ikke ringe Antal, men de fleste af disse ere igjen af rheumatisk Aarsag. De acute Sygdomme tilsammentagne, nemlig Nr. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 33, 34, 35 og 36 udgjöre, iberegnet de 10 Tilfælde af acut Rheumatisme, 21,9 pCt., saa at altsaa den allerstörste Deel af alle Sygdomme, som forekomme i Praxis paa Island, ere chroniske. Dette overbeviser man sig snart om, naar man reiser igjennem Landet. De chirurgiske Sygdomme, for saa vidt man kan fastsætte disses Begreb, nemlig Nr. 29, 30, 33, 34, 34, 35, 36, 37 og 38, udgjör 18,6 pCt., og af disse de acute chirurgiske Sygdomme 5,5 pCt. Da jeg bestandig har sammenlignet de nosographiske Forhold paa Island med dem paa Færöerne, hvis Klima og Indbyggeres Levemaade i saa mange Henseender stemme overeens med Islands, saa skal jeg ligeledes her efter Dr. Manicus meddele en Oversigt over Sygdommenes Forhold paa Færöerne. Efter Dr. Manicus ere de hyppigste Sygdomme sammesteds: Chronisk Rheumatisme, Dyspepsie, Sindssygdomme, Menostasie, Blepharophthalmier, chroniske Exanthemer, Diarrhoe, Dysenterie og indenlandsk Cholera. Til de Sygdomme, som ikke findes paa Færöerne, höre: Kopper, Meslinger, Skarlagensfeber, Rödlinger, Strubehoste, Kighoste, Koldfeber, ondartet Barselfeber, Drankergalskab, Vandskræk, Spedalskhed, Syphilis, Skörbug, Podagra, Kjertelsyge, Struma, Rhachitis og Caries dentium.

Jeg skal endnu for Islands Vedkommende meddele en Oversigt over, hvorledes hine ovennævnte Sygdomstilfælde have været fordeelte efter Alder og Kjön, idet jeg henviser til hosföiede Tabel I. Jeg gjör opmærksom paa, at denne Tabel saavel som den forhen meddeelte Oversigt ikke angiver, hvor hyppigt Individerne angribes af de respective Sygdomme ɔ: Morbilitets-Graderne, men ikkun Forholdet mellem Hyppigheden af de Sygdomme, der forefalde i Lægernes Praxis. Man seer af den meddeelte Tabel, at der med Hensyn til Kjönnet ikke finder nogen iöinefaldende Forskjel Sted, undtagen hvad Læsionerne angaaer. Disse udgjöre 7,8 pCt. af alle Mandfolkenes Sygdomme, men ikkun 2,3 pCt. af alle Fruentimmernes. Man seer

endvidere af denne Tabel, at de Fleste, som söge Lægehjelp, ere over 20 Aar, og derimod meget Faa under denne Alder, skjöndt dog Sygeligheden er saa stor i den förste Barnealder. Af alle samtlige Patienter, 2523, have ikkun 38 været under 1 Aar. Jeg skal sluttelig endnu meddele en Fortegnelse over de 327 Patienter, som jeg har undersögt og behandlet paa Island. Disse lede af fölgende Sygdomme:

Bronchitis acuta	6.	Scorbutus	1.
Typhus	3.	Osteosarcoma max. sup.	1.
Febris biliosa	3.	Cancer labii inf.	2.
Pneumonia	2.	Scirrhus mammæ	4.
Empyema	4.	Scirrhus uteri	4.
Angina tonsillaris	3.	Scrophulosis	8.
Phthisis tuberculosa	3.	Rhachitis	7.
Hypertrophia cordis	2.	Nàbitur	6.
Emphysema pulmonis	3.	Epistaxis	6.
Leversyge (Underlivshydatider)	57.	Lumbago rheumatica	12.
Hysterie og Spinal-Irritation	15.	Struma	2.
Epilepsia	5.	Enuresis nocturna	1.
Chorea Sti Viti	2.	Prolapsus uteri	2.
Paraplegia	4.	Hernia ingvin. mob.	3.
Rheumatisk Paralyse	4.	Hernia cruralis mob.	1.
Neuralgia facialis	2.	Varus	3.
Nálaðófi	9.	Pes equinus	1.
Rheumatismus chron.	24.	Fractura cranii	1.
Menostasia	4.	Fractura com. tibiæ c. inseqvente Tetano	1.
Erysipelas cruris	2.	Ecclampsia tetan. partur.	1.
Scabies	4.	Luxatio inveterata	2.
Prurigo	5.	Deformiteter efter slet helede Fracturer	3.
Eczema chron.	5.	Panaritium	2.
Eczema impetig.	2.	Phlegmone manus	1.
Impet. granul. capitis	4.	Vulnerationes variæ	3.
Impetigo	5.	Caries dentium	3.
Herpes zoster	1.	Obauditio	1.
Tinea favosa	5.	Tumores cystici varii	6.
Lichen agrius	2.		
Elephantiasis græcorum	21.		

Lipoma	2.	Synechia	1.
Contracturæ extremitatum	6.	Blepharoadenitis	6.
Amaurosis	1.	Staphyloma	2.
Synizesis	2.	Cataracta lent.	6.

Til Sammenligning med Forholdene i Danmark skal jeg meddele en Oversigt over Hyppigheden af de Sygdomstilfælde, der forekomme i de 12 Fattigdistricter i Kjöbenhavn. Den er bygget paa de af Districtslægerne maanedlig indsendte Sygelister for 1835 — 39, begge incl. Diagnoserne ere vistnok ei heller her fuldkommen paalidelige. Sygdomsclasserne ere optagne uforandrede, saaledes som de findes opgivne i Sygelisterne. Jeg maa beklage, at jeg ikke kan udstrække Sammenligningen til hele Landet, og derfor bliver Sammenstillingen mellem Kjöbenhavn, der er en By, og Island, som alene danner en Landbefolkning, ikke aldeles eensartet. Forholdet imellem disse Sygdomsclasser har været fölgende:

	I Gjennemsnit aarlig.	pCt.
Exanthematiske Febre	839	9,1.
Gastrisk, biliös og typhös Feber	1031	11,2.
Koldfeber	51	0,6.
Katarrhalsk og rheumatisk Feber	1390	15,1.
Barselfeber	32	0,3.
Drankergalskab	33	0,4.
Indvortes Betændelser og andre acute Sygdomme	1659	18,0.
Kighoste	282	3,1.
Brystsyge (Phthisis)	274	3,0.
Venerisk Sygdom	37	0,4.
Skrophler, skrophulöse Ophthalmier og Udslet	480	5,2.
Fnat og andre Udslet	847	9,2.
Vattersot og Kachexie	193	2,1.
Andre chroniske Sygdomme	945	10,2.
Chirurgiske Sygdomme	1132	12,3.

Herved er imidlertid at bemærke, at ikke alle Sygdomstilfælde, som forefalde i Fattigdistricterne, blive behandlede sammesteds, men en stor Deel derimod indlagte paa Byens 2 civile Hospitaler. Dette gjelder navnlig om Kopper, Syphilis og for de senere Aar om Fnat. I de övrige Sygdomstilfælde finder dette ikke fortrinsviis Sted for

nogen enkelt i en saadan Grad, at herved Forholdet mellem disse Sygdomsclassers Hyppighed indbyrdes kan siges at være blevet forvansket.

Man seer heraf, at de acute Sygdomme, som paa Island tilsammentagne ikkun udgjöre 21,9 pCt. udaf det hele Antal, i Kjöbenhavn udgjöre 57,8 pCt., hvortil endda ikke er regnet de acute chirurgiske Sygdomme, da disse ikke findes specificerede for sig. De chirurgiske Sygdomme udgjöre paa Island 18,6 pCt., men her derimod ikkun 12,3 pCt.; dog kan man ikke bygge stort herpaa, da man ikke veed, hvilke Sygdomme der i disse Sygelister ere regnede til chirurgiske. Drankergalskab udgjör paa Island 0,08 pCt., her derimod 0,4 pCt. At Hudsygdommene paa Island udgjöre 3,1 pCt. og her derimod 9,2 pCt., skulde man med Rette undres over, naar man ikke tog i Betragtning, at störste Delen af de islandske Hudsygdomme ikke komme under Lægebehandling.

Ved den sidste Folketælling 1845 paa Island blev der tillige foranstaltet en Tælling af de Sindssvage. Ihvorvel denne vel neppe tör ansees for aldeles paalidelig, skjöndt det ikke er förste Gang, at de Sindssvage paa Island have været talte, skal jeg dog her meddele Resultatet af samme, saaledes som jeg har uddraget det af Sognetabellerne.

Alder.	Idioter.		Afsindige.	
	Mandkjön.	Qvindekjön.	Mandkjön.	Qvindekjön.
0— 1	"	"	"	"
1— 5	1	1	"	1
5—10	8	3	"	1
10—20	29	15	1	"
20—30	12	10	2	2
30—40	8	10	3	6
40—50	5	3	1	6
50—60	3	2	3	11
60—70	"	"	"	4
70—80	"	"	"	3
Summa	66	44	10	34

Idioterne udgjöre altsaa 71,4 pCt. af de Sindssvage; og disses hele Antal, 154, udgjör 0,26 pCt. af Folkemængden for samme Aar.*)

Tidspunktet for Afsindighedens Begyndelse findes opgivet saaledes:

Alder	Mandkjön.	Qvindekjön.
0— 1	"	"
1— 5	1	1
5—10	"	1
10—20	1	4
20—30	3	4
30—40	2	9
40—50	1	7
50—60	2	7
60—70	"	1

Med Hensyn til Fordelingen i de forskjellige Amter var Forholdet temmelig lige, undtagen at der i Norder-Amtet i Forhold til Folkemængden fandtes dobbelt saa mange afsindige Fruentimmer som i Sönder-Amtet og næsten firedobbelt saa mange som i Vester-Amtet.

For Sammenligningens Skyld skal jeg meddele Resultatet af Tællingen over de Sindssvage i Danmark, der förste Gang blev foranstaltet i 1845, ihvorvel denne skal være temmelig unöiagtig**). Fordelingen efter Aldersclasserne var i Kongeriget Danmark saaledes:

Alder.	Idioter. Mandkjön.	Idioter. Qvindekjön.	Afsindige. Mandkjön.	Afsindige. Qvindekjön.
0— 1	"	2	"	"
1— 5	25	23	2	2
5—10	99	94	8	12
10—20	341	283	51	48
20—30	336	274	126	128
30—40	180	189	160	186
40—50	159	150	190	228
50—60	90	85	148	174
60—70	43	43	85	147
70—80	12	16	31	68
80—90	"	2	10	15
Ubekjendt	"	"	"	2
Summa	1285	1161	811	1010

*) Dr. *Hübertz* (Om Daarevæsenets Indretning i Danmark. Kbhvn. 1843) angiver i 1841 Tallet paa de samtlige Sindssvage i Island til 180.

**) Statistisk Tabelværk, 10de Hefte p. XV.

Idioternes Antal udgjör her ikkun 57 pCt. af de Sindssvage; men der er stor Sandsynlighed for, at Störstedelen af dem, der angives at have mistet Forstanden i en Alder under 10 Aar, har henhört til Idioternes Classe. Det samtlige Antal i Kongeriget, 4267, udgjorde 0,31 pCt. af Folkemængden for dette Aar.

Den respective Alder for Afsindighedens Indtrædelse findes opgivet saaledes:

Alder.	Mandkjön.	Qvindekjön.
1— 5	40	44
5—10	38	39
10—20	130	155
20—30	213	260
30—40	182	181
40—50	105	136
50—60	44	89
60—70	16	42
Over 70	11	19
Ubekjendt	32	45

Den væsenligste Forskjel, forsaavidt man tör uddrage noget Resultat af denne Sammenligning, er altsaa den, at der i Island forholdsviis findes et langt större Antal Idioter.

En stor Deel af de Afsindige paa Island henhörer under Kategorien af religiöst Vanvid, thi Overtro og religiöst Sværmeri er paa flere Steder temmelig almindelig. Et meget udpræget Exempel paa en arvelig Sindssygdom traf jeg i et Sogn Sandfell paa Österlandet, hvor de fleste Boliger ligge lige under den store Oræfajökull. Hele Sognet bestaaer saa godt som af een Familie. Stammefaderen til denne, Þorsteinn, der var indvandret fra Fell og var Fader til den endnu levende Sognefoged, skal ifölge Familiesagnet have giftet sig med en Pige, som forinden var forlovet med en Anden. Den forstödte Beiler önskede derfor Ulykke over hele Slægten, og heri seer Familien Aarsagen til den iblandt dem arvelige Sindssygdom. Man er saa overbeviist herom, at man altid er sikker paa, at idetmindste Een i hvert Familieled bliver vanvittig. Denne Þorsteinn havde 5 Börn og hans Söster 6, som ved indbyrdes Ægteskab havde befolket dette lille Sogn. Af disse 11 havde allerede 2 været afsindige, men bleve efter kort Tid restituerede. Af Börnebörnene traf jeg endnu 4 Afsindige paa Stedet, nemlig en ung Mand paa 25 Aar, der nu

var fatuus; hans Sindssygdom var begyndt med den fixe Idee, at han var evig fordömt. Fremdeles saae jeg en Kone paa 50 Aar; hun havde for 18 Aar siden havt et lille Anfald, hvorefter hun kom sig, men var nu igjen monoman; hun indbildte sig, at Djævelen var paa Jagt efter hende; hun saae ham undertiden lyslevende, og han forstyrrede og vakte hende ofte op af Sövnen. Endvidere fandtes der 2 Idioter. Den Ene var en 17 Aars Pige, som var aldeles hjelpelös, med barnlige Ansigtstræk og svagt udviklet Muskulatur; hendes Gang var krummet, rimeligviis deraf, at hun som oftest var sengeliggende; den Anden var en 24 Aars gammel Pige, som endnu ikke var menstrueret; hendes Aandsevner vare lidt mere udviklede, men forresten var hun som den forrige. Disse 2 Patienters Forældre havde ligeledes i nogen Tid begge været afsindige, Konen i 3 Aar og Manden i 1, men vare nu blevne helbredede.

Ifölge Cancellieskrivelse af 28de Juli 1842 skulle Præsterne paa Island aarlig indlevere til Biskoppen Fortegnelse over de Dövstummes Antal, med Opgivelse af deres Alder, Kjön o. s. v. Jeg har faaet en Afskrift af denne Fortegnelse for Aarene 1844 og 46, og jeg skal her levere en Oversigt af denne. Der fandtes dengang 36 Dövstumme, men jeg maa bemærke, at der fattes Indberetning for 2 smaa Sysler, Norder-Isefjord- og Strande-Syssel. Forresten findes i selve Fortegnelsen endnu opfört 13 Dövstumme til, men disse have, som man kan see af de vedföiede Anmærkninger, ikke været Dövstumme, men Idioter; med Hensyn til de 8, som jeg selv har seet, har jeg personlig overbeviist mig derom*). Af de 36 vare de 13 Fruentimmer og de 23 Mandfolk. Hos de 24 angives Sygdommen at være medfödt, hos de 7 at være opstaaet i det 2det, 3die og 4de Livsaar, hyppigst efter Landfarsot (Typhus); hos 5 findes ingen nærmere Angivelse. Næsten Alle anföres som opvakte, behændige og arbeidsdygtige. Efter Alderen vare de saaledes fordeelte: Af de 13 Fruentimmer var 1 11 Aar gammel, 2 12 A., 2 15 A., 1 18 A., 1 19 A., 1 25 A., 1 31 A., 1 34 A., 2 42 A. og 1 54 A. Af de 23 Mandfolk vare 2 5 A., 1 6 A., 2 8 A., 1 9 A., 3 10 A., 1 12 A.,

*) Disse ere rimeligviis udeladte ved Tællingen af Idioterne, hvorved de sidstes Antal bliver saa meget större.

1 13 A., 1 14 A., 2 15 A., 1 16 A., 1 18 A., 1 22 A., 1 25 A., 1 29 A., 1 30 A., 1 33 A., 1 41 A. og 1 58 A.

Jeg har tidligere antydet, at man ikke for Island, lige saa lidt som for noget Land, kan angive Morbilitetens Grad og Intensitet. Derimod seer jeg mig istand til at opgive Antallet paa dem, som formedelst chroniske uhelbredelige Sygdomme, Tab af Lemmer eller deslige, maae ansees som arbeidsudygtige. At faae et nöiagtigt Tal paa denne Kategori af Individer er meget vigtigt for ethvert Land, og jeg forundrer mig over, at dette ikke bliver taget i Betragtning ved Folketællingerne, da det dog ikke er vanskeligt at bestemme Grændserne for denne Classe af Mennesker.*) Naar man reiser gjennem Island, frapperes man over det store Antal af chroniske som oftest uhelbredelige Patienter, af de mange Kröblinge, som Mangel paa Lægehjelp have efterladt i denne Tilstand, og de Mange, som i de gængse Epidemier have faaet en eller anden Svaghed, der oftest gjöre dem uduelige til Arbeide. Dette finder jeg ogsaa bekræftet; thi ved den Folketælling, som blev foranstaltet den 15de August 1769, da hele Folkemængden udgjorde 46,201, var Tallet paa de Vanvittige, Spedalske, Kröblinge og uhelbredelige Patienter 2358, altsaa 5,1 pCt. udaf hele Folkemængden, hvilket unegtelig er en meget stor Brök. Hvorledes dette Forhold senere har været, kan jeg ikke angive, da der ikke er taget Hensyn hertil ved de sidste Folketællinger.

Det kan i flere Henseender være af Interesse at vide, hvilke der ere de hyppigste Dödsaarsager i et Land. Jeg skal meddele en saadan Oversigt for Islands Vedkommende. Den er bygget paa de indsendte Dödelister for 10 Aar (1827—37), hvori de respective Dödsaarsager ere meddeelte af Præsterne. Det er en Selvfölge, at man ei kan bygge meget paa den allerstörste Deel af disse Diagnoser; jeg har derfor sammendraget dem i större Classer, alt efter den större eller mindre Rimelighed for Diagnosens Rigtighed.

Disse Dödsaarsager have været saaledes fordeelte:

*) I Sverrig er dette Tilfældet. I 1840 udgjorde de afsindige, svage og vanföre Personer 1,5 pCt. af hele Folkemængden. (*Forsell*'s Statistik 1844 p. 123.)

		Antal.	pCt.
Nr. 1.	Af forskjellige Börnesygdomme, iberegnet medfödt Svaghed og „Börnefang"*) . .	4329	29,0.
– 2.	Ginklófi, Trismus og „Engelsk Syge**) .	150	1,0.
– 3.	Alderdomssvaghed	1714	11,5.
– 5.	Halssyge	479	3,2.
– 5.	Bryst- og Lungebetændelse	192	1,3.
– 6.	Sidesting	242	1,6.
– 7.	Betændelsesfeber	129	0,9.
– 8.	Catarrhalfeber	949	6,4.
– 9.	Landfarsot (Typhus)	891	5,9.
– 10.	Skarlagensfeber	119	0,8.
– 11.	Forskjellige exanthematiske Febre (Neldefeber, Meslinger, Kopper)	76	0,5.
– 12.	Andre Febre („hidsig Feber", Sliimfeber, Nervefeber, Forraadnelsesfeber, Galde- og Koldfeber, Ondartet Feber	381	2,6.
– 13.	Kighoste	86	0,6.
– 14.	„Brystsyge"	1167	7,8.
– 15.	„Tærende Syge".	377	2,5.
– 16.	Leversyge	192	1,3.
– 17.	Guulsot	130	0,9.
– 18.	Vattersot	155	1,0.
– 19.	Forskjellige chroniske Nervesygdomme .	388	2,6.
– 20.	Forskjellige Hæmorrhagier	40	0,3.
– 21.	Gigt og Rheumatisme	122	0,8.
– 22.	Spedalskhed	184	1,2.
– 23.	Skörbug	37	0,3.
– 24.	Forskjellige chroniske Underlivssygdomme	175	1,2.
– 25.	Brok	8	0,05.
– 26.	Steensmerter	33	0,2.
– 27.	I Barselseng	102	0,7.
– 28.	Efter Abort	4	0,03.
– 29.	Kræft	37	0,3.
		11888	

*) **) Begge Udtryk bruges af flere Præster synonymt med trismus neonatorum.

11888

		Antal.	pCt.
Nr. 30.	Udslet	13	0,09.
- 31.	Rosen	6	0,04.
- 32.	Abscesser	15	0,1.
- 33.	Koldbrand	15	0,1.
- 34.	Vulnerationer	5	0,03.
- 35.	Drukkenskab	10	0,07.
- 36.	„Hastig döde“	125	0,8.
- 37.	Druknede	485	3,3.
- 38.	Ihjelfrosne	36	0,2.
- 39.	Omkomne i Sneefog	68	0,5.
- 40.	Nedstyrtede fra Fjelde	18	0,1.
- 41.	Ved andre ulykkelige Hændelser . . .	50	0,3.
- 42.	Selvmord	6	0,04
- 43.	Forskjellige Slags Sygdomme, under Benævnelsen: Indvendig Trækning, Iktsyge, Miltsyge, Trangbrystighed, Navlepine, Besvimelse, „I Sövne“ og „Hovedpine“, hvilke 2 sidste forekomme hvert Aar .	194	1,3.

12934

Jeg gjör opmærksom paa det store Antal under Benævnelsen „Tærende Syge“ og „Brystsyge“, af hvilke, som jeg tidligere har antydet, vistnok den allerstörste Deel henhörer under Leversyge.

Til Sammenligning skal jeg her meddele en lignende Oversigt over nogle af de vigtigste Dödsaarsager i Byen Kjöbenhavn. Den er uddraget af de af Sundhedscollegiet forfattede Tabeller for Qvinqvenniet 1840—44. Ligesom i den ovenstaaende Oversigt ere ogsaa her de Dödfödte udeladte af Beregningen.

	Döde i Gjennemsnit aarlig.	pCt.
Af Krampe (fornemmelig Börn)	316	9,8.
- Hjernevattersot	63	2,0.
- Nyfödte	110	3,4.
- Kjertelsyge	78	2,4.
- Andre Börnesygdomme	17	0,5.
- Alderdom	263	8,1.
- Lungebetændelse	205	6,3.
- Hjernebetændelse	59	1,8.

	Döde i Gjennemsnit aarlig.	pCt.
Af Strubebetændelse	29	0,9.
- Underlivsbetændelse	58	1,8.
- Halsbetændelse	4	0,1.
- Mave- og Tarmbetændelse	16	0,5.
- Typhus	165	5,1.
- Kopper	46	1,4.
- Skarlagensfeber	7	0,2.
- Meslinger	7	0,2.
- Barselfeber	77	2,4.
- Rosenfeber	26	0,8.
- Gigtfeber	4	0,1.
- Kighoste	47	1,5.
- Lungesyge	427	13,2.
- Tæring	161	5,0.
- Hjertesygdom	54	1,7.
- Leversyge	34	1,1.
- Vattersot	52	1,6.
- Drankergalskab	31	1,0.
- Forskjellige chroniske Nervesygdomme	139	4,3.
- Forskjellige indvortes Hæmorrhagier	11	0,3.
- Forskjellige chroniske Underlivssygdomme	77	2,4.
- Brok	8	0,2.
- Steen	3	0,1.
- Kræft	65	2,0.
- Druknede	34	1,1.
- Döde af andre ulykkelige Hændelser, iberegnet Selvmord	64	2,0.

Man seer heraf, at Forskjellen fornemmelig ligger deri, at der paa Island döer et forholdsviis langt större Antal af forskjellige Börnesygdomme fremfor i Kjöbenhavn, og derimod et langt ringere Antal af Betændelser og Brystsyge.

Resultatet af den hele foregaaende Undersögelse bliver altsaa fölgende:

1) Island er befriet for Koldfeber, Syphilis og Blegsot, og tildeels ogsaa for Kjertelsyge og Lungesvindsot.

2) Som eiendommelige Sygdomsformer optræde paa Island: Leversyge, der egentlig er en universel Hydatidesygdom, Spedalskhed, Mundklemme og den saakaldte Nábitur og Handarðófi. Spedalskheden har i dette Aarhundrede været betydelig i Aftagende, hvilket derimod ikke kan siges om Mundklemme.

3) De hyppigste Sygdomme af dem, som forefalde i Lægernes Praxis paa Island, ere: Hydatidesygdommen, Rheumatisme og Hysterie, som af alle Sygdomstilfældene udgjöre respective 12,6, 9,7 og 7,2 pCt. Nervesygdommene udgjöre 14,8 pCt.; Læsionerne 5,0 pCt. af alle samtlige Sygdomstilfælde og 26,7 pCt. af alle de chirurgiske Tilfælde. De acute Sygdomme i det Hele udgjöre paa Island 21,9 pCt., medens de i Fattigdistricterne i Kjöbenhavn udgjöre 57,8 pCt.; de chirurgiske Sygdomme udgjöre paa Island 18 pCt., men i Kjöbenhavn 12,3 pCt. Endskjöndt de forskjellige Slags Börnesygdomme ere meget hyppige paa Island, er det dog overmaade sjeldent, at Læger blive consulerede i disse Tilfælde; af 2523 Patienter vare ikkun 38 under 1 Aar. De Sindssvages Forhold til Folkemængden er paa Island 0,26 pCt., i Danmark 0,31 pCt. Idioternes Forhold paa Island til de samtlige Sindssvage er 71,4 pCt., men i Danmark ikkun 57 pCt. Paa Island findes et meget stort Antal af Kröblinge og chroniske uhelbredelige Patienter; ved Folketællingen i 1769 udgjorde disses Antal, iberegnet de Sindssvage og Spedalske, 5,1 pCt. udaf hele Folkemængden.

4) Paa Island döer der et forholdsviis langt större Antal af forskjellige Börnesygdomme, nemlig 30 pCt., medens der i Kjöbenhavn heraf döer ikkun 18,1 pCt. Af de forskjellige Betændelser döer der paa Island 7,0 pCt., i Kjöbenhavn derimod 11,4 pCt. Af „Brystsyge“ og „tærende Syge“, hvoraf imidlertid vistnok de Fleste have været bortrevne af Hydatidesygdommen, döer der paa Island 10,3 pCt., i Kjöbenhavn derimod 18,2 pCt. „I Barselseng“ döer der paa Island 0,7 pCt., medens der i Kjöbenhavn af Barselfeber döer 2,4 pCt.. Af ulykkelige Hændelser omkomme paa Island 4,4 pCt., men i Kjöbenhavn 3,1 pCt.

II.

DE ISLANDSKE EPIDEMIER OG DISSES INDFLYDELSE PAA DÖDELIGHEDS- OG FÖDSELSFORHOLDENE.

Epidemierne paa Island fortjene en ganske særegen Omtale. Intet Land i Europa har i den Grad lige indtil den allerseneste Tid været hjemsögt af saa hyppige og morderiske epidemiske Sygdomme, og paa faa Steder have disse havt en saa gjennemgribende Indflydelse paa et heelt Lands Udvikling.

De islandske Epidemier ere deels indenlandske, deels saadanne, som ved fremmede Skibe blive paaförte Landet. Til den förste Classe höre: den godartede og ondartede Influenza, Typhus, Dysenterie, Skörbug, indenlandsk Cholera, Faaresyge, Guulsot, Strubehoste, Kokopper, Skoldekopper og Neldefeber. Til den anden Classe höre: Börnekopperne, Meslingerne, Skarlagensfeberen og Kighosten. Jeg skal omtale enhver af disse noget nöiere.

Næsten aarlig grasserer der paa Island en godartet *epidemisk Catarrh* (isl. *Qvef*), der egentlig ikke fortjener Navn af Influenza. Den yttrer sig med Snue, Hoste, Hovedpine, lidt Mathed, og, især hos Börn, med en temmelig höi Grad af Dösighed. Den er som oftest ikke ledsaget af Febertilfælde, pleier sjelden at binde de Angrebne til Sengen og er kun undtagelsesviis dödelig, navnlig for ældre svagelige Personer og nyfödte atrophiske Börn. Denne Catarrh gaaer i Almindelighed om Foraaret eller i Sommerens Begyndelse, ofte endog 2 Gange om Aaret, og da anden Gang om Efteraaret eller först paa Vinteren. Den skaaner i Reglen de danske Familier, undtagen dem, som i mange Aar have opholdt sig paa Island. Fra en simpel Catarrh er den forskjellig derved, at den er smitsom. Dette har man navnlig paa Udöerne Leilighed til at overbevise sig om, thi til disse bli-

ver Sygdommen som oftest tilfört med Mandskabet fra Fiskerbaadene, som ankomme fra Landet. Man har ikke gjort den Erfaring paa Island, at denne Epidemies periodiske Opkomst skulde staae i Forbindelse med de fremmede Handelsskibes Ankomst, saaledes som det efter Cand. *Panum* skal være Tilfældet med den færöiske Krujm. Idetmindste har jeg overalt paa mit Spörgsmaal desangaaende faaet et benegtende Svar. I Medicinalberetningen for 1837 omtaler rigtignok Districtslæge *E. Johnsen*, at Sygdommen dette Aar först opstod paa Handelsstedet Husevig strax efter Handelsskibets Ankomst, men denne Coincidens har vistnok været tilfældig, eller vil vel ikke sige Andet, end at den samme Vind, som bragte Handelsskibet, ogsaa bragte Sygdommen. Forresten har man ingen Iagttagelser om de klimatiske Forhold, som især disponere til denne godartede Catarrh's Opkomst, om den Retning, Sygdommen pleier at tage o.s.v. I Reglen findes den ikke omtalt i Medicinalberetningerne, uden netop i 1847 af Districtslægen paa Nordlandet. Sygdommen opstaaer i Almindelighed först paa Sönderlandet, men undertiden kan den samtidig udstraale fra forskjellige Udpynter, især fra Sökysterne. Den gaaer temmelig hurtigt Landet rundt, hvilket jeg i Sommeren 1847 havde Leilighed til at overbevise mig om, da jeg netop reiste paa samme Tid, som Sygdommen gik over Sönderlandet; den gik dengang fra V. til Ö., og i 14 Dage reiste jeg sammen med Sygdommen lige indtil Berufjord, hvor jeg kom forbi den.

Foruden denne godartede Catarrh, der aarlig indfinder sig, hjemsöges Landet i större Mellemrum af en som oftest meget ondartet Catarrhalfeber, en egentlig *Influenza* (isl. *Qvefsótt* eller *Qveflandfarsótt)*, der i Almindelighed har en betydelig Indvirkning paa Dödeligheden. Naar denne Epidemie kommer, angriber den ligesom med eet Slag hele Befolkningen, og gaaer i en utrolig kort Tid Landet rundt. En saadan over hele Landet gaaende Influenza findes omtalt i Medicinalberetningerne for Aarene 1816, 1825, 34 og 43. Dette er Grunden til, at Lægerne paa Island ansee denne Epidemie for knyttet til niaarige Perioder, fra hvilken Regel der dog imidlertid findes Undtagelser. Den har de samme Symptomer, som charakterisere Influenza paa andre Steder, nemlig allehaande catarrhalske Affectioner, især Halspine, Örepine og den samme charakteristiske Mathed; Feberen har i Reglen en nervös eller typhös Cha-

rakteer og næsten altid findes der Complication med Brystbetændelser, navnlig Pleuritis, der saa at sige hörer med til den islandske Influenza. En af Districtslægerne anförer tillige om Epidemien i 1834, at udvendige Abscesser dengang vare meget hyppige, samt Ulcera paa Yderlemmerne, der hurtigt gik over i Koldbrand, hvoraf Nogle mistede baade Tæer og Fingre. Reconvalescensen er hos Nogle let, hos Andre besværlig og langvarig; ofte efterlader den en vedvarende Mathed, stundom Öedem, Dövhed, eller en dysenterisk Diarrhoe o.s.v. Undertiden kan Epidemien, skjöndt aldeles ophört, efter et Par Maaneders Forlöb dukke op igjen paa enkelte Steder, men viser sig da i en mildere Form; dette var Tilfældet i 1843. Ofte kan Influenza gaae over i en reen Typhus; undertiden er Dysenterie eller Pleuritis dens Eftersygdomme.

Denne Influenza angriber i Regelen hele Befolkningen, saa at kun meget faa Individer blive forskaanede. Ogsaa om den gjelder det, at de Danske og Fremmede gaae fri. Dette omtaler Districtslægen paa Vesterlandet i 1843, idet han bemærker, at ikkun 1 Mand blev angrebet paa de med Danske bemandede Fartöier, hvorimod paa de med Islændere bemandede Skibe ikke Een gik fri. Det Samme anföres ligeledes om de hollandske og franske Fiskere i 1834. Baade i 1825, 34 og 43, for hvilke Aar der i Indberetningerne findes temmelig nöiagtige Oplysninger om den, gik den hver Gang i Juli og August Maaned.

Hvad det forangaaende Veirlig angaaer, da bemærkes der for 1835 ikkun, at Foraaret var meget koldt og fugtigt, med paafölgende stærk Varme. I 1834 anföres ligeledes, at Foraaret var usædvanlig koldt. Thermometret i Skygge havde den 20de Marts endnu ikke oversteget 7° R. Derefter steg Varmen i de sidste Dage af Mai til 14 á 16° R. I de förste Dage af Juni stod Thermometret ligeledes paa 12 à 16° som Maximum; men den 9de Juni var Varmen igjen aftaget til 8° max., og den paafölgende Nat til 1° minimum, med Norden Storm og Blæst, som vedvarede i 10 Dage; ligesom Varmen ei heller steg over 10° max. til Maanedens Udgang. Nordenvinden var dengang saa meget mere kold, som den grönlandske Driviis omringede Landets nordlige Kyster. I 1843 bemærkes ligeledes, at Aarets 4 förste Maaneder vare kolde; Thermometret havde ikke overskredet + 6° R. som max., hvorimod det undertiden var gaaet

ned til ÷ 15⁰ min. (Morgen-Observationer Kl. 9). I Mai var det höiest observerede max. + 10⁰, det laveste min. ÷ 4⁰. Veirliget var meget stormfuldt. Om Vindforholdene og Epidemiens Vandremaade savnes forresten nöiagtigere Oplysninger*). I 1834 udbröd den förs paa Sönderlandet, blev noget senere bemærket paa Nordlandet og senest i den nordöstlige Deel af Landet. Det anmærkes paa sidste Sted, at den udbredte sig nordfra under bestandig vedvarende vestlige Vinde til de sydlige Fjorde. I 1843 udbröd den först eller midt i Juli i alle Lægedistricter, men da Datum ei findes optegnet for de först observerede Tilfælde, kan man ikke slutte sig til dens Vandremaade. I det nordlige Distriet af Vesterlandet og det vestlige af Nordlandet findes anfört, at den gik fra Sökanterne nordfra sydpaa. Den angreb pludseligt Alle og ophörte ligesaa pludseligt mod Slutningen af August.

Af denne Epidemies hurtige Udbredningsmaade skulde man antage, at den var miasmatisk, hvilket vistnok ogsaa i Regelen er Tilfældet. Dog findes der ogsaa Faeta, som tale for, at den kan udbrede sig ved Contagium. Saaledes bemærker Districtslægen i det nordvestlige Distriet for 1843, at den med Fiskerjagtene blev bragt fra den nordlige Deel af Districtet til Handelsstedet Isefjord.

Skjöndt denne Epidemie angriber alle Aldere, ville dog Lægerne have bemærket, at den især var dödelig for ældre udlevede Folk, navnlig Drankere, mindre for midaldrende Personer og aldrig for unge Mennesker og Börn med Undtagelse af Nyfödte. I eet Sogn döde alle de Börn, som födtes under Epidemien, strax et Par Dage efter Födslen. Man vil ogsaa have lagt Mærke til, at den bevirkede hyppige Aborter. Dens Indvirkning paa Dödeligheden i de forskjellige Altersclasser af begge Kjön vil bedre oplyses, naar man betragter nedenstaaende Tabel, hvori jeg har sammenligningnet Dödeligheden i 1843, da ingen anden Epidemie herskede end Influenza, med et Gjennemsnitstal af Dödeligheden i 1841 og 42, der begge vare frie for nogen betydelig Epidemie.

---

*) Det er stor Skade, at man i dette Punkt savner nöiagtige Oplysninger, da intet Land egner sig saa godt som Island til at erholde sikkre Resultater om en Epidemies förste Oprindelse og Udbredningsmaade.

	Mandkjön.				Qvindkjön.			
Alder.	Döde i Gjen-nemsnit af 1841 og 42.	Döde i 1843.	Flere döde i 1843.	Flere Döde pCt.	Döde i Gjen-nemsnit af 1841 og 42.	Döde i 1843.	Flere Döde i 1843.	Flere Döde pCt.
0—1	354	527	173	49	278	410	132	48
1—3	46	74	28	61	40	61	21	53
3—5	4	3	÷ 1	÷25	6	7	1	17
5—10	16	17	1	6	14	13	÷ 1	÷ 7
10—20	26	45	19	73	21	33	12	57
20—30	43	82	39	91	21	54	33	157
30—40	49	102	53	108	39	89	50	128
40—50	73	160	87	119	57	163	106	186
50—60	42	155	113	269	41	155	114	278
60—70	62	136	74	119	71	241	170	239
70—80	64	182	118	184	95	303	208	219
80—90	31	59	28	90	50	134	84	168
90—100	4	5	1	25	8	15	7	88

Man seer altsaa, at denne Epidemie har angrebet meest Qvindekjönnet; at den har indvirket betydeligt paa alle Altersclasser, undtagen den fra 3 — 10 Aar; at Dödeligheden fra denne Alder er i jevn Tiltagende indtil Aldersclassen 50 — 60, hvor Dödeligheden har været störst i begge Kjön. Denne islandske Influenza har saaledes været noget forskjellig i sin Indvirken paa Dödeligheden fra Influenza-Epidemien i Danmark 1837, hvorom Dr. *Bremer* og Prof. *Fenger* have meddeelt Undersögelser*). — Efter de sidste Epidemier at dömme, skulde man troe, at denne Influenza for hver Gang den hjemsögte Landet, tillige blev mere dræbende. Imedens Antallet paa samtlige Döde i et gunstigt Aar paa Island varierer imellem 1000—1200, havde Influenza i 1816 bragt Dödetallet op til

*) Det kongelige medicinske Selskabs Skrifter. Ny Række. 1ste Bind. 1848. Pag. 228.

1584, i 1825 til 1621, i 1834 til 2445 og i 1843 til den betydelige Höide af 3227.

Foruden denne Influenza, der gaaer hele Landet rundt, opstaaer der desuden i Mellemrum ikke saa sjeldent en lige saa ondartet Influenza, som imidlertid er mere partiel og holder sig til enkelte Pletter af Landet. Dette var Tilfældet i 1842 paa flere Steder, i 1841 paa Nordlandet, i 1840 paa Vesterlandet; ligesaa i 1838. Disse partielle Epidemier, som kunne være slemme nok for de respective Districter, bemærkes almindelig i Efteraarsmaanederne October og November, og ere rimeligviis Exacerbationer af den almindelige godartede Qvef. Som en Mærkelighed skal jeg endnu anföre, at efter den store dræbende Epidemie i 1843 omtales der atter i 1845 en Influenza-Epidemie i næsten alle Districter, der i Symptomer fuldkommen lignede den i 1843, men langtfra ikke var saa almindelig udbredt; den var tilmed saa mild, at den saa godt som ingen Indvirkning havde paa dette Aars Dödelighed; den grasserede i Juni Maaned og varede omtrent i 3 Uger. Influenza og Typhus synes godt at kunne forliges, uden at den ene hemmer den anden, hvilket man flere Gange har havt Leilighed til at iagttage paa Island.

Typhus (isl. *Landfarsótt**) hersker næsten aarlig paa Island, og det er kun relativt efter de Angrebnes Mængde, at man kan bestemme, naar den fortjener Navn af Epidemie. Det gjelder om denne ligesom om den færöiske Typhus, at den aldeles ikke er forskjellig fra den, som hersker paa andre Steder. Baade har jeg selv paa Stedet havt Leilighed til at overbevise mig derom, og Medicinalberetningerne tale for det Samme. Den kaldes i disse först Nervefeber, senere Typhus og tilsidst typhoid Feber, og undertiden med et populært Navn Landfarsot. I 1835, 36 og 37 var den epidemisk, og Landphysikus bemærker i 1840, at den i de senere Aar siden 1831 har været udelukkende abdominel, hvorimod Cerebralformen var hyppigst fra 1820—31. I de senere Beretninger findes af enkelte Districtslæger omtalt baade Typhusexanthem, Epistaxis og navnlig den lange Convalescens med den vedholdende Diarrhoe.

*) Dette Ord betyder egentlig ganske generelt „Epidemie", men i Annalerne, i daglig Tale og af Præsterne bruges denne Benævnelse næsten udelukkende om Typhus. Nordmændene og Svenskerne have endnu Udtrykket Farsot om Epidemie.

Men i een Henseende bliver Typhus paa Island noget modificeret, dog ikke anderledes end alle epidemiske Sygdomme sammesteds paa Grund af de ugunstige hygieiniske Betingelser, de slette indesluttede Boliger med de usle Leier, og den totale Umulighed i at kunne iagttage den tilbörlige Diæt og Regimen. Dette er Aarsag til, at den islandske Typhus paa enkelte Steder faaer en Tilgift af farlige putride Symptomer, eller at den under et langvarigt Sygeleie efterlader allehaande Svagheder, saasom Paralyser, Contracturer, Rigiditeter i Leddene osv. Saaledes anförer Lægen *Skaptason* for 1846 om en lille Epidemie paa Nordlandet, at blodig Diarrhoe samt Petecchier over hele Kroppen var almindelig dersteds, at udbredt Decubitus var meget hyppig baade i Lænderegionen og paa Hofterne, samt hos 3 Patienter i den venstre Kind. Hos den Ene indtog Branden, som var begyndt med en rund lille Hævelse midt paa Kinden, tilsidst hele Siden fra Öret til Næseryggen, og strakte sig udover Midten at Læberne, samt fra Öiet til nedenfor Randen af Maxilla inf. Tænderne bleve löse og faldt ud; og efter Udskillelsen af de mortificerede Partier laae maxilla sup. og inf. aldeles blottede. Efter Patientens Död fandtes ved Obductionen Öiet at være angrebet; den venstre Parotis var mortificeret, ligesaa M. M. masseteres, M. temporalis og M. M. pterygoidei. Os temporum og den udvendige Corticalsubstans af Hjernens lobus medius var decoloreret. Paa et andet Sted omtaler Districtslæge *Hjalmarsson* ligeledes denne udbredte Decubitus, der ofte efterlader uhelbredelige Curvaturer i Knæ- og Bækken-Articulationerne, eller stundom endog bliver Aarsag til Patientens Död. Paa Nordlandet saae jeg en Mand, der gik paa Knæerne, fordi han havde mistet begge sine Födder af Koldbrand i Landfarsot. Ligesaa har jeg overalt paa mine Reiser truffet paa mange Kröblinge efter Typhus, deels Folk med Paralyser, deels med forskjellige Muskel-Contracturer, endog med Varus, opstaaet efter denne Sygdom.

Typhus viser sig paa Island meest contagiös; hvor den kommer til en Gaard, angriber den successivt hele Befolkningen, hvilket endog er Tilfældet i de smaa Epidemier. Landphysikus *Thorstensen* vil have bemærket, at den som Epidemie især opstaaer efter meget regnfulde og fugtige Somre, ligesom overhovedet, at Febrene ere sjeldne efter milde Vintre, men derimod hyppige efter de kolde.

Som sporadisk hersker Typhus til alle Aarets Tider; som epidemisk synes den især at holde sig til Efteraars- og Vintermaanederne. Den gaaer forresten meget langsomt som Epidemie. Saaledes kom den Epidemie, der begyndte i 1835 paa Sönderlandet, hvor den i det fölgende Aar endnu holdt sig, först i 1836 til den vestlige Deel af Nordlandet, gik i 1837 endnu i Öfjorden og i de fölgende Aar over de 2 andre Sysler paa Nordlandet. Typhus er altid meest ondartet og dræbende i Fiskerleierne, hvorfra den undertiden har sit Udgangspunkt. Den synes forresten ikke at være meget dödelig. I 1835 mistede Landphysikus ikkun 1 af 30 Patienter; i 1836 4 af 130; i 1838 mistede *E. Johnsen* 4 af 120 Patienter; senere i 1844 havde han etsteds 40 Patienter af en Befolkning paa 160 Individer, men mistede deraf kun 1. Landphysikus mistede i 1846 2 af 14 Patienter og senere i 1847 5 af 57. Imidlertid seer man dog, at den i de Aar, den gik som Epidemie, har indvirket betydeligt paa de respective Aars Dödetal.

Dysenterie (isl. *Blóðsótt*) var tidligere ofte en af de farligste Epidemier og omtales i Annalerne, navnlig som en Hungersygdom i Forbindelse med ondartet Skörbug. Men foruden denne Dysenterie omtales i Medicinalberetningerne en anden, der hyppig bliver epidemisk om Efteraaret, dog meest i enkelte Districter. Denne sidste synes enten at være en Fölgesygdom efter Influenza, eller at blive foraarsaget ved Födemidlernes Beskaffenhed paa denne Aarstid. En af Lægerne bemærker, at Epidemien sjelden forlader de Gaarde, hvorpaa den opstaaer, för de Fleste ere angrebne. Som oftest er den blodig.

Skörbug (*Skyrbiúgr*) var ligeledes tidligere ikke saa sjeldent epidemisk, navnlig som Hungersygdom. Den forekommer endnu af og til epidemisk, især om Foraaret blandt de fattige Fiskere. Saadanne smaa Epidemier af Skörbug opstaae hyppigst paa Vesterlandet, hvor den desuden hvert Aar endnu forekommer sporadisk. Tidligere var den ligeledes meget almindelig paa Öen Grimsö.

Indenlandsk Cholera blev bemærket paa Island i de Aar, da den asiatiske Cholera gjorde sit förste Omlöb, og blev i Begyndelsen antaget for selve den asiatiske. Den begyndte i 1830, men först i 1831 udviklede den sig til Epidemie, der, skjöndt i Aftagende, vedblev endnu i 1832 og 33. Brækningen og Diarrhoeen var i Begyndelsen

galdeagtig, hvorimod den sidste ofte blev sortagtig og stinkende og undertiden ledsagedes af Kramper i Extremiteterne. Kun Faa bleve dens Offere. Senere har den ligeledes et Par Gange viist sig, men hyppigst i enkelte Districter.

Angina parotidea (Hettusótt?) omtales et Par Gange som Epidemie i Medicinalberetningerne, men skal, som Lægerne have forsikkret mig, indfinde sig hyppigere. Den er næsten altid godartet og ikke dödelig. I 1834 og 35 var den epidemisk; dengang vare Metastaser til Testiklerne med Strangurie meget hyppige, sjeldent derimod til Brystkjertlerne. Den var hos Flere ledsaget af Febertilfælde og haardnakket Forstoppelse.

Guulsot (Gula) omtales kun een Gang som epidemisk i Beretningen for 1837 og 38, men skal ligeledes forekomme hyppigere. Landphysikus bemærker, at hiin Epidemie var meget udbredt især blandt Fiskerne og dem, der havde været ude i Luften i Foraarsmaanederne Marts og April. Lægen paa Vesterlandet anförer, at den forekom hele Aaret igjennem. Hos Lægen paa Nordlandet, der havde havt 100 Patienter i Behandling, var den ligeledes meest hyppig i Marts Maaned. Han beskriver den saaledes: den begyndte med lette Febertilfælde, Hovedsvimmel og Trykken i Leverregionen, betydelig Mathed og Forstoppelse, sjeldnere Diarrhoe; efter 5 til 8 Dages Forlöb kom den gule Farve tilsyne i Sclerotica, og Sygdommens hele Forlöb varede i Reglen 2 til 3 Uger. Saavidt han havde erfaret, var Ingen död af den. Den staaer ikke i nogen Forbindelse med den forhen beskrevne Hydatidesygdom.

Strubehoste findes omtalt som Epidemie i 1820 og 21; og senere i 1828 og 37 omtales en Epidemie paa Nordlandet, som holdt sig sammesteds flere Aar i Rad. Sygdommen beskrives forresten ikke videre; der omtales kun, at den var meget ondartet og ofte dræbte inden 24 Timer. Om den Epidemie, som omtales paa Nordlandet, virkelig har været Strubehoste, er imidlertid tvivlsomt; saa meget kan man idetmindste see, at det, som Præsten *Gunnarson* (der hvert Aar indsender Medicinalberetning) omtaler som Strubehoste, ikke har været denne Sygdom; han beretter nemlig stadigt at have helbredet 3 af 7 Angrebne, ja endog 4 af 6.

Kokopperne omtales 2 Gange som epidemiske imellem Köerne, nemlig i 1827 og 1837. Den sidste Gang bleve ikkun 2 Malke-

piger smittede. I 1827 derimod bleve de overförte til mange Mennesker, navnlig i Sönderlandets östre District, hvor de först opstode. Een omtales som död af dem, nemlig en Reconvalescent, der nylig havde overstaaet Skarlagensfeber. De vare i Udbruddet ledsagede af Febertilfælde og lignede Börnekopperne deri, at de kom frem efter Epispastica f. Ex. spanske Fluer paa Armene. De angrebe Folk, hvad enten de vare blevne vaccinerede eller ikke, endog Flere, der havde havt de naturlige Kopper. Man seer i Beretningerne, at de ligeledes have hersket i det vestlige District af Sönderlandet, samt paa Vesterlandet, hvor de imidlertid, da man ikke kjendte Oprindelsen til dem, anföres som „et crustöst Udslet, der af Almuen antoges for Börnekopper“ eller som et „herpetisk Udslet“, der især viste sig paa Arme, Bryst og Laar. I de efterfölgende 4 Aar omtales paa flere Steder Neldefeber og Skoldekopper, eller „Variolæ spuriæ“ som meget almindelige. Om disse sidste Exanthemer virkelig have været Variceller eller maaskee Kokopper er uvist, da Beskrivelsen er mangelfuld.

Den ondartede Barselfeber omtales 2 Gange af tvende Læger som temmelig hyppig; saaledes i 1842, da Lægen i Vester-Amtets nordre District havde behandlet 4 Barselpatienter, hvoraf de 3 döde; og i 1845, da Lægen i det nordöstlige District ligeledes havde havt 4 Barselpatienter under Behandling, hvoraf de 2 döde. Den samme Læge bemærker, at den betændelsesagtige Diathese samme Aar var i det Hele meget udtalt; dette viste sig blandt Andet ved en Mængde Panaritier, der havde et meget acut Forlöb og ofte endte med Nekrose, ved flere Tilfælde af Hydrocephalus acutus hos Smaabörn, ved Öienbetændelser, godartede Karbunkler osv.

Af de tilförte Sygdomme er der ingen, som saa hyppig og morderisk har hjemsögt Island som *Börnekopperne (Bóla, Bólusótt).* De have i det Hele siden 1306 grasseret 19 Gange, ofte flere Aar i Rad, og have altid været tilförte ved franske, engelske, hollandske eller danske Skibe. Tidligere have de ofte frembragt en uhyre Mortalitet, saaledes i 1707, da 18000 Mennesker af en Befolkning paa 50000 skulle være döde, ligeledes 1430, da 8000 siges at være bortrykkede. I de senere Aar ere de aftagne i Voldsomhed, allerede för Vaccinationens Indförelse. I 1785—86—87 da de sidst grasserede i forrige Aarhundrede, bleve i det Hele ikkun 1425 Mennesker bortrevne. I 1839

og 40 bleve de sidste Gang indförte, men ved Afspærring forhindrede fra at udbrede sig videre end til Sönderlandet. De vare dengang meget milde. Flere bleve angrebne, som havde havt Kopperne i 1785. De vare meest dræbende i de lave og fugtige Fiske-boliger ved Sökanten. Landphysikus havde 36 Patienter under Behandling, hvoraf ikkun 3 döde. Af en Befolkning i Reykjavik By og Omegn paa 12 a 1300 Mennesker, hvoraf de Fleste vare vaccinerede, döde ikkun 15, hvorimod der i et Fiskerleie, hvor kun Faa vare vaccinerede, döde 40 af en Befolkning paa c. 600 Mennesker. I 1836 kom ligeledes 2 Koppepatienter til Sönderlandet, men de udholdt Quarantæne, og Sygdommens videre Udbredelse blev derved forhindret.

Meslingerne (Mislingasótt) have 3 Gange været förte til Island, senest i 1846. Ligesom paa Færöerne angrebe de ogsaa her alle Aldere uden Undtagelse, og bleve især farlige derved, at Folk gik ude med dem og aldeles ikke kunde iagttage nogen Diæt eller Regimen. De vare i den Grad almindelige, at i eet Sogn f. Ex. ikkun 2 Mennesker gik fri. De bleve först bragte til Sönderlandets vestre District (til Havnefjord) med et Skib fra Danmark den 3die April; dette gik imidlertid strax paa Fiskeri, hvorfra det kom tilbage den 20de Mai med hele Besætningen smittet. Fra den Tid udbredte Epidemien sig over hele Sönderlandet, hvor den varede til sidst i Juli. Den udbredtes herfra ved Contagium, navnlig ved de reisende Skoledisciple, og kom til Sönderlandets östlige District endnu i Mai, hvor den ophörte ligeledes sidst i Juli. Til Nordlandet kom Epidemien först i Juni og vedblev at udbrede sig der ind i December. Til Vesterlandet kom den först i Juli. Det synes forresten, som om Epidemien var bleven tilfört Landet paa 2 Puncter, nemlig foruden til Havnefjord, ligeledes til Skagestrand sidst i Mai i det samme Aar. Som ovenfor bemærket blev næsten hele Befolkningen angreben. Den var meest dræbende paa Fiskerleierne, hvor efter Landphysici Beretning 70 döde af en Befolkning paa henved 1250, hvorimod der i hele Reykjaviks Sogn kun döde 30 af 1500. Den var meest farlig for spæde Börn, gamle Folk og Drankere. Epidemiens Indflydelse paa Dödeligheden i de forskjellige Aldersclasser sees bedst af den hosföiede Tabel. Aarene 1845 og

44, som ere brugte til Sammenligningspunkt, vare aldeles frie for nogensomhelst Epidemie, og i 1846 vare Meslingerne eneherskende.

	Mandkjön.				Qvindekjön.			
Alder.	Döde i Gjennemsnit af 1844 og 45.	Döde i 1846.	Flere Döde i 1846.	Flere Döde pCt.	Döde i Gjennemsnit af 1844 og 45.	Döde i 1846.	Flere Döde i 1846.	Flere Döde pCt.
0—1	305	724	419	137	252	628	376	149
1—3	19	89	70	368	22	93	71	323
3—5	7	10	3	43	6	15	9	150
5—10	10	19	9	90	7	15	8	114
10—20	37	48	11	30	31	48	17	55
20—30	39	50	11	28	41	60	19	46
30—40	41	66	25	61	42	70	28	67
40—50	64	106	42	66	56	124	68	121
50—60	41	148	107	261	55	175	120	218
60—70	45	101	56	124	49	166	117	239
70—80	60	151	91	152	53	228	175	330
80—90	23	71	48	209	25	104	79	316
90—100	1	11	10	1000	7	8	1	14

Man seer heraf, at Dödeligheden har været meget betydelig, især i Aldersclassen fra 0—3 og over 50 Aar. Ogsaa her har Dödeligheden været noget större blandt Fruentimmer. Mange bleve forresten bortrykkede af Meslingernes Fölgesygdom, en haardnakket Diarrhoe, der ogsaa her ligesom paa Færöerne var meget hyppig. De islandske Læger vare noget uenige om denne Diarrhoes Oprindelse, idet En af dem bestemt paastaaer, at ikkun de, som havde overstaaet Meslingerne, bleve angrebne af den, hvorimod et Par andre Læger ville have bemærket, at den lige saa vel angreb de Danske, som ikke havde havt Meslingerne, samt at den hos Nogle först viste sig en heel Maaned efter at Meslingerne vare forsvundne. Det er forresten rimeligt, efter Analogien med den færöiske Epidemie at dömme, at denne Diarrhoe

virkelig har været en Fölgesygdom efter Meslingerne, fremkaldt ved Forkölelse og den totale Mangel paa alt Regimen under Afskallingsstadiet.

Skarlagensfeberen (Flekkusótt)* findes omtalt som en almindelig Epidemie i Aaret 1827 og gik da over hele Landet. Den opstod först paa Sönderlandet i April Maaned og varede ind i Juli. Den var hyppig ledsaget med miliaria, var forresten ikke meget dræbende uden gjennem sin Fölgesygdom Vattersot. Den angreb efter Lægernes Erfaring især unge Folk mellem 10—30 Aar, kun faa Ældre; den var meest dödelig for Börn under 10 Aar. Epidemiens Indvirkning paa Dödeligheden i de forskjellige Altersclasser sees bedst af hosföiede Tabel. Til Sammenligningspunkt er her brugt et Gjennemsnitstal af Aarene 1822 og 23, da 25 og 26 vare epidemiske og den specielle Dödeliste for 1824 ikke var til at erholde her paa Stedet. — I 1827 grasserede foruden Skarlagensfeberen tillige Kokopperne, men ikkun 1 anföres at være död af disse.

	Mandkjön.				Qvindekjön.			
Alder.	Döde i Gjennemsnit af 1822 og 1823.	Döde i 1827.	Flere döde i 1827.	Flere döde pCt.	Döde i Gjennemsnit af 1822 og 1823.	Döde i 1827.	Flere döde i 1827.	Flere döde pCt.
0—10	228	687	459	201	176	644	468	266
10—20	22	58	36	162	22	44	22	100
20—30	37	45	8	22	29	52	23	79
30—40	25	46	21	84	29	39	10	34
40—50	20	31	11	55	25	35	10	40
50—60	39	47	8	21	39	43	4	10
60—70	34	56	22	65	44	49	5	11
70—80	28	34	6	21	44	44	0	0
80—90	22	27	5	23	31	59	21	68
90—100	3	5	2	67	7	12	5	71

*) Dette Ord er forresten en generel Benævnelse om alle exanthematiske Febre; eengang er det brugt om febris petecchialis.

Man seer heraf, at den epidemiske Skarlagensfeber er forskjellig fra Influenza og Meslingerne deri, at den er meest dræbende for Aldersclassen fra 0—20 Aar *). Da der for dette Aar i Medicinalberetningerne savnes Indberetning fra flere Districter, kan man ikke slutte sig til Epidemiens Udbredningsmaade. Besynderligt nok omtaler ingen af Lægerne, hvorledes Skarlagensfeberen dengang blev tilfört Landet; dette findes derimod optegnet om Epidemien i 1797, der blev indfört med et Skib til Vestmannö. Foruden disse 2 Epidemier er der al Grund til at antage, at Skarlagensfeberen endnu 2 Gange har hjemsögt Landet, nemlig 1669 og 1776.

Kighoste (Andarteppuhósti) findes optegnet som Epidemie 4 Gange, og gik idetmindste de 3 Gange flere Aar i Rad. Ligesom Meslingerne angriber ogsaa denne alle Aldere, endog gamle Folk, er ofte complicceret med Brystbetændelser, men viser sig især dödelig for spæde Börn. Den Epidemie, som herskede i 1825 og 26, anföres at være tilfört med en Skibsdreng fra Flensborg. Om de andre Kighoste-Epidemier findes ingen nærmere Optegnelse. Den synes ligesom Meslingerne at udbrede sig ved Contagium, hvoraf tillige dens langsomme Gang forklares, da den hver Gang har brugt omtrent 3 Aar for at gaae hele Landet rundt. I 1825 opstod den först paa den östlige Kant af Sönderlandet og gik derfra Nord om, over Nord- Vester- og tilsidst Sönderlandet. I 1839 opstod den först paa den östlige Kant af Sönderlandet og gik da netop i den modsatte Retning. En af Lægerne bemærker dengang, at Hudsygdomme, navnlig Tinea og Crusta lactea (ikke Scabies) syntes at formilde om end ikke forebygge den, en Erfaring, som ogsaa andetsteds fra bliver bekræftet.

At *Syphilis* et Par Gange har været fört til Landet, er allerede tidligere omtalt. Desforuden har Island 2 Gange været hjemsögt af *Pesten*, som begge Gange anrettede en forfærdelig Ödelæggelse, samt eengang af en fremmed Sygdom, som i Annalerne bliver benævnet *Engingarsótt*.

En historisk Fremstilling af de islandske Epidemier vil ikke være uden Interesse, deels som et Bidrag til dette Lands Ulykkes-Historie,

*) Dette har Skarlagensfeberen tilfælleds med Kopperne, der efter Annalernes Angivelse paa Island især skulle være dödelige for den yngre og tildeels ogsaa den kraftige Mandsalder fremfor de höiere Aldersclasser. Desværre seer jeg mig ikke istand til at kunne godtgjöre dette ad den statistiske Vei.

deels til Sammenligning med Epidemierne i andre Lande. De fortrinlige islandske historiske Kilder komme En her tilgode. Jeg har til Udarbeidelsen af denne Oversigt for de tidligere Aar afbenyttet: *Espolins* Annaler, der omfatte Aarene fra 1263 til 1773; *Björn's* á *Skardsá* Annaler, som omfatte Aarrækken fra 1400 til 1645; Biskop *H. Finsens* fortrinlige Afhandling i det ældre Fèlags-Rit Bd. 14 p. 109—226: „Um Mannfæekun af Hallærum“, det ældre literære islandske Selskabs Skrifter „Rit þess islenzka Lærdóms-Lista Fèlags“, *M. Stephensens* „Minnisverd Tidindi“ og sammes „Island i det 18de Aarhundrede“. For dette Aarhundrede har jeg benyttet de islandske Medicinalberetninger; men da disse först fra 1825 blive nogenlunde nöiagtige, saa har jeg desuden afbenyttet „Islenzk Sagnablöd“, *M. Stephensens* „Klaustur-Póstur“, de af Præsterne aarlig indsendte Dödelister, samt enkelte andre utrykte Kilder. Med Hensyn til de i Annalerne omtalte Epidemier maa man lægge Mærke til, at ikkun de findes omtalte, som have været mere betydelige eller havt en iöinefaldende Indvirkning paa Dödeligheden; derfor blive Epidemierne tilsyneladende hyppigere, alt eftersom de nyere Kilder benyttes. Af Annalerne har jeg gjort Oversættelsen saa vidt muligt ordret. Disse Epidemier have i chronologisk Orden været fölgende.

1306. Da gik en Sot, som af Nogle kaldtes *Kopper*; den foer over hele Landet og angreb især dem, som vare under 40 Aar; paa nogle Steder stode Husene öde, paa andre var ikkun 1 Efterlevende.

1310. Da gik èn meget farlig *Sot* paa Nordlandet og derefter *Kopper*, i den Grad, at Folk raadnede istykker; ogsaa i hele Skalholts Bispedömme var der megen Mandedöd, frembragt af forskjellige Slags Sygdomme (*qverkasótt* og *stingasótt* eller *tak*).

1313. Da gik forskjellig Slags *Sot* omkring Landet. Der var een Slags, som ikkun angreb Folk indtil Brystet; den blev af en Mand *Grimur* kaldet *Hettusótt;* Nogle fik Hævelse i Brystet, der blev saa haardt som en Steen.—Landphysikus *Thorstensen*, som i „Mémoires de l'academie royale de Médicine T. VIII p. 26—55“ har givet en kort Udsigt over de islandske Epidemier og, som det synes, især har benyttet *Espolins* Annaler, benævner denne Epidemie ved Faare-

syge (Angina parotidea). *Svend Povelsen* oversætter i sit Register over de islandske Sygdomsnavne (som findes i det ældre Fèlagsrit Bd. 9 og 10) hettusótt ved hydrocephalus, hvilket imidlertid aldeles ikke svarer til den korte Beskrivelse af Epidemien. Senere i Annalerne og paa andre Steder bliver hettusótt undertiden anfört som Epidemie samtidig med Hungersygdomme.

1347. Da grasserede *Kopperne* i Landet, i den Grad, at Ingen erindrede Mage dertil; de angrebe næsten Enhver paa 40 Aar og derunder, dog ogsaa flere ældre Mænd.

1380. Da gik *Kopperne* over Landet og megen *Sot.*

1381. Efter en haard Vinter og mislykket Græsvæxt opstod megen *Sot* i Landet.

1390. Da gik *Landfarsot* blandt Menneskene og Sygdom blandt Kreaturene.

1402. Med et Skib fra Norge kom ved nogle Klæder saa megen Smitsot ud til Landet (först til Nordlandet), at Folk döde inden 3 Dage. Boligerne bleve mennesketomme, og endskjöndt 12 eller 15 droge med En til Graven, kom stundom ikkun 4 eller 5 levende tilbage.

1403. Denne Landeplage vedblev i de næste 2 Aar og ophörte först ved Paasketid i 1404. I Skalholts Bispedömme vare neppe 50 Præster efterlevende. Den blev kaldt den *store Plage*, men sædvanlig ogsaa den sorte Död, og antaget for at have grasseret udenlands for lang Tid siden*). I denne Epidemie skal $\frac{2}{3}$ af Indbyggerne være omkomne. — *Björn á Skardsá* sætter Epidemiens Ankomst til 1401. *Thorstensen* (a. St.) kalder den, vistnok med Rette, den *ægyptiske Pest*, og bemærker, jeg veed ikke efter hvilken Kilde, at de medbragte Klæder vare fra Belgien, hvor Aaret iforveien den orientalske Pest havde hersket i Brüssel.

1423. Da var megen *Udsletssygdom* og andre Slags *Sot.*

1430. Det sige Folk, at *Kopperne* have hersket i höi Grad, at 8000 Mennesker ere döde af dem.

---

*) 1349, da den sorte Död herskede i Europa, var der ingen Epidemie i Island.

1493. Med engelske Skibe kom en stor Landeplage til Landet (först til Sönderlandet), som anrettede megen Ödelæggelse. Boligerne stode overalt öde; Börn fandtes pattende deres döde Mödre, og Koner sadde döde med Spandene under Köerne i Staldene. Ved mange Kirker blev hver Dag 3 eller 4 begravne, og skjöndt 6 eller 7 fore med dem til Graven, kom sjelden flere end 3 eller 4 tilbage. I det næste Aar

1494. gik Epidemien over Nordlandet,

1495. og vedblev endnu der til det fölgende Aar, saa at kun 20 Præster vare efterlevende og hver maatte betjene 5, 6 eller 7 Kirker. — *Thorstensen* kalder denne Epidemie ligeledes den *orientalske Pest*, og bemærker, at der samme Aar var Pest i Shropshire.

1511. I dette Aar grasserede *Kopperne*, hvoraf Mange döde, især Folk paa 40 Aar og derunder; paa Nordlandet döde 400 Mennesker, og der savnedes Koner til at malke Kreaturene, som löbe brölende omkring.

1528. Paa den Tid gik megen Sot over Landet, som blev kaldet *Sárasótt*. Den holdt længe ved, var baade farlig og vanskelig at helbrede. Der var dengang en udenlandsk tydsk Læge ved Navn *Lazarus Mattheusson*, ogsaa kaldet *Lassi*. Man blev enig om at overlade ham Gaarden Skáneya paa den Betingelse, at han skulde helbrede gratis 100 fattige Mænd, der vare befængte med hiin Sygdom. *Lassi* drog da sönderpaa og tog Bolig i Skáney. Han helbredede ikkun 50 syge Fattige, og der blev da siden Strid om den halve Jord.—Denne Sygdom, som kun omtales een Gang senere i Annalerne, kalder *Thorstensen Skörbug*. Dette er imidlertid neppe rimeligt. I *Finnr Jonsson's* „Historia ecclesiastica Islandiæ T. II p. 533" omtales denne Sygdom, og i en Anmærkning tilföier Forfatteren Fölgende: Man var uenig om denne Sygdom; Nogle mene, at det har været *Lepra*, Andre at det var *Lues inguinaria* (Syphilis), og atter Andre, at det var en Art *Paralyse*. *Jonsson* mener, at det ikke kan have været

lepra, fordi denne allerede af de Gamle blev benævnet likþrá. For at det var lues venerea kunde den Omstændighed tale, at de samme Midler bleve brugte imod hiin Sygdom som imod Syphilis; dog er han meest tilböielig til at antage, at det har været en Art Paralyse, fordi denne Sygdom tidligere var meget hyppig men senere aldeles forsvandt, saa at ikkun Navnet er blevet tilbage i Skrifter. Han anförer, at denne Paralyse skulde være aftaget i Landet, især efterat Brugen af Snuus- og Skraatobak var bleven almindelig.—Herved er imidlertid at bemærke, at Forklaringen af en Paralyse aldeles ikke svarer til Benævnelsen sárasótt (Saarsot), med mindre dermed skal forstaaes den Art af Spedalskhed, som kaldes lepra anæsthetos; men denne Sygdom kan det neppe have været, saafremt *Lassi* virkelig har helbredet 50 af 100. I den Levnetsbeskrivelse, som *Svend Povelsen* har udgivet over Islands förste Landphysikus *Bjarne Povelsen*, bliver Benævnelsen sárasótt (Pag. 48) ligefrem brugt om Syphilis, som 1756 herskede ved Uldfabriken i Reykjavik. Det bliver ogsaa saameget mere rimeligt, at denne Epidemie virkelig har været Syphilis som denne Sygdom paa hiin Tid var overordentlig meget udbredt i Europa. I Aaret 1506 skal saaledes Syphilis have været epidemisk paa flere Steder, og udbredte sig især i Tydskland, saa at der 1519 blev oprettet et Hospital for Syphilitiske i Augsburg, og i 1527 bleve Bordellerne afskaffede i Sydtydskland for at forhindre den megen Liderlighed. Forresten grasserede i selve Aaret 1528 den engelske Sved paa flere Steder, og i den franske Armee under Lautrec i Nedre-Italien herskede der saa megen Sygelighed, at der af 80,000 Mand ikkun bleve 1800 tilbage (*Schnurrer's* Chronik der Seuchen).

1541. Megen *Sot* skal have gaaet, hvoraf især Ægtefolk döde.

1545. Om Hösten og Vinteren skal have gaaet *Sot*, hvoraf Mange döde, især sönderpaa.

1551. Da staaer omtalt, at *Jon Magnusson* laae længe „*sár*,

thi denne *Sot* gik paa den Tid, men Ingen vidste, hvad det var for en; han vilde ikke lade sig helbrede."

1555. Da kom den store *Koppesygdom* til Landet, hvoraf en Mængde Folk mellem 20 og 40 Aar döde. Der var ligeledes *Pest af Dyrtid*.

1574. Da gik *Kopperne* over Landet.

1580. Da gik en Slags *Kopper (Krefðubóla)*, hvoraf Mange döde. Der gik ogsaa en Sot udenlands over hele Europa; den kom ligeledes til Island og blev der kaldet *Engingarsótt* (af *engia*, sammenknibe, sammensnerpe). — I dette Aar gik Influenza paa mange Steder i Europa; men hiin Benævnelse passer ikke herpaa, bedre maaskee paa Kriebelkrankheit, som i 1581 herskede paa flere Steder.

1586. Da foer *Sot* over Landet.

1590. Da gik *Kopperne*.

1592. Da var der en farlig *Dysenterie*.

1597. Om Foraaret herskede *Dysenterie*, hvoraf mange Folk döde.

1602. Da var megen Folkedöd af *Sot* og *Dyrtid*.

1603. Da gik *Dysenterie*, hvoraf Mange döde.

1604. Det 4de Aar gik endnu *Dysenterien* *).

1613. Da gik en tung og almindelig *Landfarsot* over hele Island og varede fra Höst til Nytaar.

1616. Fra et engelsk Skib blev en Mand med *Kopper* flyttet i Land, og herved indförtes Sygdommen. Mange döde, især Folk under 30 Aar. I Ingjaldhols Sogn döde 70, i Arnes-Syssel 300, i Hunevands Syssel 150, i Hegranes-thing (Skagefjord-Syssel) 200 og i Vadlathing (Öfjord-Syssel) 200. Desuden gik der ogsaa en anden Sygdom *(tak)*, hvoraf Mange döde. Af Mangel paa Folk bleve Drenge og Piger flyttede fra Sönderlandet til Nord- og Österlandet og solgte, de förste for 60, de andre for 40 Alen **). I det næste Aar

---

*) For dette Aar omtaler *Thorstensen* Kopperne, hvorom jeg Intet finder i de omtalte Annaler.

**) Er egentlig 1 Alen Vadmel ɔ: Eenheden for den islandske Myntberegning.

1617. gik *Kopperne* over Österlandet.

1625. Da var der saa megen *Sot* i Mulathing, at 100 Mænd döde og 70 Ægteskaber bleve ophævede ved Dödsfald.

1627. Da gik en tung *Landfarsot* over Nordlandet og mange Folk döde.

1632. Da gik *Kopperne* om Hösten.

1636. Da gik *Kopperne*, hvoraf Mange döde; ligesaa gik *Landfarsot*. 90 bleve begravne i Hvalnes og 200 i Utskálum (2 Fiskerpladser).

1641. Megen *Sot* gik da om Hösten.

1644. Da kom *"Meslingesot"* til Landet med Örebaksskibet fra Danmark. Den havde ikke för været i Island. Den gik hele Landet rundt; i Skagefjords-Syssel alene döde 106.

1648. Efter foregaaende *Dyrtid* gik megen *Sot* i Landet, meest i Vestfjordene.

1650. Da var megen *Sot* og *Mandedöd*, meest paa Udpynterne omkring Landet.

1652. Da var megen *Sygelighed (sótthœti)* om Vaaren.

1655. Da gik *Kopperne* i Vestfjordene og mange gamle Folk döde.

1657. Da gik *Sot* omkring Vesterjöklen, hvoraf 200 döde; ogsaa omkring Myvatn var megen Mandedöd.

1658. Da gik *Kopperne* paa Nord- og Sönderlandet; Mange, fornemmelig Folk paa 20 Aar og derunder, döde af dem, især ved Sökanten.

1669. Da gik forskjellig Slags Sot, ogsaa *"Flekkjasótt"*, som om Vinteren gik over hele Landet og bortrev Mange.—*Thorstensen* kalder denne Epidemie Skarlagensfeber.

1670. Da gik *"Hlaupabóla"* vesterpaa.—*Sv. Povelsen* oversætter dette Ord ved Variolæ spuriæ, *Thorstensen* ved "milde Kopper".

1671. *Kopperne* gik endnu i dette Aar i Vestfjordene og i det
1672. fölgende paa Sönderlandet.

1675. Da gik megen *Sot* efter foregaaende Dyrtid.

1676. Da gik megen *Sot* og mange midaldrende Folk döde.

1690. Da gik *Sot*.

1694. Da gik *Meslingesot* om Sommeren og Hösten; dog döde ikke Mange.

1695. Da gik en tung og farlig *Sot* over Landet.

1697. Da gik *"Hettusótt"* og *Hungersygdomme.* — *Thorstensen* oversætter ogsaa her hettusótt ved Angina parotidea.

1704. *Sott* gik da paa Sönderlandet.

1706. Da gik *Qvefsótt (Influenza)* omkring Öfjorden og vesterpaa.

1707. En Islænder havde været udenlands og var död af *Kopper* om Vinteren. Om Foraaret blev hans Töi flyttet iland til Örebakke og deriblandt en Kiste med Linned. Hans Söster tog en af hans Skjorter paa og fik da Kopperne; paa denne Maade udbredtes Sygdommen over hele Landet. Kopperne havde sidst grasseret for 34 Aar siden. Flere ældre Folk, som havde havt Kopperne för, fik dem igjen, men meest angreb de dog unge Folk, især Mandfolk, mindst Börn. Stundom maatte Konerne före Ligene til Kirken; Bispen maatte selv lægge paa sin Hest og ride alene! 12000 Mennesker skulle være döde i Skalholt-Bispedömme og 6000 paa Nordlandet, altsaa i det Hele 18000*), saa at der omtrent blev 34000 Indbyggere tilbage. De fleste Spedalske döde ved denne Leilighed, og ellers især gamle Folk og frugtsommelige Koner. Kop-

1708. perne gik i det fölgende Aar endnu omkring Olafsfjord

1709. og nordpaa til Östfjordene, hvor de endnu var i 1709.

1714. Da gik *Landfarsot* i Mula-Syslerne og österpaa; mange Folk döde.

1719. Da gik en streng *Influenza* nord om Landet.

1723. Da gik *Sot* paa Sönderlandet, som dog ikke var meget farlig; siden gik den nordpaa over hele Landet, og Adskillige döde.

1730. Da gik *Sot* om Sommeren sönderpaa og derfra op i Borgarfjorden og siden paa Nordlandet.

1735. Da gik *Sot* nord- og vesterpaa.

1736. *Landfarsot* viste sig paa flere Steder hist og her.

---

*) Dette Tal angives noget forskjelligt af de forskjellige Annalister.

1738. Da gik *Landfarsot* nordpaa og vesterpaa, og mange Folk döde.
1742. Da gik *Kopperne*, dog ikke i höi Grad; de vare tilförte ved hollandske Skibe.
1747. Da gik en farlig Sot sönderpaa, saa at 200 döde i Rangervalle-Syssel. — *H. Finsen* kalder denne Sygdom efter *J. Olafsens* Annal *Febris petecchialis* (Flekkusótt).
1751. Da begyndte en streng *Dyrtid*, som varede i 7 Aar, og med den fulgte forskjellige *Slags Sygdomme*, som vedbleve lige saa længe.
1757. Var den 7de Uaars-Vinter. Hunger-Sygdommene havde anrettet stor Ödelæggelse. Nogle sige, at i den Tid 4200 Mennesker skulle være omkomne, hvoraf 2500 i Skalholts Bispedömme.
1758. Da var farlig *Sot* i Öfjord og Skagefjord.
1759. Da sluttedes Mandedöde-Aaret.
1762. Da kom *Kopperne* til Landet, men de vare ikke meget dræbende. Siden gik *Landfarsot*, og mange Börn og midaldrende Folk döde. *Kopperne* gik
1763. endnu over hele Landet i dette Aar.
1766. Da gik én farlig *Landfarsot*.
1767. Da kom en *Sot* til Landet med Österlandsskibene, og Mange döde deraf. — *Thorstensen* anförer for dette Aar Skörbug som almindelig.
1771. Da gik *Kighoste* blandt Börn og "*Taksótt*" blandt Ældre, hvoraf Flere döde*).
1773. Da gik "*Taksótt*", især i Isefjord-Syssel.
1774. *Influenza (Qvefsótt)* gik da paa Vesterlandet og *Kighoste* paa Sönderlandet.
1776. Da gik *Flekkusótt*, "den Sygdom som Lægerne kalde *Skarlagensfeber*"; den var meget mild.

*) *Tak* betyder egentlig Sting og bruges ifleng om Pleurodyne og Pleuritis; *Taksótt* skulde altsaa egentlig være en epidemisk Pleuritis; men der er al Grund til at formode, at dette Udtryk har været brugt synonymt med *qvefsótt* (Influenza), der næsten altid complieeres med Pleuritis; dette finder jeg ogsaa eengang at være brugt saaledes i en af Præsternes Dödelister.

1778. Hermed begynder en Række af betydelige *Uaar* med deraf fölgende *Sygdomme*, som paa et Par Aars Afbrydelse nær vedvarede indtil 1785.

1779. Dette Aar gik desuden en saa haard "*Taksótt*" i Hola-Stift, at der sammesteds döde lige saa mange som der födtes; blandt *Börn* rasede ligeledes en *farlig Sygdom*, som paa enkelte Steder borttog $\frac{2}{3}$ af de Födte.

1780. Dyrtiden vedblev. *Sot* grasserede om Efteraaret.

1781. Dyrtiden tiltog. Hestekjödsspisen blev saa almindelig som den aldrig för havde været siden Landet blev christnet. Mange spiste desuden grovt Bygmeel blandet med Straa, kogt i Saltvand, ligesaa ferskt Haifiskekjöd og forskjellige Tangarter. Der grasserede da *Landfarsot* og en *Mavesygdom* blandt Börn og ældre Folk. En slem *taksótt* gik desuden i Hola-Stift og bortrykkede 45 i eet Syssel. 10 findes anförte som döde af Hunger. Hestekjödspiserne vare de förste, som omkom af Hungersygdomme.

Den 29de Juni 1783 begyndte en voldsom vulkansk Eruption af Skaptafjelds-Jöklen, en af de störste, som nogensinde har fundet Sted paa Island; herved bragtes Dyrtiden til en umaadelig Höide i de næste 2 Aar. Den islandske Mos blev i dette Aar og for de 2 fölgende aldeles ödelagt, hvorved Hungeren endmere forögedes. Den uhyre Askeregn tilintetgjorde Græsvæxten næsten
1784. over hele Landet. I 1784 og 85 naaede Uaaret sit Höide-
1785. punkt. Mangfoldige Kreature döde; de levende Heste aade de döde, samt desuden Mögdynger, Tömmer og Jordvægge; Faarene aade Ulden af hverandre. Ifölge Sysselmændenes Indberetning döde der om Vinteren 1783 og 84: af Hornqvæg udaf en Besætning paa 21457 de 11461, af Faar udaf en Besætning paa 232731 de 190488, af Heste udaf en Besætning paa 36408 de 28013 ɔ: respective 53, 82 og 77 pCt. Af den forfærdelige Hunger opstod der alle Slags Sygdomme blandt Mennesker, *Blodgang, Skörbug* og *Hettusótt**).

*) Det Nærmere herom kan eftersees i *M. Stephensens* „Beskrivelse over den nye Vulkans Ildsprudning i Vester-Skaptafjelds-Syssel Pag. 128 ff."

Baade Embedsmænd og velhavende Bönder bleve saaledes medtagne af Mangel paa det Nödvendige, at det var kjendeligt paa deres Udseende. I Hola-Stift döde i 1784, efter Biskop *Thorarensens* Optegnelser, af Hunger eller rettere sagt Hungersygdomme: i Thingö-Syssel 863, i Öfjorden 518, i Skagefjorden 462 og i Hunevands-Syssel 302 ɔ: i det Hele 2145*). I Skalholts Stift döde af Hungersygdomme efter Præsternes Dödelister: i Mule-Syssel 70, i Skaptafjeld 298, i Guldbringe-Syssel omtrent 215 og 10 bleve fundne döde paa alfare Vei, i Myre-Syssel 108 og 10 fundne döde paa Veiene, i Sneefjeldnæs 189 og 8 fundne döde paa Veiene, i Dale-Syssel 50 og 5 fundne döde paa Veiene, i Strande 16; ɔ: i det Hele 1079, hvorved imidlertid er at bemærke, at der mangler Opgivelse for Borgarfjord, Rangervalle og Arnæs-Syssel. Isefjords- og Bardestrands-Syssel bleve saa godt som forskaanede for Dyrtiden. Den 4de August 1784 indtraf desuden et uhyre Jordskjælv, hvis ödelæggende Virkninger endmere bidrog til at forögе Dyrtiden. Denne vedblev endnu i höi Grad i 1785. Paa nogle Gaarde mistede de spæde Börn deres Forældre og bleve fundne i en hjelpelös Tilstand, næsten forkomne af Hunger, og reddede af dem, som hændelsesviis kom til. I Skalholts Stift findes for dette Aar 1405 opförte som döde af Hunger og Elendighed, og 65 bleve fundne döde paa alfare Vei. I Hola Stift anföres 832 som döde af Hunger. Desuden herskede om Vinteren 1784 og 85 foruden Hungersygdommene tiltige *Taksótt* og *Landfarsótt*, hvoraf især döde Mænd mellem 20 og 40 Aar. Hvor stor en Dödelighed disse 2 Sygdomme have frembragt, sees bedst i de Sysler, der gik fri for Hunger ɔ: i den vestlige Deel af Bardestrand og Isefjord. I begge disse Sysler döde der i 1784 82 og i 1785 206 flere end i 1773. Desuden kom i 1785 *Kopperne* til Landet, men i dette Aar bortrev de ikkun 75 Mennesker.

*) Senere i en Anmærkning a. S. Pag. 175 anförer *H. Finsen* Tallet paa de af Hunger Omkomne i Hola Stift for dette Aar til 2035.

1786. *Kopperne* bortrev i dette Aar i Skalholts Stift 1033 Mennesker og i Hola Stift 204. I Skalholt omtales endnu 33 som döde af Hunger og Elendighed, og 8 bleve fundne döde paa Veiene. I Vester-Isefjords-Syssel omtales i Præsternes Dödelister 5 som döde af „Flekkusótt."

1787. Dette Aar bortrev *Kopperne* endnu 113. 14 findes anförte som döde af Hunger. Forresten herskede ingen Epidemie.

1788. Da grasserede megen *Taksótt* paa Nordlandet.

1791. Da gik *Taksótt* i de vestlige Sysler; den blev af Nogle anseet for Meslinger. — *Thorstensen* anförer ligeledes Meslinger for dette Aar; men dette forholder sig neppe saa. I Medicinalberetningen for 1846, dengang da Meslingerne sidst herskede, omtaler Districtslægen *E. Johnsen*, at gamle Folk, som godt erindrede Koppe-Epidemien i 1786—87, ikke kjendte Meslingerne og tilmed bleve angrebne i 1846. Herfor taler endvidere, at denne Taksótt ikke virkede synderligt ind paa Dödeligheden, som vistnok ellers vilde have været Tilfælde med Meslingerne, der ikke havde været i Landet siden 1694. Af denne Omgangssyge döde 107 i Sneefjeldsnæs-, 34 i Dale- og 11 i Myre-Syssel.

1792. Da gik endnu den samme Sygdom, hvoraf 133 döde i Skalholts Stift og 32 i Hola-Stift. Ligeledes grasserede *Kighoste*, hvoraf 37 döde.

1793. Da döde i Hola-Stift endnu 43 af *Taksótt* og 32 af *Kighoste.*

1797 og 1798. I dette Aar gik en Sot, som især var farlig for Ynglinge og Börn; den gik först over Sönderlandet, en Deel af Vesterlandet og tilsidst over Nordlandet. Den yttrede sig med Hovedpine, Hævelse i Halsen, Tyngde i Lemmerne etc.; paa Nogle kom röde Pletter ud over hele Legemet, og Huden skallede af. Om dens Natur og Væsen var man uenig; den siges at være kommet med et Skib fra Vestmannö (Minnisverd Tidindi). — Denne Epidemie anförer *Thorstensen* som Meslinger. Det er imidlertid höist rimeligt, at det har været *Skarlagensfeber;* deels passer dette paa den korte Beskrivelse, og deels anföres der i Præsternes Döde-

lister for 1798, da den samme Sygdom endnu herskede, ligefrem Skarlagensfeber, hvoraf 128 opgives som Döde, samt desuden „Hævelse i Halsen, der formodedes at være den samme Sygdom“, hvoraf 47 döde.

1799. Da herskede *Skarlagensfeberen* endnu, skjöndt i Aftagende.

1801 og 1802. Da var nogen Dyrtid med deraf fölgende Sygdomme, *Skörbug* og *Dysenterie*, hvoraf Flere döde, især omkring Reykjavik.

1803. Da gik endnu *Sot* og *Sygdomme af Hunger.*

1804. Da gik *Landfarsot.*

1805. Da gik Qvefsótt *(Influenza).*

1811. Da grasserede galdeagtig *Nervefeber*, samt *Skörbug*, *Dysenterie* og indenlandsk *Cholera*, hvilke Sygdomme dog ikke herskede i höi Grad.

1812 til 1814. Paa Grund af Krigen blev der i denne Tid ikkun flyttet faa Kornvare til Landet. Der gik da *Sot* paa Sönderlandet, som sagdes at være tilfört med et norsk Skib; ligeledes gik *Dysenterie*, og paa flere Steder döde Folk af Usselhed.

1816. *Influenza* gik over hele Landet.

1819. „Epidemisk galdeagtig Catarrhalfeber“ *(Influenza)* findes anfört i Præsternes Lister.

1820. Da begyndte *Strubehosten* at yttre sig, i Begyndelsen meest paa Vester- og Nordlandet.

1821. Af *Strubehoste* anföres 294 döde, og af epidemisk galdeagtig *Catarrhalfeber* 277. *Sv. Poulsen* omtaler i dette Aar i sin Indberetning rheumatisk Feber, compliceret med Brystaffectioner *(Influenza).*

1825. Da gik *Influenza* over hele Landet.

1826. Da gik *Kighoste* over hele Landet; den anföres at være tilfört med en Skibsdreng fra Flensborg.

1827. Da gik *Skarlagensfeberen* over hele Landet. Blandt Hundene grasserede Snive og blandt Köerne paa Sönderlandet *Kokopperne.* Flere Malkepiger bleve smittede, og herfra overförtes disse Kokopper paa mange Mennesker, selv dem, der havde havt de naturlige Kopper; de vare i Regelen ikke dödelige.

1828. Da herskede *Typhus*, hvoraf i Præsternes Lister 126 anföres som döde; endvidere gik *Strubehoste* paa Nordlandet, og deraf döde mange Börn. *Urticaria* og *Variceller* anföres ligeledes paa Vesterlandet.

1829. Af *Typhus* findes 93 anförte som döde. *Strubehosten* herskede endnu.

1831. Indenlandsk *Cholera* var da meget almindelig over hele Landet, men aldeles ikke dræbende; ligesaa mærkedes *Dysenterie* paa flere Steder.

1832. *Choleraen* vedblev endnu at være almindelig, ligesaa *Dysenterie*, *Urticaria* og *Variceller*.

1833. *Typhus* var især paa Sönderlandet temmelig almindelig; *Cholera* var endnu ikke ophört.

1834. *Influenza* gik over hele Landet. I Præsternes Lister findes 803 anförte som döde heraf, samt desuden 105 af hidsig Feber, Betændelsesfeber og Sidesting. *Angina parotidea* var ligeledes epidemisk, men ikke farlig.

1835. *Typhus* var dengang almindelig. *Angina parotidea* var endnu ikke ophört.

1836. *Typhus* herskede end mere epidemisk; 45 anföres som döde heraf. Paa Nordlandet var *Variceller* hyppig, samt ligeledes der *Strubehoste* paa flere Steder. Paa Sönder- og Vesterlandet herskede *Skörbug* i nogle Maaneder.

1837. *Typhus* vedblev endnu; 179 anföres som döde heraf. Paa Nordlandet grasserede desuden *Strubehoste*, hvoraf 183 döde. Paa Sönderlandet var *Guulsot* og *Angina parotidea* epidemisk, men begge lidet farlige. Paa Vester- og Sönderlandet anföres desuden *Skörbug* som epidemisk. Blandt Köerne paa Sönderlandet grasserede Kokopperne; ikkun 2 Malkepiger bleve smittede.

1838. *Typhus* var endnu almindelig. I den nordlige og nordvesttige Deel af Landet var *Guulsot* epidemisk. I Norder-Amtet grasserede en catarrhalsk - rheumatisk Feber (*Influenza*), som der medförte megen Dödelighed.

1839. Paa Sönderlandet herskede *Kighoste* som Epidemie og des-

uden *Kopperne*, der vare bragte til Vestmannö med et fransk Fiskerskib. Den övrige Deel af Landet gik fri for Kopperne. Paa Nordlandet omtales den ondartede Catarrhalfeber *(Influenza)*, samt desuden *Cholera* og *Dysenterie*, hvilke sidste dog ikke vare farlige.

1841. *Typhus* omtales paa flere Steder, ligesaa *Influenza*. Paa Nordlandet var Kighosten endnu ikke ganske ophört.

1842. *Typhus* og *Influenza* omtales endnu paa flere Steder.

1843. *Influenza* gik over hele Landet og var meget dræbende.

1845. *Influenza* var temmelig almindelig over hele Landet, men var meget mild, uden synderlig Indflydelse paa Dödeligheden.

1846. Da bleve *Meslingerne* tilförte fra Danmark. De gik over hele Landet og frembragte megen Dödelighed.

Af dette nys meddeelte Ulykkesregister seer man, at der i det Hele fra 1306—1846 ere optegnede 134 epidemiske Aar, hvilke alle have havt en större eller mindre Indflydelse paa Dödeligheden, undtagen Aarene 1831, 32 og 45. I samtlige disse Aar have fölgende Epidemier hersket:

Af udenlandsfra tilförte:

Kopperne 19 Gange, ofte flere Aar i Rad; 3 Gange i det 14de Aarhundrede, 1 Gang i det 15de, 5 Gange i det 16de, 5 Gange i det 17de, 4 Gange i det 18de og 1 Gang i dette Aarhundrede.

Meslingerne have gaaet 3 Gange.

Skarlagensfeber 4 Gange, dog usikkert for de 2 Aar 1669 og 1776.

Kighoste 4 Gange, hvoraf de 3 Gange flere Aar i Rad.

Pesten 2 Gange.

Syphilis 2 Gange (?).

Engingarsótt 1 Gang.

Af indenlandske Epidemier have fölgende gaaet:

Typhus eller *Landfarsot* 15 Gange, undertiden flere Aar i Rad.

Influenza eller *Qvefsóttt* har som almindelig Epidemie gaaet 8 Gange, som mere partiel 7 Gange, samt desuden *Taksótt* som mere almindelig 4 Gange, som partiel 7 Gange. Det er forresten rimeligt,

at Influenza har gaaet oftere og rimeligviis flere Gange er indbefattet under den generelle Benævnelse *Sótt.* Udtrykket *Qvefsótt* forekommer ikke i Annalerne för 1706.

Dysenterie har som almindelig Epidemie gaaet 5 Gange, hvoraf eengang flere Aar i Rad, som partiel 3 Gange.

Skörbug er kun optegnet som mere betydelig 3 Gange, som mere partiel ligeledes 3 Gange; men Udtrykket *Skyrbiúgr* er temmelig nyt, og det er höist rimeligt, at Skörbug har været indbefattet i alle de Gange, hvor Sótt nævnes i Forbindelse med Dyrtid.

Sygdomme af Dyrtid, uden specielt Navn, have gaaet 8 Gange, hvoraf de 2 Gange saa at sige 7 Aar i Rad.

Sótt, uden videre Tilföiende, er optegnet 18 Gange.

Hettusótt findes omtalt 4 Gange, de 2 Gange i Forbindelse med Hungersygdomme.

Strubehoste findes anført 1 Gang som mere almindelig og senere et Par Gange partiel paa Nordlandet.

Angina parotidea findes anført 2 Gange.

Gulsot er anført 1 Gang, 2 Aar i Rad.

Indenlandsk Cholera har gaaet 2 Gange, den ene Gang flere Aar i Rad.

Kokopper iblandt Mennesker findes optegnet 1 Gang.

Febris petecchialis (Flekkusótt) findes anført 1 Gang.

En *epidemisk Udsletssygdom* uden videre Navn findes anført 1 Gang.

En dræbende *Sygdom* blandt *spæde Börn* findes anført 1 Gang.

En *epidemisk Mavesygdom* uden videre Navn findes anført 1 Gang.

Det vilde være interessant, om man kunde bestemme det Tab af Mennesker, som disse Epidemier have bragt Landet. Vel finder man opgivet for enkelte Aar saavel i Annalerne som i Præsternes Dödelister Antallet paa dem, der ere döde af epidemiske Sygdomme; men da det ikkun er for de færreste Aar, at jeg er i Besiddelse af de detaillerede Dödelister, og da man tilmed ikke veed, om under Classen „Döde af forskjellige Börnesygdomme“ Flere ere medregnede af de Börn, som ere döde af epidemiske Sygdomme, saa vil jeg söge ad en anden Vei at naae dette Resultat.

Jeg vil derfor gjennem Statistiken forsöge paa at bestemme det omtrentlige Tal paa dem, som ere omkomne i Epidemierne fra 1750 til 1846, for hvilke Aar jeg har de nöiagtigste Oplysninger. Forinden maa jeg imidlertid gjöre nogle forelöbige Bemærkninger med Hensyn til den Methode, jeg agter at fölge for at komme til dette Resultat.

Naar man, for at undersöge de epidemiske Aars Indflydelse paa den almindelige Mortalitet, er nödsaget til, saaledes som her er Tilfældet, alene at afbenytte Dödelisterne, uden samtidig Brug af Populationslister, da kan man gaae frem paa flere Maader. Man kan enten holde sig til Generalsummen af de Döde, eller til Dödetallet i de forskjellige Aldersclasser. I sidste Tilfælde kan man da undersöge, enten hvormange pCt. flere der ere döde i de epidemiske Aar, end der vilde have döet efter et Gjennemsnitstal af de foregaaende Aar — eller efter et Gjennemsnitstal af baade de foregaaende og efterfölgende Aar.*) Denne Methode er anvendelig, hvor man har med eet epidemisk Aar at gjöre, hvis Virkning ikke udstrækker sig udenfor samme, og naar de nærmest omkringliggende Aar have været forskaanede for nogen Epidemie. Det vil i saa Fald være rigtigere, som jeg allerede tidligere har gjort, at sammenligne det epidemiske Aars Dödetal med et Gjennemsnitstal af de nærmest foregaaende Aar alene, istedetfor med et Gjennemsnitstal af baade de forangaaende og efterfölgende. I förste Tilfælde ville de beregnede pCt. vel blive noget större end de i Virkelighed ere, men Feilen bliver ligelig for alle Aldersclasser. I sidste Tilfælde derimod, navnlig naar Epidemien enten over det Hele eller i enkelte Aldersclasser har indvirket betydelig svækkende paa Befolkningen, udsætter man sig for, at Feilen bliver endnu större og navnlig ulige for de forskjellige Aldersclasser.

Hvor man derimod har at gjöre med flere epidemiske Aar, der fölge efter hinanden, lader denne Methode sig ikke anvende, at sige, hvis man vil bestemme en Værdi for hvert Aar. Hvor nemlig f. Ex. i en Befolkning paa 50000 Mennesker det förste epidemiske Aar har bortrevet 4000 flere end efter Gjennemsnitstallet af de foregaaende Aar, og det andet Aar ligeledes 4000 flere, da ville begge Aarene

*) Det er denne sidste Methode, som Prof. *Fenger* har brugt. Jfr. det kongelige medicinske Selskabs Skrifter, 1ste Bd. 1848.

efter hiin Fremgangsmaade faae den samme Værdi, skjöndt i Virkelighed det andet Aar som indvirkende paa en Befolkning, der var $\frac{1}{12}$ mindre, har været langt mere dræbende. Navnlig vil Forholdet mellem Dödeligheden i de forskjellige Alderselasser let aldeles kunne forvanskes. Det kan nemlig hænde sig, at det förste epidemiske Aar i een eller flere Alderselasser har indvirket saaledes svækkende paa Befolkningen, at Dödetallet i disse for de fölgende Aar neppe vil kunne hæve sig til det almindelige Tal i sædvanlige Aar. Det förste epidemiske Aar vil da i disse Classer faae en betydelig Overvægt over de fölgende, skjöndt maaskee i Virkelighed denne Overvægt er aldeles illusorisk.

Hvor man i en vis Aarrække har en Mængde epidemiske Aar indströede blandt andre ikke-epidemiske, saaledes som Tilfældet er paa Island, der vil denne Methode heller ikke kunne anvendes, fordi den ved Epidemierne frembragte Fluctuation i Folkemængden forstyrrer Sammenligningen af de forskjellige Aar. Man vil imidlertid dog selv i dette Tilfælde med nogen Correction kunne benytte Dödetallet alene som Udtryk for Aarets Dödelighed, navnlig, naar man renonceerer paa Detaillen for de enkelte Alderselasser; og denne Correction vil jeg her anvende, for at sammenligne den sidste Halvdeel af det forrige Aarhundrede med den förste af dette.

Der gives 2 Momenter, som især deleshed indflyde paa Dödetallet og forstyrre den Brug, man kunde gjöre af dette alene til at sammenligne Aarene indbyrdes. Det ene er det ulige Antal af Födsler i de forskjellige Aar. Hvor, som paa Island, Dödeligheden blandt Börn i det förste Livsaar er saa stor, at Dödetallet paa disse i de fleste ikke-epidemiske Aar næsten udgjör Halvdelen af samtlige Döde, og hvor, paa Grund af de hyppige Epidemier, Födslernes Antal er saa ulige, at det i enkelte Aar er mere end dobbelt saa stort som i andre, der indseer man let, hvilken Indflydelse dette Moment alene maa have paa de forskjellige Aars Dödetal. Det andet Moment er den forskjellige Folkemængde. Hvor denne, som her er Tilfældet, ligeledes paa Grund af Epidemierne, for enkelte Aar er reduceret en fjerde Deel af hvad den i andre Aar har været, maa dette naturligviis ogsaa have en betydelig Indflydelse paa de forskjellige Aars Dödetal. Ved at fjerne disse to Momenter har man imidlertid fjer-

net det Væsenligste, som kan være til Hinder for at betragte Aarets Dödetal som Udtryk for dets virkelige Dödelighed.

For at dette Udtryk skulde være fuldkommen correct, udfordredes endnu, at Forholdet mellem Antallet af de Levende i hver Aldersclasse til hinanden indbyrdes uforandret havde været det samme i den hele Aarrække. Dette har nu vistnok ikke været Tilfældet; men naar man betænker, at Forskjellen paa Dödeligheden i de forskjellige Alderselasser over 1 Aar ikke er meget betydelig, uden netop i de höiere, hvor igjen Antallet af de Levende er saa lavt: saa er det indlysende, at denne Ulighed ikke vil influere betydeligt paa selve Dödetallet og den derpaa grundede Sammenligning, uden forsaavidt som det maaskee vil skjule enkelte smaa Nuancer mellem Aarene indbyrdes, som det her ikke kommer an paa ved denne Undersögelse.

Langt större Feil end af Methoden kunde derimod indsnige sig paa Grund af Dödelisternes Upaalidelighed. At nu disse Lister skulde være mere feilfulde for Island end for andre Lande, har jeg aldeles ingen Grund til at troe, saa meget mere som flere islandske Afhandlinger over denne Materie og de i saa lang Tid tilbage vel vedligeholdte Föde- og Dödelister vidne om Folkets Interesse for statistiske Oplysninger. At de imidlertid ligesom alle Landes ere feilfulde, er vist nok; navnlig er det for flere af de ældre Aar usikkert, om de Dödfödte baade ere indbefattede under Summen af de Födte og Döde. Ligesaa ere vistnok flere Döde udeladte, nemlig af dem, som ere omkomne paa Fjeldveie, tilsöes eller paa anden Maade, uden at være blevne begravede. Endelig fattes der for nogle Aar af det forrige Aarhundrede Opgivelse for enkelte Sysler.*) Dette tilsammen gjör, at Sammenligningen af de enkelte Aar indbyrdes bliver noget usikker, hvilket derimod maa betragtes som forsvindende ved Sammenligning af begge Aarhundreder indbyrdes, hvor Forholdene ere saa store.

*) Hvor dette har været Tilfælde, som ikkun er hændt 4 à 5 Gange, har jeg ved en Proportionsregning substitueret et Tal for den manglende Opgivelse. Derved blive de af mig senere meddeelte Tal for disse Aar noget forskjellige fra dem, som man finder trykte i det ældre Félagsrit. Den samme Fremgangsmaade har jeg brugt ved Aarene 1800, 1801 og 1802, for hvilke Aar der fattes Opgivelse over Födte og Döde i Hola Stift ɔ: i 4 Sysler tilsammen.

Fremgangsmaaden, som jeg nu har brugt for at fjerne disse 2 Momenter, har været fölgende. Da jeg for hvert Aar i begge Aarrækker har det aarlige Antal af Födsler, saa har jeg ved en Gjennemsnitsberegning, hvorfor er lagt til Grund for begge Aarhundreder Forholdet: 300 Döde i det förste Livsaar af 1000 Födte, udregnet for hvert Aar, hvor mange der efter dette almindelige Forhold ere döde i det förste Livsaar.*) Ved Subtraction har jeg nu fundet, hvor mange der i hvert Aar ere döde over 1 Aar. Dernæst sætter jeg disse Tal for de ikke-epidemiske Aar i Relation til hvert Aars Folkemængde over 1 Aar (ɔ: foregaaende Aars Folketal i Tabellen). Da jeg naturligviis ikke for hvert Aar har Tællinger over Folkemængden, har jeg beregnet denne efter de Födtes aarlige Overskud over de Döde saaledes. For det forrige Aarhundrede er jeg gaaet ud fra den paa offentlig Foranstaltning gjorte Folketælling den 15. August 1769, da Tallet belöb sig til 46,201, altsaa ved Slutningen af Aaret efter de Födtes Overskud 46343; herfra har jeg nu regnet tilbage til 1750 og fremad til 1801. Paa denne Maade bliver Forskjellen mellem mit beregnede Tal for 1801 og det efter Folketællingen i Febr. 1801 opgivne Tal ikkun 172, som mit er for lavt. For dette Aarhundrede er jeg gaaet ud fra Folketællingen i Febr. 1801, der efter Biskop *Vidalins* Optegnelse opgiver Tallet til 47207, og derfra har jeg regnet lige ud til Folketællingen i Febr. 1835. Herved bliver Forskjellen mellem mit beregnede Tal og det ved Folketællingen fundne 777, som det beregnede er for stort. Fra 1835 er jeg paa ny gaaet ud fra det ved Tællingen fundne Tal 56035 (altsaa ved Aarets Slutning 56577) og uden at corrigere for Tællingen i 1840 har jeg regnet lige ud til Slutningen af 1845. Herved bliver Forskjellen

---

*) Naar man tager Hensyn til Islændernes langsomme Udvikling i Alt, hvad der angaaer den ydre Cultur og i Særdeleshed til, at deres eiendommelige Opamningsmethode bestandig har været uforandret den samme, saa vil man ikke undres over at erfare, at dette Forhold: 300 Döde pr. 1000 Födte i ikke-epidemiske Aar har været saa godt som uforandret i en saa lang Aarrække. Herpaa finder man deels Bestyrkelse i Biskop Finsens Afhandling om Dödeligheden blandt Smaabörn paa Island (det ældre Félagsrit Bd. 5, p. 115 ff.) Deels har jeg for enkelte af de större Sogne faaet Udskrift af Kirkebögerne over Födte og Döde i det 1ste Livsaar for de 10 à 20 sidste Aar af forrige Aarhundrede og sammenlignet dette med et lige stort Antal af de seneste Aar i dette Aarhundrede, hvoraf samme Resultat fremgaaer.

mellem det beregnede og fundne Tal den 2. Novbr. 1845 (tillagt de 2 sidste Maaneders Overskud), ikkun 58, som det beregnede er for lavt.*) Disse ubetydelige Afvigelser ere neppe större end de, der findes mellem Folketællingsresultaterne og det virkelige Folketal, en Afvigelse, som paa Island vistnok ofte er stor nok.

Efter at jeg nu i alle de ikke-epidemiske Aar har beregnet for hvert Aar Dödeligheden over det förste Livsaar, i Relation til den procentvise Folkemængde, saa har jeg af alle disse saaledes fundne Tal beregnet en Middelqvotient for samtlige *ikke-epidemiske* Aar, særskilt for hvert Aarhundrede. Dernæst beregner jeg hvor mange der efter denne Middelqvotient vilde være döde over 1 Aar i de *epidemiske* Aar efter disse Aars respective Folkemængde**). Ved Subtraction fra de virkelige Tal finder jeg derpaa, hvormange Flere der ere döde i de epidemiske Aar, end der efter den normale Middelqvotient vilde være döde. Ved at addere disse Tal har jeg da særskilt for hvert Aarhundrede den omtrentlige Sum paa dem, som ere omkomne i Epidemierne. Paa denne Maade er Tab. II construeret. For enkelte af de meest udtalte epidemiske Aar, hvor jeg i Præsternes Lister fandt opgivet Tal paa de af Epidemien Döde, har jeg sammenlignet disse Tal med de af mig beregnede, og Overeensstemmelsen har været större, end jeg havde ventet den. Idet jeg henviser til den hosföiede Tabel, skal jeg meddele fölgende Resultater, som deraf lade sig uddrage.

Den normale Mortalitetsqvotient har for det forrige Aarhundrede været 1,2404 pCt. og for dette 1,1164 pCt. Den er altsaa i dette Aarhundrede, hvor Velstanden i det Hele har været i jevn Tiltagen

*) De af mig saaledes beregnede Tal ville findes at være noget afvigende fra dem, som Amtmand *Thorsteinsson* paa lignende Maade har beregnet (Jfr. hans Skrift: Om Islands Folkemængde og oekonomiske Tilstand. Kjöbenhavn 1834.), men derimod at stemme med dem af *Stephensen* i hans Klausturpost meddeelte Tal. *Thorsteinsson* har nemlig vistnok begaaet en Feil, idet han for Aarene 1801 og 2, de samme Aar, for hvilke han, ligesom jeg, mangler Opgivelse af de Födtes Antal i Hola Stift, har antaget Folkemængden for stationær i dette Stift, da nemlig begge Aar, især det sidste, var hjemsögt af en ikke ubetydelig Epidemie. Jeg har beregnet Tilvæxten i dette Aar efter Forholdet mellem Folketællingstallet 1801 og det af *Stephensen* meddeelte Tal for 1804.

**) Til epidemiske Aar har jeg regnet dem, der findes omtalte som saadanne i de saavel trykte som utrykte Kilder, jeg har benyttet.

Tab. II.

Aarstal.	Födte iberegnet de Död-födte.	Döde iberegnet de Död-födte.	Flere eller færre födte end döde.	Aarlige Fol-kemængde.	Procent-vise Tilvæxt.	Procent-vise Formind-skelse.	Döde un-der 1 Aar efter For-holdet: 300 pr. 1000 Födte.	Döde over 1 Aar.	Döde over 1 Aar i de gunstige Aar, i Forhold til hvert Aars procentvise Folkemængde over 1 Aar.	Antallet paa dem, som i de epidemiske Aar vilde have döet over 1 Aar, efter den beregnede normale Mid-delqvotient*).	Döde Flere i de epidemiske Aar, end der efter den nor-male Middel-qvotient vilde have döet.
				47952							
1750 . . .	1560	1084	+ 467	48428	0,99	"	468	616	1,285	"	"
*1751 . . .	1694	1396	+ 298	48726	0,62	"	508	888	"	601	287
*1752 . . .	1439	1730	÷ 291	48435	"	0,60	432	1298	"	604	691
*1753 . . .	1457	1535	÷ 78	48357	"	0,16	437	1098	"	601	497
*1754 . . .	1602	1556	+ 46	48403	0,10	"	481	1075	"	600	475
*1755 . . .	1312	1520	÷ 178	48225	"	0,37	403	1117	"	600	517
*1756 . . .	1138	2156	÷1018	47207	"	2,11	341	1815	"	598	1217
*1757 . . .	1032	2388	÷1356	45851	"	2,87	400	1988	"	585	1403
*1758 . . .	1116	3579	÷2463	43388	"	5,37	335	3244	"	569	2675
*1759 . . .	1006	1645	÷ 639	42749	"	1,47	302	1343	"	538	805
1760 . . .	1424	972	+ 452	43201	1,06	"	427	545	1,275	"	"
1761 . . .	1519	899	+ 620	43821	1,44	"	456	443	1,025	"	"
*1762 . . .	1550	1503	+ 47	43868	0,11	"	465	1038	"	543	495
*1763 . . .	1643	1663	÷ 20	44848	"	0,05	493	1170	"	544	626
1764 . . .	1876	1066	+ 810	45658	1,85	"	563	503	1,147	"	"
1765 . . .	1813	1069	+ 744	45402	1,67	"	544	525	1,176	"	"
*1766 . . .	1794	1512	+ 282	45684	0,62	"	538	974	"	563	411
*1767 . . .	1585	1806	÷ 221	45463	"	0,48	476	1330	"	567	763
1768 . . .	1512	1205	+ 307	45770	0,68	"	454	751	1,652	"	"
1769 . . .	1680	1107	+ 573	46343	1,25	"	504	603	1,313	"	"
1770 . . .	1731	1235	+ 496	46839	1,07	"	519	716	1,545	"	"
*1771 . . .	1669	1319	+ 350	47189	0,75	"	501	818	"	581	237
1772 . . .	1669	1243	+ 426	47615	0,90	"	501	742	1,572	"	"
*1773 . . .	1700	1355	+ 345	47960	0,72	"	510	845	"	590	255
*1774 . . .	1547	1258	+ 289	48249	0,59	"	464	794	"	595	199
1775 . . .	1542	1199	+ 543	48592	0,71	"	463	736	1,525	"	"
*1776 . . .	1532	1282	+ 250	48842	0,51	"	460	822	"	603	219
1777 . . .	1628	1175	+ 453	49295	0,93	"	488	687	1,407	"	"
*1778 . . .	1611	1274	+ 337	49632	0,68	"	483	791	"	611	180
*1779 . . .	1415	1539	÷ 124	49508	"	0,25	425	1114	"	615	499
*1780 . . .	1283	1553	÷ 270	49238	"	0,55	385	1168	"	614	554
*1781 . . .	1167	1891	÷ 724	48514	"	1,47	350	1541	"	611	930
1782 . . .	1223	1222	+ 1	48515	0,00	"	367	855	1,762	"	"
1783 . . .	1375	1227	+ 148	48663	0,30	"	413	814	1,678	"	"
*1784 . . .	1062	5346	÷4284	44379	"	8,80	319	5027	"	603	4424
*1785 . . .	604	5626	÷5022	39357	"	11,32	181	5445	"	550	4895
*1786 . . .	925	2140	÷1215	38142	"	2,83	278	1862	"	488	1374
*1787 . . .	1220	916	+ 304	38446	0,79	"	366	550	"	473	77
*1788 . . .	1362	1155	+ 207	38653	0,54	"	409	746	"	477	269
1789 . . .	1273	896	+ 377	39030	0,97	"	382	514	1,330	"	"
1790 . . .	1398	779	+ 619	39649	1,59	"	419	360	0,922	"	"
*1791 . . .	1533	1273	+ 260	39909	0,66	"	460	813	"	492	321
*1792 . . .	1413	1217	+ 196	40105	0,49	"	424	793	"	495	298
*1793 . . .	1587	1033	+ 554	40659	1,38	"	476	557	"	497	60
1794 . . .	1641	859	+ 782	41441	1,92	"	492	367	0,903	"	"
1795 . . .	1822	819	+1003	42444	2,42	"	547	272	0,656	"	"
1796 . . .	1804	786	+1018	43162	2,40	"	541	245	0,577	"	"
*1797 . . .	1975	1035	+ 940	44402	2,16	"	592	443	"	539	÷96
*1798 . . .	1965	1421	+ 544	44946	1,22	"	589	832	"	551	281
*1799 . . .	2095	1186	+ 909	45855	2,02	"	628	558	"	557	1
1800 . . .	1978	968	+1010	46865	2,20	"	593	375	0,818	"	"

*) Den beregnede Middelqvotient af de gunstige Aar bliver 1,2404 pCt. for dette Aarhundrede.

Aarstal.	Födte iberegnet de Död-födte.	Döde iberegnet de Död-födte.	Flere eller færre födte end döde.	Aarlige Fol-kemængde.	Procent-vise Tilvæxt.	Procent-vise Formind-skelse.	Döde un-der 1 Aar efter For-holdet: 300 pr. 1000 Födte.	Döde over 1 Aar.	Döde over 1 Aar i de gunstige Aar, i Forhold til hvert Aars procentvise Folkemængde over 1 Aar.	Antallet paa dem, som i de epidemiske Aar vilde have döet over 1 Aar, efter den beregnede normale Mid-delqvotient*).	Döde Flere i de epidemiske Aar, end der efter den nor-male Middel-qvotient vilde have döet.
				47207							
*1801 . . .	2043	1398	+ 645	47852	1,37	"	613	785	"	527	258
*1802 . . .	1687	1767	÷ 80	47772	"	0,17	506	1261	"	534	727
*1803 . . .	1574	2352	÷ 778	46994	"	1,63	472	1880	"	533	1347
*1804 . . .	1314	1959	÷ 645	46319	"	1,37	394	1565	"	525	840
*1805 . . .	1428	1580	÷ 152	46197	"	0,33	428	1152	"	517	635
1806 . . .	1602	905	+ 697	46894	1,49	"	481	424	0,918	"	"
1807 . . .	1753	1017	+ 736	47630	1,57	"	520	497	1,060	"	"
1808 . . .	1559	1020	+ 530	48160	1,11	"	468	552	1,159	"	"
1809 . . .	1457	1148	+ 309	48469	0,64	"	437	711	1,476	"	"
1810 . . .	1369	1033	+ 336	48805	0,69	"	411	622	1,283	"	"
*1811 . . .	1252	1249	+ 3	48808	0,00	"	376	873	"	545	328
*1812 . . .	1241	1474	÷ 233	48575	"	0,47	372	1102	"	545	557
*1813 . . .	980	1472	÷ 492	48083	"	1,01	294	1178	"	542	636
*1814 . . .	983	1267	÷ 284	47799	"	0,59	295	972	"	537	435
1815 . . .	1091	928	+ 183	47982	0,38	"	327	601	1,257	"	"
*1816 . . .	1293	1584	÷ 291	47691	"	0,61	388	1196	"	536	660
1817 . . .	1317	918	+ 399	48090	0,84	"	395	523	1,096	"	"
1818 . . .	1270	1010	+ 304	48394	0,63	"	381	629	1,308	"	"
*1819 . . .	1369	1307	+ 62	48456	0,13	"	411	896	"	540	356
*1820 . . .	1409	1318	+ 91	48547	0,19	"	423	895	"	541	354
*1821 . . .	1464	1629	÷ 165	48382	"	0,34	489	1140	"	542	598
1822 . . .	1724	841	+ 883	49265	1,83	"	517	324	0,670	"	"
1823 . . .	1782	959	+ 823	50088	1,67	"	535	424	0,861	"	"
1824 . . .	1937	1151	+ 786	50874	1,57	"	581	570	1,138	"	"
*1825 . . .	1982	1611	+ 371	51245	0,73	"	595	1016	"	568	448
*1826 . . .	2017	2084	÷ 67	51178	"	0,13	605	1479	"	572	907
*1827 . . .	1888	2104	÷ 216	50962	"	0,42	566	1538	"	571	967
*1828 . . .	2081	1801	+ 280	51242	0,55	"	624	1177	"	569	608
*1829 . . .	2365	1542	+ 823	52065	1,62	"	410	1132	"	572	560
1830 . . .	2515	1268	+1247	53312	2,39	"	755	513	0,985	"	"
1831 . . .	3609	1324	+1285	54597	2,41	"	783	541	1,015	"	"
1832 . . .	2516	1390	+1126	55723	2,06	"	755	635	1,163	"	"
*1833 . . .	2523	1592	+ 931	56654	1,65	"	757	835	"	622	213
*1834 . . .	2552	2145	+ 107	56761	0,19	"	766	1679	"	632	1047
*1835 . . .	2188	1547	+ 591	56577	1,04	"	641	906	"	634	272
*1836 . . .	2338	1959	+ 379	56956	0,67	"	701	1258	"	631	627
*1837 . . .	1952	1845	+ 107	57063	0,19	"	587	1258	"	636	622
*1838 . . .	1911	1909	+ 2	57065	0,00	"	573	1336	"	637	699
*1839 . . .	1899	2099	÷ 200	56865	"	0,35	570	1529	"	637	892
*1840 . . .	2077	1843	+ 234	57099	0,41	"	623	1220	"	635	585
*1841 . . .	2185	1545	+ 640	57739	1,12	"	656	889	"	637	252
*1842 . . .	2168	1566	+ 602	58341	1,04	"	650	916	"	644	272
*1843 . . .	2066	3227	÷1161	57180	"	1,99	620	2607	"	651	1956
1844 . . .	1983	1260	+ 723	57903	1,26	"	595	665	1,163	"	"
1845 . . .	2107	1391	+ 716	58619	1,23	"	632	759	1,311	"	"
*1846 . . .	2163	3329	÷1166	57453	"	1,99	619	2680	"	654	2026

*) Den beregnede Middelqvotient af de gunstige Aar i dette Aarhundrede bliver 1,1164 pCt.

De med * betegnede Aar ere de, som i Annalerne og de övrige Kilder, jeg har benyttet, findes omtalte som epidemiske.

og ingen betydelige Uaar have rammet Landet, langt gunstigere end i det forrige. Af Epidemier kan i hele denne Aarrække omtrent antages at være omkommet den enorme Sum 47,622 Mennesker, ɔ: saa meget som Middeltallet for Landets jevnlige Folkemængde i denne Aarrække. Heraf ere 25938 omkomne i det forrige Aarhundrede og 21684 i dette. Naar man betænker, at af den förste Sum de 6036 ere omkomne alene af Hungersygdomme, fremkaldte ved Skaptafjeldsjökelns Eruption i 1783, saa er det klart, at selve de egentlige Epidemier ikke have været i Aftagende, men snarere i Tiltagende for dette Aarhundrede. Blandt hine 47622 er 8462 bortrykkede af Epidemier, som udenlands fra ere tilförte Landet, nemlig 3036 af Kopper, 2026 af Meslinger, 1468 af Skarlagensfeber og 1932 af Kighoste. Dette leder til den sörgelige Betragtning, at omtrent $\frac{1}{5}$ af alle dem, som ere bortrykkede af Epidemier, ere omkomne paa en Maade, som kunde have været undgaaet, hvis der paa Island havde været et kraftigt og velorganiseret Medicinalvæsen. Intetsteds nemlig er det saa let ved en fornuftig Qvarantæne at holde de udenlandske Epidemier borte, ja selv, naar de skulde være indkomne, at forhindre deres videre Udbredning, idet Landets couperede Terrain hertil giver de fortrinligste Hjelpemidler. Det Tab, som de udenlandske Epidemier medföre, er saa meget föleligere, som Kopperne og Skarlagensfeberen, saaledes som jeg tidligere har antydet, især bortrive Folk i den kraftige, arbeidsdygtige Alder. Dette er i den Grad Tilfældet, at *H. Finsen* antager, at de 1500 Mennesker, som Kopperne borttoge i 1785 og 86 voldte Landet et större Tab end det store Antal, som Hungersygdommene bortreve i de samme Aar. Iblandt de af indenlandske Epidemier Bortrykkede ere 16441 omkomne af Hungersygdomme, 9067 af Influenza og 4867 af Typhus. Man maa unegtelig forbauses over det store Antal, som ere omkomne af Hunger og Hungersygdomme, hvilke for allerstörste Delen höre til det forrige Aarhundrede. Grunden hertil maa deels söges i tidligere feilagtige borgerlige Indretninger og deels i Islændernes Mangel paa Forsynlighed, navnlig Ligegyldighed for Faarenes Pleie. Heri er imidlertid i dette Aarhundrede skeet betydelige Forandringer til det Bedre, og det er neppe rimeligt, at om endog Landet skulde rammes af en af de större Ulykker, hvoraf det saa jevnlig er bleven hjemsögt, disse nu skulde foranledige en saa uhyre Elendighed, som tid-

ligere ofte har været Tilfældet. Det vil ikke være uden Interesse specielt at undersöge selve Hungersaarenes nærmeste Indflydelse paa Befolkningsforholdene. Af *H. Finsens* tidligere nævnte Afhandling*) desangaaende skal jeg her anföre nogle af hans meddeelte Resultater, som nærmest vedröre Virkningerne af Hungersaarene 1778 til 1785. (Jevnför det allerede herom Meddeelte p. 63 ff.)

Efter Hungersaarets Slutning blev der i 1785 optaget Mandtal i Skalholts Stif, og Befolkningen fandtes da saaledes sammensat:

Bosatte	Huusbönder.					Huusmænd.				
	Gifte Par.	Enkemænd.	Enker.	Ugifte Mandfolk.	Ugifte Fruentimmer	Gifte Par.	Enkemænd.	Enker.	Ugifte Mandfolk.	Ugifte Fruentimmer
4616	3539	284	557	203	47	232	110	263	160	107

Ægteviede.		I Enkestand.		Fallige.		Spedalske.		Summa.
Mænd.	Qvinder.	Mænd.	Qvinder.	Mænd.	Qvinder.	Mænd.	Qvinder.	
4035	4030	602	1590	1323	2234	51	48	30320

I 1784 og 85 döde tilsammen paa Island:

Alder.	Mandkjön.	Qvindekjön.	Af 1000 Döde.	Af 1000 Döde.
0—2	745	634	78	66
3—5	221	215	23	24
6—10	386	288	40	30
11—20	677	520	71	54
21—30	458	425	48	45
31—40	391	397	40	41
41—50	478	426	50	45
51—60	606	553	64	58
61—70	598	619	63	65
71—80	250	447	26	47
81—90	63	119	7	12
91—100	7	23	0,7	2
Over 100	1	3	0,1	0,3
Summa	4881	4669	511	489

*) Heraf existerer tillige en dansk Oversættelse ved *Haldor Einarsen.* Kbhvn. 1831.

De vigtigste af *Finsens* meddeelte Resultater ere fölgende:

1) Uagtet Antallet af Fruentimmer paa Island altid er langt större end af Mandfolk, saa döer der dog i Hungersaarene forholdsviis et langt större Antal Mandfolk*). Aarsagen söger *Finsen* deri, at Mandfolkene, som behöve en kraftigere Föde, ikke taale Hungeren saa godt som Fruentimmerne, ligesom disse ogsaa för gribe til det Middel at gaae omkring og betle. Ved Uaarets Slutning findes derfor ogsaa Fruentimmernes Antal i Forhold til Mandfolkene större end i sædvanlige Aar.

2) Hver Familie bestod i Gjennemsnit af 6½ Individ, hvoraf sees, at Familiernes Antal i det Hele er aftaget mere end selve Folkemængden.

3) I Uaarene omkomme der flere Mennesker ved Sökanten end oppe i Landet; dernæst i de af Oplandets Bygder, hvor Indbyggerne udelukkende leve af Kreaturene og stole paa, at de ikke behöve Staldfodring om Vinteren, ligesom ogsaa der, hvor Jordbunden er meget sumpig. Forresten bortrykker Dyrtiden först dem, som formedelst Ödselhed, Omflakken, en eller anden Umaadelighed (Drikfældighed) eller Legemssvaghed ere til liden Nytte for Samfundet; endvidere fortrinsviis de Spedalske.

4) Efter Uaarene aftage Ægteskaberne, thi deels oplöses mange af de bestaaende, og kun faa nye sluttes af Mangel paa Mod til at sætte Bo. Man regner almindelig 7 Gifte mod 20 Ugifte; her efter Uaaret 1785 fandtes 130 Ægtepar blandt 1000 Individer. I 1785 döde 492 Ægtemænd og 270 gifte Koner; i 1786 213 Ægtemænd og 138 gifte Koner. I Aarene 1772—78 bleve i Gjennemsnit aarlig sluttede 320 nye Ægteskaber; i 1779—85 derimod ikkun 211.

5) I Uaarene födes saa faa Mennesker; i 1785 födtes i Skalholts Stift 1 af 59 Levende og i Hola-Stift 1 af 103, medens man tidligere regnede 1 af 47.

6) Efter Hungersaaret forholdt Enkernes Antal sig til Ægteparrenes som 2 til 5, men Personer af begge Kjön, som levede i Enkestand, udgjorde mere end Halvdelen af det Antal Personer, som

*) Man maa imidlertid huske paa, at Mandkjönnets Mortalitetsforhold selv under normale Vilkaar er ugunstigere end Qvindekjönnets.

levede i Ægteskab. Af Enker var der 3 Gange saa mange som af Enkemænd.

7) De Fattiges Antal, som i 1729 ikkun udgjorde 32 af 1000 Indbyggere, udgjorde nu 114 af 1000. I Mule-Syssel blev endog hver 3die Person regnet iblandt de Fattige; i Arnæs Syssel var der 612 Bosatte, men 692 Fattiglemmer.

8) Ligesaa tiltog betydeligt de Vanföres Antal; det udgjorde i Hola Stift i 1785 1431, i 1786 1632, i 1787 1553, i 1788 1394, i 1789 1607, i 1790 1653, i 1791 1579.

Men *H. Finsen* gjör opmærksom paa, at den uheldige Indflydelse paa Befolkningsforholdene ikke er det eneste Onde, som Hungersaaret afstedkommer. Paa Grund af den formindskede Folkemængde savnes et tilstrækkeligt Antal Arbeidere, og Fiskeriets tilbörlige Drift maa standse. Et Thingsvidne, optaget i Buðir den 1ste Decbr. 1787 siger, at der dengang ikke fandtes halv saa mange Fiskerbaade paa Fiskerpladsene; saaledes vare der ved Hellne nu kun 20, imod at der för vare 80 til 90 store og smaa Fiskerbaade. Ligesaa skortede det paa Qvægets og Faareuldens hensigtsmæssige Behandling. Endvidere kunde Jordene af Mangel paa Liebhabere ikke blive bortbygslede; en stor Mængde Gaarde havde allerede hele Aarhundredet igjennem ligget öde og udyrkede, og disses Antal tiltog betydeligt i Hungersaarene 1779—85. Naar Qvægdöd indtræffer af Hunger, da er det Qvæg, som bliver tilbage, mindre dygtigt til at give Melk; Melken bliver kraftlös, Ulden falder af Kreaturene og Yngelen bliver mindre end ellers. Det i 1784 og 85 foranledigede betydelige Tab af Kreature er allerede blevet omtalt p. 63. Især var Mangelen paa Heste meest fölelig.*) Mange, som boede i Oplandet, eiede ikke en eneste Hest, og Indsamlingen af Hö blev kun mulig derved, at Arbeidskarlene maatte bære det hjem; især manglede man Heste til Handelsreiserne. Man begriber af alt dette tilsammentaget, at der i 1785 for Alvor var Tale om at overflytte alle Islands Indvaanere som Nybyggere til Danmark.

Finsen meddeler i Slutningen af sin værdifulde Afhandling nogle

---

*) Paa Island findes ingen Vogne, men al Slags Befordring og Transport skeer ved Heste.

almindelige Bemærkninger om Uaar i det Hele, hvoraf jeg her skal anföre de vigtigste.

1) Af alle de Ulykker, som jevnlig pleie at hjemsöge Island, nemlig: Vulkanske Eruptioner*), Jordskjælv, Landets Omringen af den grönlandske Driviis, Jökelstyrtninger, Sandfog, Sögang og Oversvömmelse, Floders Gjennembrud, Fjeldskred og Grönsværens Oplösning ved Storme, er især de vulkanske Eruptioner og Drivisen de farligste til at frembringe Dyrtid.

2) Intet Sogn er nogensinde ved Uaar blevet ganske öde, men derimod ere adskillige blevne saaledes ödelagte ved vulkanske Eruptioner og ved Epidemier, at de aldrig siden ere bebyggede; saaledes blev Litleherred i Skaptafjeld-Syssel ödelagt ved vulkansk Udbrud; ved Epidemier Rafnkelsdal i Mule-Syssel og Langevatnsdal mellem Myre- og Dale-Syssel.

3) I de 919 Aar, som Island har været beboet, have 90 haarde Aar fundet Sted, hvoraf ikkun Halvdelen har foraarsaget Folkedöd. Man kan sige, at der tvende Gange i hvert Aarhundrede ved Uaarene er foraarsaget betydelig Folkedöd. Enkelte antage, at Island een Gang i 19 Aar rammes af en heftig Ödelæggelse. (Jfr. et Sted i Bue-Loven: „Man siger, at i det 18de Aar tabes, hvad i alle de övrige er vundet").

4) Island har ofte været plaget af strenge Uaar, men intet andet Land i Europa har saa hurtigt kunnet oprette det lidte Tab, baade med Hensyn til Folkemængde og Kreature. Efter Koppe-Epidemien 1707 var Folketallet mellem 33 og 34000, og 1750 allerede 50,700. Jeg skal tilföie, at i 1784 efter hiin voldsomme Ödelæggelse var den hele Qvægbesætning ikkun 60,634 og i 1804 allerede 265,667.

5) Saalangt Historien rækker er det hændet sig, at den sidste Fjerdedeel af hvert Aarhundrede har medbragt hyppige Uaar.

6) Uaarenes Hyppighed gaaer op og ned; dog antager *Finsen*, at de have været sjeldnere og mindre farlige för 1280, da Handelsconjuncturerne efter den Tid begyndte at blive mindre fordeelagtige, de Fattiges Omflakken blev tolereret, Jorddyrkningen forsömt o.s.v.

---

*) En historisk Opregning af de mangfoldige vulkanske Udbrud, som have fundet Sted paa Island, findes i det af *Gaimard* udgivne franske Værk.

7) Endog i de bedste Aar kan et og andet Herred træffes af Dyrtid; derimod finder man neppe, at noget Uaar paa eengang har raset over hele Landet; ogsaa i 1784 og 85 bleve et Par Sysler forskaanede.

8) Dyrtiden begynder ofte 1 eller 2 Aar för paa den nordöstlige Kant af Landet end paa andre Steder. Det er her, at Faareavlen er den fornemste og næsten udelukkende Næringsvei, og man stoler her for meget paa Fjeldgræsgangene, hvilket ikke er Tilfældet paa Vesterlandet, hvor ogsaa Uaar ere sjeldnere.

10) Paa ingen Kant af Landet gives der flere Tomthuusmænd (ɔ: bosiddende Fiskere uden Jord og Kreaturhold) end i Sneefjeldsnæs- og Guldbringe-Syssel, hvilke ogsaa derfor mindst kunne taale Dyrtiden.

11) Ofte kan Fiskeriet være fordeelagtigt og Uaaret dog foraarsage Folkedöd; derimod har Uaar i Forbindelse med en god Höhöst aldrig havt denne Fölge.

12) Mislykket Græsvæxt eller Indbjergning af Höet er den förste og uundgaaeligste Aarsag til Dyrtid; dog har Höets Qvalitet större Indflydelse end dets Qvantitet.

13) De Vintre, som medföre skifteviis Tö- og Frostveir, ere langt skadeligere end de kolde Vintre i Forbindelse med Sneefog; værst er det, naar Jorden er belagt med Iisskorper.

14) Ofte gaaer mildt Veirlig og stærk Hede forud for vulkanske Udbrud, men under selve Udbruddet forandrer gjerne Veirliget sig til Sneefog og vedholdende Kulde om Vinter- og Foraarstid og til vedholdende Regn om Sommeren.

15) Et enkelt daarligt Aar kan neppe foraaarsage nogen farlig Dyrtid, uden at et mindre godt Aar iforveien har ödelagt Kreaturene. Hyppigen have 3 haarde Aar fulgt paa hinanden, hvoraf det mellemste har været mildest; undertiden 7 Aar i en uafbrudt Række.

Ligesaa interessant som at undersöge Epidemiernes Indflydelse paa den almindelige Dödelighed vilde det være at undersöge deres Indflydelse paa den almindelige Frugtbarhed. Men til dette Öiemed fattes der i de for Island saavelsom for Danmark normerede Schemata de tilstrækkelige Oplysninger. Jeg maa derfor indskrænke mig til at vise Epidemiernes Indflydelse paa Födslernes Antal, hvilket vel at



Döde flere end efter Middeltallet.
1750
1751
1752
1753
1754
1755
1756
1757
1758
1759
1760
1761
1762
1763
1764
1765
1766
1767
1768
1769
1770
1771
1772
1773
1774
1775
1776
1777
1778
1779
1780
1781
1782
1783
1784
1785
1786
1787
1788
1789
1790
1791
1792
1793
1794
1795
1796
1797
1798
1799
1800
1801
1802
1803
1804
1805
1806
1807
1808
1809
1810
1811
1812
1813
1814
1815
1816
1817
1818
1819
1820
1821
1822
1823
1824
1825
1826
1827
1828
1829
1830
1831
1832
1833
1834
1835
1836
1837
1838
1839
1840
1841
1842
1843
1844
1845
1846
1847
1848
5000–4750
4750–4500
4500–4250
4250–4000
4000–3750
3750–3500
3500–3250
3250–3000
3000–2750
2750–2500
2500–2250
2250–2000
2000–1750
1750–1500
1500–1250
1250–1000
1000– 750
750– 500
500– 250
250– 0
0 – ÷250
Aarlige Antal af Födsler.
2700–2600
2600–2500
2500–2400
2400–2300
2300–2200
2200–2100
2100–2000
2000–1900
1900–1800
1800–1700
1700–1600
1600–1500
1500–1400
1400–1300
1300–1200
1200–1100
1100–1000
1000– 900
900– 800
800– 700
700– 600

mærke ikke er det samme som Frugtbarheden. Jeg har til denne Hensigt construeret fölgende graphiske Fremstilling paa den vedföiede Tab. III. Dödeligheds-Linien i denne Tabel er grundet paa den 11te Pille i Tab. II, idet den for de forskjellige Aar angiver Dödetallets större eller mindre Höide over den af samtlige gunstige Aar uddragne Middelqvotient. Födsels-Linien angiver kun ligefrem den forskjellige Falden og Synken i det aarlige Antal Födsler. Man seer af denne Fremstilling, at Födslernes formindskede Antal saa temmelig har holdt Skridt med de epidemiske Aars Heftighed, hvilket især er tydeligst for det forrige Aarhundrede, mindre derimod for dette. Tillige seer man, hvor utrolig hurtigt Födslernes Antal hæver sig efter de epidemiske Aar. Det aarlige Gjennemsnits-Antal af Födsler i alle de epidemiske Aar har været 1618,8, i alle de mellemliggende Aar 1695,4. Beregnet særskilt for hvert Aarhundrede, har Gjennemsnitstallet for de epidemiske Aar i forrige Aarhundrede været 1483, for de mellemliggende Aar 1622; for de epidemiske Aar i dette Aarhundrede har det været 1813, for de mellemliggende Aar i samme derimod 1787, altsaa her mindre, end man skulde have ventet.

Den Indvirkning, som Epidemierne udöve paa Befolknings- og Födselsforholdene, er imidlertid ikke den eneste Ulempe, som disse medföre. Jeg har allerede tidligere omtalt, at de for en Deel ere Skyld i det uforholdsmæssig store Antal af Kröblinge og uhelbredelige Patienter, som findes paa Island. Men en anden og maaskee endnu större Ulykke forvoldes af de Epidemier, som grassere om Sommeren, navnlig de fleste udenlands fra tilförte. Naar disse herske, skeer det næsten altid, at den hele Befolkning kastes paa Sygeleiet; det er da en Selvfölge, at Höbjergningen aldeles maa forsömmes, og denne Ulykke ansee Indbyggerne for en af de störste, som Epidemierne medföre.

III.

ISLANDS DÖDELIGHEDS-, FÖDSELS- OG BEFOLKNINGS-FORHOLD.

For at undersöge de islandske Mortalitetsforhold er jeg gaaet frem paa fölgende Maade. Fra 1771 har jeg for hvert Aar faaet opgivet Antallet paa de Confirmerede. Da nu Confirmationsalderen paa Island er meget constant, nemlig 14 Aar (egentlig 14 Julenætter), og tillige stedse har været uforandret, saa har jeg, ved at tage Summen af de Födte for en vis Aarrække f. Ex. 5 Aar, beregnet, hvor mange der af disse ere blevne confirmerede i det 14 Aar efter paafölgende Qvinqvennium. Denne Undersögelse har jeg fortsat fra 1757 lige til 1845, og jeg skal her meddele Resultatet.

Qvinqvenniet.	Födte.	Qvinqvenniet 14 Aar efter.	Confirmerede.	Af 1000 Födte ere confirmerede.
1757—1761 begge incl.	6097	1771—1775 begge incl.	3903	640,0
1762—66	8676	1776—80	4329	499,0
1767—71	8177	1781—85	4033	493,2
1762—76	7990	1786—90	4580	573,2
1777—81	7104	1791—95	3819	537,6
1782—86	189	1796—1800	2837	546,7
1787—91	6786	1801—5	4017	591,9
1792—96	8267	1806—10	4607	557,3
1797—1801	10056	1811—15	5561	553,0
1802—6	7605	1816—20	4316	567,5
1807—11	7390	1821—25	4565	617,7
1812—16	5588	1826—30	3519	629,7
1817—21	6829	1831—35	4213	616,9
1822—26	9442	1836—40	4915	520,5
1827—31	11458	1841—45	6856	598,4

For det forrige Aarhundrede bliver Forholdet 548,3, for dette 583,6 og for den hele Aarrække 569,5. Man finder heri en Bestyrkelse paa det, som jeg tidligere p. 74 ad en ganske anden Vei havde fundet, nemlig, at Mortalitetsforholdene i dette Aarhundrede have været langt gunstigere end i det forrige. Naar man sammenligner disse Mortalitetsforhold paa Island med dem i Danmark, som Prof. *Fenger* har beregnet *), da forbauses man over den umaadelige Forskjel. Imedens nemlig paa Island af 1000 Födte af begge Kjön 569 ikkun opnaae en Alder af 14 Aar, saa opnaae for Tiden i Danmark af 1000 födte Drengebörn 569 en Alder af 38 Aar, og af 1000 födte Pigebörn 569 en Alder af næsten 41 Aar. Den sandsynlige Levealder i Danmark er altsaa betydelig mere end dobbelt saa gunstig.

Man maa imidlertid betænke, at disse Dödelighedsforhold paa Island for en stor Deel bevirkes af de hyppige og voldsomme Epidemier, at intet Land i Europa frembyder saa gunstige Betingelser for Epidemiernes ödelæggende Virkning, og at vistnok paa faa Steder saa Lidet er gjort fra Medicinalvæsenets Side for at virke derimod, endskjöndt der netop er den störste Rimelighed for, at der her kunde udrettes overordentlig Meget. Det vil derfor være af Interesse at undersöge, hvorledes Mortalitetsforholdene vilde være paa Island udenfor Epidemierne, altsaa saaledes som Islænderne med deres oprindelige Constitution og Levemaade kunne antages at medföre disse. Naar man vil anstille Sammenligningen med Danmark, bliver dette saa meget mere nödvendigt, som Dödelighedsforholdene her ere beregnede for Aarrækken 1835—44, et Tidsrum, der netop har udmærket sig ved særdeles gunstige Aar saavel i materiel Henseende, som ogsaa derved, at ingen betydelig Epidemie har fundet Sted i denne Tid.

Det har imidlertid sin Vanskelighed at udföre denne Undersögelse for Islands Vedkommende, fordi man ikke finder noget Qvinqvennium og endnu mindre et Decennium, der har været frit for en betydelig Epidemie. Jeg har som det gunstigste hertil benyttet Qvinqvenniet 1840—45. I 1843 indtraf vel en meget betydelig Influenza-Epidemie, men denne, som opstod pludselig i Juli Maaned, varede ikkun 2 Maaneder, saa at dens Virkning altsaa ikke kan have strakt sig udenfor

*) Det kongelige medicinske Selskabs Skrifter. Ny Række Bd. 1. 1848. p. 1 ff.

dette Aar. 1841 og 42 vare vel ikke ganske forskaanede for Epidemier, dog vare disse ikke værre, end at noget Tilsvarende jevnlig finder Sted i Danmark i samme Grad, hvilket ogsaa var Tilfældet i det afbenyttede Decennium 1835—44.

I det omtalte Qvinqvennium har jeg nu aldeles udstödt 1843 af Beregningen. Til at finde Gjennemsnitstallet af de aarlig levende Individer har jeg benyttet Resultatet af Folketællingerne i 1840 og 45, og til Beregningen af de aarlig Döde har jeg benyttet Mortalitetslisterne for 1841, 42, 44 og 45. Den saaledes dannede Mortalitetstabel er altsaa ikke beregnet paa den ældre *Halleyske* Methode, men med samtidig Afbenyttelse baade af Populations- og Dödelister*). Det er Prof. *Fenger*, som först for et heelt Land, for Danmark nemlig, efter en correct Methode har udregnet en nöiagtig Mortalitetstabel. Ved at udregne Decrementpillen i Tabellen har jeg brugt den samme Correction, som Prof. *Fenger* a. S. p. 30 har benyttet, saa at altsaa min Mortalitetstabel for Island vil kunne sammenlignes med den af ham for Danmark udregnede. For Oversigtens Skyld skal jeg her anföre dem begge jevnsides.

Mortalitetstabel for Mandkjönnet.

Alder.	I Island.		I Danmark.	
	Af 1000 levende Individer döe i Gjen.snit aarlig.	Af 10000 födte Individer er der tilbage.	Af 1000 levende Individer döe i Gjen.snit aarlig.	Af 10000 födte Individer er der tilbage.
0 Aar	305,3	10000	193,9	10000
1 -	25,9	6947	68,7**)	8061
3 -	3,7	6597	25,4	7507
5 -	3,8	6549	8,1	7316
10 -	5,1	6425	5,2	7026
20 -	10,6	6111	7,7	6672
30 -	13,1	5496	10,0	6175
40 -	19,7	4826	15,8	5585
50 -	22,2	3967	25,7	4768
60 -	51,1	3177	49,8	3686
70 -	92,0	1907	101,4	2241
80 -	172,0	759	207,2	812
90 -		135		101

*) Jfr. *Brune* i *Crells* Journal für die reine und angewandte Mathematik Bd. 16 p. 58 samt *Moser*: Die Gezetze der Lebensdauer. Berlin 1839.

**) I Aldersclassen 1—3 og 3—5 Aar antyde Qvotienterne i Prof. *Fengers* Tabel

Mortalitetstabel for Qvindekjönnet.

Alder.	I Island. Af 1000 levende Individer döe i Gjen.snit aarlig.	Af 10000 födte Individer er der tilbage.	I Danmark. Af 1000 levende Individer döe i Gjen.snit aarlig.	Af 10000 födte Individer er der tilbage.
0 Aar	256,5	10000	162,8	10000
1 -	24,2	7435	64,5	8372
3 -	4,2	7084	28,1	7832
5 -	3,2	7024	8,3	7612
10 -	4,3	6912	5,9	7301
20 -	7,5	6628	7,3	6884
30 -	10,0	6155	10,5	6396
40 -	14,0	5569	13,2	5756
50 -	20,9	4841	20,1	5044
60 -	37,8	3932	41,5	4124
70 -	69,6	2694	91,9	2722
80 -	144,0	1343	192,0	1085
90 -		317		158

Man vil heraf see, at selv under saadanne Forhold, som kunne sammenlignes med de nu stedfindende i Danmark, er den *sandsynlige Livsalder* paa Island ugunstigere end den i Danmark. Et nyfödt dansk Drengebarn har nemlig for Tiden Sandsynlighed for at opnaae 47 Aar, medens et nyfödt islandsk Drengebarn ikkun har Sandsynlighed for at opnaae 37 Aar — og dette endda kun under den Forudsætning, at det vil lykkes et forbedret Medicinalvæsen at holde Epidemierne borte fra Landet. For Qvindekjönnet er Forskjellen ikke saa betydelig. Den sandsynlige Levealder ved Födslen er for dette Kjön paa Island næsten 48 Aar og i Danmark 50. — *Middel-Levetiden* har jeg ikke sögt at udregne, fordi denne Tabel, der er stöt-

ikke Forholdet af dem, som aarlig döe, men af dem, som döe tilsammen inden de have fuldendt respective det 3die og 5te Livsaar; disse Qvotienter for de 2 Aldersclasser, som maae sammenlignes med dobbelte Qvotienter i min Tabel for disse Aar, ere fundne paa en anden Maade, end jeg har kunnet fölge; men den derved opstaaede Forskjel er saa ubetydelig, at det aldeles ikke forstyrrer Sammenligningen.

tet paa et saa kort Tidsrum, i det Hele snarere maa betragtes som et Experiment for at udfinde de mulige eiendommelige Nuaneer ved den islandske Befolkning, end som et nöiagtigt Udtryk af de virkelig nugjeldende Livsforhold.

Tager man Hensyn til selve Dödelighedsqvotienterne (den förste Pille i Tabellen), da seer man, at de samme Love gjöre sig gjeldende her som i andre Nationers Befolkninger. Ogsaa her er Qvindekjönnets Dödelighedsforhold langt gunstigere end Mandkjönnets. I begge Kjön findes en regelmæssig Falden og Stigen af Dödeligheden, saaledes, at de förste Livsaar og de höieste Aldersclasser nærme sig hinanden, imedens det laveste Punkt falder omkring Pubertetsaarene. I Island synes, idetmindste efter denne Tabel at slutte, Dödelighedens laveste Punkt forresten at falde nogle Aar tidligere end i Danmark.

Den væsenligste Forskjel imellem de danske og islandske Dödelighedsforhold bestaaer forresten deri, at Qvindekjönnets Livsvarighed paa Island forholdsviis er endnu langt gunstigere end Mandkjönnets, samt endelig, at Dödeligheden i det förste Livsaar for begge Kjön paa Island er saa betydelig större, næsten en halv Gang saa stor som i Danmark. Dette Sidste er Noget, som allerede for lang Tid siden har vakt baade Lægernes og det Offentliges Opmærksomhed.

Uagtet denne Dödelighedstabel er beregnet for et saa kort Tidsrum og stöttet paa Tal, der ere meget smaa, og hvori altsaa tilfældige Feil fra Folketællingerne eller Dödelisterne ville blive saa meget mere iöinefaldende og let kunne forstyrre de ellers saa stabile Dödelighedslove, saa viser det sig dog, naar man beregner Forholdene for de forskjellige Amter, hvor Tallene ere endnu mindre, at den samme Regelmæssighed ogsaa finder Sted her paa meget faa Undtagelser nær. Dette taler meget for Tabellens Paalidelighed, og for at man med Rette tör uddrage de ovenfor anförte Resultater, som jeg ellers skulde have været mere varsom med at meddele. Jeg har beregnet Dödelighedsqvotienterne i hvert Amt særskilt for hvert Kjön, og Resultatet var fölgende:

For Mandkjönnet.

Alder.	Norder-Amt.	Sönder-Amt.	Vester-Amt.
0— 1	293,4	313,5	311,0
1— 3	30,8	26,3	16,7
3— 5	5,7	4,0	0,9
5—10	4,4	3,2	3,7
10—20	4,7	5,5	5,8
20—30	10,6	9,7	11,8
30—40	12,9	12,6	14,1
40—50	19,8	21,5	17,9
50—60	19,0	22,1	27,3
60—70	53,4	57,7	42,7
70—80	89,8	97,1	79,5
80—90	132,4	203,4	200,0

For Qvindekjönnet.

Alder.	Norder-Amt.	Sönder-Amt.	Vester-Amt.
0— 1	251,4	259,2	260,0
1— 3	32,9	20,4	18,6
3— 5	3,7	3,7	2,9
5—10	4,5	3,2	2,3
10—20	4,8	3,6	5,2
20—30	9,1	5,7	5,4
30—40	11,9	11,5	6,5
40—50	16,9	10,9	12,3
50—60	18,3	20,0	19,3
60—70	42,5	36,9	32,8
70—80	85,9	62,9	56,4
80—90	127,3	157,3	153,0

Imellem Amterne indbyrdes findes altsaa ingen *betydelig* Forskjel. For Mandkjönnet seer man, at Dödeligheden i den kraftfulde Alder paa Vesterlandet er noget ugunstigere end i de 2 andre Amter. Ligesaa er Dödeligheden for Qvindekjönnet i alle Altersclasser, med Undtagelse af den förste og sidste, ugunstigere paa Nordlandet. Paa Vesterlandet har Qvindekjönnet de gunstigste Livsforhold. Disse smaa Nuancer have deres Grund i særegne Eiendommeligheder ved Levemaaden paa de forskjellige Steder og ere allerede for længere

Tid siden blevne bemærkede af ældre islandske Forfattere. Paa Vesterlandet er det saaledes Tilfældet, at en langt större Deel af Befolkningen fremfor i de andre Amter saagodt som udelukkende lever af Fiskeriet, hvilket har til Fölge, at en betydelig Deel af det unge Mandskab netop i den kraftfulde Alder aarlig forulykkes paa Söen. Omvendt er det her Tilfældet, at Fruentimmerne saa godt som hele Aaret igjennem, ere beskæftigede udenfor Huset og derfor före en kraftigere og sundere Levemaade.*) Paa Nordlandet före derimod Fruentimmerne fortrinsviis et meget stillesiddende Liv næsten hele Aaret igjennem; dette Amt er nemlig det eneste i Island, hvor der findes nogen Huus-Industrie, nemlig forskjellig Slags Tilvirken af Uld.**) Det er mærkeligt, at et Lands Dödelighedsforhold ere saa ömfindtlige, at disse smaa Nuancer kunne afpræge sig deri.

Jeg skal endnu sammenlignelsesviis med Danmark og Færöerne meddele Antallet paa dem, som i Island aarlig omkomme ved forskjellige Slags ulykkelige Hændelser. Som noget ganske usædvanligt vil man her forbauses over det umaadelige Antal, der aarlig omkommer ved Drukning paa Island. Jeg skal meddele Resultaterne af de 10 sidste Aars Dödelister og sætte Forholdene i Relation til hver Befolknings Folkemængde.

	Island.	Færöerne.	Danmark.
Druknede tilsammen fra 1835-44, begge Aar incl..	530	41	2503
Druknede i Gjen.snit aarlig..	53	4	250
Aarlig levende Individer, efter Gjen.snit af Folketællingen 1835, 40 og 44..	57229	7314***)	1284817
Druknede udaf 100000 levende Individer	92,6	56,1	19,5
Druknede udaf 100000 levende Mandfolk mellem 15 og 60 Aar	351,6	196,9	67,3

*) *E. Olafsens* og *B. Povelsens* Reise gjennem Island. Sorö 1772, 1ste D. p. 450.

**) l. c. 2den D. p. 686.

***) For Færöerne har jeg maattet holde mig til den ene Folketælling i 1840.

Man seer bedst af den 4de Række, hvor overordentlig ugunstigt dette Forhold er paa Island. Efter de Undersögelser, jeg har gjort, troer jeg neppe, at der findes noget Land, hvor de Druknedes Forhold til Befolkningen er saa umaadelig stort som her. Det vil heller ikke være uden Interesse at undersöge, hvor stor en Brök de Druknedes Antal udgjör af de Dödes Tal i det Hele. Det er Tilfældet paa Island, at de, som der omkomme ved Drukning, næsten Alle forulykkes ved Fiskeriet paa Havet, og ikkun en lille Deel ved paa Reiser at ride gjennem de farlige Jökelselve. Det er derfor Alle Mandfolk, navnlig i Alderselassen mellem 15 og 60 Aar; dette har jeg taget Hensyn til i den vedföiede Tabel.

	Norder-Amt.	Sönder-Amt.	Vester-Amt.	Hele Island.
Döde i Gjen.snit aarlig af Mandfolk mellem 15 og 60 Aar, beregnet efter Qvinqvenniet 1841-45*)..	78	80	59	217
Druknede i Gjen.snit aarlig, beregnede af samme Qvinqvennium........	13,2	22,8	19,2	55,2
De Druknedes procentvise Forhold til de döde Mandfolk mellem 15-60 Aar..	17,1	28,4	32,4	25,4

Man seer heraf, at de Druknedes Antal udgjör ¼ af alle Mandfolk, som döe i hiin kraftfulde Alder; værst er Forholdet paa Vesterlandet, hvilket, som ovenfor anfört, er Grunden til, at Mandfolkenes Dödelighed der i det Hele er noget större end i de andre Amter.

Jeg skal ligeledes her anföre de Druknedes Forhold til Befolkningen særskilt i hvert Syssel:

---

*) Istedetfor det epidemiske Aar 1843, hvorved Sammenligningen vilde forstyrres, har jeg brugt et Middeltal af 1841 og 42.

Syslernes Navne.	Druknede i Gjen.snit aarlig, beregnede efter 8 Aar, fra 1838—45.	Lev. Mandfolk mellem 15-60 Aar ved Folketællingen i 1840.	Druknede af 100000 lev. Mandfolk.
Hunevand.............	2,38	990	240,4
Skagefjord............	2,75	1007	273,1
Öfjord................	2,88	1026	280,7
Thingö...............	2,50	1037	241,1
Norder-Mule..........	0,75	759	98,8
Sönder-Mule..........	1,88	714	263,3
Skaptafjeld............	3,25	745	436,2
Rangervalle...........	2,50	1121	223,1
Vestmannö............	1,75	114	1535,1
Arnæs................	3,38	1222	276,6
Guldbringe og Kjose.....	7,63	1657	460,5
Borgarfjord...........	2,50	674	370,9
Myre, Sneefjeldnæs og Hnappedal.........	12,88	1420	907,0
Dale..................	0,88	476	184,9
Bardestrand...........	0,75	655	114,5
Isefjord...............	3,25	1073	302,9
Strande...............	1,13	320	353,1

Man faaer af denne Liste at vide, hvor de bedste Fiskerpladser findes paa Island. Man seer, at de Fleste drukne paa Vestmannö, som er den vigtigste Fiskerplads, og dernæst i Myre, Sneefjeldsnæs, Hnappedal- og Guldbringe-Syssel, som derefter indtage den förste Rang som Fiskeleier. Jeg troer neppe, at den Skat, som Fiskerpladserne aarlig maae udrede til Staten efter Fiskeriets större eller mindre Udbytte, erlægges med saadan Nöiagtighed og Punktlighed som den Tribut, der aarlig maa offres til Havet.

Forholdet af dem, som paa Island aarlig omkomme ved andre ulykkelige Hændelser samt ved Selvmord, er saaledes:

	Island.	Færöerne.	Danmark.
Döde af andre *ulykkelige Hændelser*, i Gjennemsnit aarlig, beregnet af 10 Aar.	13,1	2,4	173,6
Aarligt Antal af levende Individer, beregnet af 3 Folketællinger	57229	7314	1285717
Af 100,000 levende Individer ere döde etc.	22,9	32,8	13,5
Aarligt Antal af *Selvmordere*, beregnet af 10 Aar	1,0	1,4	264,2
Aarligt Antal af levende Individer over 10 Aar, beregnet af 3 Folketællinger.	43080	989123	5681
Af 100,000 Individer over 10 Aar vare Selvmordere	2,0	24,6	26,6

Det er mærkeligt, at ogsaa her, hvor man har med saa smaa Tal at gjöre, et Folks Levemaade og Haandtering afpræger sig i Dödelighedsforholdene. Paa Færöerne, hvor Fuglefangsten, der er en af de livsfarligste Beskæftigelser, drives saa godt som af hele Befolkningen, er ogsaa Antallet störst paa dem, der döe af ulykkelige Hændelser. Besynderligt nok er Selvmordernes Antal saa overmaade ringe paa Island, hvorimod Danmark heri, som det af Prof. *Kaysers* Undersögelser er bekjendt, desværre har Forrangen for de fleste Lande*).

Ligesom man maa forbauses over de usædvanlig slette Dödelighedsforhold paa Island, saaledes har man derimod Grund til at undres over de meget gunstige Födselsforhold sammesteds, hvilket forresten ofte pleier at coincidere. Næsten alle Reisebeskrivere ere blevne opmærksomme herpaa. Man omtaler, at Ægteskaber paa 20 Börn og derover ikke ere sjeldne, eller at Folk undertiden ere döde, som igjennem flere Led have efterladt sig 130 Efterkommere og derover. Men fra saadanne enkeltstaaende Tilfælde tör man imidlertid ikke slutte til noget Almeengjeldende for den hele Befolkning. Desværre savner man for Island, som for de fleste Stater, saa detaillerede Oplysninger om Födslerne, at man heraf vil kunne finde et

*) Om Selvmord i Kongeriget Danmark. Kjöbenhavn 1846.

nöiagtigt Udtryk for Fruentimmernes Frugtbarhed. Man maa derfor endnu lade sig nöie med de almindelig brugte Udtryk for en „Befolknings Frugtbarhed". Dette, som angiver Födslernes Forhold til den hele Befolkning, har Prof. *Kayser* restringeret noget, idet han har sat Födslerne i Forhold til samtlige Fruentimmer i den frugtbare Alder ɔ: mellem 20 og 50 Aar*). Herved er hiint almindelige Udtryk blevet noget mere indholdsrigt, men man maa imidlertid vogte sig for at troe, at dette modificerede Udtryk virkelig angiver Fruentimmernes Frugtbarhed. For at det skulde kunne gjöre dette, maatte man tillige vide Antallet paa de Börn, som aarlig födes af de frugtbare Fruentimmer i de respective Aldersclasser; thi som man seer af det svenske Tabelværk, hvor disse Oplysninger ere medtagne, er Frugtbarheden meget forskjellig i de forskjellige Aldersclasser af selve den frugtbare Alder. Den er saaledes i Sverrig störst mellem 30—35 Aar og i denne Alderselasse meget forskjellig fra den i de övrige. Det kan nu hænde sig, at 2 Nationer, hvis Befolkning forholdsviis indeholder det samme Antal frugtbare Fruentimmer, derimod kan indeholde en meget forskjellig Brök af disse i den frugtbareste Alder, eller, at selve Frugtbarhedsqvotienterne kunne være meget forskjellige i de respective Alderselasser. Hiint Udtryk er derfor ikke synderlig mere correct end i Dödelighedsstatistiken de tidligere brugte almindelige Nativitets- eller Mortalitetsqvotienter.

Saalænge man imidlertid savner hine Oplysninger, maa man tage til Takke med hiint almindelige Udtryk, og jeg skal derfor for at kunne sammenligne de islandske Födselsforhold med de danske beregne hiint Udtryk efter samme Methode som Prof. *Kayser* har fulgt**). Jeg har til denne Undersögelse benyttet de sidste 10 Aar fra 1838—47, begge incl., i hvilke baade de ægte og uægte Dödfödte ere medtagne i Listerne. For at beregne Middeltallet af de aarlig levende frugtbare Fruentimmer har jeg benyttet Folketællingerne i 1840 og 45. Professor *Kaysers* Undersögelser stötte sig paa et noget större Tidsrum, deels fra 1830—44, deels fra 1827—44.

*) Det kongelige med. Selskabs Skrifter. 1 Bd. 1848, Pag. 172 ff.

**) Jeg havde paa Island sögt at indsamle Materiale til at finde et correct Udtryk for de islandske Fruentimmers Frugtbarhed, men de Lister, som jeg i den Anledning havde ladet uddele iblandt Præsterne, vare blevne misforstaaede. Ikkun for Vestmannö seer jeg mig istand til at bestemme dette efter den af Moser foreslaaede Methode, men da Tallene her ere saa smaa, og tilmed Forholdene paa denne Ö ganske eiendommelige, vil jeg forbigaae det.

	Aarligt Middeltal af Födsler.	Antallet af Fruentimmer mellem 20—50 Aar.	Antal af Födsler paa 100 Fruentimmer mellem 20—50 Aar.
Danmark...	39878	262871	15,2 pCt.
Island.....	2054	12117	16,9 pCt.

	Aarligt Middeltal af ægte Födsler.	Antal af gifte Fruentimmer mellem 20—50 Aar.	Antal af ægte Födsler paa 100 gifte Fruentimmer mellem 20—50 Aar.
Danmark...	35666	150985	23,6 pCt.
Island.....	1774	6287	28,2 pCt.

	Aarligt Middeltal af uægte Födsler.	Antal af ugifte Fruentimmer mellem 20—50 Aar.	Antal af uægte Födsler paa 100ugifte Fruentimmer mellem 20—50 Aar.
Danmark...	4213	111886	3,77 pCt.
Island.....	280	5830	4,8 pCt.

	Danmark.	Island.		Danmark.	Island.	pCt. i Danmark. *)	pCt. i Island. *)
Aarligt Middeltal af samtlige Födte....	40536	2054	*Aarligt Middeltal af samtlige Dödfödte*	1767	67	4,4	3,3
Samtlige födte Drenge	20833	1057	Samtlige dödfödte Drenge..........	1019	38	4,9	3,6
Samtlige födte Piger	19703	997	Samtlige dödfödte Piger...........	748	29	3,8	2,9
Samtlige Ægte födte.	35365	1774	Ægte Dödfödte....	1554	55	4,4	3,1
Samtlige ægtefödte Drenge.........	18171	911	Ægte dödfödte Drenge.........	890	31	4,9	3,4
Samtlige ægtefödte Piger...........	17195	863	Ægte dödfödte Piger	664	24	3.8	2,8
Samtlige uægte Födte...........	4452	280	Uægte Dödfödte...	235	13	5,3	4,5
Samtlige uægtefödte Drenge..........	2284	146	Uægte dödfödte Drenge.........	132	7	5,8	5,0
Samtlige uægtefödte Piger...........	2168	134	Uægte dödfödte Piger...........	103	5	4.8	4,0

*) ɔ: de Dödfödtes procentvise Forhold til de samtlige Födte.

	Aarligt Middeltal af födte Drenge.	Aarligt Middeltal af födte Piger.	Antal af Drenge paa 100 Piger.
Danmark ..	20227	19140	105,7 pCt.
Island.	1056,9	996,9	106,0 pCt.

	Danmark.	Island.
Tvillingfödslernes procentvise Forhold til samtlige Födsler	1,23 pCt.	1,43 pCt.
Trillingfödslernes procentvise Forhold til samtlige Födsler	0,015 pCt.	0,095 pCt.

Man seer altsaa heraf, at den islandske Befolknings Frugtbarhed virkelig er större end den danske. Dette er saa meget mere Tilfældet som man maa betænke, at af de 10 Aar, som jeg har lagt til Grund for Beregningen, de 7 have været hjemsögte af meer eller mindre voldsomme Epidemier, hvorved Födslernes Antal er blevet betydelig formindsket. Man kunde troe, at denne större Frugtbarhed laae i Befolkningens gunstige Sammensætning; men efter hvad jeg har undersögt er dette ikke Tilfældet, thi medens i Danmark de *gifte* frugtbare Fruentimmer udgjöre 57,4 pCt. af det hele Antal i den frugtbare Alder, udgjöre de i Island ikkun 51,9 pCt. Den maa altsaa virkelig skyldes de islandske Fruentimmers större Frugtbarhed. Det Antal ægte Födsler, som falde paa 100 gifte Fruentimmer mellem 20—25 Aar i Island, er 16,3 pCt. större end det samme i Danmark; men hvorledes de islandske Fruentimmers Frugtbarhed virkelig er, veed man ikke; man kan ikke komme Udtrykket nærmere. Det Antal uægte Födsler, som i Island falde paa 100 ugifte frugtbare Fruentimmer er 22,9 pCt. större end i Danmark. Da der nu i Island findes et forholdsviis langt större Antal ugifte Fruentimmer end i Danmark, saa kan man deraf dömme, at de uægte Börns Antal paa Island maa være meget stort. Om man imidlertid heraf vilde slutte, at Usædeligheden paa Island er 22,9 pCt. större end i Dan-

mark, da begik man vist en stor Feil, som man overhovedet altid gjör, naar man vil anvende Statistiken i psychologiske Materier, hvor man ikke kan tælle Motiverne. Den islandske Befolkning er hovedsagelig en Landbefolkning, og det er ofte Tilfældet der, ligesom ogsaa i Danmark, at unge Folk i længere Tid leve ugift sammen og avle Börn, deels fordi de ikke have Raad til at sætte fuldstændigt Bo, eller fordi Communen ikke vil tillade det. Under forbedrede Forhold blive disse Folk senere gifte. Jeg er overbeviist om, at en stor Deel af de uægtefödte islandske Börn henhöre under denne Kategorie; og det er vanskeligt at indsee, hvorledes Vielsesacten i og for sig skulde gjöre Ægteskabet mere sædeligt.

Man undres over at see, at de Dödfödtes Forhold paa Island er betydeligt mindre end i Danmark. I Danmark er saaledes de ægtefödte Dödfödtes Antal 29,5 pCt. större og de uægtefödte Dödfödtes 15,1 pCt. Ligesom overalt er ogsaa paa Island de Dödfödtes Forhold ugunstigere blandt de uægte end ægte Börn; ligesaa værre blandt Drenge end Piger. Paa Island födes der, som man seer, i Gjennemsnit aarlig forholdsviis flere Drenge end Piger fremfor i Danmark. Dersom *Hofackers* og *Sadlers* Undersögelser ere rigtige, ifölge hvilke Kjönsforskjellen ved Födslen skal afhænge af begge Ægtefolkenes relative Alder, saaledes, at jo ældre den ene af Ægtefolkene er, desto mere har hans Kjön Overvægt blandt Börnene, saa skulde man vente at finde dette bekræftet paa Island. Vi skulle undersöge det, i det vi for Island lægge Aarrækken 1838—47 til Grund og for Danmark Aarrækken 1835—44.

Af 1000 ægteviede Mænd	Danmark.				Island.			
	Hustruer paa 25 Aar og derunder.	Hustruer mellem 25 og 35 Aar.	Hustruer mellem 35 og 50 Aar.	Hustruer over 50 Aar.	Hustruer paa 25 Aar og derunder.	Hustruer mellem 25 og 35 Aar.	Hustruer mellem 35 og 50 Aar.	Hustruer over 50 Aar.
have i en Alder af 25 Aar og derunder giftet sig med	117	76	13	1	176	96	31	2
— af mellem 25—35 Aar..............	212	290	65	5	166	189	75	4
— af mellem 35—50 Aar	38	83	58	6	38	70	95	5
— af over 50 Aar	3	11	16	8	6	10	26	11

Man seer da heraf, at dette ikke slaaer til, idet nemlig i Danmark af 1000 ægteviede Mænd 363 have giftet sig med Hustruer, som vare yngre end de selv, medens dette paa Island ikkun har været Tilfældet med 316. Man skulde altsaa have ventet, at i Danmark Drengene vilde have havt Overvægt ved Födslen fremfor paa Island. Efter *Hofacker* skal imidlertid Forældrenes absolute Alder ogsaa have nogen Indflydelse paa Kjönsforskjellen; og det er i saa Henseende værd at lægge Mærke til, at i Danmark have af de ægteviede Mænd et langt större Antal giftet sig mellem 25 og 35 Aar end under 25 Aar, hvorimod det Omvendte har været Tilfældet paa Island.

Blandt det Eiendommelige ved de islandske Befolkningsforhold skal jeg endelig anföre Fölgende. Det er en Selvfölge, at Island er overordentlig tyndt befolket. I Danmark boede ved Folketællingen i 1845 1983 Individer paa Qvadratmilen, medens der paa Island for samme Aar ikkun boede 40 Mennesker paa Qvadratmilen. Landet er nemlig kun beboet ved Kysterne, da det Indre udgjör en uhyre Iisslette. I Danmark regner man 5 Individer til en Familie, medens der i Island kommer 6,8 paa hver Familie. Dette har sin Grund deri, at Indbyggernes forskjellige Beskæftigelser udfordre et stort

Antal Tjenestefolk, hvoraf undertiden Enkelte ere gifte. Mandfolkenes Forhold til Fruentimmerne var i Danmark ved Folketællingen 1845 som 1000 til 1023. Uagtet der paa Island forholdsviis födes flere Drenge end Piger fremfor i Danmark saa er dog Antallet af de levende Fruentimmer der endnu större end Mandfolkenes. Efter et Gjennemsnit af de sidste 4 Folketællinger var Mandfolkenes Forhold til Fruentimmerne som 1000 til 1120. I een Retning er den islandske Population ikke saa ugunstig sammensat. Den saakaldte „nytlige Alderselasse“ ɔ: samtlige Individer mellem 20 og 60 Aar udgjorde i 1835 46,9 pCt. af Befolkningen og i 1840 46,2 pCt.; den er saaledes her gunstigere end f. Ex. i England og Norge; i Danmark var Forholdet i 1845 49,39 pCt., altsaa dog endnu gunstigere.

Dersom de islandske Fruentimmer ikke vare saa frugtbare, da vilde Island frembyde et i vor Tid mærkeligt Exempel paa en Population, som vilde være stationær eller vel endog i stadigt Aftagende. Dette vil man kunne overbevise sig om ved at undersöge, hvorledes i en vis Aarrække den procentvise Tilvæxt, som Födslernes aarlige Overskud giver, har været i Danmark og paa Island. Jeg skal meddele denne Oversigt fra 1801 indtil 1846. Tilvæxten er stedse beregnet af det foregaaende Aars Folketal.

	Danmark.	Island.
1801	+ 0,34 pCt.	+ 1,37 pCt.
1802	+ 0,90 —	÷ 0,17 —
1803	+ 1,06 —	÷ 1,63 —
1804	+ 0,85 —	÷ 1,37 —
1805	+ 0,96 —	÷ 0,33 —
1806	+ 0,79 —	+ 1,49 —
1807	+ 0,81 —	+ 1,57 —
1808	+ 0,54 —	+ 1,11 —
1809	+ 0,42 —	+ 0,64 —
1810	+ 0,77 —	+ 0,69 —
1811	+ 0,62 —	+ 0,00 —
1812	+ 0,28 —	÷ 0,47 —
1813	+ 0,63 —	÷ 1,01 —

	Danmark.	Island.
1814	+ 0,57 —	÷ 0,59 —
1815	+ 1,25 —	+ 0,38 —
1816	+ 1,24 —	÷ 0,61 —
1817	+ 1,40 —	+ 0,84 —
1818	+ 1,34 —	+ 0,63 —
1819	+ 1,31 —	+ 0,13 —
1820	+ 1,07 —	+ 0,19 —
1821	+ 0,81 —	÷ 0,34 —
1822	+ 1,36 —	+ 1,83 —
1823	+ 1,51 —	+ 1,67 —
1824	+ 1,29 —	+ 1,57 —
1825	+ 1,22 —	+ 0,73 —
1826	+ 1,04 —	÷ 0,13 —
1827	+ 0,93 —	÷ 0,42 —
1828	+ 0,68 —	+ 0,55 —
1829	+ 0,09 —	+ 1,62 —
1830	+ 0,36 —	+ 2,39 —
1831	÷ 0,04 —	+ 2,41 —
1832	+ 0,08 —	+ 2,06 —
1833	+ 0,91 —	+ 1,65 —
1834	+ 0,96 —	+ 0,19 —
1835	+ 0,88 —	+ 1,04 —
1836	+ 0,82 —	+ 0,67 —
1837	+ 0,83 —	+ 0,19 —
1838	+ 0,98 —	+ 0,00 —
1839	+ 0,85 —	÷ 0,35 —
1840	+ 0,95 —	+ 0,41 —
1841	+ 0,99 —	+ 1,12 —
1842	+ 0,99 —	+ 1,04 —
1843	+ 1,06 —	÷ 1,99 —
1844	+ 1,11 —	+ 1,26 —

Man vil heraf see, at Danmark i hele denne Aarrække ikkun har havt 2 ugunstige Perioder, nemlig i Krigens Tid fra 1807—14 og under den store Koldfeber-Epidemie fra 1828 til 33, som naaede sit Höidepunkt i 1831, det eneste Aar i hele dette Tidsrum, hvor der

fandt en formindsket Tilvæxt Sted. Island har i det samme Tidsrum havt 13 Aar, hvor der har fundet en Formindskelse Sted, og 2 Aar hvor der hverken var Formindskelse eller Forögelse; det er de stærkt udtalte epidemiske Aar, som herved betegnes. Forresten vil man lægge Mærke til, at i de Aar, som have været aldeles fri for Epidemier, har Tilvæxten været langt betydeligere paa Island. I det Hele er Befolkningen i Danmark fra 1801 til 1845 tiltaget med 43,85 pCt. og paa Island i samme Tidsrum med 24,14 pCt. I det forrige Aarhundrede derimod fra 1703 til 1801 var den islandske Befolkning aftaget med 6,42 pCt.

Det er vistnok udenfor al Tvivl, at den islandske Befolkning er for lille i Forhold til hvad Landet kan producere. Herom ere ogsaa de fleste kyndige Islændere enige f. Ex. *P. Vidalin*, *M. Stephensen* o. a. Fl. Man hörer derfor idelig paa Island Klager over Mangel paa Arbeidsfolk. Dette er f. Ex. Grunden til at Havfiskeriet med store Baade ikke tilbörlig kan drives, at Landet er aldeles blottet saa godt som for al Industrie, og at de forskjellige Forsög, som have været gjorte paa at forædle eller udföre flere af de islandske Naturproducter, ere strandede.

Jeg er overbeviist om, at Island kan ernære den dobbelte Folkemængde. Heri vil jeg ikke beraabe mig paa den noget usikkre Slutning, man har villet uddrage af Biskop *Gissurs* Optælling af Skattebönder, hvorefter Island i Begyndelsen af det 12te Aarhundrede skulde have havt henved 100,000 Indbyggere. Jeg skal derimod meddele en Beregning, som jeg har udfört over Islands Tilvæxt i Folkemængde og i oekonomisk Henseende fra 1703—1843. — Folketallene i denne nedenfor meddeelte Oversigt ere tagne af mine tidligere anförte Lister. Den oekonomiske Status for 1703, 1770 og 1783 er efter *Eggers*: „Philosophische Schilderung der gegenw. Verf. von Island. 1786"; den for 1703 har Forfatteren selv taget af Jordebogen; for 1770 og 83 bemærker han, at Opgivelserne ikke ere aldeles paalidelige. Status for 1804 er taget af *M. Stephensens* „Island i det 18de Aarhundrede"; for 1823 og 33 af Amtmand *Thorsteinssons* tidligere citerede Afhandling „Om Islands Folkemængde osv.", og for 1843 af „*Johnsens*: „Jarðatal á Islandi etc Kjöbenhavn 1847."

Aarstal.	Folkemængde.	Procentviis Tilvæxt eller Formindskelse.	Antal af Köer, Stude, Kalve og Qvier.	Procentviis Tilvæxt eller Formindskelse.	Antal af Malkefaar, Beder og Lam.	Procentviis Tilvæxt eller Formindskelse.	Antal af tamme og utæmmede Heste.	Procentviis Tilvæxt eller Formindskelse.	Antal af Fiskerbaade.	Procentviis Tilvæxt eller Formindskelse.	Antal af Kjökkenhaver.	Procentviis Tilvæxt eller Formindskelse.
1703	50444	"	38760	"	278992	"	26730	"	"	"	"	"
1770	46839	÷ 7,1	31179	÷ 19,5	378677	+ 35,7	32638	+ 22,1	1869	"	"	"
1783	48663	+ 3,9	21457	÷ 31,2	232731	÷ 38,5	36408	+ 11,6	"	"	"	"
1804	46349	÷ 4,8	20325	÷ 5,3	218818	÷ 6,0	26524	÷ 27,1	2163	+ 15,7	293	"
1823	50090	+ 8,1	25364	+ 24,8	402508	+ 84,0	30192	+ 13,7	2175	+ 0,6	2787	851,1
1833	56656	+ 13,1	27862	+ 9,8	568607	÷ 41,3	38638	+ 28,0	2457	+ 13,0	3326	19,4
1843	57180	+ 0,9	23753	÷ 14,7	606536	+ 6,7	33798	÷ 12,5	2911	+ 18,5	3645	9,6
Tilvæxt i det hele Tidsrum fra 1703—1843		+ 13,4		÷ 38,7		+ 117,4		+ 26,4		+ 55,7		+ 1144,0

Man seer altsaa heraf, at, imedens Folkemængden i hele dette Tidsrum ikkun er tiltaget med 13,4 pCt. saa er Besætningen af Faar, der er Landets egentlige Capitalformue, tiltaget med 117,4 pCt.; ogsaa Fiskeriet, som er den næste vigtigste Næringsvei, giver nu 55,7 pCt. mere Udbytte end i 1703, forsaavidt man dertil kan slutte af Fiskerbaadenes forögede Antal. Island danner saaledes en skarp Modsætning til den Regel, som nogle Statsoekonomer troe at kunne opstille, at nemlig Populationen har Tendens til at voxe i en geometrisk Proportion, medens Productionen i det Höieste kan tiltage i en arithmetisk; og det er saa langt fra, at *Malthus*, som han troede, fra Island vil kunne hente Exempel for at bestyrke sine Anskuelser, at dette Land tvertimod taler lige derimod*).

Der synes saaledes at være stærk Opfordring for Regeringen til at raade Bod herpaa; og maaskee er der i denne Retning kun faa Steder saa meget at udrette som netop her. Jeg skal blot erindre om Resultatet af mine Bestræbelser paa Vestmannö. Imedens der paa denne lille Ö tidligere lige til min Ankomst aarlig döde af 100 levendefödte Börn 77—80 i det förste Livsaar, saa er dette Forhold nu bragt ned til 28. Det kommer imidlertid ikke blot an paa at conservere Börnene, dem som Statsoekonomerne snarere betragte som en Byrde for Staten; det kommer i det Hele an paa at forbedre den islandske Middellevetid. Herved virker Lægevidenskaben ikke blot i Humanitetens men ogsaa i Statens Interesse, idet der aarlig indvindes en vis Capital, eller som *Quetelet* etsteds udtrykker sig, sættes productive Aar istedetfor uproductive. At i denne Henseende et forbedret Medicinalvæsen paa Island vil kunne udrette Meget, navnlig ved at forandre de slette hygieiniske Forhold, dette vil Enhver, som har gjort sig bekjendt med den islandske Levemaade, snart blive overbeviist om.

---

*) Essai sur le principe de population; traduit de l'anglais par MM. P. et G. Prevost. Paris 1845, p. 161.

IV.

ISLANDS PHYSISKE OG HYGIEINISKE FORHOLD, BESKREVNE MED STADIGT HENSYN TIL DERES INDFLYDELSE PAA DE ISLANDSKE SYGDOMME.

Da Alt, hvad der betinger Liv, ogsaa betinger Sygdom, vil det være nödvendigt, for at faae et Indblik i de islandske Sygdommes Opkomst, at gjöre sig bekjendt med de islandske Livsforhold. Saa meget desto lettere vil jeg kunne give en Fremstilling heraf, som jeg i en langt höiere Grad end de fleste Reisende har havt Leilighed til at leve mig ind i de islandske Forhold og har gjennemreist hele Landet, med Undtagelse kun af de 3 nordvestlige Sysler. Den Fremgangsmaade, som jeg imidlertid forhen har fulgt i denne Undersögelse, nemlig den statistiske, maa jeg desværre nu for en Deel opgive, fordi jeg i denne Retning ikke har kunnet indsamle det tilstrækkelige Materiale.

§ 1.

Islands geognostiske Beskaffenhed.

Island er hovedsagelig af vulkansk Oprindelse. De islandske Vulkaner have det Eiendommelige, at de næsten alle tillige ere Jökler (Gletscher-Bjerge). Paa Österlandet finder man de störste Höider, nemlig *Oræfajökull*, som hæver sig til 6241 Fods Höide over Havfladen, *Eyjafjallajökull*, som er 5432 Fod höi, og *Birnudalstindr*, der er 4300 Fod höi. Bjergene gaae her meget langt ud imod Kysten, saa at den beboede Bygd ikkun udgjör en meget smal Landstrimmel, der er fra ½ til 1 Miil bred. Paa Vester- og Nordlandet er den beboede Bygd derimod af en större Brede, navnlig paa det sidste Sted, hvor græsrige Dale ofte strække sig flere Mile ind i Landet. Fra Österlandet fortsætte

Fjeldstrækningerne sig indad mod Landets Centrum, saaledes at hele den sydostlige Deel af Öen danner en meget stor Iisslette, der kun paa et Par Steder tillader en smal Gjennemgang og forresten er aldeles ubekjendt. En stor Masse af Jökelisen bliver optöet om Sommeren, og det er herfra, at Landet faaer sin overordentlig store Vandrigdom. Overalt, hvor man reiser, seer man nemlig utallige Kilder og Bjergfloder at bryde frem; og paa mangfoldige Steder styrte prægtige Vandfald ned af Fjeldene. *Seljalands-*, *Skogar-* og *Goða-Fossen* udmærke sig især ved store Vandmasser. Den sidste Fos, der dannes af den meget betydelige Flod *Skjálfandafljót*, som löber gjennem Thingö-Syssel, er et af de prægtigste Vandfald, jeg har seet. Paa et Sted, tæt ved Gaarden *Breiðamýri*, bliver Flodsengens Bund ligesom pludselig afbrudt, idet den her danner 2 amphitheatralske Afsatser; Bjergmassen i den underste Halvbue har paa flere Punkter meget store Aabninger, hvorigjennem Vandet tilsidst styrter ud som fra uhyre store Lövemunde; enkelte af Vandcolonnerne blive herved saa buede, at man kan endog gaae ind under dem.

Den största Deel af den optöede Jökeliis skaffer sig imidlertid Udvei til Havet gjennem de saakaldte Jökelsfloder. De længste af disse have Fald imod NV, hvorimod de korteste, men tillige de, som have den meest rivende Ström, findes paa Österlandet. Disse Jökelselve ere meget charakteristiske, og jeg troer neppe, at En, som har reist paa Island, nogensinde ganske vil tabe dem af Erindring. Det Vand, som de före, er af en melkehvid Farve, hvilket rimeligviis hidrörer fra en Detritus af forskjellige Steenarter, som Jökelmasserne under deres Gliden have malet til et fiint hvidt Pulver. Ofte före de store Iismasser med sig paa Overfladen af deres Ström, og de store Stene i Bunden ere i en bestandig rullende Bevægelse. Det er disse Floder, som gjör en Reise paa Island saa besværlig og farlig. Om Sommeren, naar Solvarmen har virket paa Iismasserne inde i Jöklen, kunne disse Elve opsvulme i en saadan Grad, at man undertiden maa vente i Dage og Uger for at kunne komme over dem. Ikkun de færreste kunne passeres med Færge; i Almindelighed maa man ride igjennem dem. Dette kan bedst sammenlignes med at ride gjennem et Vandfald; naturligviis udsöger man altid det Sted, hvor Vandet er lavest; men selv i det Tilfælde, at Vandet ikke naaer höiere end midt paa Bugen af Hesten, er det

dog ofte forbundet med Fare. De rullende Stene i Bunden foranledige nemlig undertiden, at Hesten snubler, og hvis Rytteren da falder [af, som nok kan hændes den Uövede, der let bliver svimmel, da er han i Reglen forloren; thi den rivende Ström forhindrer ham fra at reise sig. Endnu farligere er det, naar Hesten kommer paa Svöm, da Strömmen i saa Fald let kan tage baade Rytter og Hest med sig. Derfor gaaer der ogsaa sjeldent noget Aar paa Island, uden at jo disse Floder kræve deres Offre.

Det er Noget af det meest Storartede, man kan tænke sig, at see, hvorledes en saadan Elv styrter ud af Jöklen. Paa Österlandet har man bedst Leilighed til at nyde dette ophöiede Skue; Iisbræen gaaer nemlig her overmaade langt ned, saa at sige lige ned til den græsbegroede Mark. Jeg saae förste Gang dette Syn i *Öræfi* ved *Svinafellsá*, og jeg maa tilstaae, at det af alle de Naturphænomener, jeg har seet paa Island, har tiltalt mig meest. Man kan her gaae lige hen til Iisbræens Fod, og man seer da, hvorledes Floden, idet den bryder frem, har udhulet Jökelmassen til et colossalt Iistempel; den uhyre Vandmasse synes herfra ligesom at styrte lodret op af Jorden og kaster da sine fraadende Bölger horizontalt fra sig i den dannede Flodseng; mægtige Masser af store Stene ligge optaarnede til begge Sider for at vidne om Vandets uhyre Kraft, og ved besynderlige hule Drön inde fra Jöklen faaer det Hele noget Dæmonisk ved sig. Det hænder undertiden, at Flodens Löb bliver stoppet inde i Jökelen ved nedstyrtede Iismasser; da varer det ikke længe, för der, som det hedder, kommer Löb i Floden. Efter forangaaende voldsomme Bulder inde fra Jöklen, som de Indfödte sammenligne med store Kanonskud, bryder Floden atter frem ligesom med fornyet Raseri og driver Iisstykker saa store som Huse foran sig. Paa Österlandet paastaaer man, at dette Phænomen skal gjentage sig regelmæssigt efter Mellemrum af visse Aar, saaledes med *Skeidará* hvert 6te Aar.

Vandet i disse Floder er naturligviis meget koldt; hvor jeg i Nærheden af deres Udspring undersögte det, fandt jeg det i Almindelighed mellem 0 til $\frac{1}{2}^{0}$ C., noget varmere i större Afstand fra Udspringet. Ogsaa over Strömmens Hurtighed har jeg gjort flere Undersögelser. *Svinafellsá* havde i 200 Alens Afstand fra sit Udspring en Hastighed af 110 Alen i 17 Secunder; *Jökullsá* paa *Sólheimasand* havde i omtrent 800 Favnes Afstand fra sit Udspring en Hastig-

hed af 89 Alen i 15 Secunder; og *Jökulsá á Brú*, undersögt ved *Skjöldólfsstaðir*, vistnok i et Par Miils Afstand fra sit Udspring, havde en Hastighed af 78 Alen i 15 Secunder.

Men foruden Vandfald og Floder har Island en betydelig Mængde Kilder; de fleste af disse udspringe ved Foden af Fjeldene, eller ogsaa seer man, at det klare Kildevand siver ud fra en Bjergvæg af selve den poröse Tuffmasse. Ogsaa den islandske Kilde-Temperatur er som de fleste andre Kilders temmelig constant hele Aaret igjennem. Efter de Undersögelser, jeg har anstillet, er deres Middeltemperatur 5,5° C. Paa Vestmannö havde jeg Leilighed til at undersöge en Kilde flere Maaneder i Rad. Dens Vand var den 17de Novbr. Kl. 12 + 6° C., da Luften var + 1,5; den 20de Decbr. Kl. 11½ + 6°, da Luften var + 1°; den 21de Jan. Kl. 11½ + 5,5°, da Luften var ÷ 2°; i Februar kunde ingen Observationer anstilles, da Hullet var tilstoppet med Snee. Den 23de Marts Kl. 11 var den + 5,0°, da Luften var + 5,5°; den 20de April Kl. 12 var den + 5,0°, da Luften var + 8° og den 30te Mai Kl. 1 + 5,0°, da Luften var + 10°. Det er bekjendt, at Kildetemperaturens, eller, hvad der er det Samme, Jordtemperaturens aarlige Maximum og Minimum i vor Hemisphære indtræder noget senere end Lufttemperaturens, nemlig, forsaavidt man har undersögt det, i September og Marts. Denne Kildes Temperatur-Maximum synes at falde endnu senere, nemlig i Novbr. og Decbr. Foruden de sædvanlige maa jeg omtale en egen Art Kilder paa Island, hvis Vand kaldes *Kaldavesl*, og som af Indbyggerne antages for at være lunkent om Vinteren, hvilket naturligviis ikke vil sige Andet, end at det holder sig uafhængigt af den omgivende Temperatur. Jeg har undersögt flere af disse i 1847, i Juni, Juli og August Maaned, og jeg fandt deres Temperatur meget constant + 4° C., uden Hensyn til Lufttemperaturen. Jeg skal senere meddele en Analyse af dette Kildevand.

Fra Floderne og Kilderne vender Betragtningen sig nærmest til Bjergene. De vigtigste Bjergarter i de islandske Fjelde bestaae af Tuff, der udgjör Hovedmassen, forskjellige Arter Trapp og Trachyt. Prof. *Bunsen* antager, at den islandske Formationsrække har været fölgende*). Palagonittuffen danner det ældste Led heri; derpaa er

*) *Liebigs* Annalen der Chemie und Pharmacie. Bd. LXI. p. 265 ff. og Bd. LXII, p. 1 ff.

fulgt Hævningen af Trachyten og den deri overgaaende Klingsteen; derpaa den ældre Trapp*); paa denne de olivinrige, basaltagtige Hævninger og endelig den ældre og yngre Lava. Fjeldene have ofte meget charakteristiske Configurationer. Baade paa Öster- og Nordlandet seer man de smukkeste terrasseformige Höiderygge, og allerede i lang Afstand kan man opdage Basalt-Gangene med de regelmæssige Söilerækker. I Aftenbelysning ved Solnedgangen antage disse Fjelde en forunderlig mörke-violet Contur, som rimeligviis hidrörer derfra, at paa denne Tid Horizonten er aldeles bedækket med Skyer, der synes at ligge lige nede ved Jorden, medens derimod selve Himmelhvælvingen er aldeles klar og skyfri. Denne sidste Eiendommelighed har oftere frapperet mig ved den islandske Himmel. Imidlertid kan man ikke ganske dele Islændernes Begeistring for deres Fjelde. Overalt savner man det, som egentlig giver Landskabet Relief, nemlig Træer og Skove, og det er forgjeves, at de mangfoldige Vandfald söge at oplive denne mörke Fjeldnatur. Derfor efterlader det islandske Landskab altid et utilfredsstillet Indtryk. Man forbauses vel over det Imponerende og Storartede i denne Natur, men man föler sig ilde tilmode ved det Sönderrevne og Adsplittede, som man her öiner overalt; Öiet kommer aldrig til Hvile. Paa faa Steder kan man saa godt som paa Island overbevise sig om, at Planteverdenens grönne Farve udöver ikke blot et oplivende Indtryk paa Sjælen, men tillige et velgjörende paa Öiet. Naar man en heel Dag igjennem har reist over uhyre Lavamarker, passeret steile Bjergpasse, redet gjennem Jökelselve og over öde Strækninger af sort vulkansk Sand, da er det med en særegen velbehagelig Fölelse, at Öiet, som er blevet træt af disse sneehvide og sorte Omgivelser, i det Fjerne opdager en lille grön Græsmark. Paa de fleste Steder i Island optræde disse Pletter ikkun som Oaser i Örkenen, men man maa ogsaa tilstaae, at det islandske Græs har en vidunderlig smuk grön Farve.

Overhovedet findes der vistnok faa Steder i Verden, hvor Modsætningerne i Naturen optræde saa skarpt som paa Island. Paa den ene Side har man Synet af disse evige Iisbjerge, hvis mægtige Toppe

*) *Sartorius v. Waltershausen* (Physisch-geographische Skizze von Island. Göttingen 1847) antager, at Trachyten paa Island paa de fleste Steder er yngre end Trappen.

synes at trodse Solen og udelukke alt Begreb om Varme; paa den anden Side seer man overalt de forfærdeligste Virkninger af den vulkanske Ild, som gjennem de rygende Springkilder og Solfatarer endnu minder den Reisende om sin slumrende Kraft. Paa mangfoldige Steder maa man gjöre sig selv denne Bemærkning. Saaledes f. Ex., naar man reiser fra *Þingvellir* til *Reykholts-Dal.* Man passerer her paa Veien lige tæt forbi Jöklen *Ók*, og neppe har man forladt denne Iisslette, för man nede i Dalen allerede i lang Afstand seer den varme hvide Rög fra de talrige Springkilder, der her ligesom kappes om at bryde frem, hvoriblandt endog een styrter midt op af en kold Bjergflod.

Foruden Jöklerne er det især disse Springkilder, som paa Island tildrage sig den Reisendes Opmærksomhed. Dog maa jeg tilstaae, at ingenlunde selve Eruptionsphænomenet, ikke engang fra den store *Geysir*, som ene og alene har kaldt mangen en Reisende til Island, har interesseret mig saa meget som derimod Undersögelsen af det egentlige Kildeterrain. I Omegnen af *Haukadalr*, hvor foruden *Geysir* og *Strokkr* findes henved 50 kogende Kilder, som rundt omkring vælde op af Jorden, har man bedst Leilighed til at undersöge, hvorledes her dette underjordiske chemiske Værksted afslörer sin forunderlige Virksomhed. Som bekjendt adskille de islandske varme Kilder sig fra alle andre i Europa derved, at de indeholde Kisel, der holdes oplöst deels som Hydrat og deels af kulsuurt Kali og Natron*). Ved som Fontainer at udslynge deres Vandmasser, udskiller Kiselen sig ved den frembragte Afkjöling, eller rettere sagt ved Fordunstningen, især fra Randen af og der, hvor Overfladen er störst. Kilden opbygger saaledes selv sit Rör, og man finder derfor næsten altid disse Kilde-Bassiner af en temmelig regelmæssig circulær Form. Bassinets omböiede Rand bestaaer af Kisel-Incrustationer, som i forskjellige Lag have antaget de forunderligste Former. Man kan her i en Haandevending frembringe alleslags Kisel-Petrefacter, ved at lægge Blade, Papir o.s.v. i Bassinets umiddelbare Nærhed. Et besynderligt

*) Den af *Bunsen* meddeelte Analyse af Geysir-Vandet giver i 1000 Dele: 0,5097 Kiseljord, 0,1939 kulsuurt Natron; 0,0083 kulsuurt Ammoniak; 0,1070 svovlsuurt Natron; 0,0475 svovlsuurt Kali; 0,0042 svovlsuurt Magnesia; 0,2521 Chlornatrium; 0,0088 Svovlnatrium og 0,0557 Kulsyre.

Indtryk gjör det at see den travle Virksomhed af disse boblende Kilder, som her paa et lille Terrain overalt gjennembryde Jordsmonnet. Temperaturen af dette Kildevand er som bekjendt betydelig over 100⁰ C. i Bunden af Kilden, alt eftersom Vandeolonnens Tryk er större eller mindre; men ved Overfladen er Temperaturen et Par Grader under Kogepunktet. Om selve Mechanismen, der fremkalder Eruptionerne i de periodiske Springkilder, skal jeg her ikke videre indlade mig, da forskjellige Geognoster tilstrækkelig have omhandlet dette Punkt. Prof. *Bunsens* Hypothese synes at være den rimeligste; ifölge den skal Mechanismen ligge i selve Röret, saaledes, at hvor dette er meget snevert, der opstaaer en vedvarende Springkilde; hvor det derimod er vidt nok for fra Overfladen at tillade en tilstrækkelig Afkjöling, der opstaaer en periodisk Springkilde.

Islænderne gjöre Forskjel mellem en *Hver* og en *Laug;* ved det förste Udtryk forstaae de en Springkilde, ved det sidste blot en varm Kilde. *Bunsen* gjör med Rette opmærksom paa 2 Varieteter af Springkilder. Den förste Varietet charakteriserer sig derved, at den antyder Eruptionerne ved underjordiske Drön (Dampdetonationer), at selve disse indtræde stödeviis efter uregelmæssige Mellemrum og ikkun vedvare i kort Tid. Til denne Art hörer den store Geysir o. a. fl. Den anden Art charakteriserer sig ikke ved underjordiske Dampdetonationer, men derimod ved regelmæssige Eruptioner, som gjentage sig i bestemte Mellemrum; dette er f. Ex. Tilfældet med *Litli Geysir*, *Uxahver* o. a. fl.

Foruden de varme Kiselkilder findes der desuden paa Island flere varme Svovlkilder *(Námar)*. Omegnen af *Reykjahlid* og *Krafla* er især rig paa disse Svovlpöle. Terrainet her er et af de fuleste, man kan tænke sig, og det er ikke uden Grund, at *Sartorius* her anviser *Macbeth*'s Hexe deres Plads. En af disse Svovlpöle förer paa Islandsk ogsaa Navnet *Viti* ɔ: Helvede. Vandet i disse Svovlkilder har en svag suur Reaction og indeholder svovlsure og saltsure Salte af Kalk, Magnesia, Kali, Natron og Jernforilte, samt desuden Kiseljord, Svovlsyrling eller Svovlbrinte. Kildeafsætningerne bestaae her ikke af Kisel, men af Gibs, Svovl og en jernholdig Alun. Efter *Bunsen* bestaaer Forskjellen mellem Svovlkilderne og Kiselkilderne deri, at i förste Tilfælde ikkun Svovlsyrlingen alene har virket oplösende ind paa Kildens Bund af Palagonittuff, at i sidste Tilfælde derimod hoved-

sagelig det kogende Vand med Kulsyre og Svovlbrinte har indvirket paa Palagoniten.

Overalt, hvor der findes varme Kilder, er Jordbunden i den nærmeste Omkreds meer eller mindre varm af de gjennemströmmende vulkanske Dampe, desto mere, jo dybere man graver. Paa disse Steder er det en let Sag at indrette sig et Dampbad, og man finder ogsaa paa enkelte Steder saadanne (isl. *Gufubað*, *Þurrabað*) anvendte i teehnisk Öiemed, f. Ex. som Törrestuer. I ældre Tid have nogle af disse Dampbade ogsaa været anvendte til medicinsk Brug. Jeg skal af disse nævne Badet ved *Reykjahlið* og det ved *Hruni*. Paa det förste Sted, hvor, som tidligere berört, de fleste Svovlkilder findes, træffer man endnu Spor af en Slags Badstue, der er opsat af raa Lavastene over et Hul i Tuffen, hvorfra Dampen stiger op. Da jeg undersögte dette Bad, var Rummet tildeels opfyldt med vulkansk Sand. Efter at jeg havde faaet dette gravet ud, var det hele Rum kun 1 Alen og 3 Qvarteer bredt, 3 Al. og 1 Qv. langt og kun 1 Al. höit fra Bunden. Temperaturen i den tuffagtige Bund var 50° C.; Hullet, hvoraf Dampen steg op, havde en skraa Retning nedad imod NV.; Temperaturen 1 Fod nede i dette var 70°. Jeg undersögte Gasarterne paa Stedet og fandt, at de indeholdt tydeligt Spor af Svovlsyrling; derimod hverken af Svovlbrinte, Kulsyre eller Saltsyre. Badet havde tidligere meest været brugt mod Spedalskhed. Man havde lagt Mærke til, at Folk ikke kunde holde ud at opholde sig længe deri, især naar alle udvendige Aabninger vare tildækkede; En skal endog engang være fundet död deri. Dette har rimeligviis været Grunden til, at dets Anvendelse i den senere Tid aldeles er gaaet af Brug. Det andet Bad ved *Hruni*, som endnu af og til benyttes, findes midt i en Omgivelse af forskjellige Kiselkilder. Det er kun 2 Al. dybt, saa at en Person netop kan sidde paa Hug deri; det er opfört af Græstörv. Temperaturen i selve Badet var 30° C., medens den udvendige Luft var 14°; Temperaturen i Bunden var 51° og ved at grave 2 Fod dybere steg den til 87°. Her fandtes ikke noget enkelt Hul, hvorfra Dampen strömmede ud, men den syntes at gjennemsive hele Bunden. Ved at undersöge Luften i dette Rum, fandt jeg ikke noget Spor til skadelige Gasarter ved de sædvanlige Reagenser, men jeg overbeviste mig dog om, at en længere Tids Ophold deri medförte en let Svimmel. Det er rimeligt, at

Dampen indeholder et yderst svagt Spor af Svovlbrinte; idetmindste antager *Bunsen* dette at være Tilfældet med alle Kiselkilderne paa Island. Han bemærker, at han forgjæves har forsögt at opdage Svovlbrinte, selv i Solfatarerne, ved det ömfindtligste Reagenspapiir, men at han derimod ad en anden Vei (efter det af *Dumas* opdagede Contact-Forhold) har overbeviist sig om Svovlbrintens Tilstedeværelse. Disse Dampbade kan man indrette overalt, hvor der findes Kisel- eller Svovlkilder; men af det Ovenstaaende er det klart, at de ikke uden videre kunne bruges som russiske Dampbade. Deres Anvendelse maa være local, enten indrettet til Doucher eller til Rygnings-Apparater, i Analogie med de sædvanlig brugte Svovlrygningskasser. Da allehaande rheumatiske Affectioner og forskjellige Hudsygdomme ere saa hyppige paa Island, var det i höi Grad önskeligt, at disse Bade fik en saadan Indretning, at de kunne anvendes i ovennævnte Sygdomme.

Foruden de varme Kilder findes der desuden en Art kolde mineralske Kilder, navnlig paa Vesterlandet, som benævnes *Ölkeldur*, paa Grund af Smagens Lighed med Öl. Den mærkeligste af disse findes i Hnappadals - Syssel, ved *Rauðimelr.* Jeg fandt der et lille Hul med Vand, hvori store Bobler af Kulsyre strömmede op; i den tæt forbilöbende Bæk boblede ligeledes talrige Luftblærer op gjennem det löse Sand. Det er altsaa egentlig en kulsyreholdig Luftkilde, men Vandet kommer kun til at indeholde en yderst ringe Deel Kulsyre, og da Bunden i Hullet bestaaer af en lös Sand, saa er det neppe muligt at samle Vandet fuldkommen klart. Jeg medtog af denne Kilde en Vandpröve, som Cand. phil. *Thomsen* senere har analyseret, og Resultatet heraf var fölgende. Det indeholdt i 1000 Dele 0,297 oplöste Bestanddele, hvoraf 0,154 udgjorde de flygtige og 0,143 de ildfaste Bestanddele. Af de sidste, hvori fandtes en betydelig Deel Jern, vare 0,114 oplöselige Salte og 0,029 uoplöselige Salte. Svovlsyremængden, iberegnet den fra den udvadskede Gibs, udgjorde af det Hele 0,0033. Kulsyren var fordampet. Vandet fra disse Kilder vil efter det Ovenstaaende ikke kunne have nogen technisk eller medicinsk Anvendelse.

Ligesom man overalt paa Island seer disse rygende Springkilder, der egentlig talt ere en Art Vulkaner i det Smaa, saaledes seer man ogsaa paa de fleste Steder, navnlig paa Vester- Sönder- og Öster-

landet, mangfoldige af de egentlige Lava-Vulkaner, som have udsendt disse mægtige Lavaströmme, der aldrig synes at faae Ende. — Der er Intet, Öiet saa hurtigt bliver træt af, som af Lava, og det uagtet man paa Island har Leilighed til at see saa mangfoldige Afarter heraf og de besynderligste Configurationer. Man seer her baade uhyre Spalter og Klöfter, Krater-Indsöer og dybe Huler, dannede af Lava, hvoraf jeg blot skal nævne den mærkelige *Surtshellir,* hvis Længde af *E. Olafsen* angives til 839 Favne. — Omegnen omkring *Mývatn* er det interessanteste vulkanske Terrain paa hele Island. Det er her, at *Leirhnúkr* (ikke *Krafla* som det almindelig angives i Geographierne) har udsendt en af de mægtigste Lavaströmme, som findes paa Island. Fra eet Punkt kan man her tælle henved 30 Kratere, som ligge i en slangeformig Linie, tæt ved Siden af hinanden. — Lava, Basalt, Trapp og Tuff er som sagt de væsenligste Bjergarter paa Island. Man træffer her ingen Urbjerge, ingen Overgangs- eller secundære Formationer.

Det er allerede tidligere berört, at der hverken findes Træer eller Skove paa Island; thi det Krat, som man hist og her træffer af en vantreven Birk, fortjener ikke Navn af Skov. Foruden Dvergbirken voxer der paa Fjeldene flere Varieteter af en krybende Pil. 6 à 7 Rönnebærtræer findes der desuden paa Landet. Men maa Island savne Skove, saa har det til Gjengjeld faaet smukke Græsgange. — Græsvæxten er rigest paa Nordlandet, hvor dybe Dale strække sig langt ind i Landet, mere sparsom derimod paa Sönderlandet. Det er noget Eiendommeligt ved det islandske Jordsmon, at det overalt er bedækket med Tuer, som staae tæt ved hinanden ligesom store Muldvarpeskud. Dette er til megen Hinder for Græsculturen og forsinker i höi Grad Hösletten, der paa Island er det eneste Agerbrug. I det Hele taget er Planteverdenen ikke fattig, men meest indskrænket til lavere cryptogame Planter.

Dersom det nogetsteds skulde lykkes at udfinde Jordbundens Indvirkning paa Sundhedstilstanden, da maatte det være paa Island. Thi paa faa Steder optræde de forskjellige Terrainers Jordbundsforhold saa skarpt begrændsede; paa faa Steder er tilmed Indbyggernes Levemaade saa simpel og ligelig, og de almindelige Beskæftigelser og hygieiniske Forhold saa eensartede. Jeg er imidlertid bleven aldeles overbeviist om, at de islandske Jordbundsforhold aldeles ingen Virkning yttre paa Folkets Sundhedstilstand. Folk, som boe midt i

Omgivelsen af Solfatarerne eller paa Geiser-Terrainerne ere lige saa sunde som de, der boe udenfor disse Egne. Heller ikke imellem Fjeldbeboere og Dalbeboere findes nogen kjendelig Forskjel; dette er derimod mere Tilfældet mellem Oplandsbeboerne og Kystbeboerne, men her komme igjen væsenlige hygieiniske Forskjelligheder i Betragtning, som vistnok ere af en större Indflydelse. Nordlændingerne og Sydlændingerne synes ligeledes at være noget forskjellige, dog gjelder dette mere med Hensyn til Constitution og Temperament end egentlig med Hensyn til Sundhedsforholdene. Jeg har tidligere Pag. 3 omtalt det som en Mærkelighed, at Rhachitis saa godt som udelukkende findes i et enkelt District, det saakaldte *Fljótsdalshérað*. — Det er fra den tilgrændsende Fjord *Eskifjord*, at den bekjendte Gang (eller Mandel, som *Sartorius* benævner det) med islandsk Dobbelspath strækker sig noget op i Landet; det er det eneste Sted paa Island, hvor dette Mineral findes. Jeg medtog fra de omkringliggende Brönde nogle Vandpröver for at undersöge, om jeg maaskee heri kunde finde Nöglen til hiint Phænomen. Men desværre hörte disse Pröver til de mange, som jeg mistede paa Reisen.

§ 2.
Det islandske Klima.

Naar man hörer Navnet Island nævne, da gjör man sig i Almindelighed et höist urigtigt Begreb om Stedets Klima, idet man strax tænker paa et fuldstændigt Polarklima. Intet er mindre Tilfældet, da Island tvertimod har et usædvanlig mildt Öklima. Navnlig er Vinteren her meget mild; de fleste Folk paa Sönderlandet gaae eens klædte baade Sommer og Vinter, og en Dansk föler ingenlunde her Kulden stærkere end i Danmark. Grunden til dette usædvanlig milde Klima ligger rimeligviis deri, at en Arm af Golfströmmen naaer til Landet. Hvad der derimod charakteriserer Veirliget paa Island er de hyppige atmosphæriske Nedslag, som finde deres Næring i Landets uhyre Jökelmasser; Luften er ogsaa her mere taaget hele Aaret igjennem. Endelig er Veirliget meget ustadigt og stormfuldt; en orkanagtig Storm og fuldkommen Vindstille kan afvexle i samme Öieblik. For Kystbeboerne og dem, som boe paa Udöerne, medföre Hav-Vindene en egen Uleilighed; de ere altid meer eller mindre svangrede med Saltpartikler, der meddele dem en særegen Skarphed,

hvis Virkning overalt spores paa Bygningerne og Grönsværet. Paa Vestmannö, hvor det især er Östenvinden, der medförer dette Södrev, har man bedst Leilighed til at iagttage Virkningen heraf. En Östenstorm har neppe blæst i nogle Timer, för Ruderne blive aldeles bedækkede med udchrystalliserede Salt-Partikler, saa at man knap kan see igjennem dem. Siderne, som vende mod Öst og Syd paa Bygningerne her, staae sig ikke halvt saa godt som de der vende mod Nord og Vest. Det er uden al Tvivl disse skarpe Sövinde, og ikke Landets Middeltemperatur, som er Skyld i, at Skovculturen og Kornavlen mislykkes paa Island. Man har noget Tilsvarende hertil paa Jyllands Vestkyst, hvor altid den Side af Træerne, som vender mod Vesterhavet, er ligesom afsveden; men det Phænomen, som i Jylland kaldes Havguse, hvilken jeg ofte har seet at lægge sig langt ind over Landet, har jeg ikke iagttaget paa Island.

Medens Golfen tilförer Sönderlandet betydelig Varme, saa faaer Nordlandet ved den kolde Ström, som gaaer fra Spitsbergen over Jan Mayen til Island, tilfört baade Driviis og Kulde. Forskjellen mellem Nord- og Sönderlandets Middeltemperatur er derfor over 3° R., en Forskjel, som paa 2½ Bredegrad er meget betydelig. Nordlandets Klima nærmer sig i det Hele mere til Continentalklimatet, hvorimod Sönderlandets er et fuldstændigt Öklima. Fjeldstrækningen, der adskiller Nordlandet fra Sönderlandet, og den forskjellige Bjergnatur bidrager ogsaa sit til at gjöre Klimatet saa ulige paa begge disse to Steder. Paa Sönderlandet medförer Nordenvinden klart Veir og ikkun sjelden Storm, hvorimod den paa Nordlandet bringer baade Storm, Regn og Snee; omvendt forholder det sig med Söndenvinden paa begge Steder. Paa Nordlandet, hvor Bjerg og Dal vexle langt hyppigere, har man især Leilighed til at iagttage den derved frembragte Temperaturvexel. Da jeg om Sommeren 1847 reiste over de höie Fjelde i Mule- og Thingö-Syssel, havde jeg hver Nat mit Indexthermometer ophængt. Det viste paa disse Höider i *Reykjahlið* som minimum for Natten den 21de August — 3° C; den 22de — 3°, den 23de — 4,5°, den 24de — 2°. Den 25de August var jeg i den dybt liggende *Öfjordsdal*, hvor jeg förste Gang saae et islandsk Nordlys. For Natten den 26de viste her Indexthermometret som minimum + 11°, den 27de + 4°, den 28de + 3°, den 29de + 6, den 30te + 6,5. Da begyndte jeg atter at reise over

Fjeldene, og nu fik vi Nattefrost igjen flere Nætter i Rad. Man fortalte mig i Öfjorden, at naar Drivisen var i Anmarsch, Kulden da var allerstörst, samt at Barometret altid steg, saa at man næsten heraf kunde forudsige dens Komme; men naar Drivisen först var indkommen i Fjordene, da hævede sig Temperaturen igjen.

Dèr er al Rimelighed for at antage, at den samme Forskjel, som finder Sted mellem Nord- og Sönderlandets Klima, ogsaa finder Sted mellem Vester- og Österlandets. Vesterlandets Kyst er af alle den, som er meest gjennemskaaret af talrige dybe Fjorde, hvorimod Österlandet ingen Fjorde har undtagen i den nordlige Deel, men derimod meget höie Jökelbjerge, som næsten gaae lige ud imod Kystranden.

Af andre Eiendommeligheder ved det islandske Klima skal jeg omtale den, at de elektriske Luftphænomener ere temmelig sjeldne, og naar Torden og Lynild finder Sted, er det næsten altid om Vinteren. Derimod har man som bekjendt paa Island hyppig Leilighed til at iagttage det prægtige Syn af Nordlys; man seer dem her i de forskjelligste Farve-Nuancer, baade som Flammer, Buer og Lys-Stötter; stundom er den hele Himmelhvælving overtrukken af dem, ihvorvel de hyppigst vise sig i en Bue fra N.O. tværs igjennem Zenith; deres zittrende Flamme-Bevægelse er overordentlig smuk. Man vil ofte paa Island have hört en hvislende eller knittrende Lyd, især naar Lysstraalerne skyde op imod Zenith; dette har jeg aldrig iagttaget, skjöndt jeg sjelden lod nogen Leilighed gaae tabt til at see dem, naar de vare ret udviklede. Disse Nordlys er det eneste Oplivende i den 5 Maaneder lange Vinter, hvor Dagene ere saa overordentlig korte.

For at faae en nöiagtigere Oversigt over det islandske Klima, skal jeg her meddele en Sammenstilling imellem Resultaterne af de Observationer, som i en lang Aarrække med megen Nöiagtighed ere anstillede i Reykjavik af Landphysikus *Thorstensen* *), og dem, som for en tidligere Tid ere anstillede her i Kjöbenhavn **).

---

*) Disse ere reducerede og ordnede efter Videnskabernes Selskabs Foranstaltning og udgivne under Titel: Observationes meteorologicæ in Islandia factæ a Thorstensenio. Hafniæ 1839.

**) Disse findes meddeelte i det af Schouw udgivne Skrift: Skildring af Veirligets Tilstand i Danmark. Kjöbenhavn 1826.

Island.

	Middel-temperatur.	Maanedligt Middel-spillerum.	Dagligt Middel-spillerum.	Regn-mængde.	Norden-Vinds Hyppighed i Forhold til Sönden-Vind.	Östen-Vinds Hyppighed i Forhold til Vesten-Vind.	Barometrets Middelstand.	Barometrets maanedlige Middel-spillerum.
Januar...	—0,97°R	13,35°	2,83°	33,64‴	1:0,6	1:0,1	331,78‴	30,94‴
Februar..	—1,64	14,35	2,88	31,32	1:0,4	1:0,1	329,98	35,65
Marts....	—0,95	15,77	3,38	33,62	1:0,5	1:0,1	331,58	32,41
April....	+1,98	14,70	3,95	20,88	1:0,3	1:0,0	333,99	28,37
Mai......	5,69	13,70	4,16	20,88	1:0,5	1:0,2	334,68	18,30
Juni.....	8,70	12,90	5,04	16,24	1:0,5	1:0,7	334,60	21,46
Juli.....	10,75	11,90	5,25	20,88	1:0,4	1:0,6	334,26	17,55
August...	9,27	11,55	5,05	27,84	1:0,6	1:0,3	333,96	16,01
September	6,42	13,12	5,27	27,08	1:0,4	1:0,1	332,31	24,91
October..	2,18	12,55	3,73	34,80	1:0,2	1:0,2	331,67	29,72
November	—0,69	13,62	2,58	33,64	1:0,3	1:0,1	331,96	27,22
December	—1,15	13,60	2,35	35,96	1:0,3	1:0,1	329,61	31,26
Vinter...	—1,25	13,77	2,02	100,92	1:0,4	1:0,1	330,46	32,62
Foraar...	+2,24	14,79	3,83	75,38	1:0,4	1:0,1	333,41	26,36
Sommer..	9,57	12,12	5,11	64,96	1:0,5	1:0,5	334,27	18,34
Efteraar .	2,64	13,10	3,86	95,52	1:0,3	1:0,1	331,99	27,28
Hele Aaret	3,30	13,45	3,71	336,78	1:0,4	1:0,2	332,53	26,15

Danmark.

	Middel-temperatur.	Maanedligt Middel-spillerum.	Dagligt Middel-spillerum.	Regn-mængde.	Norden-Vinds Hyppighed i Forhold til Sönden-Vind.	Östen-Vinds Hyppighed i Forhold til Vesten-Vind.	Barometrets Middelstand.	Barometrets maanedlige Middel-spillerum.
Januar...	—1,13°R	13,34°	2,98°	14,94‴	1:1,4	1:1,3	336,13‴	16,18‴
Februar..	—0,60	13,48	3,03	13,36	1:1,7	1:1,5	336,28	15,43
Marts....	+1,16	14,33	4,34	9,36	1:1,2	1:1,1	337,19	14,79
April....	4,91	15,62	7,31	12,90	1:1,2	1:1,02	337,47	13,10
Mai.....	9,54	17,00	8,99	19,34	1:1,1	1:1,1	337,72	9,48
Juni.....	12,85	16,92	9,39	20,24	1:1,3	1:2,8	337,51	9,64
Juli......	14,56	15,94	7,35	27,11	1:1,4	1:3,6	336,96	8,28
August...	14,18	14,08	6,67	30,26	1:2,0	1:3,2	336,63	8,74
September	11,36	14,06	6,69	28,64	1:1,8	1:1,6	337,02	11,78
October..	7,68	13,69	5,56	22,17	1:1,8	1:1,4	337,76	12,72
November	3,75	13,36	2,71	19,42	1:1,4	1:1,7	337,28	15,51
December	0,77	12,59	2,42	16,53	1:1,4	1:1,2	336,26	15,38
Vinter ...	—0,32	13,14	2,81	44,83	1:1,5	1:1,3	336,22	15,66
Foraar...	+5,20	15,65	6,88	41,60	1:1,2	1:1,1	337,46	12,46
Sommer..	13,86	15,65	7,80	77,61	1:1,5	1:2,9	337,03	8,89
Efteraar..	7,60	13,70	4,99	70,23	1:1,6	1:1,6	337,35	13,34
Hele Aaret	6,58	14,54	5,02	234,27	1:1 3	1:1,7	337,02	12,59

Forinden jeg uddrager noget Resultat af denne Sammenligning, vil jeg forelöbig bemærke Fölgende. De islandske Observationer kunne alene antages at gjelde for Sönderlandets og i det Höieste for en Deel af Vesterlandets Klima, de Danske derimod for hele Danmark. De islandske Iagttagelser ere anstillede for störste Delen i en Aarrække af 14 Aar, nogle ikkun i 8 Aar; de danske, paa faa Undtagelser nær, omfatte et langt större Tidsrum, hvoraf nogle endog 50 Aar. Thermometergraderne ere i begge Tabeller angivne i Réaumurgrader. — Regnmængden, som i de islandske Tabeller var angivet i danske Tommer og Linier, har jeg reduceret til franske Linier, hvori de danske Observationer findes meddeelte, efter Forholdet 1 dansk Tomme = 11,594 franske Linier. I begge Tabeller er Regnmængden udtrykt i lodret Höide, og Regnmaaleren har paa begge Observationssteder været situeret ved Jordens Overflade; ligesaa er paa begge Steder den opsamlede Snee strax smeltet og regnet med. Vindenes indbyrdes Forhold er beregnet paa samme Maade i begge Tabeller, idet der nemlig först for hver Vind er fundet dens procentvise Brök af hele Observations-Antallet.

Man seer altsaa af denne Sammenligning, at Aarets Middeltemperatur vel er dobbelt saa höi i Kjöbenhavn som i Reykjavik; men dette gjelder ingenlunde om Vinteren, hvor Forskjellen ikke engang er 1°. Större er Forskjellen om Foraaret, endnu större om Sommeren og störst om Efteraaret. Imedens i Danmark Juli Maaned (det sidste Tidögn) er den varmeste og Januar (det 2det Tidögn) er den koldeste Maaned, saa er i Reykjavik vel Juli (det 1ste Tidögn) den varmeste Maaned, men derimod Februar (det 1ste Tidögn) den koldeste. Imellem Temperaturens maanedlige Middelspillerum er der ingen betydelig Forskjel paa de 2 Steder; mere derimod mellem det daglige Spillerum, som er langt större i Danmark. Dog maa jeg bemærke, at denne Pille i den danske Tabel ikkun stötter sig paa Observationer fra 1 Aar, anstillede i Apenrade. For Island er den bygget paa 8 Aars Iagttagelser. Man seer fremdeles, at den aarlige Regnmængde er langt större paa Island end i Danmark. Forskjellen er störst om Vinteren. Den största Regnmængde falder paa Island i December, den mindste i Juni Maaned. I Danmark er August den regnfuldeste Maaned og Marts den törreste. I Danmark har Vesten-Vinden en betydelig Overvægt over Östen-Vinden og Sönden-Vinden

over Norden-Vinden. Paa Island finder netop det omvendte Forhold Sted. — Endelig er Barometrets Middelstand, reduceret til Havets Niveau, over 4 Linier lavere paa Island end i Danmark. Denne Mærkelighed, som altsaa danner en Undtagelse fra den Regel, som man tidligere har opstillet i Meteorologien, at Barometrets Middelstand ved Havets Niveau overalt var lige, er allerede bleven omtalt af *Schouw* i det forhen citerte Skrift. Paa Grönland skal det Samme være Tilfældet. Den höieste Barometerstand indtræffer paa Island i Mai, den laveste i December; i Danmark indtræffer den höieste i October, den laveste i Januar. — Barometrets maanedlige Spillerum er langt större i Reykjavik end i Kjöbenhavn og bestyrker saaledes den Regel, at Barometrets maanedlige Spillerum regelmæssig tiltager fra Æqvator imod Polen. Ogsaa Barometrets daglige Spillerum er langt betydeligere i Island end paa vore Breder (jfr. en Undersögelse desangaaende af Prof. *P. Pedersen* i Oversigten over Videnskabernes Selskabs Forhandlinger. 1845. Nr. 5). Man behöver ikke længe at have observeret et Barometer paa Island for at overbevise sig herom; og det er derfor her vanskeligt at udfinde Vendepunkterne for Barometrets regelmæssige daglige Svingninger.

I de senere Aar ere ligeledes Hygrometer-Iagttagelser blevne anstillede paa Island, men da disse ikke endnu ere blevne ordnede, maa jeg her forbigaae dem. Derimod skal jeg endnu tilföie Fölgende med Hensyn til Vindstyrken. Vindstyrken findes i de islandske Iagttagelser betegnet under fölgende 4 Grader: Stille, mild Vind, Blæst og Storm. I Aarrækken 1823—36 har af alle de Gange, denne Iagttagelse var optegnet: Stille indtruffet 570 Gange, mild Vind 3106, Blæst 776 og Storm 618 Gange. For Danmark findes i det ovenfor citerte Skrift ikke et tilstrækkeligt Antal Iagttagelser til derpaa at kunne bygge nogen Sammenligning.

Dersom der i de islandske Sygelister, som jeg i Begyndelsen af denne Afhandling har omtalt, havde været anfört Datum ved hvert Sygdomstilfældes Opkomst, da vilde man deri have havt et ypperligt Materiale til at bestemme Klimatets Indvirkning paa de islandske Sygdomme. Dette er nu imidlertid ikke Tilfældet, og jeg maa derfor lade denne Undersögelse fare. Saameget kan man imidlertid slutte sig til, at det islandske Klima, navnlig det regnfulde og stormfulde Veirlig, i höi Grad maa begunstige rheumatiske Affectioner, som

netop ogsaa höre til de hyppigste Sygdomstilfælde paa Island. Ligesaa ville Flere have iagttaget, at Sneeglandsen i Foraarsmaanederne skal give Anledning til hyppige Öiensygdomme, hvilket er höiest rimeligt. At den lave Barometerstand, som Nogle antage, skulde være Skyld i, at Lungesvindsot der er saa sjelden, maae fremtidige Undersögelser afgjöre. Hvis dette skulde bekræfte sig, da var Island netop Stedet, hvortil man skulde raade svindsottige Patienter at reise, istedet for at disse stakkels Syge nu forgjeves söge Lindring i Italien, Madeira o. a. St. Jeg troer imidlertid at kunne angive en rimeligere Forklaring til at denne Sygdom er saa sjelden paa Island, som jeg senere kommer til at udvikle.

§ 3.

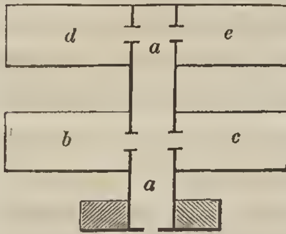
De islandske Bygninger.

Af alle hygieiniske Betingelser er maaskee ingen saa vigtig som et godt indrettet Huus; og med Rette anseer man de Forbedringer, som især dette Aarhundrede heri overalt har indfört, for den væsenligste Aarsag til den nuværende Generations mindre Dödelighed. I denne Henseende staae Islænderne langt tilbage, og jeg maa her strax gjöre opmærksom paa et Hovedtræk i Nationens Charakteer, der saavel i denne som i flere Henseender er til ubodelig Skade, jeg mener Folkets faste Vedhængen ved alle gamle Sædvaner og Skikke og den deraf fölgende Utilböielighed til at gjöre nye Forbedringer. Deres hele Huusindretning er derfor næsten fuldkommen den samme som i Sagatiden. Medens man her i Norden allerede fra det 12te Aarhundrede ved Reiser til Rom og Constantinopel begyndte at faae Smag for större Beqvemmelighed i Vaaninger, har Island derimod været aldeles uberört af denne Impuls. Dog maa man vistnok ogsaa paa den anden Side indrömme, at Landets slette materielle Forfatning har havt megen Skyld i denne Mangel paa Fremskridt.

De islandske Vaaninger ere opförte enten af Græstörv alene, eller af vexlende Lag af Græstörv og raa Stene (almindelig Trapp- eller Lavastene), eller, hvad der sjeldnest er Tilfældet, af raa Stene alene. En saadan Bygning (isl. *Bœr*), der egentlig bestaaer af flere tætstaaende smaa Huse, der hver for sig udgjöre et Værelse, er meer eller mindre fuldstændig forsynet med Bjælkeværk og Paneel. Grund bliver der aldrig lagt, men Bjælkerne opstilles paa et Par Stene, og udenom Bjælkeværket opföres da Jordvæggene, som i Almindelighed nedentil

ere 2—2½ Alen tykke, oventil noget smallere. Taget dannes paa den Maade, at man paa Lægterne lægger flade Stene og ovenpaa disse igjen Græstörv, saa at et islandsk Huus om Sommeren er aldeles grönt og ikkun ved sin Höide adskiller sig fra den omgivende Græsmark. Den hele Bygningsmaade er altsaa meget simpel, og derfor er ogsaa i Reglen Enhver sin egen Bygmester.

Man vil faae en bedre Idee om Indretningen af et islandsk Vaaningshuus ved at betragte hosstaaende Grundrids. *aa* er den



saakaldte Huusgang, for hvis Ende Husets Gavl befinder sig; denne sidste er altid beklædt med Bræder. Selve Huusdören er meget lav, sjelden over 2 Alen, ofte derunder. Huusgangen er i Almindelighed 3 Alen höi og lige saa bred; den er aldrig panelet; ligesaa træffer man her aldrig Brædegulv men ikkun Jordgulv. Fra Gangen findes til begge Sider 2 fiirkantede Værelser, 3 til 4 Alen höie, af forskjellig Længde og Brede efter Husets Störrelse. Eet af disse er idetmindste hos de mere velhavende Bönder baade panelet og forsynet med Brædegulv (*b*); her findes en opredt Seng, almindeligviis et lille Bord, samt enten et Par Stole eller dog nogle Kister til at sidde paa. Det er det egentlige Gjesteværelse, og det er sjeldent, at Huusbonden med Kone afbenytte det til Soveværelse, hvilket i saa Fald kun skeer om Sommeren. Det andet Værelse *c* ligeoverfor tjener til Opbevaring for Kister og andet Huusgeraad, eller ogsaa paa enkelte Steder til Soveværelse for Tjenestefolkene. Ovenover disse 2 Værelser findes Loftet, den saakaldte *Baðstofa*, 3 til 4 Alen höi, der er det egentlige fælleds Opholds- og Soveværelse for hele Familien*). Fra Huusgangen förer en lille Stige gjennem en Lem, som almindelig ikkun er 1 Alen i Qvadrat op til Badstuen. Her træffer man Sengestederne paa langs inde under Tagskægget paa hver Side; disse Senge ere ikke Andet end et fiirkantet Rum, som er sammenslaaet af Bræder; de ere i Reglen saa store, at 2 til 3 Personer kunne ligge sammen. Sengklæderne bestaae hos de mere Velhavende af Fjederdyner med uldne Vadmels Lagener; hos de Fattige er det Faare-

*) Paa enkelte Steder gaaer Badstuen (som nu er en höist uegentlig Benævnelse) i Eet med det underste Værelse, altsaa uden mellemværende Loft; eller ogsaa er Loftet meget lavt (*Pallr*) og det underste Rum tjener da til Ophold for Faarene.

skind lagt over Hö, som tjener til Underlag, og tykke Vadmelstæppener, der bruges til Bedækning. Den gamle Skik, at Mand, Kone, Börn og Tjenestefolk af begge Kjön sove tilsammen i eet Værelse, finder endnu for störste Delen Sted hos den islandske Almue; idetmindste har jeg ikkun paa meget faa Steder seet, at Badstuen ved et Brædeskillerum var inddeelt i flere Rum, eller at Huusbonden og Tjenestefolkene have havt aldeles særskilte Soveværelser. Naar en reisende Islænder kommer til om Natten, faaer han endnu som i gamle Dage uden videre Omstændigheder Plads blandt den övrige Familie. Denne Skik, som kunde gaae an i Fortiden, hvor Sæderne ikke vare saa raffinerede, da endog Mandfolk og Qvindfolk i al Uskyldighed skulle have badet sig i Forening, synes nu at stride mod de almindelige Velanstændigheds Begreber. Den er vel heller ikke uden al Indflydelse paa Sædeligheden, saa meget mere, som de Fleste af den islandske Almue have for Skik at ligge aldeles nögne.*)

I Badstuen findes hos de Fattige intet andet Meublement end Sengene; de bruges baade til at ligge i, til at sidde paa og til at spise i. Som oftest seer man dog en lille Træhylde til Böger eller andre Smaating. Hos de mere Velhavende kan man derimod her træffe et Par Træstole, stundom konstigt udskaarne, sjeldent derimod et Bord, næsten aldrig Speil eller lignende Luxusartikler. Lyset falder ind i Badstuen gjennem nogle smaa faste Ruder, som findes paa Siden af Taget, hvorimod der i den underste Stue findes eet, stundom 2 Fag Vinduer, hvilke imidlertid altid ere faste, som oftest smaa og formedelst Jordvæggens Tykkelse ligge dybt inde. Kakkelovne bruge Islænderne aldrig; dette træffer man kun paa Handelsstederne.

I den ovenstaaende Tegning er *d* Kjökkenet *(Elldhús)*, som undertiden har en mindre Afdeling *(Taðhús)* til Opbevaring for Ildebrændsel. Ildstedet dannes i Regelen af 3 fiirkantede Stene, og Rögen skaffer sig Udvei gjennem et Hul ovenover i Taget; til Skorsteen tjener et af Bræder sammenslaaet fiirkantet Rör eller en Tönde, hvoraf Bunden er slaaet ud. Paa Österlandet er Kjökkenet undertiden aldeles sondret fra det övrige Vaaningshuus, og man seer her stundom en Skorsteen af flade Stene, med ordentlig Röghat. *e* er det saakaldte *Búr* ɔ: Opbevaringsstedet for Melke- og Madvare; det gaaer ligesom

*) En meget snurrig Skik er ogsaa den, at naar 2 Islændere ligge sammen, næsten altid den Ene ligger med sit Hoved ved den Andens Födder.

Kjökkenet i Eet med Taget, og heller ikke her findes nogensinde Gulv eller indvendigt Paneel.

Foruden selve Vaaningshuset hörer der endnu nogle Sidebygninger til en islandsk Gaard, hvilke altid ligge parallele med Huusgangen, saa at deres Gavle altsaa staae i Rad med Vaaningshusets Hovedgavl. En af disse Sidebygninger faaer Navn af *Skemma* og tjener til Opbevaringssted for al Slags Huusgeraad; den anden udgjör Smedien, som aldrig savnes paa nogen islandsk Bondegaard. Disse 2 Sidebygninger ligge op til Vaaningshuset, saa at der altsaa findes Fordybninger imellemTagene, hvor, til stor Fordærvelse for Boligen, Snee- og Regnvandet stedse kan ansamles og saaledes gjennemtrænge Jordvæggene. Udhusene for Kreaturene, nemlig Ko-, Heste- og Faarestaldene, findes i Almindelighed i nogen Afstand fra Hovedbygningen; ligesaa de saakaldte *Hjaller*, der hos Fiskerne bruges til at törre og opbevare Fisk i. Hos de mere Velhavende træffer man underliden en Jordvold omkring hele Gaarden og stundom ogsaa et Slags Fortoug (Jevnför Lithographien bag i Bogen.)

Den nysbeskrevne Bygningsmaade er den almindelige hos den islandske Almue. Ikkun de Islændere, som boe i Kjöbstæderne, og nogle faa Embedsmænd have ordentlige Huse, opförte af Bræder eller Bindingsværk, med Kakkelovne og allehaande Beqvemmeligheder. Man har Grund til at undre sig over, at der paa Island aldeles ikke findes Spor til den ældre norske Bygningsmaade, som endnu har vedligeholdt sig blandt Almuen i Norge og ligeledes endnu træffes paa mange Steder i Sverrig*). Det er en temmelig almindelig Mening, at man i gamle Dage paa Island har bygget baade forsvarligere og rummeligere end nu. Jeg troer imidlertid ikke, at dette har været Tilfældet; det gjelder her som i alle andre Henseender, hvor de patriotiske Islændere nedsætte den nuværende Tid fremfor Sagatiden, at man vel maa erindre, at de Fleste, som omtales i Sagaerne, vare rige og mægtige Hövdinger. At nu disse kan have boet bedre og beqvemmere end deres Fæstebönder og Trælle, er rimeligt, men at der skulde have været en saadan *almindelig* Bygningsmaade over

*) Dette er navnlig Tilfældet i det nordlige Sverrig. Selv har jeg i Halland seet en af disse saakaldte Högloftsstuer, som var henved 100 Aar gammel og endnu godt conserveret. Galbænken kaldtes Höisædet for Enden af Bordet, Langbænken var Sædet for Tjenestefolkene. De saakaldte Hængeklæder vare hvide smukt filerede Tæppener, som ved Höitider ophænges langs Væggen istedetfor Tapeter.

hele Landet, som nu er forsvundet, troer jeg ikke. Dette modsiges deraf, at man aldeles ikke træffer Spor af nogen ældre Bygningsmethode, skjöndt man i saa utallige andre Henseender opdager, at Islænderne næsten ganske staae paa det samme Punkt nu som i gamle Dage, ikkun med den Forskjel, at Sagatidens Hövdinger ere forsvundne, medens Bönderne ere blevne tilbage.*)

Dimensionerne af de islandske Boliger er forskjellig paa de forskjellige Steder, men i Almindelighed bliver det ethvert Individ tildeelte Luftrum meget ringe, da hele Bygningen er beregnet paa, at Individerne selv alene ved deres Sammenstuvning skulle vedligeholde Varmen. Paa Nord- og Österlandet findes de bedste og rummeligste Vaaninger, da her falder det meste Drivtömmer. De sletteste Boliger findes derimod i Fiskeleierne, især omkring Sneefjeldnæsjöklen, paa Fiskerpladsene i Kjose-Syssel, omkring Örebakke og navnlig paa Vestmannö. Jeg har paa det sidste Sted udmaalt alle de islandske Huse, og jeg fandt, at hvert Individ her fik i Gjennemsnit kun et Luftrum af 99 Cubikfod. Denne Sammenstuvning for at holde Varme er forresten ingenlunde nödvendig i den Grad, som det finder Sted. Klimaet om Vinteren er, som tidligere omtalt, meget mildt, og man finder derfor ogsaa hos enkelte Familier mere rummelige Værelser, som afbenyttes hele Vinteren igjennem uden Ildebrand. Paa Vestmannö finder endnu den Uskik Sted, som ogsaa hersker hist og her i de fattigste Bæer paa Landet, at Kreaturene have deres Ophold inde i selve Vaaningen, enten lige under Badstuen eller i et Rum ved Siden af. Det er en Selvfölge, at dette i höi Grad maa bidrage til at foröge Ureenligheden inde i Husene.

Naar man gjennemgaaer den islandske Bygningsmaade, da maa man snart indrömme, at den i flere Henseender strider mod alle hygieiniske Fordringer. Först og fremmest ere alle disse Boliger overordentlig fugtige og med Hensyn til det regnfulde Klima aldeles uhensigts-

*) Man læser vel paa flere Steder i Sagaerne, at der i Oldtiden paa Island har været opfört store rummelige Træbygninger. Saaledes bl. A. fortælles der i *Landnámabók* (Ex. manuscr. Leg. magn. Hafniæ 1774 p. 383) om en Mand *Biarne*, at han af norsk Tömmer havde opbygget sig et Huus, der var 35 Favne langt, 14 Alen höit og 14 Alen bredt, hvorfor han ogsaa fik Tilnavnet „*Húslángr*“; men saadanne enkeltstaaende Exempler maae vistnok kun have gjeldt om de mere velstaaende Hövdinger. Heller ikke *Keyser* antager, at den norske Bygningsmaade har været almindelig paa det skovlöse Island (Jfr. hans: Forelæsninger over Nordmændenes Boliger i ældre Tider; i Norsk Tidsskrift for Videnskab og Literatur, Christiania 1847, p. 305 ff.

mæssige. Dette bliver endmere Tilfældet, hvor Jordbunden er sid og moradsig. I de uslere Bæer regner det tilmed ned gjennem Taget, og man finder derfor i flere af disse et Hul til Opsamling af Regnvandet midt i Bæen, hvorfra en bedækket Rende förer udenfor Huset. Jordvæggene ere som sagt altid gjennemtrængte af Fugtighed, og herved opraadner Bjælkeværket meget hurtigt, saa at en islandsk Bæ f. Ex. paa Sönderlandet sjelden kan staae længere end i 20 à 30 Aar. Det er kun paa faa Steder, at man har den Forsynlighed at lade et lille Rum være mellem Bjælkeværket og Jordvæggen, som om Vinteren udad til mod Gavlen tilstoppes med Mos, men om Sommeren lades aabent, for at Luften derved kan stryge igjennem mellem Bjælkeværket og Jordvæggen. At Sove- og Opholdsværelset er eet og samme Rum, er aldeles utilladeligt, saa meget mere, som Stueluften her er ganske indespærret, fordi Vinduerne ere faste og den eneste sparsomme Ventilation blot kan skee fra neden af gjennem Lemmen. Kun paa meget faa Steder træffer man et lille Lufthul i Taget, men desværre er dette næsten altid tilstoppet. Luften er allermeest fordærvet i de Boliger, hvor Badstuen ligger allerbagest i Bæen, hvilket aldeles maa fraraades. Det er en Selvfölge, at disse Vaaninger maae være i höi Grad ureenlige. Fra Jordgulvene og fra Kjökkenet bliver megen Smuds fört op i selve Badstuen, især der, hvor tillige Kreaturene holdes inde. Dette foröges endnu ved enkelte ubehagelige Fölger af den islandske Huusholdning. Jeg skal heriblandt blot omtale den Skik, at Urinen bliver samlet i Træbötter og opbevaret i et Hjörne af Bæen, for senere at afbenyttes til Vaskning. Om Sommeren mærker man derfor ogsaa paa mange Steder Stanken fra den saaledes decomponerede Urin.

En Mangel ved disse Boliger er fremdeles den utilstrækkelige Adgang for Sollyset, en Livspotens, der er lige nödvendig baade for Planter og Mennesker. Men den störste Ulempe paa Island bestaaer maaskee i det slette Brændselsmateriale. Kakkelovne blive som tidligere anfört ikke afbenyttede; derimod er det Skik at have Ild paa i Kjökkenet som oftest hele Dagen igjennem. Da nu dette staaer i directe Forbindelse med selve Bæen og Rög snarere hörer til Regel end Undtagelse, saa kan man let tænke sig, at Bæen ofte maa blive gjennemtrængt heraf, eller idetmindste af Stanken fra Brændselsmaterialet. Det er kun paa faa Steder i Island, at der benyttes Brænde; hvor

der föres meget Drivtömmer hen, eller hvor der findes Birkekrat, er dette f. Ex. Tilfældet; men Forraadet er langtfra saa stort, at man kan hjelpe sig hermed hele Aaret igjennem. Brugen af Törv kommer derimod nu mere og mere i Gang, især omkring Öfjord og Reykjavik, men paa de fleste Steder maa man dog undvære dette Brændselsmateriale. Den islandske Törv er tilmed ikke meget humusholdig, men derimod paa flere Steder svovlholdig; den giver selvfölgelig kun liden Varme og bliver rimeligviis af den Grund mindre eftersögt end den burde. Af Steenkul bliver der aarlig fört en betydelig Deel til Landet; men denne medgaaer hovedsagelig til Smedebrug; kun paa Handelsstederne bruge Kjöbmændene og Embedsmændene Steenkul til at brænde i Ovnene. Det almindeligste Brændselsmateriale over hele Island er derimod törret Ko- og Faaremög. Det bliver tilberedt paa den Maade, at Komöget föres ud paa Græsmarken og udbredt over denne for at gjöde Grönsværet. Naar det saaledes har ligget og er blevet tört, paa nogle Steder hele Vinteren over, bliver det samlet om Foraaret og bragt i Huus. Faaremöget samles i Faarestaldene, hvor det, ved at trædes under Dyrets Födder hele Vinteren igjennem, er bleven dannet til en fast tyk Skorpe. Om Foraaret bliver denne brudt op, skaaret i firkantede Stykker og udbredt paa Marken til Törring.

Dette eiendommelige Brændemateriale, som er meget salpeterholdigt, giver temmelig stærk Varme, men undertiden tillige nogen Stank, da det nemlig er blandet med vedhængende Faareuld. Men selv dette Varmemiddel falder ikke i Alles Lod. De fattige Fiskere, som have faa eller ingen Kreature, maae endogsaa undvære dette. Man seer derfor ved Sökanten, at saa godt som alt muligt, der paa nogen Maade kan, bliver afbenyttet til Brændsel: saasom Fiskebeen, navnlig Torskerygge, Faarebeen, Tranbærme, törret Tang, forskjellige Slags Svampe o.s.v. Paa intet Sted er dog Brændselsmaterialet saa slet som paa Vestmannö. Foruden de sidstnævnte Substanser bliver her fornemmelig afbenyttet Fugleskrog af de 2 Fuglearter, som paa denne Ö findes i en saa overordentlig stor Mængde, Söpapegöien nemlig og Stormfuglen. Af den förste Fugl bliver Brystet skaaret fra for at nedsaltes, men det övrige Skrog med samt Indvoldene og Vingerne bliver ophængt til Törring og saaledes brændt. Af den sidste bliver Hoved, Födder, Indvolde og Vinger blandet med Komög, törret og ligeledes

brændt. Stanken fra dette Brændsel er naturligviis ganske utaalelig. Ikkun paa Grimsö bruges det samme Brændselsmateriale, dog blot i et Par Maaneder af Aaret. Til Lysning i Husene bruge Islænderne i Almindelighed Talglys eller Levertran, som brændes i Lamper, der just ikke altid ere frie for at ose.

Man behöver efter den ovenstaaende Skildring ikke nogen levende Phantasie for at indsee, at de islandske Bygninger med deres hele Indretning maae i höi Grad være skadelige for Sundheden. Det er saaledes vist udenfor al Tvivl, at Epidemiernes Ondartethed skyldes disse usle Boliger. Flere Districtslæger ville endog have gjort den Erfaring, at den epidemiske Typhus har sin Oprindelse fra disse Vaaninger, idet de have lagt Mærke til, at den stundom begynder fra nogle af de allerusleste Bæer, hvor den Aar ud og Aar ind grasserer. Jeg er aldeles overbeviist om, at man ad den statistiske Vei paa en slaaende Maade vilde kunde vise de islandske Boligers overordentlig skadelige Indflydelse paa Folkets Sundhedstilstand, og jeg maa derfor beklage, at jeg heri savner det tilstrækkelige Materiale. Kun i een Retning med Hensyn til den paa Vestmannö grasserende Börnesygdom, Mundklemme, er det paa et andet Sted lykkedes mig at vise, at denne Sygdom havde sin Grund i den hele Huusindretning og det slette Ildebrændsel sammesteds; derfor er den ogsaa allerede nu saa godt som bleven hævet, efter at Aarsagen er bortryddet.

Jeg anseer derfor en Forandring i den islandske Bygningsmaade for at være en af de vigtigste Opgaver, som et samvittighedsfuldt Sundhedspolitie bör have for Öie, og jeg er overbeviist om, at en Forbedring heri inden kort Tid vil hæve den nu saa usædvanlig lave Livsalder paa Island. Det er imidlertid lettere sagt end gjort at frembringe nogen Forbedring heri. Man stöder strax her paa forskjellige Hindringer, som ere meer eller mindre uoverkommelige; iblandt disse vil jeg ansee den, som ligger i Folkets stærke Vedhængen ved deres gamle Sædvaner for en af de væsenligste, mindre derimod den, som Mangelen paa Tömmer og Ildebrændsel frembyder, fordi denne, under forandrede Handelsconjuncturer for en Deel vil kunne hæves. Jeg vil derfor vogte mig for at foreslaae en aldeles splinterny Bygningsmethode, hvad der vanskelig vilde finde Indgang paa Island, men tvertimod raade til at bibeholde den, som i saa mange

Aar har været brugt, og kun opfordre til at gjöre de Forandringer heri, som de simpleste Sundhedskrav fordre. Om denne Sag har jeg oftere talt med en Architekt *Schytte*, som opholdt sig samtidig med mig paa Island, hvor han forestod Opförelsen af den nye Domkirke i Reykjavik. Hans Bemærkninger om en forandret Byggemaade paa Island ere fuldkommen egnede til at hæve de Ulemper, jeg tidligere har omtält, og med Glæde benytter jeg her Leiligheden til at bringe denne Hr. *Schyttes* Bygningsplan til offentlig Kundskab. For bedre at forstaae den, er der bag i Bogen vedföiet en lithographeret Plade med forskjellige Grundtegninger, hvortil jeg henviser.

Hr. *Schytte* gjör fölgende Forslag. Naar man vil bygge en ny Bæ, bör man lægge en Grund, som gaaer dybere ned i Jorden end Frosten naaer, ɔ: fra 2 til 3 Alen. Fundamentet bör hæves ½ Alen over Jordfladen, til alle Sider idetmindste 2 Alen videre end selve Bygningen, for at Regnvandet ikke skal ansamle sig ved Ydervæggene og saaledes trænge ind i Bygningen.

Væggene kunne opföres af Steen eller Græstörv, saaledes som Egnen byder det. Ydervæggene og Hovedvæggene kunne være af 2—2½ Al. Tykkelse forneden, foroven 1 Al. tyndere, samt 3½ Al. höie. Skillevæggene behöve kun at være 1 Al. tykke. Ved Opförelsen af Ydervæggene bör man især tage Hensyn til Materialierne. Bruges Steen hertil, da skal man kun lægge saa meget Mos eller Græstörv imellem, at Steensætningen bliver tæt. Tager man for meget Jord, saaledes som Tilfældet er ved de fleste ny opförte Bæer, f. Ex. vexelviis et Lag Steen og Græstörv, da forögès herved kun end mere Frostens og det foranderlige Veirligs skadelige Indflydelse. Idetmindste maa man i det Udvendige af Muren, 18 Tommer udvendig fra indad, sætte Væggene paa den ovenfor omtalte Maade; paa den indvendige Side er det mere ligegyldigt.

Gulvet inde i Bygningen maa være 6 Tommer höiere end Fortouget udenfor.

Vil man panele Væggene indvendig, da bör dette först skee, efter at de ere blevne rigtig gjennemtörrede. Imellem Muren og Panelet kan man stoppe med tört Hö, Mos eller Hövlspaaner.

Taget kan lægges paa den almindelige Maade med Græstörv paa Brædebeklædning. Dog kan man fordeelagtigere hertil anvende Skiferplader, naglede paa Lægter. Man har disse ligesaa billigt som

Bræderne, og de ere lettere at transportere. Man kan ovenpaa Skiferpladerne igjen lægge Græstörv, og et saadant Tag vil da kunne holde sig i en utrolig lang Tid.

Taget bör altid gaae ud over Yder-Murene, især ved Gavlen, for at forhindre Ansamling af Snee- og Regnvand. Man bygger derfor Taget udover, saaledes som det er viist i Tegningen (Fig. 1 e); herved bliver tillige Taget tykkere belagt for neden end for oven, hvilket er en Regel, som aldrig bör oversees.

Bjælkerne til en Bæ bör være af 3 Tommers Tykkelse og 5 Tommers Höide, hvortil bedst kan anvendes 3-Tommers Planker, da enhver Planke afgiver 2 Stk. Bjælker. Til Taget kan enhver Planke afgive 3 Stk. Spær. Disse ere stærke nok til en Bygning paa 6—7 Alens Brede. At benytte dette Materiale er baade det letteste for Transportens Skyld og tillige det billigste. En saadan 3-Tom. Planke koster kun 2 Rbd.; man sparer herved meget i Arbeidslön, og der vindes i Soliditet, da en Planke fordetmeste er reent Kjærnetræ.

Vil man indrette Bygningen med Værelser til at opvarme, da kan dette bedst skee paa fölgende Maade, saaledes som det er viist i Tegningen, hvor Fig. 1 *a* er Grundridset, Fig. 1 *b* Façaden og Fig. 1 *c* en Gjennemsnitsplan tværs igjennem Bygningen. Kjökkenet (3) bör helst lægges midt i Bygningen og Værelserne stöde umiddelbart op hertil. I Kjökkenet lægges intet Loft, men Taget dannes tragtformig ad Midten til, hvor der anbringes en Skorsteen. For at være sikker mod Ildsvaade, beklædes Træet indvendig med Jernblik eller Zinkplader. Til at give den behörige Belysning, kan i Taget anbringes et Jernvindue, hvilket tillige haves billigere end et tilsvarende, forfærdiget af Træ. Over Ildstedet anbringes en Kappe af Zinkplader, for at undgaae Rög i Bygningen. I Værelserne (2, 2) kan opsættes en Vindovn med Rör ind til Kjökkenet, men Röret maa gaae 4 Al. opad fra Gulvet. Vaskehuset (4), som stöder op til Kjökkenet, kan faae sin Lysning fra oven gjennem Taget; dog maae Tagvinduerne anbringes paa Vest- eller Nordsiden.

Tagrenderne mellem de ved Siden af hinanden liggende Bygninger maae i den ene Ende være saa meget lavere, at Vandet hurtigt kan aflöbe; de maae have 3 Tommers Fald paa 1 Alen. I Bunden maae de omhyggelig udlægges med flade Stene.

Tagvinduerne maae kun anbringes i Gavlen, dog paa större Bygninger kunne disse vel ogsaa være paa Vest- og Nordsiden af Taget.

Vinduerne i Værelserne sættes bedst paa Murens indvendige Side, saaledes at Murens hele Tykkelse til alle Sider gaaer ud over Vindueskarmen. Vinduerne maae ikke være faste, men forsynede med Hængsler og Kroge. Fra Vinduesfordybningen maa Muren udskæres skraat udad til alle Sider; foroven og forneden maa her omhyggelig tækkes og tættes. Man kan hertil anvende en Slags Skifere, som findes paa flere Steder i Landet. Ogsaa Bunden mellem Husene kan fordeelagtig belægges med disse Skifere.

Gulvet i Værelserne maa lægges paa Underlag, og omhyggelig under Bræderne og mellem Underlaget fyldes og udstampes med tört Sand. Gulvet i Forstuen (1), Kjökkenet (3), Vaskehuset (4) og Melkekammeret (6) kan lægges af Steen. Naar man hugger det Yderste af Basaltklipperne, kan man ved Kilning frembringe de smukkeste Qvaderstene, hvilke ere meget lette at behandle og slibe. Slibningen af et saadant Gulv kan ogsaa foretages efter at det er lagt. Man stryger Sand over det Hele, slaaer Vand derpaa og med en stor Steen skures nu frem og tilbage, hvilket gjentages indtil Gulvet bliver glat.

Vil man have Bæen simplere indrettet og uden Værelser til Opvarmning, da giver Fig. 2 Grundridset til en saadan Bolig. Indenfor Dören er Forstuen med Opgang til Loftet, hvor Familien har Sovested. *1* og *2* til begge Sider af Forstuen er Værelser til Opholdssted og Beboelse for Familien om Dagen. *4* er Kjökkenet. *3* er Spise- og Melkekammeret. *5* er Arbeidslocalet for Folkene med Opgang til Loftet, hvor disse have Sovested.

Hr. *Schytte* bemærker fremdeles, at man ved denne Maade at bygge paa vil opnaae langt forsvarligere Boliger, end dem, som nu haves, og, at denne Bygningsmethode ingenlunde er mere bekostelig end den hidtil brugte. Det er öiensynligt, at der herved er taget Hensyn til alle hygieiniske Fordringer, og jeg kan derfor ikke Andet end i höi Grad at lægge de islandske Embedsmænd og alle de Islændere, som have nogen Indflydelse over deres Landsmænd, denne Sag paa Hjerte.

Sluttelig skal jeg tilföie, at det i höi Grad vilde være Umagen værd at undersöge, om ikke den Leer, der findes saa mange Steder paa Island, kunde afbenyttes ved Opförelsen af de islandske Bygninger, hvorved Græstörven vilde blive tildeels overflödig. Denne Leer er forresten meget svovlholdig og nærmer sig meest til Alunjord. Det maa overlades til Sagkyndiges Afgjörelse at bestemme dens techniske Anvendelse.

§ 4.

Den islandske Klædedragt.

Islændernes Klædedragt er i det Hele ret hensigtsmæssig. Det er endnu kun Qvindfolkene, som have bibeholdt den gamle Nationaldragt, hvorimod Mandfolkene have tabt den. Nationalfarven er sort, saa at man ved förste Ankomst til Landet skulde troe, at hele Folket gik i Sorg. Nærmest paa Kroppen bære saavel Mandfolk som Qvindfolk uldne Vadmels Skjorter med lange Ærmer, hvilket med Hensyn til Klimatet vistnok maa ansees for hensigtsmæssigt. Alene i Kjöbstederne ere de uldne Skjorter begyndt at fortrænges af de linnede. Mandfolkene gaae desuden med uldne Vadmels eller strikkede Underbeenklæder, hvorimod Qvindfolkene ikke bruge Underbeenklæder. Disse bære derimod uldent Skjört, et Livstykke, som fortil kommer tilsyne med röde eller grönne Kanter og uden derpaa en snever langærmet strikket sort Tröie *(Peis)*, samt et sort Vadmels Skjört. Snöreliv bruges kun paa Handelsstederne. Qvindfolkenes Hovedbedækning bestaaer i en strikket lille sort Hue, hvorfra en lang grön eller sort Silkeqvast hænger ned, som foroven er omvundet med Sölvtraad. Om Halsen bære de et sort Silketörklæde, der bliver bundet paa samme Maade, som Mandfolkene bruge det hertillands.

De fornemme islandske Damer have det udvendige Skjört af fiint sort Klæde, forneden kantet med Border; ogsaa deres Tröie er af samme Stof. Til Stads bære de desuden et Livbælte, som bestaaer af sammenkjædede Sölvplader, hvorfra nedhænge forskjellige Sölvzirater, hvilke alle meget konstigt blive forarbeidede paa Stedet selv. Fortil bliver Tröien holdt sammen ved Sölvhægter eller Kjæder. Om Halsen have de en bred udstaaende Krave af Façon som en Præste-

krave, almindelig kantet med Sölvtraad. Istedetfor den sædvanlige Hue bære de ligeledes ved festlige Leiligheder et mere end ½ Alen höit Hovedtöi, der bestaaer af hvidt Linned, som paa en konstig Maade opsættes med Knappenaale *(Skaut)*. Under dette skjules Haaret, der ellers ved Brugen af de almindelige Huer - som oftest noget afstudset - hænger frit ned over Nakke og Ryg. De mindre velhavende Qvindfolk bære istedetfor hiint Sölvbælte et sort Flöielsbælte, som er broderet med Sölvtraad, og istedetfor de övrige Zirater af Sölv have de dem af Messing. Ikkun i Kjöbstederne have enkelte Qvinder ombyttet deres charakteristiske og virkelig smukke Nationaldragt med den danske.

Mandfolkene have som sagt ikke nogen Nationaldragt. De bruge Buxer, Vest, kort Tröie, Alt af sort Vadmel eller ogsaa danske Klæder, navnlig danske Hatte, Casketter o. s. v. De gaae ligesom Qvindfolkene eens klædte baade Sommer og Vinter, undtagen at de i stærk Kulde tage 2 Par Strömper paa.

Det Eneste ved Islændernes Klædedragt, som er mindre hensigtsmæssigt og tilmed for vore Öine mindre smagfuldt, er deres Fodbedækning. Deres Skotöi bliver tillavet af ugarvet Faare- eller Kalveskind. Efter at Haarsiden er afraget, udskærer man et fiirkantet Stykke, og dette bliver nu syet sammen med en lige Söm noget fortil og ligeledes bagtil, og hermed er Skoen færdig. Den sammenholdes om Foden ved Bændler eller tynde Remme, hvoraf 2 gaae over Vristen og 1 fra Hælen bindes fortil. Kun sjeldent afbenyttes Sælhundeskind til Sko, undertiden Huden af Haakall (Scymnus glacialis) eller Haamær (Lamna cornubia). — Denne Fodbedækning kan være hensigtsmæssig til Fjeldstigning, men maa forresten ansees som meget usund, da den nemlig har til Fölge, at de, som have Noget at bestille udenfor Huset, næsten altid gaae med vaade Födder. Det er derfor ikke uden Grund, at Lægerne ansee dette Skotöi som Aarsag til forskjellige Sygdomme. Landphysikus *Thorstensen* vil deri finde Aarsagen til den paa Island saa hyppige Menostasie og den efter hans Mening deraf afhængige Leversyge. Districtslæge *Beldring* omtaler ligeledes etsteds i en Medicinalberetning denne usunde Fodbedækning og gjör opmærksom paa, hvor önskeligt det vilde være, om Islænderne ligesom Grönlænderne forstode at forarbeide Sælskindsstövler, eller i alt Fald, hvor Sælskind

ikke havdes, at tilberede Faareskind til Overlæder og Heste- eller Koskind til Saaler paa grönlandsk Maade. Jeg maa i höi Grad tiltræde denne Mening.

For Hænderne have Islænderne sörget langt bedre end for Födderne. Selv de Allerfattigste gaae altid baade Sommer og Vinter med uldne Handsker eller Vanter.

Foruden Fodbedækningen er der endnu et Klædningsstykke, som er mindre hensigtsmæssigt, nemlig Qvindfolkenes Peis, der slutter altfor snevert over Bryst og Arme. Et meget hyppigt Tilfælde hos de islandske Qvinder er nemlig flade og indtrykte Brystvorter, som ofte aldeles hindre Diegivningen, og hvori da Qvinderne, som efter Landets Skik aldrig selv opamme deres Börn, finde en god Undskyldning for denne skadelige Uvane. Blandt de 15 Barselkoner, som jeg havde optaget i Stiftelsen paa Vestmannö, kunde de 7 ikke give Bryst af denne Aarsag. Jeg er aldeles overbeviist om, at denne Peis er Skyld heri, og, saafremt det ved en anden Leilighed vil lykkes mig at overbevise de islandske Mödre om, hvorledes de selv tildeels forskylde hiin usædvanlig store Börnedöd ved deres urigtige Opamningsmaade, maa jeg ligeledes staae fast paa, at de aflægge eller forandre hiint Klædningsstykke.

At de uldne Skjorter ere hensigtsmæssige med Hensyn til det islandske Klima, har jeg allerede ovenfor antydet. Kun var det at önske, at Islænderne fik lidt höiere Begreb om, hvor vigtig og nödvendig Hudens Cultur er for Sundhedens Vedligeholdelse, hvilket under slige Forhold bliver end mere nödvendigt. Thi det kan ikke negtes, at de uldne Underklæder, naar den tilbörlige Reenlighed ikke iagttages, fremavle og vedligeholde forskjellige Slags Hudsygdomme, især Fnat. Denne sidste Sygdom, som efter Lægernes Bemærkning vel skal være i Aftagende imod hvad den tidligere har været, er alligevel hyppig nok, især om Sommeren, og navnlig ved Sökysterne.

Man maa undre sig over, at Islænderne aldrig afbenytte Bade, da faa Lande saaledes indbyde til Brugen baade af kolde og varme som netop denne Ö. Heri ere Islænderne aldeles vanslægtede fra deres Forfædre. Ifölge Sagaerne skal det nemlig have været almindelig Brug, at de gamle Islændere badede sig i de varme Bade,

saavel efter Maaltidet som besværlige Reiser, Forretninger o.s.v.*) Den eneste Levning fra ældre Tid af et ordentlig indrettet Bad er det berömte *Snorrabað*, hvis Opförelse tilskrives *Snorri Sturluson*. Det findes i Reykholts-Dalen lige udenfor Gaarden *Reykholt*, som skal staae, hvor tidligere *Snorres* egen Gaard stod. I nogen Afstand fra Stedet findes en kogende Springkilde, kaldet *Skrifla*, hvorfra det varme Vand gjennem en underjordisk steensat Rende bliver ledet hen til Badet. Da jeg saae det, fandt jeg samme saaledes indrettet. Det udgjorde et rundagtigt aabent Bassin, 6 Alen i Diameter, og var opbygget af flade, fiirkantet tilhugne Stene af Kiselsinter. De saakaldte Sæder i Badet vare frembragte paa den Maade, at Bassinets lodrette Væg nede ved Bunden fik en fremspringende Kant. Men Breden af denne Kant var imidlertid kun 8 à 9 Tommer, og 1 Qvarteer hævet fra Bunden, saa at man næsten maa tvivle paa, at denne virkelig har været benyttet til Sæder. Bassinet er nu kun 3 Qvarteer dybt, men man seer Levningerne af en anden Steensætning over de tilhugne Stene, saa at Badet i sin Tid har været dybere. Renden er 176 Alen lang og ligeledes bygget af Kiselsinter; den ligger kun et Par Fod under Jorden, paa enkelte Steder lige under Grönsværet; for Enden findes en flad Steen med et rundt Hul i, hvorigjennem Vandet löber ned i Bassinet. Temperaturen af Vandet i Badet var 65° C.; i Skrifla derimod 97°. Spor af en bedækket Hvælving, som i sin Tid skal have gaaet fra Badet ind i selve Bygningen samt af en forbilöbende kold Bæk, hvorfra Temperaturen i Badet efter Behag kunde nedsvales, fandtes nu aldeles ikke. Det har i langsommelig Tid ikke været afbenyttet som Bad, hvorimod den paa Stedet boende Præstefamilie bruger Vandet til al Slags Madlavning, til Drikkevand o.s.v.

Jeg veed kun et eneste Sted, hvor en varm Kilde afbenyttes til Bad. Det er Laugen udenfor Reykjavik. Dens Vand löber her som en lille Bæk, hvori Byens Ungdom undertiden morer sig med at svömme. Det er imidlertid Skade, at man ikke her har opfört et ordentligt Træhuus over Badet, saa at det kunde benyttes hele Aaret igjennem. Saadanne ordentlig opbyggede Badstuer, som tilmed i mangfoldige Sygdomstilfælde vilde være fortrinlige, kunde indrettes paa mange Steder; men jeg maa forresten gjentage, hvad jeg allerede

*) Jfr. Hungurvaka. Hafniæ 1778 p. 98. — Laxdæla-Saga. Hafniæ 1826 p. 339; o. fl. St.

tidligere har omtalt, at Opholdet i et saadant Bad ikke bör vare for længe, paa Grund af det ringe Spor af Svovlbrinte, som findes i dem alle.

Ligesaa lidt som de naturlige varme Bade blive afbenyttede, ligesaa lidt er det Tilfældet med de kolde, skjöndt ogsaa disse kunde haves paa de fleste Steder. Heller ikke ved Sökanterne bliver Havvandet afbenyttet, da kun meget faa Islændere forstaae at svömme.

Islændernes Ligegyldighed for Hudculturen viser sig ogsaa deri, at de saa godt som aldrig bruge Sæbe. At de til at vaske deres uldne Klæder bruge Urin, har jeg tidligere omtalt. Heller ikke Haarets Pleie er Islænderen synderlig magtpaaliggende. Mandfolkene seer man næsten altid med ukæmmet Haar, og selv Qvindfolkene ere ikke alle saa nöieseende hermed. Ogsaa i denne Retning ere de vanslægtede fra deres og vore fælles Forfædre. I det gamle Norden saavel som paa Island blev, som man seer i Sagaerne, ikke blot brugt Haandvask för Maaltidet*); men ogsaa Haaret blev altid omhyggelig vasket og klippet; det var en Forretning, som alene kunde overlades en fribaaren Qvinde, og i Almindelighed tilkom det Konen i Huset i denne Henseende at pleie sin Mand og sine Sönner.

§ 5.

Islændernes Levemaade.

Alt Korn bliver fra Danmark tilfört Island; men forresten er Landet ingenlunde fattigt paa forskjellige Slags Madvare, og det var ikkun Folkets egen Mangel paa Forsynlighed og Feil i de borgerlige Indretninger, som tidligere var Skyld i, at Hungersnöd saa ofte hjemsögte denne Ö. Heri er nu vistnok skeet megen Forbedring i den senere Tid, men det er dog endnu langtfra, at alle Næringskilder blive tilstrækkeligt afbenyttede. Saa gode og sunde de Madvare ere, som Landet frembyder, saa gjelder det derimod som en almindelig Regel, at Tilberedningen hverken er aldeles reenlig, ei heller i alle Henseender fuldkommen hensigtsmæssig.

Den fornemste Spise paa Island er *tör Fisk* og en Melkespise, som kaldes *Skyr*. Törfisken bliver tilberedt af Torsken og Langen. Forinden den bliver nydt, bliver den banket mellem Stene og spiist med meget Smör til, helst gammelt suurt Smör. Dette er den almindelige

*) Laxdæla-Saga p. 297 og 384 ; o. fl. St.

Middagsspise. Den bliver altid nydt paa denne Maade og aldrig kogt eller udblödt som Bergfisk. Klipfisken, som ligeledes bliver tilvirket paa Island af Torsken, gaaer næsten udelukkende i Handelen og bliver sjelden spiist af Indhyggerne selv. Skyr tillaves af afskummet Faare- og Komelk, som bringes til at löbe sammen ved Kalvelöbe og siden presset. Den bliver spiist med söd Melk til, undertiden med Flöde; den, som tilberedes af Raamelken (*Ábristur*) er især behagelig. Om Sommeren spises frisk Skyr baade Morgen og Aften hele Tiden igjennem; om Vinteren derimod suurt Skyr, helst blandet med Meelgröd eller Meelvælling. Der bliver nemlig af denne Melkespise tilberedt en betydelig Mængde til Vinterforbrug, som henstaaer i store Tönder i Fadeburet, hvor det snart bliver suurt. Det er Oplandsbonden, som især lever af Skyr, hvorimod Kystbeboeren, som ikke har mange Kreature, maa tilbytte sig baade Skyr og Smör for tör Fisk. Hvor man ikke har Skyr, spises Morgen og Aften istedet derfor Gröd og Vælling af Rugmeel eller Bankebygsmeel.

Af Smör spise Islænderne en overordentlig stor Qvantitet, hvilket meest har sin Grund deri, at næsten al deres Mad nydes kold. Smörret bliver kun om Sommeren spiist frisk og altid usaltet; hyppigst spises dog det sure (harske) Smör, som kan opbevares i flere Aar. Islænderne paastaae, at den törre Fisk ved Nydelsen af dette Smör bliver lettere fordöielig; at det giver en behagelig Varme og befordrer Uddunstningen. Det er naturligviis en Smagssag. Hos Islænderne træder dette sure Smör tillige istedetfor Kryderi og Salt, som næsten aldrig nydes til nogen Ting. De fattige Fiskere maae istedetfor Smör lade sig nöie med en Blanding af Talg og Tran (*Bræðing*); ligesaa er det heller ikke sjeldent, at man kommer lidt Hval- eller Sælhundetran i Kjernen for at gjöre Smörret dröiere. Paa Vestmannö spise de fattige Fiskere istedetfor Smör det Fedt, som bliver afskummet ved Kogning af Stormfuglen. At Smör paa Island ansees som et af de vigtigste Næringsmidler, kan man vide deraf, at der fra gammel Tid i den islandske oekonomiske Lov, Bueloven, findes Bestemmelse for, hvor meget Smör Tjenestefolkene skulle have. Bueloven bestemmer nemlig, at de Arbeidsfolk, der fra Oplandet sendes paa Fiskeri til Sökanterne, for den Tid Fiskeriet varer skulle kave hver 3½ ℔ Smör og 10 ℔ tör Fisk ugentlig til Forplei-

ning. Det Almindelige er forresten hos de Bönder, hvor der uddeles Mundportioner for Ugen til Folkene, at hver Tjenestekarl faaer $2\frac{1}{2}$ Pd. Smör og hver Pige omtrent det Halve om Ugen i Gjennemsnit hele Aaret igjennem.

Af Bröd bliver der paa Island i Sammenligning med vor Levemaade spiist overmaade lidt; det meste Meel bliver derimod anvendt til Gröd eller Vælling. Det islandske Bröd er ugjæret. Det bliver tilberedt saaledes, at Deigen formes i runde flade Kager, der ere 1—2 Qvarteer i Diameter og 3 á 4 Linier tykke; disse bages paa flade Stene eller paa Jernplader. Sjeldnere bruges det saakaldte Potbröd, som tillaves derved, at Deigen kommes i en Jydepotte og bages. En betydelig Deel Skibsbröd bliver desuden indfört. Paa mange Steder, navnlig paa Nord- og Österlandet, erstattes Brödet for en Deel af det islandske Mos. Dette bliver imidlertid aldrig, som man læser i flere Reisebeskrivelser, malet til Meel. Det bliver overalt tilberedt paa een Maade; Mosset törres og sönderskæres og koges derpaa med Melk til en tyk Vælling eller Gröd; dette afgiver en meget behagelig Spise. I Vester-Skaptafjelds-Syssel bruges Sandhavren (isl. Melur — Elymus arenarius) undertiden til Bröd. Da Kjærnen sjelden bliver ret moden, maa den forinden törres og hærdes ved konstig Varme, för den kan males til Meel.

Kjöd, hyppigst Faarekjöd, spises sjelden fersk undtagen i Slagtetiden, i September og October. Almindelig bliver det spiist röget eller baade som röget og saltet, hvoraf man navnlig paa Nordlandet træffer begge Dele. Det rögede Kjöd (*Hangikjöt*), som, naar det er godt tillavet, har en fortrinlig Smag, bliver ikke forinden som hos os let saltet, men henlagt i nogle Dage indtil det er halvt ankommen, og da ophængt i Rög. Det saltede Kjöd lægges ikke i Saltlage, men Kjödet bliver lagviis lagt ovenpaa hinanden og Salt meget sparsomt ströet imellem. Kjöd nydes i det Hele sjelden, undtagen paa Sön- og Helligdage. Ved Julen bliver saaledes foruden röget Kjöd tillige spiist fersk Kjöd, som koges med Meel eller Gryn, og Vand eller Valle til en Slags Fricassee (*Spað*). Naar Hösletten er ude, maa Huusbonden ligeledes opvarte med et godt Faar eller Lam. Hvide Tirsdag Aften skulle Tjenestefolkene have saa meget röget Kjöd at spise som de ville, fordi de senere ikke faae Noget för end til Paaske. Förste Sommerdag, ɔ: Torsdagen mellem den 18de og 25de April, maa Huusfaderen ligeledes

opvarte med lækkre Ting, saasom röget Kjöd, Rikling (ɔ: törret Helleflynder), fersk Smör osv. Oxekjöd nydes næsten aldrig og endnu mindre Svinekjöd, for hvilket Almuen har en Slags Afsky. Af Sælhundekjöd bliver ligeledes kun lidet spiist. Derimod spises paa flere Steder Hestekjöd, men ikkun af de Fattige. Det bliver, som en Rest fra Hedenskabet, anseet for uanstændigt at nyde det; ja den Overtro hersker blandt Flere, at de Folk, som spise Hestekjöd, blive svagelige og sygelige deraf, saa at det endog skulde kjendes paa deres Udvortes. Faarekjöd er som sagt den almindelige Kjödspise paa Island. Af dette nyttige Dyr bliver saa godt som Alting afbenyttet. Af Blodet laves Pölser; alle Indvoldene, undtagen netop Milten, blive kogte og nedlagte i suur Valle og saaledes opbevarede til Vinterforbrug. Endelig spises paa mange Steder meget Fuglekjöd, deels ferskt deels saltet. Paa Vestmannö udgjör Stormfuglen (Procellaria glacialis Lin.) og Söpapegöien (Mormon fratercula) et af Indbyggernes vigtigste Næringsmidler. Disse Fugle spises ogsaa paa flere Steder, samt desuden andre Strandfugle saasom Alker (alca torda), Langvier (Uria troile), Ritser (Larus tridactylus), Havsuler (Sula bassana) osv. Ogsaa flere Landfugle, som Ryper, Brokfugle, Regnspover, Svaner osv. blive spiste, dog ikke nær i det Forhold, som Landet frembyder dem. Af Fugleæg bliver ligeledes spiist en Deel, især af Edderfuglens og Hettenternens Æg, hvilke sidste ere meget delicate.

Det er ovenfor bemærket, at Törfisk af den store Torsk (Gadus callarias og G. molva) er den almindeligste og væsenligste Spise paa Island. Dog bliver ogsaa, navnlig i Fisketiden, spiist en Deel fersk Fisk, baade Ypser (Gadus carbonarius), Rödmager (Cyclopterus lumpus), Steenbidere (Anarhichas lupus), Helleflyndere, Lax, Foreller; paa Österlandet Rödspetter og Rokker, samt endelig Haakall. Man paastaaer, at Nydelsen af den sidste Fisk, naar den spises frisk, skal fremkalde Forgiftningstilfælde. Dens Kjöd bliver derfor först nedgravet i Jorden, hvorved det gjennemgaaer en fuldstændig Forraadnelsesproces, og först derefter bliver den spiist. Overhovedet spise Islænderne den meste ferske Fisk efter at den har hængt noget og er bleven lidt ankommen, ligesom Vildt hos os. Af Torsken spises foruden Kjödet tillige Svömmeblæren, samt Maven, der bliver

fyldt med Torskelever og kogt; denne Ret ansees for en stor Delicatesse.

En væsenlig Feil ved det islandske Kjökken er Mangelen paa Salt og Kryderi, samt paa Grönsager. Der dyrkes paa Island ikkun lidt Roer, Kaalrabi og Kartofler, men det er endda meget sjeldent, at Almuesmanden spiser noget heraf. Dette er saa meget mere forunderligt, som de fleste Kaalplanter trives fortræffeligt paa Island. Flere Grönsager voxe desuden vildt, saasom Syre, Cochleare og Lövetand, hvoraf kan tillaves en fortrinlig Salat. Ogsaa Kummen voxer vildt paa flere Steder. Disse Planter blive imidlertid aldrig afbenyttede, hvorimod det eneste Grönt, som nydes i nogenlunde Udstrækning, er Angelica og en spiselig Tangart, kaldet *Söl* (Laminaria saccharina). Af Angelicaen, som voxer paa mangfoldige Steder, bliver Stængelen og Roden spiist frisk med Smör til. Söl findes især omkring Örebakke. Der skal gives 2 Varieteter af den, en med tynde fine rödgule Blade, og en med större tykke mörkeröde. Den indsamles om Sommeren ved Ny- og Fuldmaane, og bliver ligeledes spiist med Smör til. Söl har fra de allerældste Tider været en almindelig Spise; den regnes i Graagaasen iblandt andre Jordfrugter. Blaabær og Kragebær (Empetrum nigrum) spises ogsaa hist og her, almindelig sammen med Skyr. Af Kragebær bliver Saften udtrukket med Vand og stundom brugt som Drik, blandet med Valle*). Undertiden spises ogsaa en anden Tangart Ætiþáng (Iridea edulis), dog meest i haarde Aar. — Under saadanne Omstændigheder er Folket ligeledes nödsaget til at spise forskjellige Snegle og Skaldyr, saasom Kuskel (Cyprina islandica) o. fl. a.

Vil man faae et Begreb om, i hvilket Forhold de forskjellige nærende Hovedsubstanser indtræde i den islandske Huusholdning, da maa man efterlæse nedenstaaende Opskrift, som jeg har faaet meddeelt fra Familier paa forskjellige Steder, og som kan ansees for at angive et Slags Middeltal. — Paa Sönderlandet bruger en velhavende

*) Annalerne berette, at en islandsk Biskop paa Skalholt henved Aaret 1200 lavede Viin af deres Saft. Til at berede den skal han have betjent sig af en Mand fra de canariske Öer, som var kommen til Landet. (*E. Olafsens* Reisebeskrivelse.) Dette Exempel er forresten enestaaende.

Bonde med 9 Voxne og 2 Börn i Gjennemsnit aarlig: 5 Tönder Kornvare, 1 Skpd. tör Fisk, 35 Slagtefaar, samt det Smör, Skyr og Valle, som kan faaes af 6 Köer og 70 Malkefaar. En fattig Bonde sammesteds med 2 Voxne og 2 Börn bruger ½ Tönde Kornvare, 5 Lpd. tör Fisk, 2 Slagtefaar, samt Smör og Skyr af 1 Ko og 3 Malkefaar*). En velhavende Bonde i Mule-Syssel med 17 Voxne og 8 Börn bruger: 27 Tdr. Kornvare, 130 Slagtefaar (100 Beder og 30 Lam), ikkun 5 Lpd. tör Fisk, 25 Lpd. islandsk Mos, samt Smör, Skyr og Valle af 6 Köer og 140 Malkefaar. Fn fattig Bonde sammesteds med 5 Voxne og 6 Börn bruger: 4 à 5 Tdr. Kornvare, 16 Slagtefaar, 10 Lpd. tör Fisk, 3 à 5 Lpd. islandsk Mos, samt Smör og Skyr af 2 Köer og 36 Malkefaar. En velhavende Bonde i Skagefjorden med 10 Voxne og 5 Börn bruger: 4 à 5 Tdr. Kornvare, 20 Slagtefaar, 25 à 30 Lpd. tör Fisk, 5 à 7 Tdr. islands Mos, 2 Tdr. Kartofler, samt Smör og Skyr af 5 Köer og 60 Malkefaar. En af de bedre Familier paa Grimsö, med 6 Voxne, brugte 3 Tdr. Kornvare, 1½ Tdr. saltet Faarekjöd, 2 Tdr. saltet Fuglekjöd (af Stormfugl og Svartfugl), 2000 Fuglæg, 4 Tdr. Skyr, 80 Pd. Smör og desuden en Deel Stormfugle-Fedt. En af de bedre Familier paa Vestmannö med 4 Voxne og 1 Barn, brugte: 3½ Tdr. Kornvare, 3 Tönder nedsaltet Stormfugl, 2 Tönder nedsaltet Söpapegöie, 10 Slagtefaar, 2 Tdr. Skyr, samt Smör og Valle af 2 Köer og desuden Stormfuglefedt. — Den, der er inde i Kjökkenvæsenet, vil let heraf kunne uddrage forskjellige Resultater.

Af Luxusartikler nydes overmaade lidt paa Island. Thee bruges ikke; derimod afbenyttes som Surrogat hist og her enkelte indenlandske Planter saasom Achillea millefolium, Veronica officinalis og Dryas octopetala. Brugen af Caffe kommer derimod mere og mere i Gang; den drikkes altid meget stærk. Tobak bliver meget sjeldent röget. Derimod er Brugen af Snuustobak overordent-

*) Man regner forresten paa Island, at en Ko giver aarlig 1600—2000 Potter Melk, hvoraf kan haves 150—200 Pd. Smör, 3—4 Tdr. Skyr og 9—11 Tdr. Valle. 6 Malkefaar regnes at kunne give 540 Potter Melk, 55 Pd. Smör, 2 Tdr. Skyr og 2 Tdr. Valle. Den islandske Komelk er meget velsmagende og fed, undtagen hvor Köerne opfodres med Rogn og forskjellig Slags Fiskeföde, hvorved Melken faaer en kjendelig Afsmag.

lig almindelig, endog blandt begge Kjön. Enhver baade Gammel og Ung har sin Daase eller rettere sagt Snuustobakshorn, thi dette Apparat er paa Island indrettet som et lille Drikkehorn. Af Brændeviin consumeres ligeledes en betydelig Deel, især ved Söpladsene og omkring Handelsstederne.

Dersom man kunde anstille en Sammenligning imellem Forbruget af de forskjellige Næringsmidler og Colonialvare i Danmark og paa Island, da vilde Forskjellen vist blive temmelig betydelig. For Danmark kan man angive det med nogenlunde Nöiagtighed; for Island savner jeg derimod endnu de tilstrækkelige Oplysninger for at kunne udregne Middelforbruget. I Danmark kan hvert Individ aarlig antages at forbruge af Kornvare (til Bröd, Gryn, Öl og Brændeviin) 3½—3¼ Tönde*). Ved at beregne efter Consumtionsafgifterne (altsaa for Kjöbstederne) har man udregnet, at hvert Individ i Gjennemsnit aarlig bruger: 55 Pund Hvede, 178½ Pd. Rug, 42 Pd. Byg, 1 Pd. Havre, 2⅝ Pd. Boghvede, og 33 Pd. Bælgfrugter ɔ: tilsammen 311⅞ Pd. Af Kartofler angives Forbruget til ½ Td. pr. Individ. Middelforbruget af Kjöd og Flesk i Kjöbenhavn og de övrige danske Kjöbsteder anslaaes til 93½ Pd. Kjöd og 30 Pd. Flesk aarlig pr. Individ. Af Smör og Ost i samtlige Kjöbsteder er Forbruget: af Smör 32 Pd. og af Ost 16 Pd. Desuden forbruges af Colonialvare i Danmark aarlig pr. Individ: c. 15½ Pd. Salt, 12 Pd. Sukker og Sirup, 4⅔ Pd. Kaffe, ¼ Pd. Thee, 1 Pd. Riis, 1⅓ Pot Viin, og 2⅔ Pd. Tobak.

For Islands Vedkommende kan jeg kun angive Indförselen for et enkelt Aar, der er udregnet for 1843. Dengang indförtes der: Rug 20000 Tdr., Rugmeel 4200 Tdr., Byggryn 7000 Tdr., Ærter 4400 Tdr., Bröd 160000 Pd., Brændeviin 330000 Potter, Rum 10000 Potter, Viin 110 Oxehoveder, Kaffe 116000 Pd., Sukker 142000 Pd., Sirup 25000 Pd. og Tobak 94000 Pd. Men heraf lader sig ikke uddrage nogen Slutning, da der af disse Varer hvert Aar indföres meget forskjellige Qvantiteter, alt eftersom det endnu uforbrugte Oplag i Landet er större eller mindre. Man maa have Opgivelser for flere Aar i Rad til at kunne udregne Middelforbruget.

Til Drik bruges paa Island suur Melkevalle, blandet med Vand.

---

*) Kongelig dansk Hof- og Statscalender for Aaret 1849, Pag. 38.

Efter Bueloven fastsættes som Minimum det Forhold af 1 Deel Valle til 12 Dele Vand. Hvor man ikke har det, maa man lade sig nöie med Vand alene. Til Madlavning og Drikkevand afbenyttes forskjellig Slags Vand: 1) Bröndvand, som paa mange Steder i lave moradsige Egne imidlertid er temmelig jernholdigt. 2) Kildevand, som enten tages fra Kilder, der udspringe ved Foden af Fjeldene, eller udsiver fra selve Fjeldsiderne. 3) Bjergvand ɔ: Alt det Flod og Bækkevand, som ikke kommer fra Jöklerne. 4) Kaldavesl, en Art Kildevand af en overordentlig behagelig kjölig Smag, som tidligere er omtalt Pag. 105. 5) Endelig afbenyttes paa flere Steder Vandet fra de varme Kiselkilder, der, naar det har henstaaet i længere Tid og afgivet sine flygtige Bestanddele, ikke just har nogen ilde Smag. Paa Udöerne, især paa Vestmannö og Grimsö haves meget daarligt Vand, meest Brak- og Cisternevand.

Jeg har fra Island medbragt flere Vandpröver, som Hr. Cand. pol. *Thomsen* har havt den Godhed at analysere. Resultatet af hans Analyser have været fölgende *):

	Total-mængde af indeholdte Bestanddele.	Flygtige Bestanddele.	Ildbestandige Forbindelser.		Svovlsyremængde.	De flygtige Stoffers Forhold til de ildbestandige.
			oplöselige.	uoplöselige **).		
1) Kaldavesl fra Kalmanstunga	0,035	0,007	0,015	0,013	0,0038	1:4
2) Bröndvand fra Bakki i Landöerne	0,031	0,010	0,21***	"	"	1:2
3) Bjergvand (ved Surtshellir)	0,118	0,036	0,033	0,049	0,0060	1:2,3
4) Hvervand fra Snorrabað	0,420	0,095	0,171	0,154	0,0328	1:3,4
5) Bröndvand fra Reykjavik	0,557	0,141	0,288	0,128	0,0556	1:4

*) Beregnet for 1000 Dele.

**) Hovedsagelig Kalk- og Magnesiasalte.

***) Antyder for dette Vand kun Mængden af samtlige ildbestandige Forbindelser.

Alle Pröverne indeholdt en meget ringe Mængde Jern. Nr. 3, Bröndvandet fra Reykjavik, indeholdt en betydelig Mængde salpetersure Salte og Nr. 4 lugtede stærkt af Svovlbrinte, hvilket er Tilfældet med alt Vand fra Springkilderne, naar det faaer staaet noget; det hidrörer fra Luftens Indvirkning paa de oplöste Svovlalkalier.

Man seer heraf, at Kaldavesl ogsaa ved Analysen giver sig tilkjende som et af de fortrinligste Drikkevande; kun Skade, at det bliver saa sjelden afbenyttet. I det Hele maae alle disse Vandpröver ansees for at afgive fortrinligt Drikkevand. Totalmængden af samtlige oplöste Bestanddele varierer mellem 0,3 til 5 i 10000 Dele, medens den i de kjöbenhavnske Brönde varierer mellem 3 til 41*). De flygtige (organiske) Bestanddeles Mængdeforhold, som er et af de bedste Kriterier til at bedömme et Drikkevands Qvalitet, belöber sig ikkun i de islandske Vandpröver fra 0,07 til 1,4, medens dette Forhold i de kjöbenhavnske Brönde varierer mellem 0,23 til 9,76. De oplöselige ildbestandige Forbindelser udgjöre i de islandske Pröver fra 0,1 til 2,8; i de kjöbenhavnske Brönde fra 1,03 til 25,2; de uoplöselige Forbindelser udgjöre i de islandske Pröver fra 0,1 til 1,5, og i de kjöbenhavnske fra 1,5 til 9,94; Svovlsyremængden varierer i de islandske Pröver fra 0,03 til 0,5 og i de kjöbenhavnske Brönde fra 0,03 til 3,85. At Bröndvandet fra Reykjavik indeholdt en betydelig Mængde salpetersure Salte, maa vistnok ansees for tilfældigt og har rimeligviis hidrört derfra, at Vandet fra denne Brönd blev taget paa en Tid, hvor den tæt forbilöbende Bæk, som er temmelig slamholdig, blev opmudret.

Naar man læser *Eggert Olafsens* Reisebeskrivelse og flere, som i mange Punkter ere udskrevne efter ham, da skulde man troe, at Islænderne havde ordentlig indrettede Maaltider til bestemte Tider. Dette forholder sig imidlertid ikke saa; ja saaledes som de islandske Huse ere indrettede, lader det sig ikke engang gjöre at spise i Fælledskab. Enhver spiser for sig selv, siddende paa Kanten af sin Seng, alt eftersom Madlysten minder ham; jeg har seet Islænderen spise sin Skyr om Aftenen lige för han lægger sig til at sove, og strax om Morgenen at indtage et betydeligt Qvantum heraf saa snart

*) Jfr. en Undersögelse herom af Cand. pol. *Johnstrup* i Archiv for Pharmacie og technisk Chemie. 4 Bind. 1847. Pag. 556.

han er vel vaagnet. Deres Spise opbevares almindelig i runde Træ-æsker med Laag til (*Ask*), hvilke just ikke altid ere meget renlige. Gaffel bruger Islænderen ikke.

Naar man gjennemgaaer den islandske Diæt, da er det klart, at af de 3 nærende Hovedsubstanser: *æggehvideholdige, olieholdige* og *stivelseholdige* Födemidler de 2 förste udgjöre en altfor uforholdsmæssig stor Andeel. At Mangelen paa Grönsager, Kryderi og Salt er en absolut Hovedfeil ved det islandske Kjökken, har jeg allerede omtalt; og dette er saa meget mere Tilfældet som flere af deres Spiser i og for sig ere temmelig ufordöielige. Man seer ogsaa, at mange af deres Læger ville finde Spiren til flere af deres Sygdomme i Diæten; jeg vil ikke tale om den praktiserende Præst *Gunnarsen*, som i de hyppige Meelspiser endog vil finde Aarsagen til Rheumatismen, en Anskuelse, som vist neppe er holdbar. Men at flere af de islandske Sygdomme virkelig skyldes Diæten, er vist nok. Saaledes er först og fremmest de hyppige dyspeptiske Tilfælde og den saakaldte Nábitur en Fölge af flere ufordöielige Spiser, maaskee af det sure Smör, de mange Meelspiser, eller den megen Nydelse af Skyr. At Hydatidesygdommen (den saakaldte Leversyge) har sin Oprindelse fra Diæten, er jeg overbeviist om. Jeg har grundet meget over, i hvilken Deel af de islandske Födemidler Spiren til denne Sygdom skulde ligge, men det har været mig umuligt at udfinde det. Jeg troede först, at denne Entozoe eller dens Æg kom ind i Organismen med Faaremelken, Melkespiserne eller Faarekjödet. Hydatider blandt de islandske Faar er nemlig en overordentlig hyppig Sygdom, og Leversygen blandt Islænderne synes tilmed at være hyppigere i Oplandet end ved Sökysterne. Men ved nærmere at undersöge Faarehydatiden, som forresten hyppigst findes i Nettet, sjeldnere i Leveren, fandt jeg, at denne var forskjellig fra den menneskelige, da den nemlig havde en langagtig Hals med en tydelig Mundaabning. Justitsraad *Thorstensen* antager etsteds i en Medicinalberetning, at Leversygen skyldes den udelukkende Nydelse af kold Mad, hvilket imidlertid neppe er rimeligt; en Anden af Lægerne vil finde Aarsagen til denne Sygdom i Nydelsen af det ugjærede Bröd, men dette spises ogsaa paa Færöerne, uden at Sygdommen kjendes der; en Tredie söger Grunden i Mangelen paa Grönsager osv. Jeg er over-

beviist om, at en paa statistiske Data bygget Undersögelse vil bringe Lys heri.

At Spedalskheden har sin Grund i, og vedligeholdes ved den islandske Levemaade, er ligeledes rimeligt. Man antager paa Island, at det navnlig er Nydelsen af de fede Helleflyndre og Foreller, som skulde fremkalde Sygdommen. Den samme Anskuelse hersker i Norge, men modbevises aldeles af *Boeck* og *Danielssen.* At det heller ikke paa Island kan være Grunden til denne Sygdom, kan man vide deraf, at de Danske ligeledes spise begge disse Fiske, ja Flere endog i höiere Grad end selve Islænderne, uden at de udsættes for hiin Sygdom. I Grækenland faaer den harske Olie Skyld for Spedalskheden. Men det synes overhovedet, at denne Sygdom ikke saameget betinges af en bestemt Spise, som snarere af en ussel Levemaade i det Hele, i Forbindelse med slette hygieiniske Forhold; lige saa er den taagede Söluft vist ikke ganske uden Indflydelse paa Sygdommen. — Jeg har allerede et Par Gange omtalt den Besynderlighed, at Rhachitis saa godt som udelukkende fandtes i et enkelt District i Mule-Syslerne, hvor den tilmed var meget hyppig. Jeg har ligeledes Pag. 112 omtalt den Mulighed, at Grunden til denne Sygdom maaskee kunde ligge i Drikkevandet sammesteds, skjöndt jeg for mit Vedkommende ikke antager dette, da det neppe er rimeligt, at hiin Gang med Dobbelspath strækker sig saa langt ind i Landet. I den ovenfor meddeelte Opskrift paa den islandske Huusholdning fra forskjellige Steder af Landet vil man finde, at i Mule-Syslerne forholdsviis nydes meest af Meelspiser og stærke animalske Substanser. Græsgangene ere her fortrinlige og Melken overordentlig fed. Men paa dette Terrain, som ligger meget höit og uden Beskygning er i höi Grad udsat for Solstraalerne, er det Tilfældet, at Skyren hurtigt bliver stærk suur. Heri turde maaskee findes en Forklaring til hiint Phænomen; men som sagt, det er en Hypothese, som trænger til at bestyrkes. At de hyppige Ormetilfælde paa Island foranlediges ved Födemidlerne er ligeledes aabenbart.

Derimod skal jeg gjöre opmærksom paa en Fordeel ved den islandske Levemaade, som ligger i den forholdsviis store Qvantitet af olieholdige Substanser, der her nydes, og den Mængde Torskelevertran, som paa forskjellig Maade indgaaer i Födemidlerne. Det er nemlig höist rimeligt, at heri maa söges Grunden til at Kjertelsyge

og Lungesvindsot ere saa sjeldne paa Island. Dog gives der endnu en Omstændighed, som ligeledes turde medvirke hertil. Det er nemlig tidligere bleven omtalt, at Syphilis ikke findes paa Island. At nu i det övrige Europa denne Sygdom spiller en væsenlig Rolle til at fremavle Kjertelsyge og Lungesvindsot, saaledes, at den (navnlig tertiær Syphilis) i 2det og 3die Led kan fremkalde enten den ene eller den anden, er vistnok meer end en lös Hypothese. Det finder saaledes sin Forklaring, hvorfor Island, som ingen Syphilis har, ogsaa tildeels er befriet for Kjertelsyge og Lungesvindsot*). Dette Spörgsmaal kan forresten först finde sin Afgjörelse ved nöiagtige Undersögelser af Sygdommenes Genealogie.

Det er tidligere omtalt, at Drikfældighed er temmelig almindelig paa Island. Ihvorvel Drankergalskab, denne Lasts nærmeste öiensynlige Fölge, just ikke er hyppig der (jfr. Pag. 3), saa har jeg dog paa mange Maader overbeviist mig om Drukkenskabens skadelige Fölger for de islandske Sundhedsforhold, og navnlig om dens demoraliserende Indvirkning paa Befolkningen. Det er derfor i saa Henseende glædeligt, at der, for at modvirke denne Last, paa Island har dannet sig et Selskab, som synes at have en Deel Fremgang, og rimeligviis vil faae en endnu större, siden baade den lærde Skole i Reykjavik og Præsteseminariet, hvoraf alle Landets Præster udgaae — som tidligere just ikke vare for ædruelige — have stillet sig i Spidsen herfor. Ogsaa Landets Stiftsövrighed, baade den forrige Stiftamtmand *Hoppe* og den nuværende Stiftamtmand *Rosenörn*, som med en sjelden Alvor interesserer sig for Landets virkelige Vel, have begge sögt at virke i denne Retning. Landets Physikus Justitsraad *Thorstensen* har ligeledes sögt at arbeide i samme Öiemed ved at udgive et lille Skrift: „Hugvekja um Skadsemi áfeingra drykkja. Reykjavik 1847." Jeg vilde blot önske, at Islænderne vilde anvende ikkun Halvdelen af den Capital (100000 Rbd.), som efter Justitsraad *Thorstensen* aarlig gaaer op i Brændeviin, til at forbedre de-

*) Man kan paa Island ligeledes finde et Beviis mod den hos Publikum temmelig udbredte vrange Anskuelse, at Vaccinationen har gjort Kjertelsyge hyppigere. Vaccinationen er först i de senere Aar kommen i Gang paa Island, men ikke har man der lagt Mærke til, at de faa Tilfælde af Skrophler ere blevne hyppigere.

res Boliger; da vilde hele Landet og Folket snart faae et andet Udseende.

Endnu skal jeg omtale en Ulempe ved den islandske Huusholdning, som især föles af Landets Læger under Epidemierne og ved forskjellige acute Sygdomstilfælde. Det er nemlig Vanskeligheden ved at kunne foreskrive en ordentlig Feberdiæt af disse saa stærke substantielle Næringsmidler. Savnet heraf kunde nogenlunde afhjelpes, dersom Havregryn, der næsten aldrig findes paa Handelsstederne, i noget större Mængde blev indfört til Landet.

§ 6.
Islændernes daglige Beskæftigelser.

De daglige Beskæftigelser paa Island bestaae i dem, som de to vigtigste Næringsveie, Fiskeri og Faareavl give Anledning til. — Paa Sönder- og Vesterlandet findes de egentlige Fiskerpladse. Langs hele Östkysten derimod fra Lángholt-Sogn til Hornafjörðr findes saa godt som aldeles intet Fiskeri; og paa den övrige Strækning af Österlandet fiskes ikkun ubetydeligt i Sommermaanederne, meest da Flynder og Rokker. Paa Nordlandet fiskes ligeledes meget lidt og kun om Sommeren.

Den egentlige Fisketid (*Vertíð*) begynder paa Sönderlandet den 2den Februar og varer til midt i Mai. Paa enkelte Steder af Sönderlandet, ligesom paa Vesterlandet, fiskes derimod saa godt som hele Aaret igjennem. Ved Fisketidens Nærmelse strömmer en stor Deel af den mandlige Befolkning baade fra Nord- og Österlandet til Fiskerpladsene. Den Fisk, som hovedsagelig fanges paa Island, er Torsk og Langer. Man bruger hertil aabne Baade, der ere forsynede med 4 til 10 Aarer, og have 10 til 20 Mands Besætning. Garnfiskeri bruges ikke, hvorimod Fisken altid bliver fanget paa Snöre i 20—30 Favnes Dybde. Hver Gang Baadene komme tilbage, bliver den fangede Fisk deelt i forskjellige Parter (Lodder), saaledes, at Baadeieren faaer 1 Lod for hvert Par Aarer og dertil tælles endnu saa mange Lodder, som der ere Fiskere paa Baaden, hvilket bliver Mandskabets Part. Paa enkelte Steder (Vestmannö) faaer desuden Præsten sin Lod, samt Kirken 1 Fisk. Ligesaa er det Lovbestemmelse, at paa en vis Dag over hele Landet 1 Lod bliver talt mere end ellers, hvilken tilfalder Hospitalerne for de Spedalske, og saa-

fremt denne Lod falder mindre ud end 5 Fisk, vælges en anden Dag. Helleflyndre eller andre större Fisk, som undertiden kunne komme paa Krogen, tilhöre i Reglen den, der trækker dem. Efter endt Fiskeri modtages Mændene ved Hjemkomsten af deres Koner, som i Almindelighed opvarte dem med Caffe eller lidt anden varm Drikke. Naar Udskiftningen er tilende, bliver Baaden hver Aften sat paa Land, hvorved disse Folk nödes til i kortere eller længere Tid at staae i Vand op til Underlivet, medens deres Fiskerdragt, som bestaaer af meget slet tilberedt Kalve- eller Faareskinds - Beenklæder, der gaae i Eet med Strömper af samme Skind, sjelden kan beskytte dem for at blive vaade. Nu give Mandfolk og Qvindfolk i Forening sig ifærd med at opskære, flække og rense den fangede Fisk, for strax at kunne indlægge den hos Kjöbmanden. Dette er et Arbeide, hvorved megen Ureenlighed föres ind i Husene, da nemlig Indvoldene som oftest blive kastede lige udenfor og omkring Bærne, hvor de blive liggende i længere Tid under en stadig Forraadnelse.

Den störste Mængde af den fangede Fisk bliver bragt ind til Kjöbmanden, hvor den nedlægges i Salt, for senere at tilvirkes til Klipfisk. Den övrige Deel bliver virket til Stokfisk, som törres paa Stene, eller til Hængefisk, der opskæres baade i Bug og Ryg og törres over Lægter. Næsten Alting af Fisken bliver benyttet. Rognen, Svömmeblæren, Maven og Leveren bliver samlet for sig. Den sidste kommes i Kasser eller paa sine Steder i Jordhuller, hvor den henstaaer i længere Tid for gjennem en forraadnende Gjæringsproces at gaae over til Tran. Det skal være meget haardt Veir, som afholder Islænderne fra at roe paa Fiskeri. I Almindelighed findes der en vis Kappelyst mellem de forskjellige Baadförere (Formænd), om hvo af dem der kan blive höiest i Lod, en Kappelyst, som naturligviis understöttes af de respective Baadeiere, der for störste Delen ere Embedsmænd, Kjöbmænd eller mere velhavende Bönder. De Formænd, som pleie at være heldige, ere meget ansete og naturligviis meget sögte; omkring dem flokke sig altid de flinkeste og dygtigste Fiskere. Den störste Lod for hele Fisketiden igjennem varierer i de forskjellige Aar fra 1000—1200 Fisk pr. Mand, et Udbytte, som maa ansees for meget betydeligt, navnlig naar man tager Hensyn til den korte Tid, hvori Fiskeriet varer. Og dog er det vistnok kun den mindste Deel af den islandske Fisk, som Indbyggerne selv

fange; Folket maa aarlig see paa, at henved 150 franske og hollandske Skibe lægge sig omkring Öen for at fiske og hjemföre Havets Rigdom. Man kan gjöre sig et Begreb om, hvilken utrolig Mængde Fisk Havet omkring Island gjemmer, naar man hörer, at der paa Vestmannö paa een Dag, som dog ikke var den allerheldigste, med 18 Baade blev fanget 25000 Fisk, hvoraf enhver var trukket med Snöre i 20 Favnes Dybde.

Ved Fiskeriet er det især, at man mærker Mangelen paa Arbeidsfolk; dette er Grunden til at flere Baade maae staae ledige paa mange Fiskerpladse. Det Samme har ligeledes til Fölge, at det indbringende Haakalle-Fiskeri drives med saa lidet Eftertryk. Med Undtagelse af paa Vesterlandet er dette næsten udelukkende i Kjöbmændenes Hænder og bliver drevet paa Dæksfartöier i större Afstand fra Landet. Heller ikke Sælhundefangsten, som meest öves paa Nord- og Vesterlandet, er af nogen synderlig Betydning. Ogsaa Laxe- og Forellefangsten kunde afbenyttes langt bedre. Saa indbringende forresten Fiskeriet er, maa man paa den anden Side indrömme, at denne Næringsvei i mange Henseender er meget demoraliserende. Det er saaledes afgjort, at det vedligeholder Brændeviinsdrik og Usædelighed; og navnlig giver det Anledning til Dovenskab og Lösgængeri, fordi Mange i Fisketiden kunne tjene saa meget som de behöve for hele Aaret.

Næst efter Fiskeriet er Qvægdrift, især Faareavl, den vigtigste Næringskilde paa Island. Köerne og Hestene udgjöre, som jeg tidligere Pag. 100 har antydet, ikkun en ringe Deel af den hele Kreaturbesætning. De islandske Köer ere smaa og næsten alle kullede; derimod have Faarene her Horn, stundom endog 2 Par. De islandske Heste ere ligeledes smaa, men af en ganske fortrinlig Race; de ere overordentlig udholdende og sikkre i deres Gang og bære tilmed meget behageligt. Störstedelen af dem benyttes som Pakdyr. I gode Vintere og navnlig paa Sönderlandet gaae Faarene ude hele Aaret igjennem; ikkun i strengt Sneefog tages de i Huus. En for stor Ligegyldighed hermed, Mangel paa Omsorg for tilstrækkeligt Höforraad og de slette Faarestalde var tidligere Skyld i, at Uaar kunde frembringe en saa overordentlig stor Dödelighed blandt disse Dyr. Malkefaarene holdes gjerne i Nærheden af Boligen og komme hver Aften i Huus; de andre Faar derimod drives op paa Fjeldgræsgangene,

hvor de maae skjötte sig selv. Om Foraaret, efterat Lammene ere skilte fra Mödrene og Ulden taget af dem, blive de alle fra de forskjellige Bygder drevne tilfjelds. Om Efteraaret blive de igjen samlede tilfjelds og under Eet drevne ned i Bygden, hvor Udskiftningen foretages imellem de forskjellige Eiere. Ethvert Faar har sit Mærke efter Eiermanden. Det er Qvindfolkene, som især passe Qvægrygten; disse maae malke, kjerne Smör, tillave Skyr, samt desuden samle, vaske og sortere Ulden. — Ligesom det blandt Kjöbmændene er en almindelig Klage, at Fisketilvirkningen langtfra er forsvarlig, saaledes er det ogsaa Tilfældet, at den islandske Uld, som for det meste lægges uforarbeidet ind i Handelen, baade er slet sorteret og daarlig vasket; men det er forresten ogsaa den sletteste Uld, som gaaer i Handelen, hvorimod den fineste bliver i Landet selv.

Paa Island er Græsculturen den eneste Agerbrug, som bliver drevet for Kreaturenes Skyld. Derfor har enhver Bonde omkring sin Bolig et lille indhegnet Stykke Jord (*tún*), hvorpaa Græsset bliver gjödet, og desuden i forskjellig Afstand fra Huset baade Enge og Udmarker. Hösletstiden begynder midt i Juli Maaned og varer til först i September. I denne Tid tage alle löse Mandfolk samt flere Qvindfolk fra Fiskeleierne op i Oplandet for at slaae Græs. Det er Mandfolkene som slaae og Qvindfolkene som rive Höet; men uagtet paa denne Tid saa godt som den hele Befolkning er beskæftiget hermed, gaaer dog denne simple Avlsbrug meget langsomt fra Haanden. Dette ligger deels i Jordsmonnets Beskaffenhed, der, som jeg tidligere har anfört, er tæt bevoxet med Tuer, hvilket igjen foranlediger, at de islandske Leer ere saa smaae, nemlig ikkun 1 Alen lange og 1 til 2 Tommer brede. Deels hidrörer det fra, at al Transport maa skee paa Heste, hvorved Arbeidet naturligviis meget forsinkes. Det er derfor glædeligt, at man i den senere Tid er begyndt med at udjevne disse Tuer, hvilket maa saa meget mere paaskjönnes, som dette Arbeide baade koster Tid og megen Umage.

Jeg har nys omtalt, at den störste Deel af Folket 2 Gange om Aaret var paa Reiser, nemlig om Vinteren fra Oplandet ned til Sökysten og i Hösletstiden omvendt. Der er endnu en Tid, hvor en stor Deel af den islandske Befolkning færdes paa Reiser, nemlig i Handelstiden, kort efter Fiskeriets Ophör. Da gjelder Reisen til de forskjellige Han-

delspladse, hvorhen Indbyggerne bringe deres Fisk, Uld, Talg, Tran osv. Naar man paa denne Tid reiser gjennem Landet, da möder man overalt store Caravaner paa 30 à 40 Heste, som om Natten campere under aaben Himmel; enhver reisende Islænder har altid sit Telt med sig. Fra Handelsstederne bringe de atter Sæd og andre Nödvendighedsvare tilbage.

Uagtet Productionen paa Island endnu er meget tilbage, vil man dog finde, at den navnlig i dette Aarhundrede har faaet et betydeligt Opsving. Til Exempel vil jeg anföre, at Udförselen fra Island i 1842 var fölgende: Af Fisk omtrent 16000 Skpd., 6800 Tdr. Tran, 500 Tdr. Fiskerogn, 3400 Skpd. Uld, 105000 Par Uldströmper 65000 Par Uldvanter, 22000 Lpd. saltet Kjöd, og 2150 Skpd Talg, foruden Ederduun, Skind og Svanefjæder*).

Foruden de 2 angivne Næringsveie maa jeg endnu omtale Fuglefangsten. Denne drives især paa Udöerne, Vestmannö, Papö, Vidö og de mange Smaaöer i Bredebugten, samt paa forskjellige Udpynter af Fastlandet, de saakaldte Fuglebjerge.

Den vigtigste Fugl i oekonomisk Henseende er Ederfuglen. Den bliver fredet, og herpaa holdes især nu meget strengt, hvorimod man tidligere ikke var saa nöieseende hverken med at skyde eller fange den. Den værper kun paa Öer og er ofte saa tam, at den lægger sine Æg lige udenfor Husene. Foruden den kostbare Duun maa den ligeledes aflevere en betydelig Deel Æg. Næst efter Ederfuglen er Söpapegöien den meest indbringende Fugl. Den bygger paa Toppen af de höie Fjelde i selve Grönsværet, saaledes, at den heri med sit brede Næb borer et stort Hul, der er 1 Qvarteer i Diameter og gaaer skraat 1—1½ Alen dybt ned; heri lægger den sine Æg. Fangsten bestaaer nu ganske simpelt deri, at Fuglefængeren i Udrugningstiden med sin Haand eller med en lille Stok, som er forsynet med Krog, trækker Fuglen ud og dreier Halsen om paa den. Paa Vestmannö findes en utrolig Mængde af disse Fugle; en flink Arbeider kan saaledes her paa en Dag dræbe fra 400—600. Man kan regne sig til af den Duun, som herfra udföres, at der aarlig

*) *Nathanson*: Historisk-statistisk Fremstilling af Danmarks National- og Statshuusholdning. Kjöbenhavn 1844. Pag. 860.

paa Vestmannö alene dræbes over 200000 Söpapegöier. Foruden Fjædrene afbenyttes tillige dens Æg og Kjöd, dog kun Brystet, som enten bliver spiist friskt eller nedsaltet. Paa Grimsö og Flatö fanges ligeledes en Deel Söpapegöier; paa det sidste Sted dræbes imidlertid kun Ungerne.

Stormfuglen er dernæst den Fugl, som meest fanges paa Island. Den bygger i de steile Klippevægge, paa Afsatserne deri, de saakaldte Hylder. Fangsten bestaaer i, at en Mand fra Toppen af Fjeldet lader sig fire ned i stærke Skindremme og saaledes svævende mellem Himmel og Hav, styrende Cours med Födderne eller en egen dertil indrettet Fjeldstav, gaaer han omkring fra Rede til Rede og slaaer de flyvefærdige Unger ihjel. Denne Fangst er meget farlig og tilmed ubehagelig. Fuglen besidder nemlig et Vaaben mod Enhver, der nærmer sig dens Rede, som bestaaer i en höist ildestinkende tranagtig Vædske, hvilken den spröiter udaf Halsen mod enhver Fjende. De, som beskæftige sig med denne Fangst, maae derfor være forsynede med en særegen Klædedragt, der ikkun bruges ved denne Leilighed. Fjædrene af denne Fugl ere meget ildestinkende og gaae sjeldent i Handelen, hvorimod de benyttes af Indbyggerne selv. Ungerne afgive en meget behagelig Spise.

Den lille Maage, Havsulen, Alken og Langvien fanges især paa Papö og paa Öerne udenfor Nordlandet, Flatö, Hrisö, Grimsö og Drángö. Paa Papö saae jeg, at Maagen blev fanget paa den Maade, at Jægerne med en lang Stang, som var forsynet paa Enden med en elastisk Lökke af Hestehaar, nærmede sig til Rederne og saaledes snærede Ungerne. Alken og Langvien fanges enten ligesom Stormfuglen eller ogsaa ved Snarer, som fæstes til svömmende Bræder, hvoraf flere fastholdes til et fælleds lille Ankertoug. Havsulerne dræbes enten som Unger eller kunne undertiden slaaes ihjel, naar de ligge og sove paa Vandet.

Foruden disse Hoved-Beskæftigelser höre endnu nogle mindre væsenlige med til den islandske Huusholdning: saasom at tilberede og indsamle Brændsel, at samle islandsk Mos, tilberede forskjellige Fiskeredskaber, Skindklæder, Vadmelsklæder, at udbedre Husene osv. osv. Aaret, som paa Island kun er deelt i 2 Afdelinger, nemlig Sommeren, der regnes fra den 20de April (förste Sommerdag) til den 21de October (förste Vinterdag), og Vinteren, som er den mel-

lemliggende Tid, er regelmæssig inddeelt efter disse forskjellige Haandteringer. Ogsaa Dagens Inddeling retter sig efter den islandske Huusholdning. Den er deelt i 8 Dele, nemlig: *Midur-Morgun* ɔ: Kl. 6 om Morgenen, *Dagmál* Kl. 9, *Hádegi* Kl. 12, *Nón* Kl. 3, *Miduraptan* Kl. 6 Eftermiddag, *Náttmál* Kl. 9, *Midnætti* Kl. 12, og *Ótta* Kl. 3 om Natten*).

For endnu bedre at oplyse, hvorledes den islandske Befolkning er sammensat efter Næringsveiene, skal jeg angive, hvorledes dette Forhold var ved Folketællingen i 1840.

Af 1000 Mennesker vare:	Hver Classes Hovedpersoner og deres directe Medhjelpere.	Koner, Börn, Tyende og Andre, som forsörges af Classen.
Geistlige Embedsmænd, Kirkebetjente og Lærere	3,75	34,99
Civile Embedsmænd og Betjente	1,24	9,48
Privatiserende Videnskabsmænd, Literati og Studenter	1,75	4,69
De, som leve af Jordbrug**)	127,33	677,30
De, som have deres Næring af Söen	16,76	49,32
Den industrielle Classe	2,75	4,87
De, som leve af Handel	2,26	8,04
Dagleiere	1,24	0,65
Pensionister, Capitalister etc.	2,21	3,54
Almissenydende	34,35	"
De, som udstaae Straf i Strafanstalter	0,01	"
Andre, som ikke höre til ovenstaaende Classer	8,99	4,45

Tager man Hensyn til Islændernes forskjellige Beskæftigelser, da maa man indrömme, at de afgive flere Momenter, som ere ugun-

*) Som en Mærkelighed skal jeg anföre, at medens vi endnu have beholdt de gamle Benævnelser for Dagene i Ugen, have Islænderne tabt dem. Dagene benævnes paa islandsk: *Sunnudagr*, *Mánudagr*, *Þriðjudagr*, *Miðvikudagr*, *Fimmtudagr*, *Föstudagr*, *Laugardagr*.

**) Störstedelen af disse ere imidlertid om Vinteren ligeledes Fiskere.

stige for Sundheden. Fiskeriet staaer överst i saa Henseende. At dette i Forbindelse med det regnfulde Klima er Aarsag til den paa Island saa hyppige Rheumatisme, derom ere alle Læger enige. Fiskerne ere idelig udsatte for at faae vaade Födder; de maae ofte gaae i lang Tid med de vaade Klæder paa Kroppen, og undertiden Dagen efter trække i de samme, inden de ere blevne fuldstændigt törrede. Men en anden Ulempe foraarsages ligeledes ved Fiskeriet, nemlig Tilströmningen af den store Mængde Mennesker til Fiskerpladsene. Herved bliver Overfyldningen i Husene, der allerede i Forveien er betydelig, endnu mere foröget, og den indespærrede Stueluft derved endmere fordærvet. Det er ikkun paa faa Steder, at man har tomme Huse, som staae ledige den övrige Tid af Aaret for at modtage disse Mennesker. Paa Vestmannö, som tæller henved 400 Sjele, strömmer i Fisketiden omtrent 250 Mænd ud til Öen; og herved bliver det iforveien knapt tildeelte Luftrum af 99 Cubikfod pr. Individ reduceret til 66,8 Cubikfod. Derfor er det ogsaa, at Epidemierne rase allerstærkest i Fiskerleierne, ja Typhus synes stundom herfra at have sit Udgangspunkt. En anden Ulykke, som Fiskeriet afstedkommer, er det store Antal Mennesker, som aarlig drukner. Jeg har tidligere Pag. 88 gjort opmærksom paa, hvor forbausende stort dette Antal er paa Island, samt med hvilken Nöiagtighed Havet hvert Aar indkræver denne Tribut.

Skjöndt der vanskelig vil kunne raades Bod paa de fleste skadelige Potenser, som Næringsveiene afgive, troer jeg dog, at der med Hensyn til Fiskeriet vil kunne udrettes Noget. Den herved frembragte Overfyldning, som uomtvistelig er den skadeligste Virkning, vil saaledes vistnok kunne forebygges ved bedre Politie-Foranstaltninger; hvorvidt der vil kunne raades Bod paa den hyppige Drukning, er derimod Noget, jeg maa overlade Sagkyndige at afgjöre.

Fra Hö- og Qvægavlen have enkelte Sygdomme ligeledes deres Udspring. Alle de islandske Læger ere nemlig enige i, at den paa Island saa hyppige Menostasie fremkaldes derved, at Qvindfolkene gaae med bare Födder i de vaade Enge, naar de rive Hö, en Anskuelse som synes meget rimelig. Jeg skal desuden tilföie, at iblandt Mandfolkene er *lumbago rheumatica* overordentlig hyppig paa denne Tid. Selve Faarerygten er undertiden forbundet med directe Fare,

deels naar Faarene skulle opsöges paa steile Fjeldtinder, deels naar Taage pludselig overrasker Hyrden paa Fjeldene, hvorved han udsættes for at fare vild og saaledes omkomme; det Samme skeer endnu lettere i Sneefog. Endelig maa jeg bemærke, at den for Island eiendommelige Sygdom *Handardofi* foranlediges af Overanstrængelse ved forskjellige Arbeider, navnlig ved at roe, kjerne Smör og male Korn*).

At Fuglefangsten ofte er en farlig Jagt, har jeg allerede antydet, og at mange dristige Fuglefængere aarlig maae böde med Livet, viser det store Antal af dem, som paa Island omkomme ved ulykkelige Hændelser (jfr. Pag. 91). Paa samme Sted har jeg ligeledes gjort opmærksom paa, hvorledes Islændernes daglige Beskæftigelser afpræge sig i deres Dödelighedsforhold, hvorledes de industriedrivende Qvinders Livsvarighed paa Nordlandet var ugunstigere end paa Sönder- og Vesterlandet, hvor Qvindfolkene ingen Industrie drev; hvorledes Vesterlandet, med dets största Antal Fiskere, afgav en slettere Livsvarighed for Mandfolkene end Sönder- og Nordlandet osv. Men det meest slaaende Beviis paa Næringsveienes Indflydelse paa Sygeligheden og Dödeligheden har jeg fundet paa Vestmannö. Jeg har allerede omtalt, at Aaret heelt igjennem er regelmæssig inddeelt efter de forskjellige daglige Beskæftigelser. Nu er det netop Tilfældet paa Vestmannö, at Hyppigheden af den sammesteds grasserende Börnesygdom, *trismus neonatorum*, staaer i et bestemt Forhold til Aarstiderne og Maanederne, men ikke i et saadant, som paa nogen Maade kan tydes at være afhængigt af klimatiske Aarsager. Denne Sygdom er nemlig sjeldnest i Juni Maaned, den Tid, hvor der ingen ureenlige Beskæftigelser foretages inde i Husene, Ildebrændselen forholdsviis er bedst og Overfyldningen mindst. Herfra stiger Dödeligheden jevnt i samme Grad, som de daglige Beskæftigelser frembyde flere og flere ugunstige Potenser, indtil det naaer sit maximum i Marts, som er den bedste Fiskemaaned, men tillige den, hvor Overfyldningen og Ureenligheden i og udenfor Husene er störst. Forskjellen mellem Dödeligheden i Juni og Marts er temmelig betydelig, idet nemlig Dödelighedsforholdet i den förste Maaned er 0,543 og i den sidste 0,831.

*) Paa Island bruges i Almindelighed Haandqværne.

§ 7.

Islændernes Constitution, Temperament og Nationalcharakteer.

Islænderen har af Naturen en robust Constitution; de Fleste ere velvoxne og vel skabte; overmaade sjeldent træffer man Skjæve eller Pukkelryggede iblandt dem. Dette er ikke engang Tilfældet paa de Steder, hvor Rhachitis findes, da denne Sygdom her sjelden efterlader blivende Deformiteter, men i Almindelighed er forsvundet med det 5te, 6te Aar, uden at efterlade Spor. Det vilde ikke være uinteressant at faae et Udtryk for Normalhöiden paa Island, den man almindelig antager for större end den danske. Jeg har vel heri gjort flere Undersögelser, men da de indbyrdes gave meget afvigende Resultater, og Antallet tilmed ikke er stort, tör jeg ikke gjöre nogen Slutning deraf. Ligeledes har jeg sögt at indsamle Materiale til Bestemmelse af Tidspunktet for Menstruationens Indtrædelse, men ogsaa disse Undersögelser gave indbyrdes meget afvigende Resultater, saa at jeg heller vil vente med at offentliggjöre dem, indtil jeg faaer samlet et större Materiale, hvorom jeg har Löfte. Derimod skal jeg gjöre opmærksom paa en Særegenhed, som jeg troer at have opdaget ved den islandske Constitution. Min Erfaring er vel ikke bygget paa mange Data, men de have næsten alle givet det samme Resultat. Det lader nemlig til, at den islandske Blodvarme er större end den almindelige. Menneskets indre Varme er mellem 36,5°—37° C. og antages for at være eens i alle Zoner samt temmelig ligelig for alle Aldere, undtagen Nyfödte. Med et meget fiintfölende Thermometer, der var indrettet til dette Brug og som iforveien var sammenlignet med nogle fortrinlige Instrumenter, har jeg paa 12 fuldkommen sunde Individer undersögt Temperaturen i Mundcaviteten. Den var hos En, 23 Aar gl., 37,3°; hos En, 18 Aar gl., 37,5; hos En, 17 Aar gl., 37,2; hos En, 19 A. gl., 37,5; hos En, 24 A. gl., 37,0; hos En, 20 A. gl., 36,5; hos En, 18 A. gl., 37,8; hos En, 17 A. gl., 37,6; hos En, 19 A. gl., 36,8; hos En, 37 A. gl., 37,4; hos En, 23 A. gl., 37,5 og hos En, 20 A. gl. 37,2. Dette giver et Middeltal af 37,27° C.

Paa Island er det en almindelig antaget Mening, at Indbyggerne der paavirkes mindre end Andre af forskjellige Slags Medicamenter,

især Bræk- og Laxeermidler. Dette, som forresten skal gjelde om flere Landbefolkninger, er vistnok i höi Grad Tilfældet med Islænderne, og er rimeligviis en Fölge af de udelukkende kolde Spiser, som der nydes; men, at Islænderne skulle behöve en 3dobbelt, eller, som Nogle ville, endog 4dobbelt saa stor Dosis som Andre, er ugrundet. Jeg vil ligeledes gjöre opmærksom paa Noget, som jeg antager for charakteristisk ved det islandske Physiognomie. Man seer nemlig som oftest hos en Islænder mere af det Hvide i Öiet end hos andre Folk; herved faaer deres Ansigt noget Lyttende eller Spændt ved sig.

Som bekjendt satte vor nordiske Fortids Damer ikke saa megen Priis paa Skjönhed hos Mandfolkene som paa en anseelig Væxt, en stolt og mandig Holdning og et ved Styrke og Behændighed uddannet Legeme. Det er sjeldent at træffe et smukt Ansigt paa Island, især blandt Mandfolkene; og dette bliver maaskee end mere iöinefaldende ved deres totale Mangel paa Omsorg for Legemets Ydre. Derimod sætter Islænderen endnu höi Priis paa Behændighed og Legemsstyrke. De Gamles Brydningskonst har endnu vedligeholdt sig, ja dette er saa at sige den eneste Fornöielse, man der kjender. Hvor flere unge Mennesker findes samlede, varer det ikke længe, för de begynde at brydes; man över sig heri fra Barndommen af, og Mange have bragt det vidt i denne Konst. Jeg har aldrig seet, at disse Brydninger have udartet til Slagsmaal, ikke engang paa Fiskerpladsene, hvor Vedkommende ofte have været berusede. Deres Behændighed have de ofte Anledning til at vise, ved Fjeldstigning, Ridning o.s.v.; derimod forstaae meget Faa at svömme, skjöndt dog denne Konst stedse har været almindelig i Norden, ja i gamle Dage endog skal have været udövet af vore nordiske Mödre*).

Det islandske Temperament er cholerisk-melancholsk, maaskee med en Tilsætning af lidt Phlegma. Ro og Alvor er et Hovedtræk hos den hele Nation. Hermed være det ikke sagt, at der ikke skulde findes Sangvinikere iblandt dem, men hiint Temperament bliver dog prædominerende, selv for det andet Kjön. Dette afpræger sig ogsaa

*) Jfr. *Engelstoft:* Forsög til en Skildring af Qvindekjönnets Kaar hos Scandinaverne för Kristendommens Indförelse. Kjöbenhavn 1799 p. 84.

i Nationalcharakteren. Islænderen besidder en vis Seighed og Udholdenhed i at forfölge sit Maal; han gaaer vel af Veien for Fare, men uden derfor at tabe sit Maal af Sigte. En vis Forsigtighed er ham egen baade i Omgang indbyrdes og navnlig ligeoverfor Fremmede. Ja dette er ligefrem en Leveregel, som paa de fleste Steder indprentes Börnene. Man kommer her uvilkaarlig til at tænke paa *Odins* Höisang (*Hávamál*), hvor ligeledes denne Varsomhed og Forsigtighed mod Fremmede stærkt anbefales. Islændernes mangeslags farefulde Beskæftigelser give dem ofte Leilighed til baade at vise Mod og Aandsnærværelse; men i Almindelighed er Islænderen ikke dristig; han vil först undersöge Terrainet. Islænderne ere paastaaelige, trættekjære og stærke i at forfölge deres Ret. Der gives endnu mangfoldige Processmagere og Procuratorer iblandt dem. Heri ligne de aldeles deres Forfædre. Jeg vil blot minde om de utallige Familiestridigheder i Republikens Tid; ja i Sagatiden blev det endog anseet for en Dyd at være paastaaelig og stærkt at holde paa sin Ret.

Dersom den oprindelige skandinaviske Nationalcharakteer har været en vis Höimodighed, en stærk Varme for Venskab, Trofasthed og ædel Tænkemaade, da er Islænderen maaskee vanslægtet noget fra Forfædrene. Men man maa ogsaa betænke, at forskjellige Omstændigheder kunne have bidraget hertil, navnlig Tabet af Friheden, Christendommens Indförelse, de mangfoldige uhyre Landeplager og navnlig de fordærvelige Handelsmonopoler, hvorunder Landet hidtil har sukket*). Et mindre behageligt Træk, som Nationalcharakteren herved har faaet, er en afgjort Mistænkelighed og en vis lavere Diplomatie eller retter sagt Snuhed. Det er först og fremmest mod Kjöbmændene, at denne Tænkemaade lægger sig for Dagen, dernæst mod de juridiske Embedsmænd, baade deres egne og de danske, og overhovedet mod alle Fremmede, især de Danske. I det Hele er Stemningen mod Danmark ingenlunde gunstig. Islænderne synes hverken at have Sympathie for Danmark ligesaalidt som for Norge; de bryde sig kun om sig selv. Denne Unaturlighed har sin Grund i

*) Handelen er nu ikke mere noget Monopol hverken for Regeringen eller noget enkelt Compagnie, men den er heller ikke frigivet for alle Nationers Skibe.

Folkets overdrevne Nationalforfængelighed, og finder sin Næring ved den patriotiske Ungdoms idealske Bestræbelser for at tilbageföre den gyldne Oldtid. Jeg vil forresten gjöre disse Patrioter, hvis Anskuelser overhovedet ikke deles af de modnere oplyste Islændere, opmærksom paa, at det er umuligt for et Folk at reproducere sin Oldtid, at det ikke engang er nyttigt, men at det derimod kommer an paa at bygge paa sin Fortid og bestandig at bygge videre. Men netop i denne Retning have mange af den danske Regerings velmeente Foranstaltninger strandet, nemlig paa Folkets stærke Vedhængen ved det Gamle.

Forresten maa man i höi Grad undre sig over, at uagtet de mange uheldbringende Forandringer, som Landet har gjennemgaaet, de mange Ulykker af Hungersygdomme og Epidemier, som betydeligt have lammet Nationens Kræfter, dette lille Folk endnu har bibeholdt saa Meget af sin Primitivitet. Dette finder ikke alene sin Forklaring i Landets isoleerte Beliggenhed, men hovedsagelig deri, at Folket bestandig har levet og endnu lever mere i sin Fortid end i sin Nutid, mere i sine Sagaminder end i Naturen. Man vil derfor paa Island forbauses over at træffe en oplyst Nation, som i saa mange Henseender fuldkommen staaer paa Oldtidens Standpunkt. Det har altid for mig været af en særegen Interesse at undersöge, i hvilke Punkter især Folkets Charakteer, Levemaade og Sæder have forandret sig fra Oldtiden. Allerede tidligere har jeg givet nogle Hentydninger hertil, og man vil ikke fortænke mig i, at jeg her gjör en lille Digression, for at fortsætte denne Sammenstilling.

Hvad der især charakteriserede vore hedenske Forfædre, var det ubetingede höie Begreb om Tapperhed som den höieste Dyd, der igjen affödte hiin magelöse Dödsforagt; det var den höie Priis, hvori Skjaldekonsten stod, Fostbroderskabet med den dertil knyttede Blodhevn, den eiendommelige Gjestfrihed, hele Opfostringsvæsenet, det Lovlige i at udsætte Börn, Hestekjödsspisen o.s.v. For Islænderne specielt har man anfört deres store Interesse for Fædrenes Minder, den Smag og Sands for boglige Sysler, som gjorde, at dette Folk paa en Tid, da hele Europa var nedsænket i et totalt videnskabeligt Mörke, nedskrev Traditionerne, der saaledes ere blevne opbevarede for Efterverdenen, samt endelig Folkets Kjærlighed til Modersmaalet,

som bevirkede, at man der skrev paa Islandsk, medens alle Andre skrev paa Latin.*)

Det er naturligt, at Christendommens Indförelse har frembragt mange Forandringer heri; saaledes er det nu rimeligt, at man ikke længer anseer Tapperheden for den höieste Dyd.**) Imidlertid varede det længe, för de hedenske Skikke forsvandt paa Island, og man finder f. Ex., at Islænderne ikkun antoge Christendommen paa den Betingelse, at de maatte beholde Frihed til at spise Hestekjöd og udsætte deres Börn.***) Jeg har tidligere omtalt, at Hestekjödsspisen, uagtet Alt, hvad de katholske og protestanstike Geistlige have ivret derimod, endnu har vedligeholdt sig paa enkelte Steder. Vel er det ikke mere Tilfældet, at Islænderne udsætte deres Börn, Noget, som forresten selv i Oldtiden, uagtet det var tilladt ved Lov, blev anseet for Haardhjertethed; men en særegen Opamningsmethode findes endnu paa Island, hvori jeg idetmindste ikke kan see Andet end Spor af hiin gamle hedenske Grumhed. Först og fremmest er Island, saavidt jeg veed, det eneste Land i Europa, hvor Mödrene ikke selv opamme deres Börn. Man finder heller intetsteds i Sagaerne Spor til, at dette forhen har været almindelig Brug i Landet.†) Men det endnu mere Unaturlige bestaaer deri, at Moderen, saasnart hun kun vel kar födt, overgiver sit Barn til den nærmest boende Kone, der har betjent hende ved Födslen. Det spæde Barn overlades altsaa i fremmede Hænder, og hvorledes de stakkels Börn behandles hos disse saakaldte Jordemödre, hvor en gammel Kjærling sættes til at passe dem, kan man let tænke sig. Islænderne opnaae altsaa herved i Grunden det Samme som ved at udsætte Börnene. Forskjellen er den, at de nu paa en mere indirecte Maade slaae dem ihjel, hvorimod man tidligere heri ansaae sig for at være

*) Jfr.: Om Islands Stilling i det övrige Skandinavien, et Foredrag, holdt i skandinavisk Selskab af *Gr. Thomsen.* Kbhvn. 1846.

**) Tydskerne, som i deres usande Opfattelse af saa mangfoldige Ting beskylde de Danske for Barbarie, staae naturligviis i den Tro, at Islænderne endnu ere Hedninger eller Vildmænd. Idetmindste seer man i *Schnurrers* Charte über die geographiske Ausbreitung der Krankheiten; 1827, — at Öen Island ikkun er betegnet med det Ord „Berserker."

***) *Islendingabók* Ara Þorgilssonar p. 12 (Islendínga Sögur, 1ste Bind. Kbhvn. 1843.)

†) *Engelstoft* a. St. p. 252 angiver forresten, at det var almindelig Brug i Norden, ligesom *Tacitus* anförer det Samme om Germanerinderne.

i sin lovlige Ret. Dette er saa meget mere besynderligt, som man ingenlunde kan tilskrive Islænderne Mangel paa Kjærlighed til deres Börn; tvertimod de holde meget af dem, og de Faa, der have overstaaet det förste Livsaar, blive vel opdragne.

Man tager Feil, naar man troer, at Lidenskaberne hos Nordboen ere mindre stærke end hos Sydboen. Hos Islænderne ere Lidenskaberne baade stærkere, dybere og grundigere end hos de fleste af Europas forfinede Nationer. Og ihvorvel Fostbroderskabet og Blodhevnen er forsvundet paa Island, saa er dog der Fölelsen for Venskab endnu varm, men tillige Had og Hevngjerrighed stærk og vedholdende. Jeg skal anföre et charakteristisk Træk som Exempel paa en Gnist af den gamle Blodhevn. Det forefaldt for nogle Aar tilbage. Der skulde da henrettes en Forbryder, som havde indebrændt en Mand. Man ventilerede noget om Executionen og tænkte paa at sende ham ned til Danmark, da den Dræbtes Broder omsider meldte sig og tilböd sig at ville gjöre det af med Forbryderen.

Islænderne udmærke sig endnu ved deres overordentlige Gjestfrihed, og omendskjöndt det vel ikke endnu er Brug, at de medgive den Fremmede rige Gaver ved Afreisen, saa kan man altid være vis paa at finde den bedste Modtagelse, uden at man her behöver nogetsomhelst Anbefalingsbrev eller deslige. Man er altid sikker paa, naar man forlader en islandsk Bolig, at Verten sadler sin Hest og fölger En et godt Stykke paa Veien. Der findes over hele Island ingen Gjestgiversteder, og da nu Islænderne ere meget paa Reiser, saa benytter man sig gjensidig af den Skik at modtage alle Fremmede i sit Huus, beverte dem og lade dem ligge Natten over uden Betaling. Vel er det gamle Opfostringssystem ophört paa Island, men det er dog der langt hyppigere Brug end f. Ex. hos os, at Börn opfostres udenfor deres Forældres Huus. Nu er dette vistnok meest Tilfældet med de forældrelöse og fattige Börn; men hvor disse opfostres, betragtes de som Husets egne, og opdrages i enhver Henseende saaledes. Denne smukke Skik har til Fölge, at mange mindre formuende Böndersönner paa denne Maade kunne holdes til at studere.

Omendskjöndt Island i productiv literær Henseende er gaaet tilbage, saa er alligevel Læselysten der udbredt i en Grad som vist-

nok hos ingen anden Almue. De lange Vinteraftener tilbringes med at höre Sagaerne oplæses; aldrig blive de kjede heraf; ja mange fattige Omlöbere finde ofte deres Bröd ved at gaae omkring og oplæse Sagaer eller ved at declamere rimede Vers, hvorved man just ikke strax skal tænke paa en italiensk Improvisator, da disse Fremsigelser tvertimod som oftest ere meget monotone. Det er forresten ikke blot Sagaerne, men overhovedet alle Böger, de kunne faae fat paa, som de gjennemlæse, og det med en Eftertænksomhed, som man maa beundre, selv i Fag, til hvis Forstaaelse man skulde troe, at et særegent Forstudium var nödvendigt. Man træffer vist meget faa Islændere, som ikke kunne læse, og ligeledes faa, som ikke kunne skrive. Derimod er det mindre hyppigt, at de forstaae at regne godt, endskjöndt der paa den anden Side findes enkelte endog mathematiske Talenter iblandt dem. Den islandske Almuesmand udmærker sig ligeledes ved en sund Forstand og en ualmindelig Eftertænksomhed. Jeg er oftere bleven frapperet over deres træffende Raisonnements i forskjellige Retninger; de ere derfor ogsaa gjerne noget selvkloge. Kun i een Henseende synes de at raisonnere mindre fornuftigt, nemlig i Forklaringen af Naturphænomenerne, og besynderligt er det, at dette Land, som netop indbyder til Naturstudium som ikkun faa, ikke har leveret en eneste Naturforsker; thi den for tidlig afdöde *Jonas Hallgrimsson* var vistnok större som Digter end som Naturforsker. I det Hele er Island et talende Beviis for, hvor lidet selv en stærk udpræget Naturomgivelse formaaer at virke ind paa eller forandre Folkecharakteren, hvilken derimod, som *Schouw* med Rette bemærker, maa ansees at have sin rette Jordbund i Historien og Sproget.*)

Skjöndt deres eget Land er dem Centrum i Alting, saa mangle Islænderne dog ikke Interesse for hvad der passerer i den övrige Verden. Ved flere Tidsskrifter, som udgives af nogle islandske Studenter i Kjöbenhavn, holdes de bestandig á jour med Begivenhedernes Gang i Europa. Hiin udbredte Læselyst er forresten ikke indskrænket til Mændene alene, men ligesaa stærk hos Qvind-

*) Skandinaviens Natur og Folk, et Foredrag, holdt i det skandinaviske Selskab. Kjöbenhavn 1845.

folkene; og det har i höi Grad undret mig, at enkelte af disse selvoplærte Jordemödre endog have citeret mig Steder af medicinske Afhandlinger, som findes hist og her i deres indenlandske Tidsskrifter. Det er i saa Henseende værd at lægge Mærke til, at vore nordiske Mödre heller ikke, som saa mange af Oldtidens Qvinder, vare udelukkede fra boglige Sysler. *Engelstoft* bemærker udtrykkelig a. St. p. 77, at vore Oldmödre havde det forud for deres germaniske Medsöstre, at de Alle, idetmindste de bedre opdragne, forstode baade at læse og skrive Runer, hvilket man ofte nok træffer Exempel paa i Sagaerne. Man har saa meget mere Grund til at undre sig over denne Islændernes Læselyst, som man maa betænke, at der aldeles ingen Almueskoler findes i Landet. Al Underviisning skeer hjemme i Forældrenes Huus, og den eneste offentlige Control bestaaer deri, at Præsten eengang aarlig reiser rundt i Sognet for at höre og examinere alle Börnene i hver Familie. Men Islænderne sætte en Ære i at opdrage deres Börn godt; ved hiin indbyrdes Underviisning bliver Baandet stærkere imellem Forældre og Börn; disse blive tidlig vante til at höre paa og tage Deel i de Ældres Samtaler, og derfor ogsaa tidligere modne. Jeg er aldeles overbeviist om, at Oplysningen vilde forfalde, hvis der blev indfört Almueskoler paa Island, hvilket ikke engang heller lod sig udföre. Derimod var det at önske, at Læseselskaber eller Bibliotheker med almeennyttig, velvalgt Leetüre bleve henlagte til flere af de större Kirker. — Jeg tager efter det Ovenstaaende derfor ikke i Betænkning at ansee den islandske Almue for den meest dannede i Europa, idet jeg ved Dannelse ikke forstaaer en bestemt Sum af tillærte Kundskaber og Færdigheder, men en vis harmonisk Udvikling af Forstand og Hjerte.

Islænderne holde endnu, jeg kan gjerne sige, med en overdreven Ængstelighed paa deres Sprog, og med megen Kraft og Udholdenhed vide de ogsaa at haandhæve dette. Derved bliver det forklarligt, at det nuværende Islandsk er saa overmaade lidt forskjelligt fra Sagasproget.

At vore Forfædre satte megen Priis paa Strengeleg og Musik og selv udövede denne Konst, fremgaaer af flere Steder i Sagaerne. Heri ere Islænderne ikke blevne deres Fædre lige; det er et aldeles umusikalsk Folk. Man kan i det Hele sige, at Islænderen er blottet

for Smag; hvilket endog gjelder om Flere af de mere Dannede iblandt dem, hvorpaa jeg har havt mange Exempler. Dette maa saa meget mere forundre Enhver, som man veed, at Smagens Ypperstepræst, en af Europas störste Billedhuggere, af Herkomst var en Islænder. Hvad der paa Island meest frapperer en Fremmed, bliver derfor ogsaa den uhyre Contrast, man der finder mellem den egentlige Aandscultur og den saakaldte ydre Cultur. Man begriber ikke, hvorledes Sindet kan være oplagt til Studier i disse usle Boliger, hvor man snarere skulde troe, at Aanden maatte aldeles nedkues og slöves.

Jeg har tidligere omtalt, at Islænderne endnu have vedligeholdt deres gamle Brydningskonst *(glíma)*; men de övrige Lege, som vore Forfædre udövede, saasom Bueskyden, Boldspil o.fl.a. ere derimod forsvundne. Skielöben kjendes kun paa meget faa Steder paa Nordlandet. Schack og Bretspil er heller ikke meget almindelig, omendskjöndt de fleste Reisende fortælle det Omvendte. Allerede forhen har jeg gjort opmærksom paa, at de Gamles Afbenyttelse af Bade aldeles er gaaet af Brug; ikkun Benævnelsen *Baðstófa* er bleven tilbage; men dette Udtryk om Familiens sædvanlige Opholdsværelse indeholder nu en stærk Modsigelse.

Af ældre Skikke have kun enkelte vedligeholdt sig. Det er saaledes endnu bestandig Skik, at Frieren skal give sin Fæstemö Morgengave Dagen efter Brylluppet, en Gave, hvortil Konen har forlods Ret efter Mandens Död*); men derimod er det nu gaaet af Brug at give Fæstegave *(Mundr)***). Ligeledes har den Skik endnu vedligeholdt sig at give Börnene *Tannfé*, som bestaaer deri, at den, der opdager den förste Tand, skal give Barnet en Foræring. Forresten holde Islænderne for Tiden ikke meget hverken paa Skikke eller Ceremonier. Man kommer der ind i Verden uden Prætension, gifter sig uden videre Omstændigheder og gaaer ud af Verden uden synderlig Omkostning.

---

*) Denne Skik findes endnu paa Landet i Sverrig; Jfr. den svenske Lovbog: Giftermåls-Balken Cap. 9.

**) Heraf kommer rimeligviis det danske Ordsprog: „Morgenstund har Guld i Mund", som egentlig burde hedde: „Morgenstund bringer Guld i Fæstegave", eller „Guld i Haand". Det islandske Ord *mundr* betyder nemlig i poetisk Stiil ogsaa „Haand", hvorimod det danske „Mund" hedder paa islandsk „*munnr*", i Dativ „*munni*".

Med Rette bedömmer man et Folks Dannelsestrin efter den Maade, hvorpaa Qvinden behandles. Deri stode Skandinaverne saa höit over den övrige Oldtids Nationer, og deri staaer igjen Nutiden saa höit over Oldtiden. Ogsaa i denne Retning ere Islænderne blevne tilbage, uden at jeg dermed vil sige, at de ikke vide at vurdere Qvindens Værd. Men vist er det, at der kun gives faa civiliserede Folk i Europa, hvor Qvinden maa arbeide saa meget som her. Hun maa ikke blot besörge Alt til Huset henhörende; hun maa sye Skoe, Klæder, rive Hö, passe Kreaturene, ja paa enkelte Steder endog gaae paa Fiskeri og Fuglefangst; hun maa i det Hele opvarte Mændene, hjelpe dem til at klæde sig af o. s. v. Dette maa tjene til en Slags Undskyldning for, at de islandske Mödre ikke kunne varetage deres förste og fornemste Pligt selv at opamme deres Börn. Idetmindste har jeg talt med Flere, som have forsikkret mig, at de vel havde Lyst dertil, men at det ikke kunde gaae an, da ellers Huusholdningen aldeles vilde gaae i Staa. Overhovedet er Manden Herre i sit Huus, og hans Myndighed er stor; ligesaa er Börnenes Respect for Forældrene usvækket.

For at komme tilbage til Islændernes Nationalcharakteer, da skal jeg endnu bemærke om dem, at de ere meget indesluttede i sig selv, sjelden aabne, navnlig aldrig mod Fremmede. Men have de först faaet Fortrolighed til En, da er deres Hengivenhed igjen ubetinget. Den danske Aabenhed og Troskyldighed mod Fremmede, som Tydskerne kalde Dumhed, kjende Islænderne ikke noget til. Flere Reisende have angivet Islændernes Hengivenhed for deres Övrighed og Regering som noget Charakteristisk hos dem. Dette er nu ikke Tilfældet, ligesom i det Hele Respect for Loven vist ikke udmærker dette Folk. Der gaaer en stærk demokratisk Retning og en sund Lighedsfölelse gjennem den hele Nation. Republikens Tid staaer for dem som deres Guldalder. Indbyrdes tiltale de Alle ved Fornavn og ved Du; selv deres höieste Embedsmænd omtale de altid ved Fornavnet.*) Dog i enkelte Retninger er denne Lighedsfölelse udartet. Der finder saaledes et besynderligt Forhold Sted mellem Huusbonde og Tyende, hvilket sidste aldeles ikke har noget Begreb om Lydighed; man maa tigge sig enhver Tjeneste til, og man er

*) Præsterne ere, besynderligt nok, de eneste Embedsmænd, som i daglig Tale tituleres; man benævner dem altid ved Titelen *Sira*.

kun vis paa at faae sit Önske opfyldt, saafremt det harmonerer med Vedkommendes Anskuelser; er han af en anden Mening, da gaaer han efter sit eget Hoved. Der findes ingen Soldater paa Island.

Man har beskyldt Islænderne for Sandselighed, rimeligviis paa Grund af det store Antal uægte Börn, som der födes. Jeg har tidligere p. 95 omtalt, at man fra dette Forhold ikke ligefrem tör slutte til Usædelighed. I Oldtiden blev det at beröve en fribaaren Mö sin Ære anseet som en af de groveste Forbrydelser, der straffedes paa Livet eller med Landflygtighed*); alligevel ere der mange Facta, som tale for, at Usædeligheden i ældre Tider var langt större end den nu er. — Da Islænderen i sin hele Retning er mere indadvendt, saa fölger deraf tillige, at det ikke er nogen praktisk Nation. Vel have Naturforholdene nödt dem til at gjöre forskjellige eiendommelige Opfindelser, men de forstaae dog langtfra at före sig Alt til Nytte og Behagelighed, hvad Tid og Sted frembyder. Der gives mange endog udmærkede mechaniske Talenter iblandt dem, men de fortabe sig hyppigst i Snurrepiberier.

Det er vanskeligt at afgjöre, om der findes en stærk religiös Retning hos dette Folk. Deres hele Ritus har endnu et katholsk Sving, hvilket viser sig i de mangfoldige Kirker, hvoraf nogle ikkun ere at ansee som Huuscapeller, i den tidlige Daab, Höitideligholdelsen af enkelte katholske Helligdage o.s.v.; paa enkelte Steder skal endogsaa det eenlige Skriftemaal endnu finde Sted. Dersom det at gaae flittigt i Kirke er et Tegn paa Religiösitet, saa ere Islænderne meget religiöse. Imidlertid fremtræder Religionen der mere i Livet end paa mange andre Steder, hvilket navnlig er Tilfældet med Bönnen. En Baad gaaer saaledes aldrig fra Land, för hele Mandskabet med blottede Hoveder har forrettet sin Bön; og det er smukt at see, hvorledes paa den förste Dag, da Fiskeriet skal begynde, alle Baadene lægge ud i Havnen, for at Fiskerne kunne holde deres Andagt.

Der hersker endnu megen Overtro paa Island, men besynderligt nok dreier denne sig her mindst om Naturgjenstande og har ikke det poetiske Sving som i det övrige Norden. Medens Almuen

---

*) I *Arngrimur Jonssons* Crymogæa p. 89 fastsættes fölgende Straffe: for at kysse en Mö mod hendes Villie — Landflygtighed; for at kysse hende med hendes Villie — 3 Mark. Voldtægt af en fribaaren Mö straffedes paa Livet; af en Frigiven med Landflygtighed og af en Slavinde med 3 Mark.

paa mangfoldige Steder baade i Norge, Sverrig og Danmark befolker Naturen med Alfer, Nisser, Huldrer og Nökker, Skogselfvor, Tomtar, Pyslingar, Strömkarle og hvad alle disse Phantasiens Aander hedde, som sukke efter Forlösning, saa finder man paa Island meget lidt Tilsvarende hertil, maaskee med Undtagelse af Vesterlandet. De fleste locale Sagn ere her fra en senere Tid og just ikke meget poetiske. Til enkelte Floder og Strömme knytte sig nogle overleverede kluntede Sagn om forskjellige Uhyrer. Derimod findes der endnu paa mange Steder, navnlig paa Vesterlandet, Spor af den gamle hedenske Overtro og Hexeri, som især gjorde sig gjeldende paa 2 Maader, gjennem Trylle-Runer og Trylle-Formularer (*Galdra*). Saadanne Galdremænd kan man endnu træffe paa flere Steder. Ligesaa findes der megen Overtro i det hele eiendommelige islandske Qvaksalvervæsen, som jeg senere omstændeligt skal afhandle.

For at gjöre den medicinske Anvendelse af denne Undersögelse, vil jeg bemærke Fölgende. Naar man vil före et langt Liv, maa man tillige söge at före et behageligt Liv. Af alle psychiske Potenser er ingen saa skadelig som et sorgfuldt, misfornöiet og vrantent Humeur, ingen saa gavnlig som et let, ligeligt og muntert Sind. Sorg og Græmmelse afspeiler sig i mange Slags Sygdomme, om det end ofte undgaaer den mindre skarptseende Læge. Og derfor ere uskyldige selskabelige Fornöielser i hygieinisk Henseende et vigtigt Middel til Sundhedens Vedligeholdelse. Det er i saa Henseende beklageligt, at man paa Island ikke har synderlig Sands herfor. Dette ligger vel for en Deel i Landets adspredte Befolkningsforhold, thi hver Familie udgjör i Grunden en lille Stat for sig selv; men desuden hidrörer det fra hele den islandske Huusindretning, der ikke engang tillader Familien at spise i Fælledsskab. Selv paa de Steder, hvor Befolkningen er tættere, paa Handelsstederne f. Ex. synes Trangen til indbyrdes Samliv ikke at være stor. Læsning, Brydning og Ridning er som sagt de eneste Fornöielser, man kjender paa Island. Alligevel maa det selskabelige Liv have været mere udviklet i Fortiden. De saakaldte *Glæder*, en Art Julestue, og *Vikivikar*, en Slags Synge-Concert, vare tidligere almindelig i Brug, men ere desværre nu aldeles forsvundne.*)

*) *M. Stephensen* i sin Bog „Island i det 18de Aarhundrede. Kjöbenhavn 1808“.

Det er en vanskelig Sag at paapege, hvorledes et Folks Constitution, Temperament og hele Gemytsretning virker ind paa dets Sundhedstilstand. Man kommer saa let her ud paa Hypothesernes vide Mark. Tidligere har jeg allerede berört, hvorledes Folkets religiöse Overtro afspeilede sig i de islandske Sindssygdomme. At Antallet af Idioterne paa Island er saa uforholdsmæssigt stort, er rimeligviis ligeledes begrundet i en eller anden psychisk Potens. Jeg har ogsaa forhen gjort opmærksom paa den Særegenhed, at Hysterie, som er en meget hyppig Sygdom paa Island, oftest der findes complicceret med Hypochondrie eller Melancholie; og man vil nu vist indrömme, at det uden al Tvivl er det glædelöse Liv, som de fleste islandske Qvinder maae före, der er Anledning hertil. Ligesaa har jeg omtalt, at Nervesygdommene i det Hele ere meget hyppige paa Island, hvilket man havde Grund til at undres over, naar man alene tog Hensyn til Islændernes simple, ukonstlede Levemaade. Ogsaa dette turde nu finde sin Forklaring i det Ovenstaaende. Videre tör jeg ikke gaae i denne Undersögelse.

fortæller p. 280, at ved det 18de Aarhundredes Begyndelse en Fuldmægtig hos Sysselmand *P. Vidalin* forböd *Glæden* til Jörva-Gaard ved Dom, fordi man beregnede Productionen af den næstforegaaende *Glæde* sammesteds til 19 Börn.

V.

DET ISLANDSKE MEDICINALVÆSEN.

Det islandske Medicinalvæsen skriver sig fra 1652, den Tid, da de 4 Hospitaler for Spedalske bleve oprettede. Dog fik Landet ikke sin förste Landphysikus för i Aaret 1760. I dennes Instrux hedder det blandt Andet, at han skulde oplære nogle unge lærenemme Mennesker i Lægevidenskaben, hvoraf Landets 4 Fjerdinger efterhaanden kunde forsynes hver med 1 Læge. Disse saaledes oprettede Fjerdingschirurgicater bleve senere besatte med Læger, der vare ordentlig oplærte i Kjöbenhavn, og lidt efter lidt bleve et Par nye Districter föiede til. Der findes nu i det Hele, foruden Landphysikus, 7 offentlig ansatte Læger. Landphysikus er tillige Districtslæge i Guldbringe, Kjose- og Borgerfjords Syssel. Vestmannö udgjör et Lægedistrict for sig. Rangervalle-, Arnæs- og Vesterskaptafjelds-Syssel udgjör det 3die Lægedistrict; Österskaptafjelds- og begge Mule-Syslerne udgjöre det 4de, Thingö-, Öfjords- og det Östlige af Skagefjords-Syssel det 5te, Hunevands- og det Vestlige af Skagefjords-Syssel det 6te*), Bardestrands-, Isefjords- og Strande-Syssel det 7de og Myre-, Sneefjeldsnæs- og Dale-Syssel det 8de.

§ 1.

Lægernes Stilling paa Island.

De islandske Lægers Stilling er i höi Grad utilfredsstillende. Dette hidrörer deels fra Districternes uforholdsmæssige Störrelse, der

*) Lægen i dette District, som i flere Aar opholdt sig der som privatiserende Læge, er egentlig ikke Districtslæge, men har i de senere Aar nydt samme Gage som disse.

gjör det umuligt selv for de samvittighedsfuldeste Læger at opfylde deres Pligt; deels har det sin Grund i forskjellige Inconvenienser ved Indbyggernes Levemaade, som lægge Lægerne mange Hindringer i Veien; tilmed ere de islandske Læger overordentlig slet gagerede, og Honoraret for privat Praxis er kun ubetydeligt. Det er allerede længe blevet anerkjendt, at Island hverken med Hensyn til sin Befolkning og endnu mindre med Hensyn til sin Udstrækning er tilstrækkelig forsynet med Læger. Jeg skal blot til Exempel anföre, at et af Districterne, det nordvestlige, er henved 50 Mile langt, altsaa længere end hele Jylland. Efter den nærværende Folkemængde kommer der noget over 7000 Mennesker paa hver Læge. I Danmark er Lægernes Forhold til Befolkningen for Tiden saaledes*):

	Indb.	Læger.		
Hele Kongeriget	1350327.	523	ɔ: 1 : 2582	Indb.
Byen Kjöbenhavn . . .	126787.	225	ɔ: 1 : 564	—
Provindserne	1223540.	300	ɔ: 1 : 4078	—
Öerne uden Kbhavn. .	646658.	185	ɔ: 1 : 3495	—
Jylland	576882.	115	ɔ: 1 : 5016	—

Tager man nu Hensyn til, at Veiene paa Island og alle Befordringsmidlerne ere saa overordentlig slette, at om Sommeren de mangfoldige Jökelselve ikke blot opholde, men undertiden aldeles kunne standse Passagen, at om Vinteren Sneen paa Fjeldveiene stundom i flere Maaneder gjöre enhver Reise i enkelte Districter umulig, saa begriber man let, at de islandske Læger med deres vidtudstrakte Districter i Virkeligheden kun ere Læger for de nærmest omkringliggende Sogne, og at den allerstörste Deel af Befolkningen saaledes er uden Lægehjelp.

Paa Island bestaaer derfor ogsaa den meste Lægepraxis i skriftlige Consultationer, hvortil Grunden maa söges i det Foregaaende. Naar man nu veed, hvor overordentlig vigtig Diagnosen er for enhver Sygdoms Behandling, og at det i de allerfleste Tilfælde er umuligt at faae en nöiagtig og sikker Diagnose, uden ved selv at see og undersöge Patienten, da kan man let forestille sig, hvor ufuldkommen og utilfredsstillende denne Maade at praktisere

*) Bibliothek for Læger, 3die Række, Januar-Heftet 1849, p. 208.

maa være. Hertil kommer endnu andre Uleiligheder. Jeg har allerede tidligere omtalt, at Indbyggernes Levemaade gjör det umuligt i de fleste Tilfælde at foreskrive en ordentlig Diæt; dette er en Mangel, som i höi Grad föles af Lægerne, især under Epidemierne og forskjellige acute og chroniske Sygdomme. Ogsaa Folkets Fordomme i mange Retninger, samt det udbredte og fordærvelige Qvaksalveri lægger Lægen paa Island mangfoldige Hindringer i Veien, for at kunne virke som han burde. Det varer derfor heller ikke længe, för selv de dygtigste Læger blive slövede, hvilket er saa meget mere rimeligt, som de mange Strabadser og besværlige Reiser gjöre Sit til hurtigt at svække deres Helbredstilstand. Enhver, der er noget bekjendt med Forholdene, maa derfor vistnok indrömme, at et Læge-Embede paa Island er det byrdefuldeste og utaknemmeligste Kald, saa at man kun har Grund til at undre sig over, at det hidtil har været muligt at faae disse Embeder besatte. En anden Ulempe ved det islandske Lægevæsen bestaaer deri, at alle Lægerne, med Undtagelse af dem i Reykjavik, Stikkesholm og Öfjord, tillige selv dispensere Medicamenter. Maa det end altid ansees for et urigtigt Princip at gjöre Lægen samtidig til Apotheker, saa bliver Skadeligheden heraf især iöinefaldende paa Island. Da Lægerne som sagt her ere saa daarligt aflagte, komme de let til at ansee Medicamenthandelen som det Væsenligste, og denne er i Reglen ogsaa den vigtigste Næringsvei for dem.

Man skulde troe, at de 3 Livsformaal for en Stat, om jeg saa maa sige, nemlig den religiöse Opdragelse, Omsorg for Retssikkerheden, samt Bevarelsen og Vedligeholdelsen af Borgernes Sundhed, lige meget maatte ligge en Regering paa Hjerte. Dette er nu langt fra Tilfældet i de fleste Lande. Paa Island, hvor man saa let kan oversee det hele Statsmaskineri, har man især Leilighed til at opdage det store Misforhold, som heri finder Sted. Der findes nemlig 187 Præstekald, altsaa 1 Præst til 308 Indbyggere. Af juridiske Embedsmænd findes der, foruden de 3 Amtmænd, 19 Sysselmænd, 1 Landfoged i Reykjavik, en Landsoverret med 1 Justitiarius og 2 Assessorer, samt desuden 1 Sognefoged (Repstyrer) i hvert Rep. Derimod findes der i det Hele kun 8 Læger; og medens Landet tæller 294 Kirker, — har det ikke et eneste Sygehuus. Som det næsten overalt er Tilfældet, saaledes gaaer det ogsaa her, at de ju-

ridiske Embedsmænd forholdsviis ere bedst lönnede. Det störste Syssel-Embede er paa 2000 Rbd. aarlig, de næste 3 mellem 15—1400 Rbd.; de 2 fölgende mellem 12—1000; 3 mellem 9—800 og de övrige mellem 8—400. Districtslægerne derimod, som have de byrdefuldeste Embeder, og ikke kunne lade sig gaae tilhaande af en Contoirist eller Skriver, ere lönnede med 300 Rbd. aarlig; dertil have de et lille Stykke Jord eller, som paa Vesterlandet, istedet derfor en aarlig Godtgjörelse af 30 Rbd. Den private Praxis kan i Gjennemsnit neppe antages at indbringe mere end 300 Rbd. aarlig, hvortil den endda ikke naaer i enkelte Lægedistricter. Her er altsaa Lönnen kun ringe i Forhold til Arbeidet.

Saafremt det er Regeringen magtpaaliggende at faae Island forsynet med dygtige Læger, hvortil fornuftigviis ikkun Islændere bör oplæres, da er det klart, at hiint paapegede Misforhold snarest muligt maa önskes hævet. Det vil derfor blive nödvendigt baade at regulere Antallet af Embedsmænd i de forskjellige Embedsstillinger, samt at drage Omsorg for, at Gageringen nogenlunde staaer i Forhold til Vedkommendes Arbeide. Videre skal jeg ikke her indlade mig paa denne Sag, da jeg særskilt har at indgive til Regeringen et Forslag til Reform af det islandske Medicinalvæsen i det Hele.

§ 2.

Det islandske Qvaksalvervæsen.

Efter hvad jeg kort iforveien har anfört om Mangelen paa Lægehjelp, som i denne spredte Befolkning bliver i höi Grad fölelig, vil det ikke forundre En at höre, at Qvaksalveriet paa Island er udviklet i en Grad, som vistnok paa faa Steder i Europa. Man kan gjerne sige, at ligesom enhver Islænder er sin egen Smed eller idetmindste forstaaer at beslaae en Hest, saaledes er ogsaa Enhver sin egen Læge, eller har dog et eller andet Kjendskab til Lægekonsten. Men desforuden gives der Mangfoldige, som have sögt at forskaffe sig en nöiagtigere Kundskab i Lægevidenskaben, for paa denne Maade at hjelpe deres Medmennesker. Dette er navnlig Tilfældet med Mange af Præsterne, Enkelte af Sognefogderne og de saakaldte Aareladsmænd (*Blóðtökumenn*), hvoraf der næsten gives 1 i hvert Sogn. Kilderne, hvoraf disse öse deres Viisdom, bestaaer i

Almindelighed i nogle gamle Manuscripter, som i en lang Aarrække have vandret fra Slægt til Slægt og i forskjellige Afskrifter findes adspredte paa Landet. Disse Manuscripter ere deels af en mere *populær* Art og indeholde Optegnelser paa mangfoldige meest overtroiske Huusraad imod de almindeligste Sygdomme, samt desuden et eiendommeligt Aareladningssystem, der rimeligviis er en videre Udvikling af de ældste medicinske Systemer. Deels gives der Manuscripter, som i en mere *videnskabelig* Form indeholde Middelalderens Lægevidenskab, forsynede med Original-Citater fra den Tids berömteste Læger. Desuden circulerer der flere af den nyere Tids saakaldte populære Lægeböger, f. Ex. *Mangors* Huusapothek, *Jon Petersens Lækninga-Bók* o. fl. a.

Det gjelder om de Fleste af disse saakaldte Læger, at de ikke udöve deres Konst af Egennytte, men, som det hedder, for at hjelpe deres Medmennesker. Dog kan det paa den anden Side ikke negtes, at der gives Enkelte iblandt dem, der ere Qvaksalvere i Ordets egentlige Betydning, som hos Apothekerne tilkjöbe sig en Masse Medicamenter, hvilke de igjen udhökre i dyre Domme, og som for at vedligeholde Renomeet tage deres Tilflugt til forskjellige Bedragerier og Konstgreb. Hvad enten Qvaksalveriet viser sig under den ene eller den anden Form, er det udenfor al Tvivl, at det afstedkommer megen Skade. Enhver Qvaksalver kan nemlig hos Apothekerne tilkjöbe sig alle Slags, endog heroiske Lægemidler, for hvilke sidste de synes at have en vis Forkjærlighed, og som de naturligviis ikke altid anvende paa den forsigtigste Maade.*) Desuden er det ikke saa sjeldent, at disse Aareladsmænd tage Feil af Blodaarer og Pulsaarer. Dette bliver flere Gange omtalt i Medicinalberetningerne; og det hændte sig netop paa den Tid, da jeg reiste igjennem Nordlandet, idet en Qvaksalver sammesteds havde overhugget Art. temporalis paa en Pige, som rimeligviis vilde være död af Forblödning, hvis ikke Districtslægen havde været i Nærheden. Ligeledes har jeg selv seet flere Tilfælde at betydelige Phlegmoner og Rosen opstaae efter disse Aareladninger, da Qvaksalverne nemlig aarelade

*) Paa Nordlandet havde en Qvaksalver, for at fordrive Orm, indgivet sin Patient Brækviinsteen, hvoraf han i eet Dögn i flere Doser havde brugt i det Hele 45 Gran.

overalt paa Kroppen uden Hensyn til underliggende Aponeuroser eller Sener. Endelig er Qvaksalveriet og den dermed forbundne dybt indgroede Overtro skadelig derved, at den afholder Folk fra at söge ordentlig Lægehjelp og ofte staaer i Veien for enhver rationel Behandling.

Districtslægerne klage derfor ofte over, at Qvaksalverne paa forskjellig Maade indblande sig i deres Praxis og Cuurmethoder; ja det hændes undertiden, at en Patient samtidig consulerer en Districtslæge og en Qvaksalver, naturligviis uden den Förstes Vidende. Da dette Uvæsen er saa overordentlig udbredt over hele Landet, vil det være nödvendigt for enhver islandsk Læge at gjöre sig bekjendt hermed. Saavel af denne Grund, som fordi det i flere Henseender frembyder en historisk Mærkelighed, vil jeg her gjöre et kort Udtog af denne populære islandske Lægekonst. Det er vanskeligt at faae fat i disse Manuscripter, fordi vedkommende Qvaksalvere ruge over dem som Skatte og navnlig omhyggelig skjule dem for Lægerne. Imidlertid har jeg dog været saa heldig at faae et saadant Manuscript tillaans fra en Sognefoged, en af de bekjendteste Qvaksalvere paa Sönderlandet; selve Aareladningssystemet er her uden særskilt Benævnelse og Titel, hvorimod den övrige Text förer Titel af: „Lægemidler, forfattede af Dr. *Elias Beinon*, Mag. Biskop *Brýnjulfur Sveinsson* og *Jón Thorlakson*. 1693“. Ligesaa har Districtslæge *E. Johnsen* forskaffet mig 2 Exemplarer, hvoraf det ene förer Titelen: „Praxis medica, samantekin af *Jon Magnussen*. 1725“; det andet, som lader til at være meget gammelt, er defect i Begyndelsen og uden Titel; med dette fölger en fuldstændig Udvikling af hiint eiendommelige Aareladningssystem med vedföiede Tegninger; det förer Navn af „*Æðamaður*“. Jeg har hovedsagelig benyttet disse 3 Manuscripter, for at gjöre efterfölgende Udtog.

Udtydning af Aarerne.

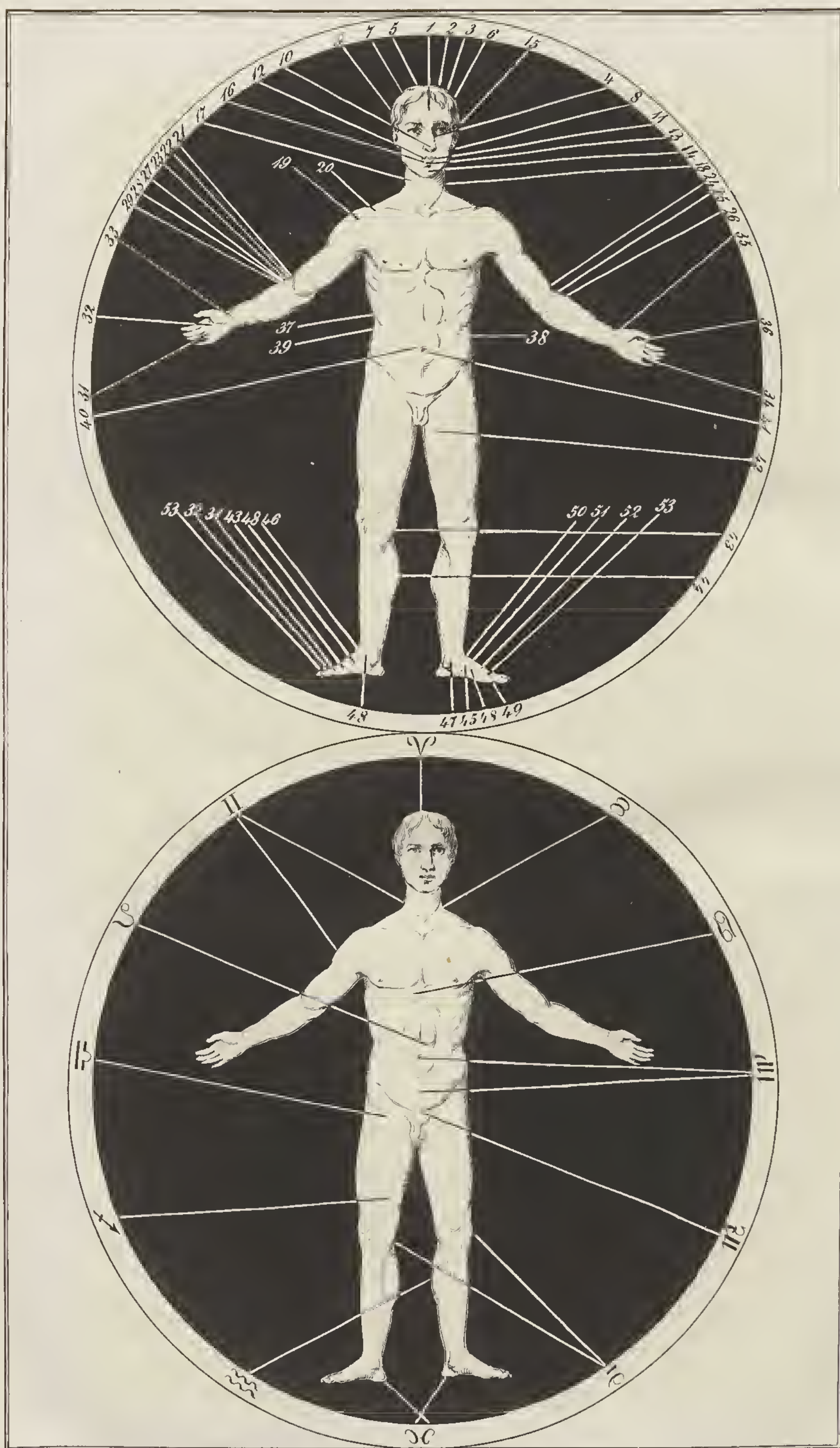
(Jevnför den vedföiede Tegning.)

Nr. 1 er god at slaae imod Öien- og Hovedsmerte.

Nr. 2 skal slaaes ved Blodcongestioner til Hovedet.

Nr. 3 imod al Slags Öiensygdomme.

Nr. 4 imod Öiensmerte.



Em.Berentzen & Cº lith.Inst.

Nr. 5 imod Örepine og den Hovedpine, som kaldes Cephalæa (Migraine).

Nr. 6 & 7 imod Hovedsvimmel og Dövhed.

Nr. 8 for at rense Hovedet til bedre Hörelse.

Nr. 9 & 10 mod Betændelse og Hævelse i Hovedet, ligesaa mod Hovedtyngde og Congestioner til Hovedet.

Nr. 11 mod Smerte i Munden og Tandkjödet.

Nr. 12 mod Hævelse i Ansigtet, Hoved, Tand-, Strube- og Mundsygdomme.

Nr. 13 naar Vædskerne löbe fra Hovedet ned i Munden og Halsen.

Nr. 14 mod Afsindighed og Delirier.

Nr. 15 mod Glemsomhed, Philipenser og Pletter i Ansigtet.

Nr. 16 mod tungt Aandedræt, Sygdom og Betændelse i Struben, Halsen og Munden.

Nr. 17 ved stinkende Aande, som kommer af Forraadnelse.

Nr. 18 ved Smerte i Öinene, röd Næse, Betændelse og Hævelse i Ansigtet.

Nr. 19 ved ondartet Spedalskhed.

Nr. 20 ved Tyngde for Brystet og Lungesyge, tungt Aandedræt og Madlede.

Nr. 21 (Hoved-Aaren) imod rindende Öine, Hovedpine og Krampeslag.

Nr. 22 (Hjerte-Aaren) mod Trykken for Hjertet, Smerte i Hovedet, Siden og Ribbenene.

Nr. 23 (Lever-Aaren) imod en for stor Lever, mod Sidesting og Næseblod.

Nr. 24 mod Delirium, Öienflod og Smerte i Skuldrene.

Nr. 25 ved alslags Sygelighed i Hjertet, Ribbenene og Siden.

Nr. 26 er god imod Sting i Milten, Leveren og Siden, mod Smerte i Skuldrene og Maven, samt Næseblod.

Nr. 27 (Purpur-Aaren) ved alslags indvortes Sygdom.

Nr. 28 ved Stivhed i Lemmerne.

Nr. 29 ved Sygdomme i Hjertet hos Qvindfolk.

Nr. 30 ved Betændelse i Underlivet.

Nr. 31 ved Sygdomme i Hovedet, Galdefeber, Öiensmerte og Hævelse i Tungen.

Nr. 32 især deleshed ved Sygdomme i Hovedet, Lungen og Milten.

Nr. 33 ved Guulsot og til at rense Leveren, Milten, Lungen og Stemmen.

Nr. 34 er som 30; og Nr. 35 som 33.

Nr. 36 ved Miltsygdomme, Blodstyrtning, Sting i venstre Side og Nyresygdomme.

Nr. 37 ved Vattersot, gamle Bylder og Stivhed.

Nr. 38 ved Hævelse i Milten og Urinblæren.

Nr. 39 ved Melancholie og Nyresygdomme.

Nr. 40 mod Blodpis og Nyregrums.

Nr. 41 til at formilde og temperere Underlivet.

Nr. 42 ved Hævelse i Nyrerne, Testiklerne og ved Uringruus.

Nr. 43 til at styrke Mandens Gang.

Nr. 44 ved Smerte i Födderne.

Nr. 45 ved Sygdomme i Testiklen, Podagra og Sygdomme i Skinnebenet.

Nr. 46 ved Sygdomme i Ryggen, Lenderne og Nyrerne.

Nr. 47 ved Nyregruus.

Nr. 48 ved Hævelse i Foden.

Nr. 49 ved Bylder og Hævelse i Ansigtet.

Nr. 50 ved Apoplexie.

Nr. 51 ved Öienbetændelse og Hoste.

Nr. 52 ved Lendesmerte.

Nr. 53 ved Öiensygdomme, samt Fruentimmersygdomme.

Naar Sygdomme i Hovedet skulle helbredes ved Aareladning, maa Maanen ikke være i Vædderens Tegn, ligesaa, naar Födderne skulle læges, maa den ikke være i Fiskens Tegn. Det er godt at aarelade, naar Maanen er i Conjunction, eller naar Δ eller ✻ er imellem disse Planeter: ☉ og ☽, ♃ og ♀, ♂ og ☽.

De, som ikke have Almanak, kunne betjene sig af fölgende astrologiske Calender af *Marcus Freund.* Först skal man begynde at tælle Maanens Alder fra 1ste Qvarteer; dersom dette indtræffer för Middag, da skal man begynde at tælle paa samme Dag; men skeer det om Eftermiddagen, da skal man först tælle paa den fölgende Dag og behöver da ikke at lægge Mærke til noget Tegn, hvad enten det er godt eller ilde.

Den 1ste Dag er usund.
Den 2den Dag er heller ikke god.
Den 3die Dag er ligesaa farlig.
Den 4de ligesaa.
Den 5te er heller ikke god og fordærver Blodet.
Den 6te er god.
Den 7de er usund og medförer Ulyst til Mad og Drikke.
Den 8de ligesaa og svækker Maven.
Den 9de ligesaa og medförer Udslet paa Legemet.
Den 10de ikke god og især farlig ved *Qvef.*
Den 11te god, giver Lyst til Mad og Drikke.
Den 12te god og sund for hele Legemet.
Den 13de ikke god.
Den 14de farlig for Sot og Svagelighed.
Den 15de ansee Nogle for god.
Den 16de ikke god, snarere farlig.
Den 17de særdeles god og heldig.
Den 18de ligesaa.
Den 19de ikke anseet for god.
Den 20de snarere uheldig.
Den 21de god i alle Sygdomstilfælde.
Den 22de er god og bortdriver adskillige Svageligheder.
Den 23de er god og forebygger Sygdom, samt styrker Legemet.
Den 24de er god og bortjager slemme Vædsker.
Den 25de god og sund i mange Henseender.
Den 26de god i flere Tilfælde.
Den 27de anseet for skadelig.
Den 28de god.
Den 29de ikke god.
Den 30te ligeledes anseet for usund.

Den, der vil aarelade, skal lægge Mærke til fölgende 3 Poster: 1) Patientens Alder, 2) Maanens og 3) Tegnets. Under 14 Aar og over 60 bör Ingen aarelades. Folk paa 20 Aar skulle aarelades i

1ste Qvarteer, paa 30 Aar i 2det Qvarteer, paa 40 Aar og derover i 3die Qvarteer. I 4de Qvarteer er al Aareladning unyttig. Ved Fuldmaane bör man ikke aarelade för 5te Dag efter. Unge Mennesker skulle aarelades i tiltagende Maane og ældre Folk ved aftagende. I Hundedagene bör Ingen aarelades; Foraar og Efteraar er bedre end Sommer og Vinter; om Foraaret og Sommeren skal man aarelade paa den höire Side, men om Efteraaret og Vinteren paa den venstre. Efter Aareladningen skal man lægge sig til Hvile, dog uden at sove; nyde Æggemad, godt fersk Kjöd og et godt klart Glas Viin; man maa vogte sig for Forkölelse, for Nydelsen af Ost, Melk, Kaal, for Vrede og Vellyst; det er dog skadeligere at spise formeget end at drikke formeget.

Lyserödt Blod er Tegn paa Smerte.

Mörkerödt Blod med lidt Blodvand tilkjendegiver tykt Blod.

Blod med Blodvand forneden og foroven tyder paa fordærvet Blod af Feber.

Blod med en guul Sky er Tegn paa Guulsot.

Blod med en graalig glindsende Sky tyder paa Feber.

Er Blodet meget blaaligt, da er Milten syg.

Er det rödt og har en sort Ring omkring sig, da er Hovedet sygt.

Blod med en seig graalig Hinde tyder paa Betændelse.

Sætter der sig Skum ovenpaa Blodet, da er Brystet sygt.

Er Blodet sort med meget Blodvand, da tyder det paa kolde Vædsker.

Er det rödt og lyst og lidt Vand sætter sig ovenpaa, da tyder det paa et godt Helbred.

Ogsaa Kopsætning har fra Oldtiden af været anvendt paa Island og bruges endnu, dog ikke nær saa hyppigt som hiin locale Aareladning. Kopperne skulle sættes i et godt Tegn, navnlig Krebsens, Vandmandens, Skyttens eller Fiskens. De blive satte paa forskjellige Steder, paa Hovedet, Panden, under Kinderne, Nakken, paa Laarene, omkring Anklerne, paa Navlen o.s.v.

Maaden at sætte Blodkopper (isl. *blóðhorn)* er paa Island fölgende: Med en Barbeerkniv eller Pennekniv gjör man nogle overfladiske Indsnit i Huden og herover sættes et afskaaret Kohorn, hvis spidse aabne Ende er overtrukket med Guldslagerhinde, hvorigjennem man suger Blodet. En lignende Methode er endnu brugelig paa flere Steder i Orienten.

De almindeligste Sygdomsformer

med Anviisning paa Raad derimod.

Svækket Syn skærpes ved 1) Ingefær, som tages indvendig. 2) ved Bukkeblade (Menyanthes trifoliata), som koges med Vand og anvendes udvendig paa Öinene. 3) ved Roden af Lövetand (Leontodon taraxacum), som skal bæres om Halsen; NB. den skal opgraves, naar Solen er i Jomfruens Tegn 4) ved at gnide Öinene med Urin.

Uklarhed i Synet hæves ved at gnide Öinene med Vand, som er kogt over Arundo epigeios, eller med Saften af Angelica Archanglica.

Öiensmerte hæves ved 1) Honning. 2) ved Saften af Lövetand, der blandes med Qvinde-Melk. 3) ved Omslag med Tungen af et Lam. 4) ved Galden af en Hund.

Rindende Öine hæves 1) ved Tungen af en Ræv, som skal bæres om Halsen i et Silketörklæde. 2) ved at tage lidt Blod udaf Öret og blande det med Æggehvide. 3) ved at blande Saften af Rumex acetocella med Gedebukke-Galde, hvilket gjöres til Omslag og lægges paa Öinene.

Imod *Blindhed* hjelper Galden af en Örn, der blandes med Honning.

Pletter paa Öinene borttages ved 1) Vand af Oxegalde, der skal koges i Hundedagene. 2) ved at blande Blodet og Galden af en levende Aal, som strax skal opskæres.

Som et af de bedste Öienvande anbefales Spyt, der skal bruges tidlig om Morgenen, naar man vaagner.

Mod *Moderblodflod* (Metrorrhagie) anbefales trifolium repens, kogt i Vand eller Viin med Honning; det samme tilraades ligeledes mod Leukorrhoe.

Ved *standset Menstruation* anbefales Thymus serpyllum, drukket i Viin, ligesaa Hvidlög, som skal lægges over gloende Aske, saaledes at Patienten sætter sig over Rögen heraf.

Hævelse og Betændelse i Brystkjertlen hos Qvindfolk lindres 1) ved Omslag af Rumex acetosa. 2) Faare-Skarn ligeledes anvendt i Omslag.

Melken i Barselkoners Bryst conserveres ved at overtrække det med Vox.

Födselen kan *fremskyndes* 1) ved at koge 2 Æg i Vand og lade Konen drikke 2 à 3 Spiseskeer; saa föder hun strax, selv om Fosteret er dödt eller begyndt at raadne; at dette Raad med Guds Hjelp virker, fölger deraf, at Ægget allerede er en Födsel, hvorved Vandet meddeles en födende Kraft. 2) ved at give Konen uden hendes Vidende Melk at drikke af en hvid Hund eller Melk af en Kone, som selv giver Die, blandet med lidt Olie; ligesaa 3) ved at lade hende lugte til brændende Svovl, samt 4) ved Fröene af Angelica, der koges i Vand, og hvoraf varmt skal drikkes en Pægel. 5) Hvidlög, kogt i en Gryde, hvorover Konen sættes. 6) Thymus serpyllum kogt i gammel Viin, taget indvendig. 7) Pulver af et Hvalfiskebeen i Viin eller Valle. 8) at lægge Caneel og Myrrha under hende.. — Dödt Foster bortdrives 1) ved Hundemelk, der blandes med Honning og drikkes. 2) ved at brænde Hesteskarn og lade Rögen deraf trække op i hendes Næse. 3) Heste-Fedt, anvendt paa samme Maade; 4) ved at komme Milten af en Hest i Vand og drikke det. 5) lidt Oxegalde med 2 Spiseskeefulde Viin.

Dersom Konens Underliv hovner efter Barselseng, da skal man tillave et Omslag med Kummen og lægge det paa Maven.

For at opvække Vellyst hos Qvinden anbefales 1) Hvidlög, stödt med Coriander-Frö. 2) Hvidroer. 3) Ingefær. 4) at spise Rævens Kjönsdele; 5) eller at tage Testiklerne af en Gase, som skal indgives hende at spise strax efter hendes Menstruation.*)

Til at frembringe en god Forstaaelse mellem Ægtefolk anbefales, at Manden skal bære paa sig Hjertet af en Han-Ravn eller Krage, og Konen af en Hun-Krage; saa gaaer det godt.

For hos En at frembringe Lede til Samleie, anbefales at tage Lemmet af en gammel Kalv eller Tyr, törre og pulverisere det vel, og deraf give Konen saa meget som et Qvintin i Viin; det gjör

*) Denne og de nærmest efterfölgende §§ ere tagne af et Manuscript „samanskripað af *D. Martin Ruland.*"

hende saa uimodtagelig for Vellyst, at hun fra den Tid undgaaer Mandfolk.

For at bevirke, at Konen kun elsker En selv og ingen Anden, anbefales: Skær en Lok af hendes Haar og brænd den; kom Asken paa dit Lem og indgnid det med Honning og sov da hos hende; hun vil da ikke kunne sove med nogen Anden; men vil du löse Fortryllelsen, da skær en Lok af dit eget Haar og gjör med den paa samme Maade. Naar Konen ikke vil have Noget med Manden at gjöre, da skal han tage Talg af en Gedebuk, som er af Mellemstörrelse, og dermed indgnide sit Lem (isl. *Halfvinr* ɔ: Ens halve Ven), forinden han udöver Samleie med hende; eller ogsaa skal han tage Galde og Fedt af en Gedebuk, törre og pulverisere det vel, blande det med varm klar Olie og dermed smöre Lemmet, för han söger Samleie; da vil hun ikke önske nogen Anden.

Ifald man vil pröve sin Kones Kydskhed, da skal man lægge en Magnet under hendes Hoved, naar hun sover; hvis hun er kydsk, da vil hun i Sövne vende sig om mod Manden og omfavne ham, men hvis hun er ukydsk, da vender hun sig bort fra ham og vælter sig ud af Sengen, som om hun var trukket ud ved Haandskraft.

For at forebygge Conception, skal Konen 1) tage Livmoderen af en ung Ged, som aldrig har concipieret, og bære den paa sig indenfor Klæderne. 2) drikke Urin af en Vædder. 3) tage Fröene af Rumex acetosa og bære dem i en lille Pose i den venstre Lyske; 4) eller bære Agat eller Jernfiilspaan i en Hjorteskindspung.

For at hjelpe til Conception skal Konen 1) under Samleiet holde over sig pulveriseret Hjortehorn, blandet med Oxegalde. 2) eller strax efter Menstruationen drikke Hoppemelk, eller 3) tage Testiklerne af en Gedebuk, törre dem vel i Skygge, pulverisere dem og indtage det i Viin strax efter Menstruationen; det hjelper forunderlig godt. Ligesaa kan man tage Skummet af et Dyr, medens det tygger Dröv, og dermed efter Samleiet væde Konens Læber, naar hun sover, uden at hun mærker til det.

Vil man vide om Konen har concipieret, da skal hun lade sit Vand i et Malmkar, lade det staae en Nat over og deri komme en blank Staalnaal; ifald hun er frugtsommelig, da kommer der röde Pletter paa Naalen, men i modsat Tilfælde bliver den sort og ruster. Eller man skal see at faae 2 à 3 Blodsdraaber fra Konens höire Side

og komme dem i rindende Vand; hvis hun er frugtsommelig, da synke de, ellers ikke.

Vil man vide, om man har en Mö for sig eller ikke, da skal man pulverisere Agat saa fiint som muligt og give hende det ind i Vand eller Viin; hvis hun ikke er Mö, da lader hun strax sit Vand, men i modsat Fald beholder hun det.

Naar et Fruentimmer vil forhindre, at det mærkes, om Mödommen er tabt, da skal hun blöde et pulveriseret Guldæble og dermed væde Kjönsdelene indvendig, eller smöre dem med Salpeter og Honning, eller stöde Fröene af Rumex acetosa og lægge dem ind.

Nasturtium dræber Fosteret i Moders Liv.

Den lille Orm, som skinner om Sommeren (St. Hans Ormen), bevirker, at Lemmet ikke kan reise sig hos Manden; Andre sige, at den gjör ham drukken.

Imod *Dysenterie* anbefales Fölgende: Tag Faaregalde og bland det med skarp Viineddike, lad det staae nogle Dage over i et varmt Værelse og tör det derpaa i en glasseret Leerpotte over Ilden; kom dernæst klart Brændeviin derover og brænd det af; den Salt, som bliver tilbage, skal indtörres over jevn Ild, og heraf skal man tage i Rödviin saa meget som 30 Bygkorn veie; det hjelper uden Tvivl med Guds Hjelp. — Endvidere anbefales herimod 1) at tage et Hönseæg og istedetfor Hviden at komme deri Blod fra Patienten; at sætte det Hele over Ild, stege og stöde det og derpaa tage det indvendig. 2) Fodbenet af en Ko anvendt paa samme Maade. 3) at tilberede et Hönseæg paa samme Maade med Urin eller Eddike.

Blodspytning helbredes 1) ved Blommen af 3 Hönseæg, der blandes med 3 Spiseskeer gammel Viin. 2) Hvidlög. 3) Saften af Plantago major. 4) et Bæger af Viin og Honning, hvori Thymus serpyllum er kogt. 5) Varmt Blod af et lidet Kid, drukket. 6) Sedum acre kogt i Viin. 7) Skarn af en So, blandet med Vand og Viin og saaledes indtaget.

Blodbrækning lindres ved Saften af Alsine media.

Blodstyrtning helbredes ved 1) Bladene af Rumex acetosa, kogt i Eddike og Salt. 2) Alsine media lagt paa Maven. 3) Eqvisetum arvense.

Blodig Urin helbredes ved Saften af Plantago major, der spises med Eddike til.

Næseblod standses ved 1) brændt Horn af en Hjort, der skal stödes og indtages i en Spiseskeefuld gammel Viin. 2) Saften af Alsine media, der anvendes udvendig. 3) at snuse Roseneddike op i Næsen. 4) ved at væde en Klud i koldt Kildevand og svöbe den om Kjönsdelene.

Blödning fra Saar stilles ved 1) Eqvisetum arvense, kogt i Vand. 2) Eddike. 3) Hvidlög. 4) Spindelvæv. 5) Pulveret, som er skrabet af et Menneskebeen. 6) Brændt Oxelever. 7) Brændt Fodbeen af en Ko. 8) Album græcum 2 à 3 Gange indgivet i et Hönseæg. 9) Kjödet af en Kat i Omslag. 10) Brændt Hesteskarn. 11) Alchemilla alpina, kogt i Regnvand; derpaa skal man tage Regnorme, stöde dem i et Törklæde, udpresse Saften, blande den med Vandet og saaledes drikke det.

Brændt Skade læges ved 1) Omslag med Rumex acetosa. 2) Gröd af Eddike, Rugmeel og saltet Smör. 3) en Sösvamp paa Stedet. 4) Hvideroer i Omslag. 5) Fedtet af en Vædder. 6) at tage gammelt Flesk og ælte det sammen med Gryn, gjöre det fast til et Stykke Træ eller Jern, tænde det an og holde det over koldt Vand; det Fedt, som drypper deraf, skal gjemmes forsigtigt.

Rygsmerte lindres 1) ved Hoppemelk, som skal malkes paa den syge Ryg. 2) ved at tage et Baand og lægge det om Ryggen af et dödt Menneske, idet Liigkisten skal nedsættes i Graven; bind det om Ryggen og sov dermed. 3) ved at smöre Ryggen med Oxegalde. 4) ved at tage Skindet af en Aal og binde det med Kjödsiden indad om Ryggen.

Som Præservativ mod *Pesten* anbefales at drikke sin egen Urin fastende om Morgenen; saa er man fri i 24 Timer.

Mod *Dövhed* anbefales 1) at tygge Muskat om Morgenen. 2) at tage Kalve-Marv i lunken Viin og lade det dryppe i Öret. 3) at tage Hornet af en nylig död Ged, deri komme dens Urin, ophænge det i Rög i 9 Dage og dryppe det i Öret.

Smerte og Betændelse *i Öret* hæves ved Afkog af Rumex acetocella eller Angelica.

Fodkulde hæves ved Vand, som er kogt over Hvideroer, hvormed Födderne gnides.

Fodsmerte læges ved 1) Angelica-Rod, anvendt paa samme

Maade. 2) en Salve af Anisolie. 3) Hvede med Eddike paalagt. 4) Lycopodium alpinum, stödt og kogt i Viin. 5) Semen hominis. 6) det Vand, som i Mai har været kogt af Blodet fra en sort Oxe. 7) Hunde-Fedt. 8) Enebær-Ved, kogt i gamle Folks Urin; deraf skal bruges Omslag paa den 5te, 7de og 9de Fredag; — det hjelper. 9) Tag Marven af Benet fra en couleurt Hingst (til Mænd, — til Koner af en Hoppe) og smör dermed.

Smerte i Fingrene (Handardofi) lindres 1) ved Omslag af Salt og Honning. 2) af Honning og Qvindemelk; hvis det ikke hjelper, da kom filet Erts i Omslaget. 3) Ræve-Fedt.

Guulsot hæves ved 1) at tage et Æg og lade det haardkoge i Patientens Urin; derpaa skal det stikkes igjennem med en Syl, lægges i den Syges Urin i 3 Timer og derpaa brændes til Aske. 2) ved Hvidlög. 3) Vand kogt med Sedum acre. 4) Album græcum. 5) Tran, blandet med Blommen af et Hönseæg. 6) ved at koge Sedum acre og Rumex acutus i Vand; i det inspisserede Decoct skal kommes 9 – 7 – 3 Luus af Patienten selv og heraf en Spiseskeefuld. 7) Luus i Bröd uden Patientens Vidende. 8) Hesteskarn. 9) Peber, Safran og Smör i Bröd.

Skurv helbredes ved 1) at tage Excrementerne af en Muus og brænde til Aske, blande det med Sæbe og dermed smöre Hovedet. 2) ved at afrage Hovedet; og strax som Haaret voxer op, skal det rives ud med en dertil indrettet Tang; derpaa skal Hovedet vaskes 2 Gange daglig med koldt Vand i ½ Maaned og paa den haarlöse Plet skal lægges en Klud, dyppet i gammel stærk Urin, og siden smöres med Honning.

Rystelse i Lemmerne hæves ved 1) Oxemarv i Viin. 2) Hundeblod. 3) at vaske Hænderne i saltet Viin eller en Blanding af Eddike og Salt.

Rosen helbredes ved 1) Eddike. 2) Plaster med Oxegalde. 3) Plaster med Urin. 4) Plaster af Menneske-Excrementer. 5) Plaster af Ræve-Excrementer med Vox og Smör. 6) Tag Rosenvand i Kar eller Gryde og kom deri Ko-Excrementer, pres det gjennem en Klud og giv Patienten det at drikke. 7) tag nyt Lærred og din egen Urin og brænd det. 8) smör det med Marven af den Tyr, som aldrig har sprunget nogen Ko.

Hjertets Skjælven, navnlig den, der kommer af Melancholie, helbredes ved filede Guldspaaner inddrukket i Viin.

Urinens Afgang foröges ved 1) Hvidlög. 2) Pyrethrum inodorum. 3) Vand kogt over almindeligt Græs; det skal drikkes i Mai om Morgenen og Aftenen. 4) Honning spiist til Maden. 5) Thymus serpyllum. 6) Sennep.

Urin-Forstoppelse hæves ved 1) Angelica. 2) Achillea millefolium, kogt med Eddike. 3) Trifolium repens, kogt med Vand eller Viin.

Snue hæves ved 1) Saften af Alsine media indlagt i Næsen. 2) Roden af Dryas octopetala og ranunculus acris, törret og pulveriseret og indblæst i Næsen.

Hovedpine lindres ved 1) et Törklæde vædet i Eddike og lagt omkring. 2) Pyrethrum inodorum, lagt omkring. 3) törret Thymus serpyllum, brændt til Aske, hvoraf man skal drikke et Afkog. 4) Rögen af Græsblomster foran Næsen. 5) Oxe-Marv, smurt om Hovedet. 6) Plaster af Oxe-Excrementer. 7) Enebær, kogt i Viin, som skal drikkes för man gaaer tilsengs saa hedt som muligt.

Hoste læges ved 1) Anisolie. 2) Enebær. 3) Honning. 4) Rögen af Dryas octopetala, som skal stige op i Munden og Næsen. 5) Rögen af Caltha palustris, anvendt paa samme Maade. 6) Smeltet Smör, blandet med Sukker eller Honning. — Forkölelses-Hoste lindres ved 1) Ingefær, spiist med Figener. 2) Thymus serpyllum, kogt i Öl. 3) trifolium repens, kogt i Viin. Gammel Hoste borttages 1) ved fedt Faarekjöd, kogt og spiist. 2) en Haandfuld Bukkeblade, kogt i Vand. 3) Trifolium repens, kogt i Viin. Tör Hoste hæves ved Gröd af Hvideroer.

Ringorme borttages 1) ved brændt Lærred paa en Staalplade; Asken deraf skal blæses bort og med Fingeren, vædet af det Tilbageblevne, skal Ringormen besmöres. 2) ved at besmöres med semen hominis. 3) Roden og Bladene af Rumex acutus, kogt i Eddike. 4) Menneske-Urin, blandet med Honning. 5) brændt Kjöd af en Vædder, tilberedt til Plaster. 6) Plaster med Pyrethrum inodorum.

Hundebid læges ved 1) Hvidlög, blandet med Viin og Honning. Plaster af Rumex acetosa. 3) Skind af et nylig slagtet Kid, som lægges ved. 4) ved at sönderknuse og brænde et Hundehoved.

Mod *Hikke* anbefales 1) Salpeter i Mjöd 2) eller et dygtigt Örefigen.

Hettusótt læges ved 1) varm Oxegalde. 2) brændt Hestehov med Vand og Olie.

Qvef helbredes ved 1) Hvidlög, kogt i Melk. 2) at spise Enebær. 3) Thymus serpyllum, kogt i Öl. 4) Rögen af Caltha palustris, som skal stige op i Næse og Mund. 5) Rögen af Dryas octopetala paa samme Maade. 6) sveden Lugt af urene Strömper. 7) at drikke Æggehvide.

Leversyge (Hydatidesygdommen) helbredes ved 1) at spise Enebær om Morgenen. 2) Tobaksblade, som skal tages ind hver Morgen i 3 Dage i Melk eller Valle. 3) Honning og Smör tilsammen. 4) Alsine media, som skal varmes i Omslag og lægges udvendig hvor Svulsten er.

Likþrá lindres ved 1) Hvede blandet med Eddike i Omslag. 2) raspet Enebærtræ, som Patienten skal tage i sin Mad. 3) Enebær-Saft, kogt med Vand og brugt som Smörelse.

Limafallssýki helbredes ved 1) Bjórne-Galde. 2) Rævens Kjönsdele. 3) Tag en sort Snegl, der om Sommeren opholder sig i Græsset, men om Vinteren ved de varme Kilder, læg flere af dem i en Lærredspose og dertil en Haandfuld Salt, hæng Posen over Ilden, saa fortærer Saltet Ormene, saa at deraf fremkommer et Slags Vand, hvormed de syge Steder skulle smöres.

Mod *Mavepine* anbefales 1) at holde Salt i Munden. 2) Kom frisk Komelk i en Gryde og bland det med 4 Lod Honning og 4 à 6 Lod Bomolie, gjör det varmt og tag det indvendig. 3) at koge en Spiseskeefuld Kommen med Vand og drikke det. 4) at sætte et Blodhorn over Navlen. 5) Pulveret af Album græcum, kogt i Vand og derpaa drukket. 6) Achillea millefolium, kogt i Vand og brugt som Omslag.

Frosne Lemmer behandles 1) med Vand, kogt over Dryas octopetala eller Ranúnculus acris. 2) Gröd af Eddike, Rugmeel og usaltet Smör i Omslag.

Fnat helbredes ved 1) Afkog af Rumex acetosa, hvormed Lemmerne skulle gnides. 2) Hvidlög, kogt med Eddike og Salpeter. 3) Saften af Rumex acutus. 4) Eddike og Vox. 5) Urin med Honning.

Kræft helbredes paa fölgende Maade: man skal tage en Krebs og lægge den levende paa Skaden og lade den döe der.

Mod *Brok* anbefales Thymus serpyllum, kogt i Viin.

Mod *Bullenskab* tilraades 1) Omslag af Ost. 2) kogte Figener, æltede sammen med Bygmeel. 3) Afkog af Hvideroer. 4) Omslag af tygget Hvedekorn, 5) Svine-Indvolde. 6) Ko-Excrementer. 7) kogte Hvidlög. 8) Gede-Hjerne med Honning. 9) Viin og Honning, kogt med almindeligt Græs.

Ledevand helbredes ved at anvende friske Hesteexcrementer i Omslag.

Diarrhoe hæves ved 1) at spise ofte gammel Ost. 2) ved Achillea millefolium kogt i Viin. 3) Byg-Meel. 4) Saften af Plantago major. 5) Album græcum, indtaget i Viin. 6) brændt Oxelever. 7) Hunde-Excrementer, törrede i Hundedagene og indtagne i Viin. 8) brændt Kobeen. 9) stegt Ost.

Mod *Miltsygdom* tilraades 1) Omslag af en Ræve-Milt. 2) Almindeligt Græs, kogt i Viin og brugt som Omslag. 3) Oxe-Milt indtaget i Honning.

For at *styrke Hukommelsen* anbefales 1) Rypekjöd. 2) at smöre Tindingerne med Rype-Galde. 3) Hönse-Hjerne. 4) at vaske Föd-derne i lunkent Vand og gnide dem med Salt. 5) At spise Sennep paa fastende Mave.

Krampeslag helbredes ved 1) Anisolie brugt indvendig. 2) Alsine media kogt i Viin. 3) Saften af Alchemilla vulgaris, som skal indtages fastende om Morgenen; og efter denne Drik skal aarelades mellem Tommel- og Pegefingeren paa den venstre Haand. 4) Trifolium repens kogt i Viin. 5) Björne-Galde, kogt og törret. 6) Faareblod, blandet med Gammel-Viin. 7) Hornet af en Hjort skal lægges paa Glöder og Rögen deraf skal man lade opstige i Næse og Mund. 8) at drikke fastende Hoppemelk. 9) Hjernen af en Ræv skal blandes med Meel og tillaves som Gröd. 10) Rype-Lever, törret i Solen og stödt i gammel Viin. 11) Hoppens Knæskald, sönderknuust og givet i Eddike. 12) kogte Ravne-Æg.

Mod *Nyre-Steen* anbefales 1) Blodet af et ungt Kid, som tages indvendig. 2) Svine-Urin paa samme Maade. 3) Enebær spiste om Morgenen.

Imod *Sövnagtighed* anbefales: Brænd Haaret af det Menneske,

som lider heraf, bland Asken med Eddike og lidt Beg og læg det foran hans Næse.

Saar heles ved 1) Saften af Leontodon taraxacum. 2) Achillea millefolium kogt med Viin. 3) Ost af Gedemelk i Omslag. 4) Edderkoppe-Væv. 5) ved at lade dem slikke af en Hund. 6) ved Asken af Gedehaar, blandet med Honning til et Omslag; naar de ere dybe og gamle skal bruges Saften af Angelica eller af Rumex acetosa; naar de ere urene, skal bruges Angelica-Vand, eller Skildpaddeskæl, som brændes sammen med Talg og nyt Smör til Omslag.

Krampetrækninger hæves ved 1) Enebær, spiist tidlig om Morgenen. 2) Rævens Kjönsdele, taget indvendig. 3) Saften af Menyanthes trifoliata med Honning, anvendt udvendig.

Skörbug helbredes ved 1) Rumex acetosa. 2) Afkog af Pyrethrum inodorum, hvormed Kroppen skal vaskes. 3) varme Menneske-Excrementer i Omslag.

Mod *Nyre- og Urinsteen* anbefales 1) at drikke Afkog af almindeligt Græs. 2) Enebær. 3) Thymus serpyllum med Eddike. 4) Lycopodium alpinum. 5) törret Gede-Blod. 6) Rævens Blod, nydt frisk; törret og blandet med Viin og Sukker er det mindre kraftigt. 7) at drikke Regnvand. 8) Saften af Alsine media. 9) Afkog af Sedum acre. 10) Gede-Urin, drukket varmt; dette sidste virker især mod Blæresteen.

Sidesting (tak) helbredes ved 1) Trifolium repens, kogt i Viin eller Vand. 2) Saften af friske Heste-Excrementer, indtaget med Viin og Honning. 3) Pyrethrum inodorum, kogt i Viin. 4) Svine-Excrementer, blandet med Vand og Viin og saaledes indtaget.

Tandpine hæves ved 1) Hvidlög, tygget med Eddike. 2) Saften af Alsine media, holdt i Munden i nogen Tid. 3) Afkog af Achillea millefolium. 4) ved at tage Sennep i Munden. 5) smaat stödt Ingefær, kogt i Viin eller Peber og Sennep, hvoraf skal tillaves en Deig, som lægges paa den syge Side under Kinden, för man vil sove. 6) Tanden af et dödt Menneske, hvormed man skal gnide den Tand, hvori Smerten er.

Afsindighed hæves ved Ræve-Hjerne, som skal blandes med Hvede til en Gröd, der skal spises 3 Morgener efter hinanden.

Mod *Brystsvaghed* anbefales 1) Roden af Angelica archangelica.

2) Hvideroer, kogte i Smör. 3) Ræve-Lunge, taget indvendig. 4) Afkog af Menyanthes trifoliata og Sedum acre.

Mod *ildelugtende Aande* anbefales: Vand, kogt med Smör eller Vand kogt over Arundo epigeios.

Al Slags Bid af Dyr helbredes ved Gede-Fedt; af giftige Dyr ved 1) Angelica, baade brugt ind- og udvendig. 2) Viin kogt med almindeligt Græs.

Hundebid læges ved 1) Honning. 2) Hvidlög. 3) Angelica-Rod, kogt i Eddike. 4) Kjödet af en Vædder, kogt med Viin og anvendt som Omslag.

Drukkenskab kan hæves ved at spise Lungerne af et Kid. Naar man om Morgenen spiser Malt, da bliver man ikke meget beruset den Dag. Mod Besværligheder efter en Ruus anbefales Kildevand, som skal tages för Sol staaer op, eller för Fugl har flöiet derover og deraf skal man drikke 3 Gange en god Slurk; ligeledes at blande Vand med Eddike til Drik; det giver tillige en passende Appetit. Forresten bemærkes om Brændeviin, at den gjör Nytte, naar den nydes för eller efter Maaltidet; men paa fastende Mave maa den ikke nydes, da det svækker Maven og Lungerne; man kan forebygge dette ved at lade Brændeviin dryppe paa Brödet (sic!).

Fregner kunne borttages 1) ved at smöre dem med en Blanding af Honning og Eddike. 2) ved Sennep.

Ligtorne hæves ved 1) Vand kogt over Hvideroer. 2) ved en frisk Lunge af en Vædder.

At *gjöre Hænderne* og Ansigtet *hvide* skeer ved at destillere Vand over en Hönse-Æggeskal, hvori man hyppig skal vaske sig og lade det törres af sig selv.

Vorter borttages ved 1) Saften af Dryas octopetala. 2) Gröd, tillavet af Eddike og Asken af brændt Birkebark. 3) Hunde-Urin. 4) Hunde-Excrementer, tillavet med Eddike som Plaster. 4) Menneske-Excrementer, brugt paa samme Maade.

At *frembringe guult Haar* skeer paa den Maade, at man förft smörer Hovedet med Aluns-Vand i 2 Dage; derpaa skal det vaskes i Vand, hvori brændt Svovl er oplöst, eller Myrrha blandet med Saltskum og endelig vædes med Gede-Melk.

For at *frembringe Haarvæxt* skal man tage sorte Snegle og komme Salt paa dem, hvorved de dræbes; den Sliim, som derved

kommer fra dem, skal tages og smöres paa det skaldede Sted. Eller ogsaa skal man klippe sit Haar ofte ved Ny-Maane, men ikke ved Oxens, Vægtens eller Jomfruens Tegn. Ligesaa hjelper Saften af Faarekjöd, smurt i Hovedet. Graa Haar forebygges ved at smöre Hovedet med Olie. Haar-Affald kan man forebygge ved at tage en hvid Snegl og behandle den som ovenfor er omtalt med den sorte; eller ved at tage Excrementerne af en Kat og blande dem med Sennep og Eddike.

En god Röst frembringes ved at spise et klövet Lög, helst kogt. En höi Röst opnaaes ved at spise Sennepsmeel, blandet med Honning til Kager; det maa nydes dagligen i længere Tid. En klar Stemme erholdes ved at spise Enebær fastende. En smuk Sangstemme faaes ved at holde Myrrha under Tungerödderne og synke det, naar det er smeltet.

Fluer bortdrives ved at brænde Enebær.

Lopper bortjages ved 1) Blodet af en Ged, som skal gjemmes i en Grav under Huusgulvet. 2) Malurt, kogt med Olie, hvorved Huset bestænkes. 3) Malurt, kogt med Vand og Smör, hvormed Kroppen skal smöres. — Bremser og Myg bortjages ved Halen af en Ulv.

Luus og Gnidder borttages 1) ved Hvidlög, stödt sammen med Salpeter. 2) Saften af Kjöd. 3) Salt, blandet med Honning. 4) Vand af Malurt, kogt med Smör. 5) at kaste Qviksölv paa Ild og lade Rögen deraf trænge i Klæderne.

Slanger dræbes ved 1) fastende Menneskespyt. 2) Oxeblod. 3) Rögen af Oxehorn. De bortjages ved 1) Rögen af brændt Gedehaar. 2) ved Lugten af Hvidlög. Deres Bid læges ved Aske af Gedehaar, brugt ind- og udvendig.

Ubehagelige Drömme forebygges 1) ved Anisolie. 2) Campanula rotundifolia, blandet med söd Melk, eller 3) Gröd af hvid Vox og Melk. *Hexeri* modstaaes ved at brænde en Tand af et dödt Menneske og lade Rögen deraf komme ind under Kjönsdelene.

Mod *Hundenes Gjöen* kan man sikkre sig ved at bære i Lommen den forreste Tand af en aldeles hvid eller sort Hund.

Mod *Gjögleri* kan man forvare sig ved at bære en Staalkniv i sine Sko. Den, som har Kyriellet hos sig, seer ikke Spögelser.

Mod *Frygtagtighed i Mörke* anbefales at tage Vand og destillere det med Menneskeblod og dermed besmöre Ansigtet.

For at hæve al Slags *Trylleri* skal man tage Græs, som er voxet op igjennem en Steen, hvori der er Hul, og drikke det i Viin; eller tage Qviksölv, komme det i en Pennepose og stoppe for Enden med Vox; det skal lægges under Hovedpuden eller under Fodtærskelen, som förer ind til Sovekammeret.

Desforuden angives Virkningen af flere som Medicamenter brugte Substanser. Til Exempel skal jeg anföre nogle af disse.

Guld er godt mod mange indvortes Sygdomme; det forebygger Spedalskhed; dets Fiilspaan, indtaget i Viin, styrker Hjertet og borttager stinkende Aande.

Om Qviksölv anföres i en af disse populære Qvaksalverböger, at Smörelse hermed er godt mod *sárasótt*, hvoraf man altsaa har en yderligere Bekræftelse for, at denne Benævnelse, som jeg tidligere Pag. 58 har anfört, almindelig har været brugt om Syphilis.

Medicamenter fra Dyreriget ere de talrigste. — Hunden tjener til mangfoldige Ting. Dens Blod er godt imod Hændernes Skjælven. Dens Tænder, knuste til Pulver, er godt mod Tandpine. Naar man giver en anden Hund dens Hjerte i Melk at spise, da gjöer den ikke den Dag. Hunde-Galde med Honning renser Öinene. Hunde-Melk, indtaget i Honning eller Viin frembringer Abort. Hunde-Hjerne med Asken af Hunde-Haar og Vox borttager Vorter. Hunde-Excrementer med Sennep og Eddike befordrer Haarvæxten. En Hunde-Hvalp, lagt over Underlivet, stopper Diarrhoe. Urinen af en ung Hundehvalp stiller forunderligt godt podagriske Smerter. Hjernen af en Hundehvalp, kogt og spiist, forebygger Hydrophobie. Hunde-Fedt er godt imod Lungesyge. Galden af en sort Hundehvalp, som endnu patter, er et prövet Middel imod Krampeslag. Excrementerne af en hvid Hund, samlede i Juli og August, törrede og tagne indvendig, tjene mod mange indvortes Sygdomme.

Af Katten og Ræven faaes ligeledes flere Lægemidler, hvoraf allerede nogle tidligere ere anförte.

Af Krebsen faaes mange Medicamenter. Det Simpleste er at tage dem levende, sönderknuse dem og lægge dem i en Klud; herved hæves enhver udvendig Betændelse og Svulst; især anbefales

dette mod Svulster i Qvindernes Brystkjertler. Krebsöine, indtaget i varmt Öl eller Viin, befordre Stolgangen. Af Krebsen tillaves ogsaa den bekjendte *Krebs-Viin* eller Salve, hvoraf gives 2 Slags. Den simpleste Fremgangsmaade er denne: Af levende Krebs skal man udtage Galden, og derpaa skulle de sönderknuses i en Morter; dette skal nu opvarmes i en Leerpotte over Ild og derpaa sies. Denne Salve tjener imod mangfoldige indvortes og udvortes Smerter; mod brændte Saar, hvad enten de hidröre fra Ild eller kogende Vand; imod Mavepine; imod voldsom Hovedpine (smurt i Tindingerne) osv. osv. Vand, hvori Krebs have været kogte, fordrive forskjellige Slags Orme. Krebsöine, baarne om Halsen, er sundt for Öinene; og baarne i en Pose, bevare de for ulykkelige Hændelser — hvilket er prövet.

Naar Alt andet slaaer feil, tager man endnu paa enkelte Steder sin Tilflugt til adskillige religiöse Ceremonier, saasom at udbrede Messehaglen over den Syge, at lægge under hans Hovedpude en Psalmebog, som i 3 Nætter har ligget paa Alteret osv. osv.

Endelig skal jeg omtale en Overtro, som langtfra ikke er udryddet paa Island, men tvertimod paa mange Steder endnu blomstrer den Dag i Dag. Den bestaaer deri, at Drövlen ansees for et farligt Organ, der drypper Gift; og naar den drypper 3die Gang, da vil Barnet döe. Derfor skynder man sig i Reglen med at faae den bortskaaret, og man har dertil et eget Instrument, indrettet som en Slags Guillotine eller ogsaa benyttes en Sax dertil. Man seer, at denne Overtro, som saa mangen anden, stammer fra Oldtiden, thi i Knytlingasaga staaer omtalt, at Jarl Hakons Sön Erik döde deraf, at hans Drövl var bleven bortskaaret, og Blodet ikke vilde standse*).

Man skulde antage, at Folkets sunde Sands maatte gjöre det umuligt, at hiint Qvaksalvervæsen endnu kunde udöves. Vistnok anvendes det ikke i dets hele Omfang, saaledes som det her er fremstillet; men jeg har dog selv været Vidne til, at flere endog af de curiöseste Methoder endnu bruges. Især er det hele eiendommelige Aareladsvæsen udbredt overalt; dette kan man forresten endnu træffe Spor af

---

*) Fornmanna Sögur. Ellefta Bindi. Khvn. 1828. Pag. 200.

i Sjælland og Jylland, ligesom i Sverrig*). Naar man nærmere betragter denne hele Qvaksalver-Medicin, da bliver man snart opmærksom paa, at den egenlig er sammensat af forskjellige Systemer fra forskjellig Tid. Aareladningssystemet, som især charakteriserer sig ved de 2 Anskuelser, at hvert Organ har sin egen Blodaare for sig og at enhver Organsygdom meer eller mindre kan hæves ved Aareladning (en Anskuelse, som naturligviis efter Blodcirculationens Opdagelse er aldeles absurd), er rimeligviis, som jeg tidligere har antydet, meget gammelt; hvorimod den störste Deel af den övrige Text uden al Tvivl skriver sig fra Middelalderen. Den lille Notits om Midler til at forjage Slanger og Raad mod Slangebid, synes at tyde paa orientalsk Oprindelse. Det hele Afsnit om Afrodisiaca etc. er uden al Tvivl en Tilsætning fra Munkene. Derimod ere flere Lægemidler og Lægeraad aabenbart opfundne i Landet selv f. Ex. de fleste Midler, hentede fra Ræven, Rypen, flere indenlandske Planter osv. Som en Mærkelighed vil jeg sluttelig omtale, at medens Landet vrimler af mandlige Qvaksalvere, finder man derimod ikke paa Island de saakaldte kloge Koner, der ellers paa andre Steder udöve Lægekonsten for at hjelpe deres Medmennesker. Dette er saa meget mere besynderligt, som det i Oldtiden her i Norden fornemmelig var Qvinderne, der gave sig af med Saarlægevidenskaben, den eneste Lægekonst, hvorfor man hovedsagelig dengang havde Brug. Man skulde have ventet, at Islænderne ogsaa heri havde conserveret Oldtidens Skik.

Uagtet de islandske Læger flere Gange have fört Klage over Qvaksalvere, lader det ikke til at have hjulpet stort, saameget mere, som den islandske Landsoverret synes at ville protegere dem. Man

---

*) Ved Godhed af Hr. Ritmester *Möller* til *Skottorp* i Halland er jeg kommen i Besiddelse af en svensk Qvaksalverbog, som förer Titel: Æsculapii Fest, eller Huru man några Dagar om Åhret skall anwända til sin Helsos Conservation, medh purgerande och åderlåtande. Skrifwin og vthgifwin til gemene Mans, synnerligen theras som på langzbygden boo, Nytto. Af *Amberno Brodero*. Tryckt Åhr 1675. Aareladningssystemet er næsten her det samme, som i de islandske Manuscripter; men den övrige Text er temmelig forskjellig, ligesom hele Bogen bærer et ganske andet Præg, navnlig ved de hyppigt forekommende latinske termini, der saa godt som ikke findes i de populære islandske Manuscripter. I Sverrig er det endnu Brug, at hver Klokker i Sognet skal oplæres i Aareladning.

maa indrömme, at efter de nuværende Forhold er Qvaksalveriet paa Island et nödvendigt Onde; men det bedste Middel til at hæve det vil være at forsyne Landet med flere og dygtige Læger.

§ 3.

Jordemoder-, Apotheker- og Qvarantænevæsenet.

Er end Lægevæsenet paa Island slet, saa er Jordemodervæsenet om muligt endnu slettere. — Der findes paa hele Island kun 3 ordentligt oplærte Jordemödre, det vil sige, som ere theoretisk og praktisk uddannede ved Födselsstiftelsen i Kjöbenhavn. Desuden findes der henved 34, hvoraf de fleste ere oplærte af Landphysikus og nogle enkelte af andre Districtslæger. — Men disses Uddannelse har alene været udelukkende theoretisk, og naar man nu veed, at ved en Jordemoders Oplæring Explorationen er Hovedsagen, da er det aabenbart, at disses Dannelse maa være meget mangelfuld. Desforuden findes en utallig Mængde andre Koner, som udöve Jordemoderkonsten; ogsaa enkelte mandlige Födselshjelpere træffes endnu hist og her paa Landet. Endskjöndt Almuen har megen Tiltro til disse saakaldte Jordemödre, hvoraf vel Enkelte efter bedste Evne have sögt at forskaffe sig en Deel Kundskaber, saa er dog Lægernes Klager hyppige over disse Koners totale Ubehjelpsomhed og Mangel paa Indsigt i den allersimpleste Födselshjelp. Det er derfor desværre heller ikke saa sjeldent, at födende Koner döe uforlöste; og det er en Lykke, at, som flere Læger ville have erfaret, forkeerte Fosterstillinger forekomme saa sjeldent paa Island.

En Jordemoders Virksomhed maa fornemmelig gaae ud paa: 1) at forlöse Konen, 2) at sörge for det nyfödte Barn, og 3) at veilede Konen med Hensyn til den förste Opamning. Jeg skal give et lille Omrids af, hvorledes de islandske Jordemödre opfylde hine 3 Pligter, men jeg vil fatte mig kort, da jeg, som tidligere berört, agter at gjöre dette til Gjenstand for en særegen Afhandling. Barselkonen ligger som hun bedst kan, paa Ryggen, Siden, Knæerne osv., og den betjenende Kone sidder da oppe i Sengen hos hende, ved hendes Födder. Noget specielt Leie bruges ikke; de föde i Sengen eller ogsaa paa Gulvet. Til at fremskynde Födslen gives ofte

stærk Caffe eller Kjödsuppe; stundom söger man at hjelpe til ved Tryk paa Maven. Mellemkjödet bliver i Reglen aldrig understöttet, og Moderkagen tages strax efter Födslen. Barselkonen faaer ikke noget Mavebind omkring sig; hun sidder overende i Sengen strax efter Födslen og bliver sjelden liggende stille paa Ryggen; om nogen særegen Diæt er her naturligviis ikke Tale. Den 3die Dag efter Forlösningen staaer hun sædvanligviis op; ja jeg har endog seet en Kone tilhest 6te Dag efter Födslen*). Naar Barnet er födt, tager Jordemoderen paa de allerfleste Steder det hjem med sig og beholder det hos sig i nogle Uger, undertiden et heelt Aar og derover. Dersom Jordemoderen ikke kan tage det til sig, forbliver det hos Præstekonen, eller den Kone, som boer ved Annexet. Dagen efter Födslen bliver i Almindelighed Barnet fört til Kirke for at döbes, uden Hensyn til Vind og Veir; dog er det paa mange Steder Skik, at det döbes hjemme.

Hvad selve Börnenes Behandling angaaer, da skal jeg herom meddele nogle enkelte Træk. Navlen bliver overklippet lidt over 1 Tomme fra Underlivet; det er hændt, at den er bleven underbundet lige ved Underlivet, dog hörer det vel til Undtagelserne. Navleklud bruges ikke, men enten gjör man et Hul i Navlebindet, hvorigjennem Stumpen stikkes, uden Hensyn til hvorledes den lægges, eller ogsaa svöbes lidt Uld omkring, som fastholdes ved et Törklæde om Barnets Liv. Vaskningen er temmelig ufuldstændig; Börnene vaskes med lunkent Vand, der paa flere Steder bliver blandet med Salt; i Reglen vaskes de kun den förste Gang efter Födslen, dog skeer dette paa enkelte Steder hver Löverdag (Drengene i 7 og Pigerne i 9 Uger). Barnet ligger som oftest kun nogle Dage eller en Uge i Svöb. Dette bestaaer i en lille Skjorte, som naaer til midt paa Underlivet, en Lærreds Klud, som lægges omkring Sædet, og forresten en afreven Faarepels (*flóki*), som vikles nærmest omkring den övrige Deel af Kroppen og Födderne. Hos de mere velhavende Bönder haves tillige et syet Svöb (*smokkr*), som imidlertid vikles heelt op omkring Armene.

*) Man skulde formode, at Prolapsus uteri maatte være meget hyppig hos de islandske Qvindfolk; jeg har imidlertid ikke erfaret dette. Kun Een af Districtslægerne omtaler engang en Prolapsus uteri hos en Kone, som stod op og arbeidede 3die Dag efter Födslen; men hun sögte ikke Lægehjelp för 5 Fjerdingaar efter.

Det er kun i en meget kort Tid, at Svöbet bruges; efter den förste Uge bliver Barnet paaklædt og ligger da aldeles löst i Vuggen; denne sidste bestaaer af en lille smal firkantet Kasse, uden Gænger, og er næsten altid fuld af Lammeuld.

Jeg har allerede flere Gange omtalt, at de islandske Mödre ikke selv give Bryst. Herfra gives dog enkelte Undtagelser. Saaledes er det f. Ex. Tilfældet i Reykjavik og paa de fleste Handelssteder, at næsten alle Koner give Die; ligesaa hændes det ved Fiskerleierne, at flere af de allerfattigste Koner, som ikke have Komelk, blive nödsagede hertil; det Samme var Tilfældet höit oppe i Landet i et lille Sogn omkring *Breiðamyri*, hvor Jordemoderen, en meget flink Kone, der var oplært i Kjöbenhavn, havde bevæget flere Mödre dertil. Men ellers overalt paa hele Landet gjelder den Skik, at Börnene opammes ved Komelk. Barnet faaer lige fra Födslen den allerstærkeste Melk, undertiden endog blandet med Flöde, eller dog Eftermelken; og det er kun paa meget faa Steder, at Melken bliver blandet med Vand, eller at der gives Valle; Islænderne have nemlig den Tro, at Barnet svækkes ved fortyndet Melk. Paa enkelte Steder faaer Barnet i de förste Dage lidt Kirkeviin; et Sted saae jeg, at det spæde Barn fik den Kjernemelk, som var bleven tilbage i Kjernen efter Flöde, der havde været blandet med Tran. Melken gives Barnet næsten altid kold; den bliver opsuget gjennem en Pennepose, hvorom er bundet et Stykke Pergament eller en Lærreds Klud; ogsaa har jeg seet, at man hertil har brugt et rörformigt Fuglebeen eller Straaet af Sandhavren. Igjennem dette Instrument opsuges Melken af de saakaldte *Öskur* af Træ, hvori den imidlertid snart bliver suur, saameget mere som disse sjelden holdes rene. Kun omkring Handelsstederne bruges hertil Leerkar eller Flasker. Saa godt som strax efter Födslen faaer Barnet tillige Sut, hvori kommes tygget Skibstvebak med Smör og Sukker; og det varer ikke længe, för man overhovedet kommer al Slags Mad i Sutten, tygget Fisk, Kjödmad, Kaalrabi osv.; paa enkelte Steder er det Skik, at man giver Barnet Torskemaver, fyldte med Torskelever, at tygge paa.

Man vil efter denne korte Fremstilling vist ikke længer undre sig over, at der paa Island döer henved 300 af 1000 födte Börn, inden de have naaet det förste Aar; jeg idetmindste har kun undret mig

over, at endda saa mange slippe igjennem. De Börn, som have overstaaet det förste Aar, see forresten sunde og stærke ud.

Jeg har tidligere paa et andet Sted omtalt, at de islandske Læger saa godt som aldrig hentes i Börnepraxis, og jeg er vis paa at Mange slet ikke kjende til, hvorledes Opamningen egentlig er. Derimod maa man indrömme, at Landphysikus Justitsraad *Thorstensen* allerede i mangfoldige Aar har bestræbt sig for at forbedre det islandske Jordemodervæsen. Hans sidste Indstilling til Sundhedscollegiet af 26de November 1845 gaaer ud paa: 1) at der snarest muligt maa anskaffes Phantomer til de Districtslæger, som ikke allerede forinden have faaet saadanne, og at det maa paalægges dem saavidt muligt at udbrede fornuftige Begreber om Födselshjelpen, og in specie at oplære de Koner, der maatte være villige til at tjene og ansættes som Jordemödre. At det tillige maatte bestemmes, om Lægerne skulde oplære Jordemödrene gratis eller imod et passende Honorar. 2) at der fra Cancelliet maa indkomme en Proposition, som forelægges Althinget om Ansættelsen af et större Antal Jordemödre og Forbedring i disses Vilkaar. *Thorstensen* foreslaaer en aarlig Lön af 20 Rbd. til hver, samt desuden en fast Taxt for hver Forretning, som han sætter til 3 Rbd. hos Velhavende, 2 Rbd. hos mindre Velhavende og 1 Rbd. hos Uformuende*). Det kongelige Sundhedscollegium anbefalede dette Forslag, med Tilföiende, at det ansaae det önskeligt, at desuden nogle Koner, valgte af Landphysikus, bleve nedsendte til Kjöbenhavn for der at oplæres. Angaaende dette Forslag kunde der imidlertid ikke tages nogen endelig Bestemmelse, förend Betænkninger bleve indhentede fra de respective juridiske Embedsmænd, endskjöndt disse allerede tidligere vare blevne hörte desangaaende**). Jeg har allerede antydet, at hiin Oplærelse hos

*) Til Lönning af Jordemödre paa Island udredes af Staten i det Hele 200 Rbd., hvoraf de 100 tilfalde de 2 Jordemödre i Reykjavik, og de andre 100 fordeles blandt de övrige af Landphysikus og Districtslægerne oplærte.

**) I over 20 Aar har denne Sag været debatteret om en Reform i Jordemodervæsenet. Det afgiver blandt mange andre et sörgeligt Beviis paa den Forretningsgang, som var eiendommelig for den tidligere collegiale Administration. Der er desværre neppe Udsigt til, at Medicinalvæsenet nu efter Oprettelsen af Ministerier vil være bedre faren, thi, som man seer, er det bleven splittet ad og fordeelt mellem alle Ministerier undtagen netop til Udenrigsministeriet.

Districtslægerne maa blive meget mangelfuld, men jeg vil i det Hele ikke videre her indlade mig paa denne Sag.

I den allerseneste Tid er fremdeles foranstaltet en Oversættelse paa Islandsk af Prof. *Levys* Jordemoderbog; ligesaa har Justitsraad *Thorstensen* for at bidrage til Udbredelsen af bedre Begreber om en fornuftig Opamningsmethode udgivet en lille Bog: „Hugvekja um Medferd á úngbörnum etc. Reykjavik 1846.“ Men disse Böger vare, idetmindste medens jeg var paa Island, endnu ikke rigtigt blevne udbredte.

Forhen fandtes i lang Tid ikkun 1 Apothek paa hele Öen, nemlig i Reykjavik. I 1839 blev desuden et Apothek oprettet for Vesterlandet i Stikkesholm og i 1840 for Nordlandet i Öfjord; derimod mangler Österlandet endnu sit. — De islandske Apothekere have efter kongelig Rescript af 19de August 1818 Tilladelse til at sælge 10 pCt. over Taxten; desuden har Apothekeren i Reykjavik en aarlig Lön af 50 Rbd., som udredes af den Sum 400 Rbd., der af Staten aarlig tilstaaes til Medicamenter for de Fattige. Ligesaa ere alle Landets Districtslæger, med Undtagelse af de 2 paa Vesterlandet, forpligtede til at tage de Medicamenter, som bruges til Fattigmedicin, hos den samme Apotheker. — Tidligere tilkom det Landphysikus at visitere alle 3 Apotheker, men ved Cancellieskrivelse af 1ste December 1843 er han fritaget for de 2 paa Vester- og Nordlandet, hvis Visitation er bleven overladt de respective Districtslæger. Ifölge Cancellie-Skrivelse af 9de Marts 1841 ere de Districtslæger, som selv dispensere Medicin, forpligtede til at forsyne sig med Medicamenter fra et Apothek paa Island. Denne Bestemmelse bliver imidlertid aldrig overholdt og er tilmed aldeles upraktisk, da disse Læger have langt lettere ved söveis at forskrive og lade dem tilföre deres Medicamenter fra Kjöbenhavn, end ved at lade disse transportere langveis fra gjennem dette uveibare Land.

En stor Feil ved alle de islandske Apotheker er den, at de ingen Igler have, hvortil Grunden angives, at de ikke kunne leve i Vandet dersteds, hvilket jeg dog neppe antager for rimeligt. Det er vanskeligt at begribe, hvorledes Lægerne kunne finde sig i dette Savn. Endelig klage Lægerne ogsaa over Mangelen paa friske Urter, som især under Epidemierne bliver fölelig. I det Hele er der paa

Island kommen en vis Form i Gang for Receptskrivningen, der vel tildeels er betinget i Landets Forhold, men tildeels vedligeholdes ved Qvaksalveriet. Næsten alle Medicamenter udleveres i Form af Draaber eller Plastre, og det er da naturligt, at Apothekeren indretter sin Forsyning herefter.

Sluttelig skal jeg omtale en Uskik, som er i höi Grad skadelig for Apothekerne og tilmed bidrager til at vedligeholde Qvaksalveriet. Det har nemlig allerede i lang Tid været Brug, at flere af Kjöbmændene (baade enkelte af de faste, men især de saakaldte Speculanter) före alle Slags, som oftest meget maadelige Medicamenter til Landet, hvor de da udsælges enten i Kramboderne, eller fra Skibene. Saaledes veed jeg, at Aloe, Campher, engelsk Salt, Ol ricini, Gummi-Plaster, Ol. terebinth., Spansk Flueplaster, „Gratia probatum", „Kronessens", Anisolie, Enebærolie, Opodeldoc, Hofmanns- og Campher-Draaber osv. paa denne Maade ere förte til Landet. Denne Uskik bör naturligviis snarest mulig hæves.

Heller ikke Quarantænevæsenet er synderlig bedre indrettet paa Island end de övrige Medicinalforanstaltninger. Ifölge Sönderamtets Circulære af 14de Juli 1831 er der paabudt Oprettelse af Sundhedscommissioner ved Söstederne; og ved Placat af 20de Juni 1838 ere de almindelige for Danmark gjeldende Forsigtighedsregler udstrakte for Island. Imidlertid mærker man ikke her synderligt til Virkningen af nogen Quarantæne, hvilket Epidemiernes forfærdelige Ödelæggelse noksom viser. I denne Retning kan der udrettes overordentlig Meget; men den gamle Quarantæne-Forordning for Danmark, som forresten trænger til en betydelig Revision, maa naturligviis localiseres efter de islandske Forhold, eller ogsaa en aldeles ny Forordning udstedes. Tilmed vil det blive nödvendigt, at Lægen faaer den afgjörende Stemme i Sundhedscommissionerne, eller i alt Fald at disse ikke sammensættes af Mænd, som ikkun have Fordeel af at illudere Forordningen.

En anden meget vigtig Foranstaltning i hygieinisk Henseende er Vaccinationen. Paa Sönderlandet har den allerede længe været i god Gang, hvorimod den i de andre Districter, navnlig paa Vester-

landet, endnu har megen lidt Fremgang. Man kan her, ligesom forresten over hele Landet, endnu træffe mange Voxne, som ikke ere vaccinerede. Saavidt jeg veed er Landphysikus den eneste af Districtslægerne, der selv vaccinerer; ellers besörges denne Forretning af Præsterne; men da saa godt som al Vaccination skeer ved törrede Vaccineskorper, er det hyppigst Tilfældet, at den slaaer feil. Paa de fleste Steder have Indbyggerne endnu megen Utilböielighed til at lade sig vaccinere.

Jeg vil slutte den hele Undersögelse med det Önske, at ikke blot Regeringen, men ogsaa Islænderne selv, paa hvis Medvirkning det herved hovedsagelig kommer an, ville lægge sig de anförte Bemærkninger med Alvor paa Hjerte. Jeg tör da nære den Overbeviisning, at de islandske Livsforhold om nogle Aar skulle faae et ganske andet Udseende, ikke blot i extensiv, men ogsaa i intensiv Forstand. Haabet om at have bidraget noget hertil vil være mig den kjæreste Lön for mit Arbeide.



Rettelser.

Side 21 Linie 7 f. n. udgjör læs udgjorde.
— 23 — 16 f. n. *Ginklófi* læs *Ginklofi.*
— 25 — 1 og 2 f. o. *Handarðófi* og *Náladófi* læs *Handardofi* og *Náladofi.*
— 68 er efter Linie 5 f. o. udfaldet af Texten: 1840. *Kopperne* vedvarede endnu i Begyndelsen af Aaret paa Sönderlandet. Paa enkelte Steder af Nordlandet grasserede *Kighoste.*
— 73 Linie 16 f. o. er indlöbet den Regningsfeil, at Folkemængden ved Slutningen af Aaret 1769 er beregnet til 46343 istedetfor til 46416. Herved bliver i Tab. II at tilföie i 4de Pille 73 til Folkemængden for hvert Aar fra 1769 til 1800. Qvotienterne for disse Aar blive tillige herved i 3. Decimal ubetydeligt lavere; men paa det samtlige Resultat har dette ingen væsenlig Indflydelse.

I Tab. II for Aaret 1831 i 1ste Pille 3609 læs 2609.
- — - - — 1835 - - — 2188 læs 2138.

Side 79 Linie 12 f. o. *Litleherred* læs *Litlahèrað.*
— 102 — 9 f. n. Jöker læs Jökler.
— 131 — 14 f. o. 15 Barselkoner, som jeg havde optaget i læs: 23 Barselkoner, som havde födt deels i deels udenfor.
— 136 — 10 f. n. Rödmager læs Rundemager.



H. Schytte del. Em. Bærentz[illegible] Inst.

Gaarden Ellidavatn i Guldbringe-Syssel paa Island.

Fig. 1 b.



Fig. 1 c.

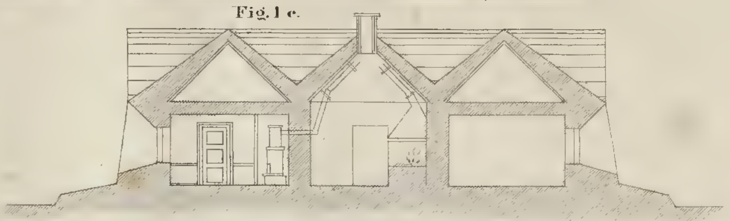


Fig. 2

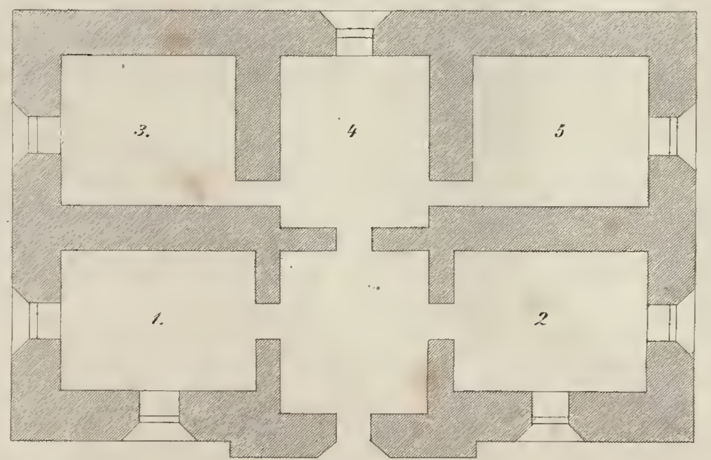
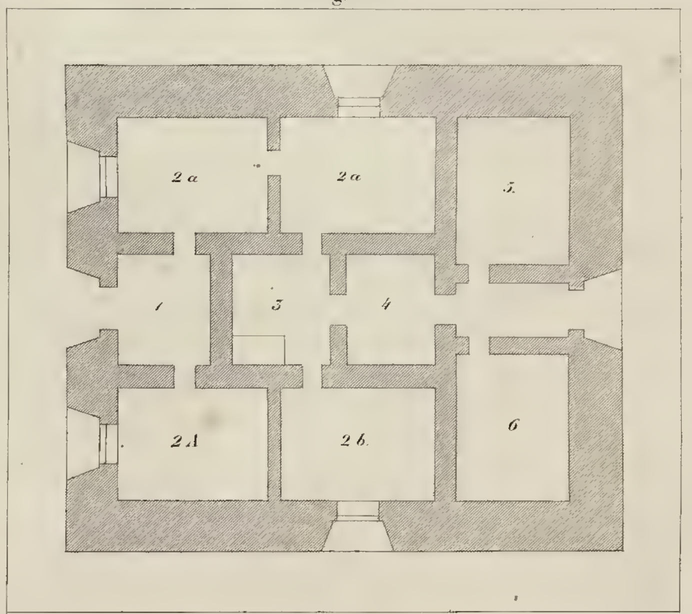


Fig. 1 a.



Em. Bærentzen & Cº lith. Inst.

